

**DIAGNOSE DO
ACOSO SEXUAL E
POR RAZÓN DE SEXO
NA UNIVERSIDADE DE VIGO**

AUTORAS

María Lameiras Fernández

Yolanda Rodríguez Castro

María Victoria Carrera Fernández

Edita

Universidade de Vigo

Copyright

Universidade de Vigo

© Textos e gráficos

María Lameiras Fernández, Yolanda Rodríguez Castro e
María Victoria Carrera Fernández

Colaboradoras

Patricia Alonso Ruido e Rosana Martínez Román

ISBN

978-84-8158-797-5

Depósito Legal

VG 580-2018

ÍNDICE

1 • Xustificación	7
2 • Introducción	11
3 • Aproximación teórica ao estudo do acoso sexual e en función do sexo	17
3.1. As raíces do acoso sexual	19
3.2. Delimitación conceptual, tipolóxica e psicosocial	24
3.2.1. Delimitación conceptual e xurídica do acoso sexual	24
3.2.2. Tipoloxías do acoso sexual	28
3.2.3. Perfil da vítima e do agresor/a	30
3.3. Extensión do acoso sexual no ámbito universitario:	
estado da cuestión internacional e nacional	32
3.3.1. A situación do acoso sexual no ámbito internacional	32
3.3.2. A situación do acoso sexual nas universidades españolas	38
4 • Obxectivos do estudo	43
4.1. Obxectivo xeral	45
4.2. Obxectivos específicos	45
5 • Metodoloxía multimétodo	47
5.1. Metodoloxía do estudo cuantitativo da investigación	50
5.1.1. Mostra de estudantes	53
5.1.1.1. Distribución de estudantes por campus	54
5.1.1.2. Distribución por ámbitos científico-académicos, titulacións e campus	55
5.1.2. Mostra do Persoal Docente e Investigador (PDI)	56
5.1.2.1. Distribución do PDI por categoría profesional	56
5.1.2.2. Distribución do PDI por campus	57
5.1.2.3. Distribución por ámbitos científico-académicos	57
5.1.3. Mostra do Persoal de Administración e Servizos (PAS)	58
5.1.3.1. Distribución do PAS por categoría profesional	58
5.1.3.2. Distribución do PAS por campus e por facultades e servizos	59
5.1.4. Instrumentos	60
5.1.5. Procedemento	63
5.1.6. Análises estatísticas	65
5.2. Metodoloxía do estudo cualitativo da investigación	66
5.2.1. Características do estudo cualitativo	66
5.2.2. Participantes	67

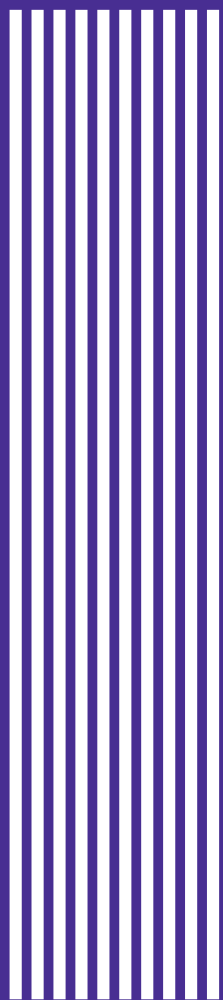
5.2.2.1. Entrevistas semiestruturadas.....	68
5.2.2.2. Grupos de discusión	68
5.2.3. Procedemento	70
5.2.3.1. Contacto coas/cos participantes.....	70
5.2.3.2. Desenvolvemento das entrevistas.....	71
5.2.3.3. Desenvolvemento dos grupos de discusión.....	72
5.2.4. Técnicas de recollida de datos	73
5.2.5. Análise de contido	75
5.2.5.1. Análise das entrevistas	76
5.2.5.2. Análise dos grupos de discusión	86

6 • Resultados 93

6.1. Resultados da investigación cuantitativa.....	95
6.1.1. Estudantes.....	95
6.1.1.1. Perfil sociodemográfico do alumnado.....	95
6.1.1.2. Os trazos estereotipados polo xénero e o nivel de sexismo ambivalente	97
6.1.1.3. Percepción de risco do acoso sexual, o acoso en función do sexo e da agresión sexual.....	97
6.1.1.4. Actitudes cara ao acoso sexual	101
6.1.1.5. Comportamentos sexuais e comportamentos en función do sexo non desexados.....	103
6.1.1.5.1. Víctimas de acoso sexual, por razón de sexo e agresión sexual na universidade.....	103
6.1.1.5.2. Experiencias sexuais non desexadas vividas na universidade.....	105
6.1.1.5.3. O nivel de cousificación sexual experimentado.....	114
6.1.1.5.4. Acoso relativo á non conformidade de xénero vivido na universidade	115
6.1.2. Persoal Docente e Investigador (PDI)	118
6.1.2.1. Perfil sociodemográfico do PDI.....	118
6.1.2.2. Os trazos estereotipados polo xénero e o nivel de sexismo ambivalente	120
6.1.2.3. Percepción de risco do acoso sexual, do acoso en función do sexo e da agresión sexual.....	121
6.1.2.4. Actitudes cara ao acoso sexual	124
6.1.2.5. Comportamentos sexuais e comportamentos en función do sexo non desexados.....	126
6.1.2.5.1. Víctimas de acoso sexual, por razón de sexo e agresión sexual na universidade.....	126
6.1.2.5.2. Experiencias sexuais non desexadas vividas na universidade.....	129
6.1.2.5.3. Nivel de cousificación sexual experimentado.....	137
6.1.2.5.4. Acoso relativo á non conformidade de xénero vivido na universidade	137
6.1.3. Persoal de Administración e Servizos (PAS)	140
6.1.3.1. Perfil sociodemográfico do PAS.....	140
6.1.3.2. Os trazos estereotipados polo xénero e o nivel de sexismo ambivalente	142
6.1.3.3. Percepción de risco do acoso sexual, do acoso en función do sexo e da agresión sexual.....	142
6.1.3.4. Actitudes cara ao acoso sexual	146

6.1.3.5. Comportamentos sexuais e comportamentos en función do sexo non desexados.....	147
6.1.3.5.1. Víctimas de acoso sexual, por razón de sexo e agresión sexual na universidade.....	147
6.1.3.5.2. Experiencias sexuais non desexadas vividas na universidade.....	149
6.1.3.5.3. Nivel de cousificación sexual experimentado.....	155
6.1.3.5.4. Acoso relativo á non conformidade de xénero vivido na universidade.....	156
6.2. Resultados da investigación cualitativa.....	158
6.2.1. Estudantes.....	158
6.2.1.1. Resultados das entrevistas.....	158
6.2.1.1.1. Coñecementos de acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresión sexual.....	159
6.2.1.1.2. Percepcións do acoso sexual, do acoso por razón de sexo e da agresión sexual.....	163
6.2.1.1.3. Actitudes cara ao acoso sexual, do acoso por razón de sexo e da agresión sexual.....	171
6.2.1.1.4. Relatos de acoso sexual, por razón de sexo e agresión sexual no contexto universitario.....	180
6.2.1.1.4.1. Relatos narrados en primeira persoa.....	180
6.2.1.1.4.2. Relatos narrados en terceira persoa.....	194
6.2.1.1.5. Respostas ás situacións de acoso e accións preventivas.....	205
6.2.1.2. Resultados dos grupos de discusión.....	209
6.2.1.2.1. Coñecementos de acoso sexual, do acoso por razón de sexo e da agresión sexual.....	209
6.2.1.2.2. Percepcións do acoso sexual, do acoso por razón de sexo e da agresión sexual.....	217
6.2.1.2.3. Actitudes cara ao acoso sexual do acoso por razón de sexo e da agresión sexual.....	224
6.2.1.2.4. Relatos de acoso sexual, por razón de sexo e agresión sexual.....	227
6.2.1.2.5. Respostas ás situacións de acoso e accións preventivas.....	236
6.2.2. Persoal Docente e Investigador (PDI).....	239
6.2.2.1. Coñecementos sobre o acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresión sexual.....	239
6.2.2.2. Percepcións sobre o acoso sexual, o acoso por razón de sexo e a agresión sexual.....	240
6.2.2.3. Actitudes cara ao acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresión sexual.....	244
6.2.2.4. Relatos de acoso sexual e acoso por razón de sexo no contexto universitario.....	246
6.2.2.5. Respostas ás situacións de acoso sexual e por razón de sexo, e accións preventivas...	248
6.2.3. Persoal de administración e servizos.....	250
6.2.3.1. Coñecementos sobre o acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresión sexual.....	250
6.2.3.2. Percepcións sobre o acoso sexual, o acoso por razón de sexo e a agresión sexual.....	252
6.2.3.3. Actitudes cara ao acoso sexual, o acoso por razón de sexo e a agresión sexual.....	256
6.2.3.4. Relatos de acoso sexual, por razón de sexo e agresión sexual no contexto universitario.....	258
6.2.3.4.1. Relatos vividos de acoso sexual narrados en primeira persoa.....	258
6.2.3.4.2. Relatos vividos de acoso por razón de sexo narrados en primeira persoa...	262

6.2.3.4.3. Relatos vividos de agresión sexual narrados en primeira persoa	262
6.2.3.4.4. Relatos vividos de acoso sexual narrados en terceira persoa.....	263
6.2.3.4.5. Relatos vividos de acoso por razón de sexo narrados en terceira persoa	263
6.2.3.4.6. Relatos vividos de agresión sexual narrados en terceira persoa	264
6.2.3.5. Respostas ás situacións de acoso e accións preventivas	264
7 • Conclusións	267
7.1. Conclusións do estudo cuantitativo	269
7.1.1. Estudantes.....	269
7.1.2. Persoal Docente e Investigador (PDI)	273
7.1.3. Persoal de Administración e Servizos (PAS)	277
7.2. Conclusións do estudo cualitativo.....	280
7.2.1. Estudantes.....	280
7.2.2. Persoal Docente e Investigador (PDI)	283
7.2.3. Persoal de Administración e Servizos (PAS)	285
8 • Propostas para a prevención e a intervención en situacións de acoso sexual e por razón de sexo na universidade	287
9 • Reflexión final	299
10 • Referencias bibliográficas	305

XUSTIFICACIÓN

1. XUSTIFICACIÓN

Dentro das políticas encamiñadas a erradicar a violencia de xénero e, de forma específica, o acoso sexual nas institucións académicas, a Universidade de Vigo pon en marcha no ano 2015, articulado desde a Unidade de Igualdade, o primeiro *Protocolo marco de actuación para a prevención e sanción do acoso sexual e por razón de sexo* (aprobado no Consello de Goberno da Universidade de Vigo, do 26 de novembro de 2014, e publicado na Resolución reitoral do 16 de decembro de 2014, no DOG do 7 de xaneiro de 2015, pp. 553-569), en cumprimento da LO 3/2007 polo que se refire á aprobación e á implantación de plans de igualdade e protocolos para a prevención e a erradicación do acoso sexual. Ata o momento non se dispoñía dunha avaliación-diagnose da situación do acoso sexual e por razón de sexo na Universidade de Vigo, a partir da que poder establecer a folla de ruta que permita deseñar as estratexias de detección, intervención e prevención máis axeitadas, tanto para o estudiantado coma para o profesorado e persoal de administración e servizos, co que afianzar o compromiso da institución de “tolerancia cero” con este tipo de violencia, que compromete a saúde persoal das vítimas e tamén impacta a súa vida académica ou profesional.

As avaliacións como a que aquí se propón, ademais de posibilitar unha axeitada radiografía da situación, poden contribuír a reducir as agresións, así como a incrementar a concienciación e a revelación. Este informe-diagnose representa, por tanto, a primeira aproximación á situación do acoso sexual e por razón de sexo nos tres campus da Universidade de Vigo (Ourense, Pontevedra e Vigo); ademais, constitúe o primeiro análise da realidade do acoso sexual nos colectivos de estudiantado, persoal docente e investigador (PDI), e persoal de administración e servizos (PAS); representando o punto de partida para a elaboración de informes periódicos que permitan orientar o deseño de estratexias de actuación e avaliar a efectividade da súa execución a medio-longo prazo. Actuacións que terán como finalidade última a erradicación de todas as formas de violencia e acoso na comunidade universitaria da Universidade de Vigo.

INTRODUCCIÓN

2. INTRODUCCIÓN

Culture change is a slow and difficult process, and shifting norms around campus sexual assault must be steady, thoughtful, and sustained.

White House Task Force
(Xaneiro, 5, 2017, p. 22)

O recoñecemento social e legal do acoso sexual é relativamente recente e representa unha «inxustiza invisible» (*unseen injustice*) (Cortina, 2008:55), que compromete o benestar das persoas que o sofren, das organizacións onde se produce e de toda a sociedade no seu conxunto. Os colectivos feministas da Segunda Onda na década dos anos setenta do pasado século identifican nas desigualdades en dereitos e en oportunidades das mulleres a raíz da violencia exercida contra elas. De xeito que o acoso sexual é unha manifestación máis das violencias que están a sufrir as mulleres pola súa condición de muller nas sociedades patriarcais, nas cales os homes se consideran co dereito de exercer o control sobre as mulleres e de recorrer á violencia para garantir a súa subordinación. Por isto, as mulleres, que representan algo máis da metade da poboación mundial, convértense nas principais vítimas da violencia exercida polos homes e de forma singular do acoso sexual e por razón de sexo, seguidas dos grupos LGTBI-Q –Lesbianas, Gais, Transexuais, Bisexuais, Intersexuais e Queer– (Bendixen e Ottesen, 2017), que se sitúan ás marxes do modelo heteronormativo –representado por homes masculinos e heterosexuais, e mulleres femininas e heterosexuais–, que mantén no centro do poder os homes das masculinidades hexemónicas. Ambas, a opresión baseada no xénero e na identidade sexual, están interconectadas, de xeito que o acoso sexual e por razón de sexo non é un problema sexual, é un problema de poder de xénero no cal se utiliza o dominio da autoridade ou poder dos homes hexemónicos para esixirlles satisfaccións sexuais ás mulleres (Gómez, Luc e González, 2001; Pernas *et al.*, 2000), ou discriminar usando o exercicio do poder no acoso por razón de sexo contra as mulleres e todas as persoas que subverten o modelo hexemónico de mulleres femininas heterosexuais e homes masculinos heterosexuais.

Os datos sobre a ocorrencia do acoso sexual recóllense principalmente de dúas fontes. Por unha banda, das denuncias perante as autoridades competentes e, por outro, das enquisas sobre o tema, especialmente relevantes se temos en conta a baixa probabilidade de que estes tipos de comportamento acaben sendo denunciados. Non obstante, a pesar das evidencias que confirman que o acoso sexual segue sendo unha realidade moi frecuente

nos espazos académicos (Cantor *et al*, 2015; Rosenthal, Smidt e Freyd, 2016), está aínda moi pouco estudado e visibilizado, e menos aínda no contexto universitario español. Esta ausencia de atención presenta á problemática do acoso sexual nos campus universitarios e pode ser explicada pola crenza errónea de aceptar que nos campus non se produce este tipo de violencia, e que cando se produce é algo marxinal que non representa un problema real. E, por outra banda, polo medo a que as avaliacións mostren unha realidade que poida comprometer a reputación e o status da institución. Para contradicir o primeiro argumento temos as evidencias que confirman que o acoso sexual está tamén presente nas institucións académicas dentro (Valls, Puigvert, Melgar e Garcia-Yuste, 2016) e fóra das nosas fronteiras (Cantor, 2015). Para contraargumentar o segundo razoamento hai que subliñar que son precisamente as institucións que afrontan con valentía a visibilización desta realidade as que están en mellor posición para combatela e, polo tanto, as que deberían acadar unha maior reputación e status.

Levar a cabo avaliacións sobre a situación do acoso sexual e por razón de sexo nas universidades representa, por tanto, un insubstituíble instrumento para que as institucións académicas poidan identificar a extensión do problema e artellar as actuacións necesarias para reducir e chegar a previr o acoso sexual (White House *Task Force*, 2014). As avaliacións sobre a situación do acoso sexual e por razón de sexo deben identificar tanto a incidencia coma o predominio deste tipo de condutas non desexadas, así como as percepcións que sobre estas condutas teñen todos os colectivos das institucións académicas. Isto supón incluír a avaliación dos coñecementos, así como das actitudes en relación co acoso sexual e por razón de sexo, xa que é importante subliñar que á hora de conceptualizar o acoso sexual non se pode ter en conta como algo separado do acoso heterosexista, xa que son fenómenos relacionados entre si, e ambos serven para lexitimar e perpetuar a xerarquía heteronormativa de xénero (Konik e Cortina, 2008).

A visibilización de calquera forma de violencia, por tanto tamén o acoso sexual e por razón de sexo, representa o primeiro paso para achegarse á completa erradicación dunha forma de maltrato que afecta a un numeroso grupo de mulleres en todo o mundo, e tamén de persoas que non conforman unha identidade heteronormativa, en todos os ámbitos de traballo, e tamén no académico. Este tipo de violencia maniféstase a través das negativas consecuencias na saúde física e psicosocial que impacta na vida laboral e académica das vítimas (Ferrer e Bosch, 2014).

É, por tanto, o obxectivo deste informe-diagnose iniciar a avaliación do acoso sexual e por razón de sexo co obxectivo de contribuír á visibilización desta realidade no ámbito académico da Universidade de Vigo, e posibilitar así a adecuada intervención e prevención de todas as

formas de violencia contra as mulleres e todas as persoas que non conforman identidades heteronormativas, en todos os colectivos presentes na universidade (estudiantado, persoal docente-investigador e persoal de administración e servizos).

O informe-diagnose que aquí se presenta recolle a avaliación da situación do acoso sexual e por razón de sexo nos tres colectivos –estudiantado, PDI e PAS– da Universidade de Vigo presentes nos tres campus –Vigo, Ourense e Pontevedra– e organízase en tres partes principais. A primeira, na que se expón unha aproximación teórica ao acoso sexual e por razón de sexo, e na que se achega unha panorámica desta problemática, que remata coa identificación da situación tanto no espazo académico internacional coma nacional. Na segunda parte, descríbese o estudo empírico artellado na dobre metodoloxía utilizada: cuantitativa e cualitativa. A continuación, preséntanse os resultados atendendo á dobre dimensión do estudo (cuantitativa e cualitativa) nos tres colectivos da universidade (alumnado, PDI e PAS). Finalmente, á luz dos resultados acadados, preséntanse as conclusións, así como as propostas de acción para a mellora da prevención e a intervención nas situacións de acoso sexual e por razón de sexo, co obxectivo de erradicar a violencia sexual en todos os espazos da Universidade de Vigo.

APROXIMACIÓN TEÓRICA
AO ESTUDO DO
ACOSO SEXUAL E EN
FUNCIÓN DO SEXO

3.1. AS RAÍCES DO ACOSO SEXUAL

Para analizar as causas que están na raíz das condutas de acoso sexual téñense achegado diferentes teorías (McDonald, 2012; Pina, Gannon e Saunders, 2009). A primeira explicación artellada xustifica en termos evolutivos as condutas de acoso dos homes cara ás mulleres de xeito que estes, para maximizar o éxito reprodutivo, tratarían de acceder aos corpos do maior número de mulleres, usando a forza se fose necesario. O acoso desde a teoría biolóxico-natural considérase algo “inevitable”, que depende da propia natureza do ser humano. Non obstante, fronte a esta explicación que descarga o agresor/a de toda responsabilidade, téñense achegado unha morea de teorías que se poden agrupar arredor de tres grandes grupos (Whaley e Tucker, 1998): as teorías socioculturais, as teorías organizacionais e as teorías baseadas nos factores individuais ou da situación. Comezando polas últimas, nestas teorías fanse descansar as xustificacións das condutas de acoso nas características psicolóxicas e os *sesgos* cognitivos do agresor/a. A estas explicacións súmanse as teorías organizacionais, que achegan unha explicación para o acoso sexual moi recorrente, derivada das propias características estruturais das organizacións, consideradas espazos nos que se dá unha desigualdade de poder xerárquico e status que propicia así o acoso sexual ás mulleres de forma maioritaria e aos colectivos LGTBI-Q, xa que serían os colectivos que estarían máis representados nos estratos máis baixos da xerarquía patriarcal, ocupando posicións de menor poder.

O modelo que ten acadado un maior apoio e ten sido recollido como base explicativa para artellar a análise da violencia sexual, e de forma específica sobre o acoso sexual exercido contra as mulleres (que como veremos son as que desproporcionadamente sofren a violencia sexual nas diferentes facianas en que esta se expresa) é a teoría sociocultural. Nesta teoría o acoso sexual analízase desde o contexto social e político, de xeito que para explicar o acoso sexual recórrese á realidade da desigualdade de xénero que deriva en sociedades sexistas e homófobas, nas cales as mulleres e todas as persoas que non conforman as identidades heteronormativas son relegadas a posicións de subordinación e de obxectivización sexual. Desde esta perspectiva, Bosch e colaboradores (2012, 2013) propoñen a súa teoría multifactorial denominada modelo piramidal, tomando como base principalmente o recorrente modelo multicausal sobre violencia de xénero de Lori Heise (Heise, 1998). Con este modelo Bosch e Ferrer (2012, 2013) propoñen aplicar os principais elementos dos modelos explicativos multicausais a todas as formas de violencia exercida contra as mulleres. O obxectivo desta proposta é ser universal (recollendo os aspectos máis relevantes) e sinxela (tomando en

consideración o mínimo número de elementos posibles), diferenciando adecuadamente os elementos causais (sociedades patriarcais) dos desencadeantes (como son o abuso de alcohol e de drogas), e achegando claves explicativas para comprender o proceso de filtración (que permite que moitos homes aínda compartindo a socialización nas normas sexistas do patriarcado rexeiten o uso da violencia contra as mulleres en todas as súas caras).

Na base deste modelo piramidal atópase a sociedade patriarcal, tanto na súa versión do patriarcado da «coerción», aínda moi presente nos países menos desenvolvidos (nos que o patriarcado usa a violencia contra as mulleres para garantir a súa subordinación aos homes), coma na versión do patriarcado do «consentimento» que, coa súa faciana máis amable é o que caracteriza hoxe en día as sociedades máis desenvolvidas (mediante o cal as mulleres son «convencidas» por diversos mecanismos de sedución para que acepten os modelos e os comportamentos que prescribe o patriarcado para elas a cambio de recoñecemento e de valoración) (De Miguel, 2015). O segundo chanzo estaría formado polos procesos de socialización diferencial en función dos que se difunden as crenzas e as actitudes misóxinas da cultura patriarcal.

O terceiro nivel do modelo estaría representado polas expectativas de control dos homes e mulleres, de xeito que os homes que asumen o mandato de xénero tradicional esperan manter o control sobre as mulleres (sobre as súas vidas, os seus corpos e a súa sexualidade).

Os eventos desencadeantes representan o cuarto chanzo do modelo piramidal, funcionando como escusa para que o maltratador poña en marcha as estratexias de control, e será neste punto no que «estoupa» a violencia.

Xunto a estes niveis, Boch e Ferrer (2013) préstanlles unha especial atención ao que denominan proceso de filtrado ou fuga, en función do que os homes poden abandonar a pirámide para elixir un camiño que non derive en violencia, xa que exercer un comportamento de violencia contra as mulleres é unha elección voluntaria do que é responsable o agresor. Estes homes rexeitarían tanto os privilexios que se derivan da masculinidade hexemónica tradicional coma a lexitimación para exercer a violencia contra as mulleres, construindo unha forma alternativa de masculinidade dentro dun novo contrato social (De Miguel, 2003).

O estudo recollido neste informe-diagnose artéllase seguindo o modelo sociocultural coas achegas do modelo piramidal de Bosch e Ferrer (2012, 2013) para explicar o acoso sexual e o acoso por razón de sexo, que implica considerar que o acoso sexual funde as súas raíces nas normas socioculturais e nos roles de xénero baseados na subordinación da muller e de todas as persoas que non conforman as identidades heteronormativas, dentro das sociedades patriarcais, sexistas e homófobas (Lameiras, Carrera e Rodríguez, 2009, 2013). O acoso sexual ten así a función de manter as estruturas de xénero tradicional e xerárquico (Konik e

Cortina, 2008). Deste xeito, os roles de xénero tradicionais permiten castigar as mulleres e os homes que transgredan as normas de xénero, e premiar os homes que exercen a dominación sobre as mulleres e sobre os homes non hexemónicos; ao mesmo tempo que permiten que as mulleres, como vítimas máis numerosas, sexan acosadas para reforzar o seu status de subordinación (Berdahl *et al.*, 1996). Esta estrutura xerárquica e discriminatoria xustifícase en función dos estereotipos de xénero *descriptivos e prescritivos*, a través dos cales as persoas son socializadas de forma diferencial dende que nacen (Lameiras *et al.*, 2013). Os estereotipos de xénero descriptivos identifican e determinan as características intelectuais, de personalidade e estética dos homes e das mulleres, de xeito que en relación aos aspectos intelectuais, desde os modelos patriarcais hexemónicos, aos homes lles corresponde a ciencia, a razón e a lóxica, mentres que ás mulleres lles corresponde a estética, a sensibilidade e a intuición. No que respecta aos trazos de personalidade, os homes son descritos a través da independencia, a asertividade e a dominancia, e as mulleres son descritas dende a dependencia, a sensibilidade e o afecto. En relación coa estética dos corpos, os estereotipos corporais femininos reforzan a imaxe da muller fráxil e pasiva sometida á mirada masculina (*girl watching*) (Quinn, 2002) convertida en «obxecto» do desexo masculino (Fredrickson e Roberts, 1997). Fronte ao corpo-obxecto das mulleres para ser «usado», o corpo-activo e musculoso dos homes listo para a acción e erguido á categoría de «suxeito» de desexo, que representa a forza e a dominación.

No que corresponde aos estereotipos de xénero prescritivos, establécense as condutas ou roles que «deben levar a cabo» homes e mulleres, de xeito que se instalan nos trazos descriptivos. Considérase que os homes posúen os trazos necesarios para ocupar o poder e gobernar as institucións socioeconómicas e políticas (ámbito produtivo), priorizando para as mulleres o ámbito familiar e doméstico (ámbito reprodutivo); constrúese así un espazo binario e xerárquico no cal queda sobrevalorado o polo masculino e desvalorado o feminino. Estes estereotipos de xénero explican a valoración e o trato desigual de homes e mulleres e xustifican as actitudes sexistas.

As sociedades máis modernas lonxe de superar o sexismo e as fobias cara a todas as formas de diversidade sexual –lesbofobia, homofobia, transfobia etc.– teñen mudado desde a súa faciana máis hostil e discriminadora cara a formas máis sutís, socialmente máis toleradas pero máis perigosas, xa que son máis difíciles de identificar e, polo tanto, tamén máis difíciles de combater. As teorías do sexismo moderno recollidas nas formulacións feitas por Swim e colaboracións (1995) e do neosexismo de Tougas e colaboracións (1995) priman a dimensión social, o que implica considerar que homes e mulleres representan dous grupos homoxéneos en conflito, de igual xeito que se tratan os conflitos doutros grupos sociais categorizados pola raza/etnia, relixión ou outras categorías a través das que xustifican as diferenzas e con iso a confrontación. Pero as relacións entre sexos atópanse necesariamente connotadas tamén por

relacións de dependencia, e a teoría de Peter Glick e Susan Fiske (1996, 2001) é a primeira e a única teoría ata o de agora, que incorpora esta singularidade e trata o sexismo dentro do ámbito relacional. A teoría do sexismo ambivalente (Glick e Fiske, 1996, 2001) reconece a dobre dimensión hostil –que se expresa nun ton afectivo negativo cara ás mulleres que son consideradas «inferiores» aos homes– e benevolente –que se expresa nun ton afectivo positivo no que as mulleres son consideradas por cualidades «diferentes» aos homes–, que representa un complexo e efectivo sistema de discriminación no que a dimensión benevolente é aínda máis perigosa para os obxectivos de igualdade das mulleres, por mostrarse enmascarado o sexismo no seu ton positivo, en función do cal as mulleres son «valoradas» por cualidades consideradas «propias» das mulleres e por tanto diferentes ás dos homes. As mulleres quedan atrapadas nunha xerarquía inferior que é difícil de reconecer, e así dificultase a súa identificación como sexista.

Do mesmo xeito, a heterosexualidade normativa funciona tamén como un estereotipo prescritivo, xa que, para ser unha muller ou un home “lexítimos”, ou como diría a teoría Queer «socialmente intelixibles» (Butler, 1990, 1993) é necesario ser tamén heterosexuais. A heterosexualidade normativa insírese no molde da heteronormatividade e refírese ás normas e aos discursos sociais relativos ao xénero e á orientación sexual, que parten da concepción de identidades de xénero complementarias, binarias, contrapostas e xerárquicas, necesariamente heterosexuais (Berlant e Warner, 1998), e condicionadas polo sexismo e a homofobia (Sharma, 2009). Deste xeito, as mulleres e as persoas que transgreden as normas de xénero da feminidade e a masculinidade, congruentes coa marca corporal sexual e da heterosexualidade obrigatoria, sofren exclusión e violencia (Butler, 2001).

Así, xunto ao sexismo, a homofobia representa outro dos piares sobre os que se constrúe o patriarcado (Lameiras *et al.*, 2013). O termo homofobia foi acuñado en 1971 por Smith, que o definiu como unha actitude de medo e de rexeitamento á homosexualidade e que implica, polo tanto, unha actitude discriminatoria dirixida cara a unha persoa en función da súa identidade homosexual. Caracterízase por un sentimento de superioridade con respecto a outra persoa, deshumanización da outra que se ve como carente de emocións e de conciencia, e convicción de merecerse privilexios e de estar na posición correcta (Viñuales, 2002).

Unha complexa definición da homofobia sería o medo dos homes a amar a outros homes; de feito, a identidade masculina tradicional constrúese sobre a misoxinia e a homofobia (Epstein, O’Flynn, e Telford, 2003). Desde esta perspectiva, a homofobia non só afecta aos homosexuais, senón tamén a todos os homes que non se adaptan aos estereotipos tradicionais impostos para o seu xénero, afectando a todos eles sen excepción, coa ameaza de degradalos ao status de «maricas», «calzonazos» ou «nenazas» (Guasch, 2006), manifestándose a rixidez da matriz heterosexual (Butler, 1990, 1993) De xeito que transgredir calquera estereotipo de

xénero relativo á masculinidade tradicional poría en cuestionamiento a heterosexualidade. Así mesmo, a homofobia, en tanto que actitude discriminatoria dirixida cara a unha persoa en función da súa identidade homosexual, vai dirixida tamén cara ás mulleres lesbianas, o que se coñece como lesbofobia (Viñuales, 2002). Este termo manifesta a dobre discriminación á que está suxeita a muller lesbiana na cultura occidental: por ser muller e por ser lesbiana, o que supón un prexuízo engadido, coas consecuentes repercusións na calidade da súa vida.

As actitudes homófobas abarcan desde as actitudes discriminatorias máis hostís e explícitas ata outras que, dun xeito latente e máis sutil como no caso do sexismo, permanecen silenciadas e invisibles. Deste xeito, poderíamos afirmar que existen actitudes homófobas explícitas e hostís, como a agresión verbal, física ou psicolóxica cara ás persoas homosexuais, e actitudes homófobas latentes ou sutís (Quiles, Betancor, Rodríguez, Rodríguez e Coello, 2003), tales como os discursos culturais ou médicos sobre o carácter patolóxico da homosexualidade ou a incapacitación das parellas homosexuais para a crianza, entre outras cuestións que pretenden coartar a vivencia e a expresión homosexual. Actitudes que constitúen o que Lizárraga (2005) denomina «violencia polimórfica» e Eribon (2000) «discursos culturais» e «científicos», desenvolvidos pola ciencia e argumentados nos medios de comunicación, nas universidades ou nos parlamentos. Deste xeito, a homofobia non representa só o insulto groseiro ou explícito na rúa, senón que constitúe, tal e como destaca Lizárraga (2005: 33) «unha persistente presenza fantasmal que sobrevoa o cotián sementando temores e resentimentos, insidias, culpas, vergoñas e desconfianzas». Derivado entón da heteronorma, o rexeitamento a calquera persoa que transgrida a norma de xénero convértese na norma social, sendo pervasiva a discriminación e o rexeitamento á diversidade sexual (Carrera *et al.*, 2014).

Nesta liña, é o colectivo transexual o máis rexeitado (Carrera *et al.*, 2014). Do mesmo xeito que a homofobia, a transfobia refírese ás crenzas e ás actitudes negativas dirixidas ás persoas trans, incluíndo sentimentos de aversión e medo irracional a atoparse ou a relacionarse con mulleres masculinas, homes femininos, travestís, persoas transxénero ou transexuais (Hill e Willoughby, 2005). Os tres compoñentes que constitúen a base do cuestionario *Genderism and Transphobia Scale* (GTS) desenvolvido por Hill e Willoughby (2005) son *Genderism*, *Transphobia* e *Gender-bashing* (Hill, 2002). *Genderism* (traducido «xenerismo») refírese a un sistema social de crenzas que reforzan a avaliación negativa de todas as persoas que non conforman o xénero tradicional ou o seu sexo non coincide de forma coherente co seu xénero. Está baseado nun modelo social heteronormativo, construído na base do dimorfismo sexual «ideal» (sexo masculino ou feminino), en función do cal se aplicará unha socialización diferencial de xénero, con estereotipos e roles de xénero descritivos e prescritivos sobre como deben ser e comportarse os homes e as mulleres «normais» que terán que ser, por definición,

heterosexuais. Este sistema de crenzas ten sido denominado por Judith Butler (1993) «matriz heteronormativa». Por outra parte, a *transfobia*, como xa se ten destacado, referiríase ao compoñente actitudinal, incluíndo os sentimentos negativos de aversión e medo cara ás persoas que transgreden o rixido modelo de dous sexos/dous xéneros. Finalmente, o último compoñente clave sería o comportamental ou *gender-bashing* («comportamentos de ataque e agresión»), que se referiría aos actos de acoso ou de violencia cara ás persoas trans, e que estaría en estreita relación coas crenzas (*genderism*) e coas actitudes.

Así, a tendencia a normalizar determinados comportamentos de natureza sexual, sexistas ou homófobos susténtase sobre os estereotipos que a sociedade proxecta sobre os homes e as mulleres, así como sobre as persoas que non conforman as identidades de xénero heteronormativas. Estas actitudes inflúen de forma negativa sobre a percepción do fenómeno do acoso sexual e por razón de sexo, xustificando as accións do acosador/a, culpabilizando a vítima e propiciando a tolerancia da violencia (Herrera, 2016). Este tipo de actitudes sexistas alimentan determinados mitos en relación coas condutas de acoso, que se refiren a ideas falsas, pero que perduran nas sociedades co obxectivo de negar e de xustificar o acoso sexual e por razón de sexo (Herrera, Herrera e Expósito, 2014). Algúns dos mitos máis comúns son, por exemplo, «cando unha muller di non, realmente quere dicir si», «estábao buscando», e «ás mulleres non hai que crelas»; crenzas que actúan como medidas de control social sobre a liberdade e os dereitos das mulleres (Beneque, 1994; Lameiras *et al.*, 2011). Estes mitos, á súa vez, permiten culpabilizar as vítimas acosadas (Lonsway, Cortina e Magley, 2008).

3.2. DELIMITACIÓN CONCEPTUAL, TIPOLÓXICA E PSICOSOCIAL

3.2.1. DELIMITACIÓN CONCEPTUAL E XURÍDICA DO ACOSO SEXUAL

A primeira vez que se usa o termo acoso sexual (*sexual harassment*) é en 1974 por un grupo de académicas durante un curso na Universidade de Cornell (EUA), co fin de analizar as experiencias que sufrían as mulleres no mundo laboral por parte dos homes (Pernas *et al.*, 2000). Pero non será ata 1979 cando a xurista Catherine McKinnon o introduza na lexislación americana. Haberá que esperar, non obstante, ata 1980 para que o acoso sexual sexa considerado un problema social polo Tribunal Supremo dos Estados Unidos, e ata 1986 para que se recoñeza este fenómeno como unha forma de discriminación sexual cara ás mulleres. Cabe subliñar que a Organización Mundial do Traballo (1998) foi o primeiro organismo internacional en adoitara un instrumento a favor da protección das mulleres contra o acoso sexual, aínda que, xa no ano 1985, a Conferencia Internacional do Traballo promoveu a incorporación de medidas para combater o acoso sexual no mundo laboral.

En Europa non será ata o ano 1988 no que a Comisión Europea publica o informe Rubestein, *La dignidad de la mujer en el trabajo: informe sobre el problema del acoso sexual en los estados miembros de las comunidades europeas*, o primeiro estudo sobre a situación do acoso sexual no traballo a partir do cal se elaborou a recomendación do Consello das Comunidades Europeas relativo á protección da dignidade das mulleres e homes no traballo (92/131/CEE), e o código de conduta sobre as medidas para combater o acoso sexual. Posteriormente, o 5 de outubro de 2002 publícase a Directiva 2002/73/CE do Parlamento Europeo e do Consello, que modifica a Directiva 76/207/CEE. Esta directiva establece que o acoso sexual e o acoso por razón de sexo implican unha discriminación que vai en contra da igualdade entre homes e mulleres e que, polo tanto, debería erradicarse, polo que cada estado membro debería impoñer as medidas necesarias. Catro anos despois, esta directiva unificouse na Directiva 2006/54/CE, do 5 de xullo, relativa á aplicación do principio de igualdade de trato entre homes e mulleres en asuntos de emprego e ocupación.

No ano 2011, en Istambul, os estados membros europeos asinan o Convenio do Consello de Europa sobre prevención e loita contra a violencia contra as mulleres e a violencia doméstica. Este convenio ten como obxectivo protexer as mulleres de todas as formas de violencia; previr, perseguir e eliminar a violencia; promover a igualdade real entre mulleres e homes; desenvolver políticas e medidas de protección e asistencia a todas as vítimas e promover a cooperación internacional para eliminar a violencia cara ás mulleres e a violencia doméstica. Trátase do primeiro instrumento de dereito internacional legalmente vinculante que crea un cadro xurídico para combater a violencia exercida contra as mulleres, focalizada, en particular, sobre a prevención da violencia de xénero, a protección da vítima e a persecución do agresor/a. Neste convenio enténdese a violencia contra as mulleres como unha violación dos dereitos humanos e unha forma de discriminación contra as mulleres, recoñecendo todos os actos de violencia baseados no xénero que implican ou poden implicar para as mulleres danos ou sufrimentos de natureza física, sexual, psicolóxica ou económica, incluídas as ameazas de realizar os citados actos, a coacción ou a privación arbitraria de liberdade, tanto na vida pública coma privada. España asina o convenio o 11 de maio de 2011, finalmente ratificado polo Estado español o 18 de marzo de 2014. Neste convenio, no artigo 40, menciónase o acoso sexual sinalando que:

As partes adoptarán as medidas legislativas ou doutro tipo necesarias para que toda forma de comportamento non desexado, verbal, non verbal ou físico, de carácter sexual, que teña por obxecto ou resultado violar a dignidade dunha persoa, en particular cando o devandito comportamento cree un ambiente intimidatorio, hostil, degradante, humillante ou ofensivo, sexa castigado con sancións penais ou outro tipo de sancións legais.

En España a Constitución consagra en 1978 o principio de igualdade entre mulleres e homes. Non obstante, o acoso sexual non será considerado como delito na lexislación española ata o ano 1995 (Lei orgánica 10/1995, do 23 de novembro) no que se incorpora dentro do capítulo de «Delitos contra a liberdade e a indemnidade sexual» o título XIII do seu libro II, no que se inclúen os delitos relativos ao acoso sexual (art. 184) xunto cos delitos de agresións sexuais (arts. 178-180), abusos sexuais (arts. 181-182), agresións e abusos sexuais a menores de trece anos (arts. 183-183 bis), delitos de exhibicionismo (art. 185) e provocación sexual (art. 186), e os delitos relativos á prostitución e á corrupción de menores (arts. 187-190). A inclusión no Código penal considérase un claro avance no recoñecemento e na visibilización do acoso sexual como un grave problema social. A Lei orgánica 11/1999 introduce penas máis severas para estes delitos, as posteriores reformas de 2003 (leis orgánicas 11 e 15) introducen máis cambios. A Lei orgánica 5/2010 incorpora máis cambios no ámbito dos delitos sexuais (Orts e Alonso, 2014). Na última reforma de 2015, na que se eleva a idade de consentimento para manter relacións sexuais aos 16 anos, que no artigo 184 se define o delito de acoso sexual nos seguintes termos:

O que solicitara favores de natureza sexual, para si ou para un terceiro, no ámbito dunha relación laboral, docente ou de prestación de servizos, continuada ou habitual, e con tal comportamento provocáralle á vítima unha situación obxectiva e gravemente intimidatoria, hostil ou humillante.

O delito de acoso sexual foi obxecto de duras críticas desde a súa incorporación no Código penal, xa que a doutrina xurídica consideraba que poderían subsumirse noutros delitos xa dispoñibles e, polo tanto, considerábase un delito innecesario e perturbador (Vives *et al.*, 2015). A figura básica deste delito consta de dous elementos: solicitarlle a unha persoa favores sexuais para si ou para terceiros, e provocar con tal comportamento unha situación obxectiva e gravemente intimidatoria, hostil ou humillante á vítima. A citada solicitude ten que efectuarse no marco dunha relación laboral, docente ou de prestación de servizos continuada ou habitual. As dúas figuras agravadas inclúen o predominio da situación de superioridade laboral, docente ou xerárquica, así como o anuncio de terlle causado un mal á vítima. O ben xurídico protexido será a liberdade sexual e os suxeitos activos e pasivos poden ser tanto un home coma unha muller, por tanto como vítima ou persoa agresora. Finalmente, é importante destacar que non é necesario que se leve a cabo a conduta sexual requirida para entender consumado o delito (Vives *et al.*, 2015).

De xeito, paralelo ao plano penal, no ano 1989 introducíronse previsións do acoso sexual na reforma do Estatuto dos traballadores/as en España, pero non será ata o ano 2007, na Lei orgánica 3/2007, do 22 de marzo, para a igualdade efectiva de mulleres e homes, cando se incorpore unha referencia explícita ao acoso sexual e por razón de sexo no capítulo 7. No seu artigo 7,1 o acoso sexual defínese como:

Calquera comportamento, verbal ou físico, de natureza sexual que teña o propósito ou produza o efecto de atentar contra a dignidade dunha persoa, en particular cando se crea un contorno intimidatorio, degradante ou ofensivo (páx. 4).

E no artigo 7,2 defínese o acoso por razón de sexo como:

Calquera comportamento realizado en función do sexo dunha persoa, con propósito ou efecto de atentar contra a súa dignidade e de crear un contorno intimidatorio, degradante ou ofensivo (páx. 4).

Polo tanto, o acoso sexual é un concepto fortemente marcado pola súa manifestación sexual, mentres que o acoso por razón de sexo inclúe as discriminacións que reciben as mulleres ou as minorías sexuais que non conforman a norma de xénero, sen que se dean comportamentos sexuais (Bosch *et al.*, 2012). De xeito que os comportamentos de acoso por razón de sexo son, entre outros, condutas discriminatorias ou ofensivas que se dirixen a unha persoa para ridiculizar as súas capacidades, competencias ou habilidades, desprezar o seu traballo, ou degradala utilizando chistes sexistas ou homófobos. Esta lei, no artigo 7,3, especifica o que se considera discriminatorio tanto por acoso sexual coma por razón de sexo. Así mesmo, nos artigos 46, 48 e 62 establécense medidas específicas para previr o acoso sexual e o acoso por razón de sexo no mundo laboral, introducindo tamén unha serie de medidas específicas e protocolos de actuación para a súa prevención, que se deben incorporar dentro dos plans de igualdade.

No ámbito galego, a Lei 2/2004, do 16 de xullo, para a igualdade da muller e do home, no seu capítulo IV, establece as medidas de prevención e sanción do acoso sexual, e no capítulo V proclama a erradicación do acoso moral por razón de sexo. Posteriormente, a Lei 2/2007, do 28 de marzo, do traballo en igualdade de mulleres e homes de Galicia, no artigo 3 establece a discriminación directa e indirecta, que son de plena aplicación no ámbito universitario, en relación co acoso e co acoso sexual. Máis recentemente, a Xunta de Galicia vén de publicar no ano 2016 un protocolo educativo para garantir a igualdade, a non discriminación e a liberdade de identidade de xénero no sistema educativo non universitario no cal se manifesta que:

Para facilitar unha resposta unánime que garanta o dereito á identidade de xénero, pónense á disposición dos centros educativos estas medidas tendentes a guiar as actuacións en materia organizativa e de resposta do sistema educativo. (...) Atenderanse particularmente os menores de idade, independentemente de que todas as normas, medidas e actuacións previstas no plan de convivencia e nas normas de organización e funcionamento do centro se redacten cunha perspectiva de xénero que garanta a diversidade afectivo-sexual e a identidade sexual (Xunta de Galicia, 2016: 5).

Non obstante, este protocolo non modifica a realidade educativa nin social en xeral, ao omitir o traballo necesario na raíz do problema e só propor medidas paliativas dun mal inmediato. Un exemplo de traballo dende as bases en materia de tolerancia cara á diversidade sexual sería a materia de Educación para a cidadanía e os dereitos humanos que entrou en vigor coa Lei orgánica de educación (LOE) en 2006, e que quedou suprimida na lei aprobada en 2013, a Lei orgánica para a mellora da calidade educativa (LOMCE).

3.2.2. TIPOLOXÍAS DO ACOSO SEXUAL

Pódense identificar diversas tipoloxías para tratar a complexidade do fenómeno do acoso sexual e por razón de sexo. Podemos diferenciar seguindo a revisión de Cuenca (2017), en primeiro lugar, a tipoloxía clásica da man da xurisprudencia, a tipoloxía en función da natureza dos comportamentos, a tipoloxía en función do tipo de vínculo, a tipoloxía en función de se é acoso técnico ou acoso declarado –a máis utilizada– e, por último, a tipoloxía en función da súa gravidade.

A *tipoloxía clásica* é a baseada na doutrina xurisprudencial establecida por primeira vez pola Comisión de Igualdade de Oportunidades no Emprego dos Estados Unidos de América (EUA) en 1980, e que identifica dous tipos de acoso sexual. Por unha banda, a chantaxe sexual ou *Quid Pro Quo* (do latín «isto a cambio diso», tamén denominado «acoso de intercambio»), que sería o exercido por unha persoa superior xerarquicamente, ou persoa de poder, que lle solicita á vítima subordinada un favor sexual a cambio de lograr un beneficio na súa promoción laboral ou resultados académicos. E, por outra banda, o *acoso sexual ambiental*, que se refire ás condutas exercidas por superiores xerárquicos ou outras persoas/compañeiros de igual ou inferior nivel, creando un ambiente laboral intimidatorio, hostil ou humillante para a vítima (Ferrer e Bosch, 2014; OIT, 2007). No acoso ambiental incorpóranse tanto elementos obxectivos coma subxectivos. O criterio obxectivo implica analizar se a conduta ten a suficiente entidade para crear un ambiente intimidatorio para a vítima, e o compoñente subxectivo implica que a conduta do acosador/a debe ser considerado pola propia vítima como intimidatorio e indexesable.

En función da *natureza dos comportamentos* de acoso (OIT, 2007) pódense diferenciar os tipos de acoso físico (por exemplo: violencia física, tocamientos, achegamentos indexesados, beliscos ou roces deliberados); verbal (por exemplo; comentarios ou insinuacións sexuais, contar chistes sexuais, sexistas ou homófobos; comentarios sexistas, homófobos e insultos baseados no sexo da persoa ou chamadas de teléfono ofensivas); e non verbal (por exemplo: asubíos, miradas, xesticular ou chiscar os ollos con connotación sexual, presentación de obxectos pornográficos, envío de cartas anónimas, correos electrónicos ou mensaxes de texto).

A tipoloxía en función do *tipo de vínculo* (Directiva 2006/54/CE) permite identificar o acoso atendendo a se existen ou non diferencias xerárquicas entre o acosador/a e a vítima. Así, podemos diferenciar varios tipos: o acoso horizontal, que se dá entre compañeiros e compañeiras; o acoso vertical descendente, cando se produce dunha persoa con superioridade na xerarquía a unha persoa subordinada; o acoso vertical ascendente, dunha persoa subordinada a unha persoa con superioridade na xerarquía; e, por último, o acoso de vínculo externo que se exerce por persoas externas á empresa, pero que dalgún xeito están vinculadas a ela. Estas clasificacións en función do tipo de vínculo pódense resumir en tres tipos: horizontal, ascendente e descendente.

Outra tipoloxía é a impulsada no informe Inmark (2006), subvencionado polo Instituto de Muller, no cal se fai a diferenciación entre *acoso técnico e acoso declarado*. Especificácase que o acoso técnico se produce cando unha persoa do grupo de traballadoras/es ten sufrido calquera situación que o propio estudo define como acoso sexual, tanto se a persoa se ten considerado vítima como se non. E o acoso declarado defínese como as situacións que experimentou a propia vítima e que ela define como acoso sexual.

Finalmente, desde a tipoloxía en *función da gravidade* (Casas, 2006), considérase como *acoso leve* as expresións verbais públicas e vexatorias para a persoa acosada (como chistes de contido sexual sobre a muller ou sobre as minorías sexuais, tales como piropos, comentarios sexuais, solicitar reiteradamente citas, achegamento excesivo, facer xestos ou miradas insinuantes); *acoso grave* as situacións nas que se produce unha interacción verbal directa con alto contido sexual (como facer preguntas sobre a súa vida sexual, facer insinuacións sexuais, pedir abertamente relacións sexuais sen presións ou presionar despois dunha ruptura sentimental); e, finalmente, o *acoso moi grave* se corresponde coas situacións nas que se producen contactos físicos non desexados e presión verbal directa (abrazos, bicos non desexados, tocamientos, beliscos, acurrallamentos, meter presión para obter sexo a cambio de melloras ou con ameazas, esixir actos sexuais baixo presión de despido ou asalto sexual).

Xunto a estas clasificacións Fitzgerald e colaboracións (1997) establecen o modelo tridimensional baseado na tipoloxía de cinco niveis desenvolvida por Till (1980). En primeiro lugar, o acoso por cuestión de xénero, que implica comportamentos verbais e non verbais nos que se pretende insultar ou degradar a vítima. En segundo lugar, a atención sexual non desexada, que implica avances sexuais non desexados, incluíndo tocamientos non desexados ou intentos constantes coa finalidade de obter unha relación íntima ou sexual. Ademais, tamén se inclúen os comportamentos verbais e non verbais que son ofensivos, non desexados e non recíprocos. En terceiro lugar, a coerción sexual que constitúe o exemplo canónico do acoso sexual, é dicir, a extorsión mediante ameazas ou promesas a cambio de oportunidades adicionais ou eludir o seu despido se ela/el participase na relación sexual.

Finalmente, Cuenca Piqueras (2017) engade a clasificación na que se incorpora o sexo da persoa agresora e da vítima, aínda que a propia autora reconece que esta clasificación non se ten incorporado porque na maior parte dos casos o agresor é un home e a vítima unha muller. Non obstante, é necesario reconecer que o acoso sexual é posible de home a home, de muller a home e incluso entre mulleres.

3.2.3. PERFIL DA VÍTIMA E DA PERSOA AGRESORA

Os datos confirman que o acoso sexual é un problema que afecta maioritariamente as mulleres, e os homes sobrerrepresentan o grupo de acosadores/agresores sexuais e por razón de sexo (Pryor e Day, 1988). O certo é que os datos confirman que ningunha muller está libre de sufrir ao longo da súa vida algunha forma de violencia de xénero, xa que unha de cada tres mulleres ten sufrido algunha forma de acoso na súa vida (Pina *et al.*, 2009). Así mesmo, é importante subliñar que cando os homes e as mulleres falan de acoso sexual sufrido non se están referindo exactamente ao mesmo. Así, o home, cando di que se sente acosado, estase a referir a que ten recibido atención sexual non desexada, que pode non experimentalo como algo ofensivo, humillante ou hostil, senón que, en ocasións, o pode percibir como algo afagador; pero en ningún caso esta conduta perpetúa a súa subordinación como no caso das mulleres, que o viven como un episodio discriminatorio, sexista, humillante, hostil e de subordinación ao dominio do home agresor (Bosch *et al.*, 2012; Pernas *et al.*, 2000).

En relación co acoso das persoas LGBTI, os datos evidencian a marcada tendencia a converterse en vítimas do acoso xunto ao colectivo de mulleres (OIT, 2007; Pernas *et al.*, 2000). De tal xeito que as persoas que se «desvían» do patrón masculino e feminino tradicional se convirten en máis vulnerables aínda á vitimización do acoso heterosexista exercida por homes heteronormativos tanto no eido laboral coma académico (Rabelo e Cortina, 2014; Silverschanz *et al.*, 2008).

Os estudos encamiñados a identificar o perfil da vítima de acoso sexual identifican maioritariamente a vítima como unha muller nova que traballa ou estuda en contextos masculinizados ou tradicionais, e en contextos onde predomina a discriminación por razón de sexo, con situacións económicas ou postos de traballo inestables, situacións laborais de maior precariedade ou irregulares (Berdahl e Moore, 2006; Bosch *et al.*, 2012; McDonald, 2012). En referencia ao acoso sexual no eido laboral en España, os perfís das mulleres que sofren acoso confirman tamén que están influenciados por variables persoais e condicións laborais distintas (Cuenca, 2015). Así, a vítima que ten experimentado acoso ambiental é máis frecuente en mulleres sen parella, sen fillas/os, con estudos medios e menor de 34 anos. En cambio, para as vítimas que teñen sufrido chantaxe sexual é máis frecuente o perfil de muller casada, con fillos/as, con estudos primarios ou superiores e maiores de 34 anos.

Ademais, as mulleres que pertencen a minorías étnicas son máis vulnerables a sufrir «dobre» acoso, e convértense en diana do acoso sexual e da discriminación (Berdahl e Moore, 2006; Cuenca, 2015; McDonald, 2012).

En calquera caso, todos os episodios de acoso sexual teñen consecuencias demoledoras nas vítimas. Diversos estudos constatan que as vítimas de acoso sofren un conxunto de consecuencias que repercuten na súa saúde e no seu benestar persoal, familiar, social e laboral/académico (Ferrer e Bosch, 2014; Fitzgerald *et al.*, 1997; Pryor, 1995). No ámbito psicolóxico, pódense producir intentos de suicidio, ansiedade, depresións, estrés ou perda de autoestima, ademais de experimentar alteracións do comportamento como illamento social, nerviosismo e diminución das relacións sociais. Por outra parte, as experiencias de abuso sexual poden impactar na saúde física incrementando a probabilidade de consumo de drogas ou alcohol, así como sufrir trastornos da conduta alimentaria como anorexia ou bulimia nerviosa. A perda de oportunidades laborais ou académicas, abandono ou baixo rendemento laboral ou académico son outras das consecuencias máis salientables. Ademais, os síntomas postraumáticos como consecuencia do acoso sexual poden persistir incluso cando a vítima ten chegado a controlar o trauma (Herrera, García e Guadarrama, 2015; Huerta *et al.*, 2006; OIT, 2007; Rosenthal, Smidt e Freyd, 2016; Stockdale, Logan e Weston, 2009). Así mesmo, non podemos esquecer que o acoso sexual tamén se traduce nun problema de seguridade laboral e saúde pública (OIT, 2007).

En relación co perfil do agresor/a, diversos estudos confirman que non existe un perfil sexual definido, xa que son ou poden ser persoas superiores na xerarquía, compañeiros/as ou clientes/as, de calquera estrato social, nivel ocupacional, idade ou categoría profesional (Pina *et al.*, 2009). O que diversos estudos no ámbito internacional confirman é que máis de tres cuartas partes do acoso sexual é cometido por homes (OIT, 2007; Pernas *et al.*, 2000). En España, no estudo de Legido e Sierra (2010), un 15 % reconece ter cometido algunha agresión sexual como usar ameazas ou a manipulación para levar a cabo condutas sexuais. Este tipo de comportamentos, na maioría dos casos, non responden a ningunha enfermidade mental, senón á construción social do xénero, a cal constitúe un pilar fundamental para explicar tanto as complexas relacións interpersoais de dominación-submisión coma as crenzas e mitos que se convierten en actitudes sexistas que lexitiman a violencia sexual cara ás mulleres (Benyto, 2002; Lameiras *et al.*, 2011).

Os homes que son máis propensos a acosar sexualmente as mulleres son os que se posicionan na dominación masculina, teñen actitudes misóxinas ou perpetúan outras formas de vitimización sexual (Pernas *et al.*, 2000; Pryor, 1988). Cabe subliñar tamén que os acosadores sexuais tenden a negar ou a distorsionar o sucedido, normalmente culpabilizan a vítima ou denuncian a provocación por parte da muller (Benyto, 2002; Cowan, 2000; Lameiras *et al.*, 2011), e carecen de empatía cara ás súas vítimas (Benyto, 2002).

3.3. EXTENSIÓN DO ACOSO SEXUAL NO ÁMBITO UNIVERSITARIO: ESTADO DA CUESTIÓN NO ÁMBITO INTERNACIONAL E NACIONAL

3.3.1. A SITUACIÓN DO ACOSO SEXUAL NO ÁMBITO INTERNACIONAL

Os estudos no ámbito internacional alertan da alta incidencia do acoso sexual e por razón de sexo no eido laboral, e de forma específica nas institucións académicas. Desde a publicación do informe Rubestein en 1988, a Comisión da Comunidade Europea publica dous informes en 1996 e en 1998 nos que se analiza o impacto das conclusións do informe Rubestein e a revisión de 74 enquisas/estudos cualitativos realizados nos estados membros desde 1987 ata 1997, respectivamente, que inclúen os informes de Alemany (1998) e Timmerman e Bajema (1999). No informe de Alemany (1998) inclúense os resultados de cinco países do sur de Europa, incluída España, e no estudo de Timmerman e Bajema (1999) os datos de once países do norte de Europa, e identifícase un rango entre o 17 % e o 81 % de mulleres que tiñan sido vítimas dalgunha forma de acoso sexual no seu lugar de traballo. As principais conclusións destes informes salientan a desproporcionada atención que o acoso sexual no eido laboral tiña acadado nos estados do norte de Europa fronte á escasa atención dos estados do sur. Non obstante, as diferenzas na conceptualización e delimitación do acoso sexual, e as diferentes formas de medilo (desde o último mes, ano, ou durante toda a vida laboral) supuxeron unha importante dificultade á hora de establecer comparacións entre os diferentes países.

Estudos posteriores como o do Departamento de Xustiza, Igualdade e Dereito Irlandés de 2004, durante a presidencia irlandesa da Unión Europea, sobre a situación dos 25 estados membros, conclúe que a problemática do acoso sexual aínda non tiña acadado a atención nas mesas de negociación colectiva. O estudo da Axencia Europea para a Seguridade e a Saúde no Traballo (*European Agency for Safety and Health at Work*) do ano 2010, no que se utilizaron os datos da enquisa europea de condicións de traballo e unha enquisa propia aplicada en 22 países, conclúe destacando a alta incidencia do acoso sexual, especialmente nas contornas laborais da hostalaría e a restauración, así como nos corpos e forzas de seguridade do estado. Por outra parte, a Organización Internacional do Traballo, desde a que aínda que non se fan estudos específicos, alude de forma recorrente á situación do acoso sexual nos seus informes e salienta a necesidade de atallar esta lacra que asola os ámbitos laborais de forma sistemática nos diferentes países e contornas laborais no ámbito internacional. Son as mulleres novas, migrantes, dependentes economicamente e solteiras/divorciadas xunto aos colectivos LGBTI e as minorías étnicas e raciais quen máis sofren o acoso sexual.

Na última enquisa sobre as condicións de traballo en Europa, cun ratio de emprego feminino do 66 % fronte ao 71 % de emprego masculino (*European Working Conditions Survey, 2015*),

un 16 % das traballadoras/es identifican unha morea de condutas negativas nas contornas laborais que inclúen violencia física ou sexual, cun 2 % que reconece ter vivido experiencias de atención sexual indexesada no último mes e un 1 % acoso sexual, así como un 5 % que reconece ter vivido experiencias de acoso non sexual nos últimos doce meses. Estes datos parecen amosar unha realidade pouco frecuente, pero é necesario salientar as dificultades que teñen as vítimas para identificar as experiencias de violencia vividas. Peterson e Muehlenhard (2011), na súa investigación cualitativa, confirman as dificultades das mulleres á hora de identificar se tiñan sufrido algún episodio de violación, acoso ou abuso. Así mesmo, tamén manifestaron que non se sentían completamente libres de culpa, vergoña ou responsabilidade. Ademais, resultáballes complexo identificarse a si mesmas como vítimas e evitaban cualificar a súa experiencia como violación, acoso, ou abuso por medo a sufrir as consecuencias que se lles atribúen a estas etiquetas (Peterson e Muehlenhard, 2011; Phillips, 2000;). En definitiva, a maioría das vítimas non se identifican como tal, e as que si o fan asóciano á chantaxe sexual, aos casos máis graves ou incluso aos máis duradeiros (Pernas *et al.*, 2000).

Todas as cuestións aludidas explicarían o baixo número de mulleres, e aínda máis de mulleres e homes que non conforman a identidade heteronormativa, que denuncian este tipo de agresións. Considérase que apenas un 10 % dos casos de violencia sexual acaban sendo denunciados (Ferrer e Bosch, 2011), o que representa a punta dun enorme iceberg que está oculto e invisibilizado para a sociedade. En primeiro lugar, porque pode non identificarse como tal, e, en segundo lugar, polo medo a que non se lles crea, ou a que se lles culpabilice/responsabilice da situación vivida. En conclusión, este tipo de actitudes provocan que se culpabilice á vítima, minimizando o impacto social e psicolóxico do delito, ao mesmo tempo que se xustifican os actos do acosador/a e a tolerancia sobre estes comportamentos e sobre o fenómeno do acoso en si mesmo (Herrera, Herrera e Expósito, 2016; Herrera *et al.*, 2014). Os modelos explicativos baseados nas características organizativas dos espazos laborais salientan que as situacións de acoso sexual para as mulleres están presentes de forma máis grave en espazos masculinizados. Seguindo a teoría sociocultural, na que se fundamenta este informe-diagnose, cabería esperar que nos espazos de traballo dominados por homes se reproduzan os estereotipos de xénero masculinos, tales como o poder, a dominación, a agresividade e a competitividade. O que Gutek e Morasch (1982) denominan desbordamento do rol sexual (*sex-role spillover*), que implica que se reproduzan nas contornas laborais os comportamentos estereotipados polo xénero. Nestes contextos as mulleres son consideradas «intrusas» que poden interromper o mantemento do status quo que se sostén na fraternidade masculina (Vogt *et al.*, 2007). Así, a pesar da presenza cada vez máis igualitaria das mulleres nas contornas universitarias, estes teñen sido tradicionalmente espazos masculinizados cunha marcada xerarquía de poder nos que as mulleres e as persoas que non conforman o modelo de identidade heteronormativo convértense en especialmente vulnerables de sufrir acoso sexual

ou por razón de sexo. O acoso sexual, a misoxinia e a intolerancia a toda diversidade sexual que subverta o modelo heteronormativo están presentes nas institucións académicas que combaten así a resistencia das mulleres e as outras identidades non hexemónicas a aceptar as estruturas patriarcais que as subordinan baixo o poder masculino. Non obstante, máis aló dos traballos puntuais desenvolvidos nalgúns países europeos, a realidade en Europa é a inexistencia de investigacións sistemáticas sobre o acoso sexual nas institucións académicas (Caprile, 2012).

Os primeiros estudos sobre o acoso sexual no ámbito universitario no ámbito internacional centráronse na realidade das universidades norteamericanas, onde se aproba a primeira normativa contra todo tipo de discriminación e de violencia contra as mulleres amparada baixo o título IX da Lei de educación norteamericana, introducido no ano 1972. A citada lei complementase coa lexislación promulgada polo goberno federal en 1998 para protexer o estudantado universitario en resposta aos graves episodios de violencia nos campus que se estaban a producir, a coñecida como *Clery Act*. O obxectivo desta lexislación é o de obrigar as universidades a reportar as políticas de seguridade e as estatísticas de crimes cometidos nos campus universitarios, con rango de lei desde o ano 1990. O nome é en honor a Jeanne Clery, quen foi violada e asasinada en 1986 na súa residencia no campus da Universidade de Lehigh, en Pensilvania. Aínda que xa se cometeran outros crimes no campus previamente ao asasinato de Jeanne, foi a súa violación e asasinato o que propiciou o debate social que culminou na aprobación da lei que leva o seu nome. O obxectivo desta lei foi incrementar a concienciación pública sobre a criminalidade nos campus universitarios e axudar os estudantes a protexerse. Ademais dos delitos de asasinato e agresións sexuais tamén están incluídas nesta lei as agresións baseadas no xénero, a orientación sexual, a raza, a relixión, a etnia ou a discapacidade, así como outros delitos contra a propiedade (Gardella *et al.*, 2015).

Un dos primeiros estudos sobre o acoso sexual nas universidades americanas levouse a cabo por Benson e Thomson (1982) na Universidade de California, que confirma que o 30 % das mulleres participantes reportaron ter recibido unha atención sexual non desexada por un docente. O estudo conclúe que as experiencias de acoso tiñan graves consecuencias nas vítimas ao erosionar a confianza das mulleres nas súas competencias académicas. Nesta mesma liña, o estudo de Reilly *et al.* (1986), aínda que atopando porcentaxes lixeiramente inferiores, sinala que un 24,1 % das mulleres participantes informaron ter experimentado insinuacións sexuais por parte de docentes, e o 18,7 % ter sufrido proposicións sexuais non desexadas e bromas por parte de compañeiros ou profesores. Os resultados deste estudo ratifican que as mulleres tiñan experimentado con maior frecuencia ca os homes diversas formas de acoso sexual (miradas, xestos sexualmente suxestivos, bromas ou chistes non desexados e contacto deliberado), e que o 30 % das mulleres tiñan experimentado insinuacións sexualmente suxestivas por parte

do sexo masculino, un 10 % por parte de docentes. O 3 % das persoas enquisadas tamén reportaron ter sufrido presións indesexadas por favores sexuais, participación en actividades sexuais para recomendacións favorables, e participación baixo ameazas en actividades sexuais para manter un traballo.

Na mesma liña, o estudo de Kelley e Parsons (2000) reforza as evidencias que sinalan as mulleres como principais vítimas da violencia sexual nos campus universitarios. Neste estudo recoñecen ter sido acosadas sexualmente por parte de traballadores ou estudantes da universidade entre o 22 % e o 30 % das profesoras universitarias, o 43 % de mulleres que pertencen ao persoal administrativo e o 19 % das alumnas. Pola súa parte, no estudo de Forbes e Adams-Curtis (2001) un 53 % das enquisadas informan ter sufrido algún tipo de coerción sexual, un 22 % ter sufrido o uso da forza física nalgunha actividade sexual e o 2,8 % reportan ter sido vítimas dunha violación durante os seus anos no campus. Con respecto aos acosadores, un 21 % dos enquisados recoñeceu ter cometido algún tipo de coerción sexual, menos do 1 % ter usado a forza nalgunha actividade sexual, pero ningún recoñeceu ter cometido unha violación. Nesta mesma liña, Straus (2004) no seu estudo, cunha mostra de 8666 estudantes universitarios/as de 31 universidades de 16 países, evidencia que o 29 % dos estudantes recoñecen ter cometido agresións sexuais e acoso sexual no ano previo á enquisa (entre o 17 % e o 45 %, segundo a universidade). Nas universidades americanas entre un 25-30 % dos estudantes recoñecen terse involucrado nalgunha forma de violencia sexual na súa vida, e estes datos aparecen de forma consistente no tempo (Koss *et al*, 1987; Zinozow e Thompson, 2015).

Xunto ás mulleres, as persoas dos colectivos LGBTI son os máis vulnerables, así o evidencia o estudo de Konik e Cortina (2008), no que participaron 629 traballadoras/es dunha universidade do noroeste dos Estados Unidos, confirmando que o 76,9 % das persoas de minorías sexuais tiñan experimentado algún episodio de acoso sexual en comparación co 30 % das persoas heterosexuais. Ademais, o 66,4 % de minorías sexuais tamén reportan ter sufrido algún episodio de acoso heterosexista en comparación cos heterosexuais. Nesta mesma liña, no traballo de Rabelo e Cortina (2014), no que se evidencia que o grupo LGBTI é mais propenso a sufrir acoso sexual e en función do sexo que as persoas do grupo maioritario, compróbase que un 76,03 % das persoas participantes do grupo LGBTI tiña sufrido algún episodio de acoso.

Case tres décadas despois da aprobación da *Clery Act* que, sen dúbida, ten contribuído a incrementar a conciencia social sobre a realidade da criminalización nos campus estadounidenses, seguen a producirse casos de incumprimento e aínda hai unha falta de concienciación sobre a criminalidade nos campus das universidades americanas por parte do estudantado e as súas familias (Grasgreen, 2011; Lipka, 2011; Gardella *et al*, 2015). A gravidade

desta situación levou ao goberno dos Estados Unidos a un acto sen precedentes. Así, en xaneiro de 2014 o presidente Obama e o seu vicepresidente Biden asinaron un memorando para crear a *Task Force* da Casa Blanca para protexer o estudantado das agresións sexuais. O grupo de traballo foi creado para: i) concienciar sobre a frecuencia con que as agresións sexuais se producen, ii) para apoiar as vítimas de violencia sexual; iii) poñer a disposición de todas as universidades a información necesaria para desenvolver un plan integral para protexer o estudantado das agresións sexuais; e, finalmente, iv) axudar as institucións académicas a cumprir coas obrigas baixo o título IX, e propiciar unha resposta efectiva cando este tipo de agresións tiveran lugar. En setembro de 2014, lanzaron «It's On Us», unha campaña coa que involucrar o estudantado e as testemuñas na prevención das agresións sexuais. A campaña tiña como obxectivo repensar o debate sobre as agresións sexuais de xeito que inspirase a todas as persoas a recoñecer que é a súa responsabilidade facer algo, dende o máis pequeno ao máis grande acto, para previr estes intolerables actos de violencia nos campus universitarios.

Desde a súa creación, a *Task Force* enfocou os seus esforzos na colaboración entre o Goberno federal e os estados e administracións locais e comunitarias para desenvolver e diseminar ferramentas para aplicar boas prácticas que melloren as estratexias de prevención e resposta fronte aos episodios de violencia sexual nos campus. O informe final foi publicado en xaneiro de 2017, xusto no momento do traspaso da testemuña presidencial. O equipo da *Task Force* utilizou os datos do Estudo de validación da enquisa de clima dos campus (*Campus Climate Survey Validation Study* CCSVS), publicado en xaneiro de 2016 pola Oficina Estatística de Xustiza do goberno federal (*Bureau of Justice Statistics*, BJS), financiada pola Oficina da Violencia contra as Mulleres (*Office toward Violence toward Women*, OVW), na que se entrevistou a máis de 23000 estudantes en nove campus universitarios (aproximadamente 15000 mulleres e 8000 homes).

O obxectivo da Task Foce foi utilizar esta información para desenvolver diversas ferramentas para que os *colleges* e as universidades puideran usalas como guía para crear e mellorar os seus plans estratéxicos para combater a violencia sexual nas institucións académicas. O propósito da Oficina de Estatística de Xustiza (BJS) foi desenvolver e validar un instrumento e unha metodoloxía de enquisa para recompilar de maneira eficiente datos válidos sobre o clima nos campus e a vitimización sexual. Os resultados do Estudo de validación da enquisa de clima dos campus (CCSVS) mostraron a alarmante extensión desta problemática cunha de cada cinco mulleres e un de cada 14 homes que recoñeceron ter sufrido polo menos unha agresión sexual durante os seus anos na universidade. Para as mulleres bisexuais e transxénero, as taxas de vitimización foron aínda maiores, de xeito que máis de unha/un de cada catro estudantes transxénero e máis de unha/un de cada tres estudantes bisexuais sufriron unha agresión sexual mentres estaban na universidade. As taxas máis elevadas de

agresións sexuais producíronse durante os primeiros tres meses do ano escolar: agosto, setembro e outubro. Outro dato que cómpre resaltar é que as vítimas rara vez denunciaban as agresións ás autoridades escolares. Dos estudantes que indicaron ter sufrido unha agresión sexual soamente o 7 % puxérono en coñecemento das autoridades escolares, resultados que converxen cos do estudo de Rosenthal e colaboracións (2016) no que, tamén, apenas un 6,4 % das vítimas de violencia sexual tiñan denunciado os feitos.

Así mesmo, os resultados do Estudo de validación da enquisa de clima dos campus nas universidades norteamericanas tamén mostraron que máis do 20 % das vítimas que non informaron da agresión mencionaron preocupacións pola confidencialidade e case un 30 % polos temores a represalias, o que está directamente relacionado coa preocupación pola confidencialidade; outras razóns frecuentemente aludidas teñen que ver coa crenza de que a comunidade universitaria non as tomará en serio ou non as apoiará.

Na enquisa nos campus universitarios americanos levada a cabo pola Oficina Estatística de Xustiza móstrase que, no caso de ser revelada a agresión, foi máis doado que a vítima llo contara a un compañeiro/a de cuarto, un amigo/a ou a unha persoa da familia, que a unha/un policía ou a unha autoridade académica. Aínda que a denuncia das agresións sexuais segue sendo minoritaria, o alumnado universitario parece que é aínda menos proclive a denunciar que o non universitario (20 % vs. 32 %) (Sinozich e Langton, 2014).

Así mesmo, dos datos acadados confirmouse a alta variabilidade entre os diferentes campus, o que reforza a idea de que a estratexia de «talla única» non é a máis doada para afrontar o problema, polo que as avaliacións sistemáticas e periódicas deben preceder as actuacións e políticas en cada campus universitario.

Ante a alarma de que os numerosos casos de violencia sexual nos campus estaban a provocar na sociedade norteamericana, de forma paralela ao traballo da *Task Force*, a Asociación de Universidades Americanas (*Association of American Universities*, AAU) decidiu en 2014 que a mellor forma de axudar o seu persoal a tratar este grave problema era desenvolver e aplicar unha enquisa científica para comprender mellor as actitudes e as experiencias do estudantado en relación coas agresións sexuais e as condutas sexuais inadecuadas (*sexual misconduct*) (Cantor et al., 2015). O obxectivo da enquisa era proporcionarles ás institucións de educación superior (*Institutions of Higher Education*, IHE) información para orientar as súas políticas para previr e actuar de xeito máis eficaz cara á violencia sexual nos campus. Na primavera de 2015 levouse a cabo a recollida de datos da enquisa titulada *Avaliación do clima dos campus sobre agresións sexuais e condutas sexuais inadecuadas* (*Campus Climate Survey on Sexual Assault and Sexual Misconduct*, CCSSASM) en 27 institucións académicas, 26 das cales eran universidades pertencentes á AAU. Os datos recollidos na mostra de 150.072 estudantes

confirman que o 47,7 % do alumnado que participou na enquisa tiña sido vítima de acoso sexual, do cal o 61,9 % eran mulleres, e o comportamento máis común foi facer comentarios inapropiados sobre o seu corpo, aparencia ou comportamento sexual cun 37,7 %, seguido de facer comentarios sexuais, insultos, bromas ofensivas ou historias cun 29,5 %. Estes comportamentos dábanse entre persoas que tiñan unha relación previa de amizade ou eran coñecidas (69,9 %), seguido por un descoñecido (43,1 %), docente ou asesor (20,7 %), ou un compañeiro de traballo, xefe ou supervisor (23,7 %). O alumnado homosexual ou as mulleres lesbianas representaron o 60,4 % das vítimas de acoso fronte ao alumnado heterosexual (45,9 %). Tamén se lles preguntaba se tiñan sufrido outros comportamentos e o 25,5 % recoñeceron ter sufrido unha penetración forzada, e o 7 % un contacto sexual con violencia física. O estudo confirmou unha ampla gama de variacións entre as 27 institucións analizadas, do mesmo xeito que a levada a cabo pola Oficina de Estatística de Xustiza Norteamericana (CCSVS). Con todo, das análises levadas a cabo non se desprende unha explicación clara a esta variabilidade, aínda que algunhas características das universidades, como por exemplo, o tamaño, correlacionaron con certos resultados pero a correlación non foi salientable (Cantor *et al.*, 2015). Confírmase de novo que a estratexia de «talla única» non é a máis axeitada, tal como revelou a enquisa levada a cabo pola Oficina de Estatística de Xustiza nos campus universitarios americanos (CCSUS).

Finalmente, en relación coa percepción que se ten sobre os comportamentos de acoso sexual parece que estes non son percibidos do mesmo xeito por mulleres ca por homes. Esta é a conclusión do estudo de Lonsway e colaboradores (2008) sobre a aceptación dos mitos sobre o acoso sexual, no que se confirman que os homes aceptan os mitos en maior proporción ca as mulleres, sobre todo os mitos que consideran que as mulleres esaxeran e inventan o acoso sexual. Os resultados deste estudo tamén confirman que as persoas que recibiron formación sobre o acoso mostraban menos aceptación a certos mitos, o que salienta o importante papel que ten a formación das actitudes cara a estas formas de violencia e en definitiva para a súa erradicación.

3.3.2. A SITUACIÓN DO ACOSO SEXUAL NAS UNIVERSIDADES ESPAÑOLAS

En comparación co volume de investigacións no ámbito internacional, especificamente a máis robusta tradición da avaliación e intervención contra a violencia sexual nos campus universitarios americanos, é notablemente inferior ao número de estudos centrados en identificar a situación e a extensión desta problemática no ámbito académico español. A escasa atención que se lle ten dado ao tema do acoso sexual nas universidades españolas vén precedido pola escasa atención que ten acadado este tipo de violencia no ámbito laboral en España (Valiente, 1998). Un reducido número de investigacións teñen analizado a extensión

deste grave problema que arranxa co estudo do sindicato UGT (Calle, González e Núñez, 1988) no que se entrevistou a 772 mulleres traballadoras e mostra o alto grao de aceptación deste tipo de condutas. Os resultados confirmaron que o 84 % das mulleres tiñan sufrido acoso leve (comportamentos verbais indesexados de contido sexual), o 55 % acoso moderado (comportamentos non verbais como xestos, miradas ou chiscar os ollos), o 27 % acoso medio (insinuacións, cartas de contido sexual, chamadas telefónicas de contido sexual ou erótico), un 27 % acoso forte (acurrallamentos) e, finalmente, un 4 % acoso moi forte (pretensión directa ou contacto íntimo non desexado). En relación coas características dos agresores, neste estudo confírmase que nun 47 % dos casos o acosador foi un compañeiro, o 24 % un subordinado, no 15 % un xefe superior e, finalmente, nun 13 % dos casos o xefe inmediato.

No ano 1994 o Instituto da Muller da Comunitat Valenciana leva a cabo un estudo no que se identifica un 12 % de acoso sexual no ámbito laboral declarado e un 20 % de acoso sexual técnico, do que só un 1 % chega a ser denunciado. Posteriormente, o Centro de Investigacións Sociolóxicas na enquisa no ámbito nacional, no seu informe número 2113, inclúe unha pregunta alusiva á incidencia de acoso sexual, na que un 8,3 % das persoas enquistadas dunha mostra de 1,853 persoas recoñecen ter sufrido acoso sexual.

Tamén en 1994 o Centro de Estudos Sociolóxicos sobre a Vida Cotiá e do Traballo de Catalunya realizou un estudo cualitativo, despois de xustificar a imposibilidade de levar a cabo un estudo cuantitativo representativo que dera conta da incidencia real do acoso sexual nos ámbitos laborais, polas dificultades para acoutar e cuantificar este tipo de condutas. Neste estudo remátase concluindo que estes comportamentos representan unha violencia máis vinculada ao poder (patriarcal) que ao sexo. Os discursos de homes e mulleres analizados representan, segundo as autoras/es do estudo, o imaxinario patriarcal no que os homes consideran o ambiente laboral como un espazo «invadido» polas mulleres e as mulleres aluden á cotidianidade dos abusos sexuais que quedan así «normalizados» como algo tan frecuente como inevitable; en definitiva, mantendo a subordinación das mulleres ao poder dos homes.

Posteriormente, no ano 2000 publícase o estudo da Secretaría Confederal da Muller da Conferencia Sindical de Comisións Obreiras (CCOO), un dos estudos máis citados sobre o acoso sexual no ámbito laboral en España. Este estudo relata as conclusións dos estudos Pandora I (cualitativo) e Pandora II (cuantitativo) elaborados ao amparo dun proxecto Daphne da Unión Europea. No estudo identifícase un 14,5 % de acoso técnico (18,3 % de mulleres fronte ao 8,8 % de homes).

No ano 2001 publicouse o traballo de Alemany, un estudo cualitativo financiado polo Instituto da Muller sobre o sector bancario en Andalucía, e os sectores sanitarios e químicos

en Catalunya. As conclusións salientan que hai máis igualdade e menos acoso nos sectores onde as mulleres tiñan acadado máis representación en postos de responsabilidade. Neste mesmo ano, o CIS (2001) publica unha enquisa centrada no acoso sexual na que se identifica un 18,9 % de acoso técnico e un 6,7 % de acoso declarado.

O segundo estudo de alcance nacional é o encargado no ano 2006 polo Instituto da Muller á empresa Inmark, no que se leva a cabo e enquisa telefónica a 2007 mulleres, que se completa con catro grupos de discusión e sete historias de vida, e no que se identifica un 14,9 % de acoso sexual técnico e un 9,9 % de acoso sexual declarado.

No ano 2007 Ibañez e colaboracións levaron a cabo un estudo sobre o acoso sexual en Euskadi, combinando a metodoloxía cuantitativa e cualitativa, no que se conclúe que o acoso técnico afecta a un 24,21 % da mostra e o acoso declarado a un 1,8 % de mulleres. No ano 2009 o Instituto da Muller (2009) financia unha macroenquisa no ámbito nacional sobre «Delitos coñecidos sobre abuso, acoso e agresión sexual» da que se extrae que dos 6573 dos casos (coñecidos) de mulleres que tiñan declarado ser vítimas dun delito sexual, 330 sufriron acoso sexual. Na última macroavaliación da violencia de xénero en España do ano 2015 cunha mostra de 10171 mulleres representativa de todas as españolas maiores de 16 anos, identifícase un 4,5 % de mulleres que tiñan sufrido tocamientos de tipo sexual ou algunha outra situación de contido sexual non desexada.

En relación coa situación do acoso sexual nas contornas académicas, Valls e colaboracións (2016, 2008) denuncian que a violencia exercida contra as mulleres nas universidades ten sido ignorada en España fronte á maior atención prestada á situación de violencia de xénero nas primeiras citas (*dating violence*) en adolescentes e tamén de secundaria (Muñoz-Rivas *et al.*, 2007). Destacan Valls e colaboradores (2016) que a pesar dos avances que supuxo a aprobación da Lei integral contra a violencia de xénero (2004) o feito de que non se mencionen explicitamente as universidades como espazos nos que a violencia de xénero pode estar presente ten contribuído á súa invisibilización, e como se ten imposto unha «lei do silencio» que ten contribuído e lexitimar a perpetuación da violencia, creando un ambiente hostil cara ás vítimas e permisiva cos agresores.

Por outra parte, a pesar de que a Lei de igualdade (2007), promulgada tres anos despois, trata de forma explícita o acoso sexual –tal como se ten referido no apartado relativo á aproximación conceptual e xurídica deste informe–, as institucións académicas teñen ignorado sistematicamente as directrices da lei, relegando noutras institucións, como a policial, a responsabilidade de intervir. Así, se temos en conta que só un número moi marxinal denuncia os feitos e que a misión das forzas e corpos do estado non é a prevención, a intervención sobre este tipo de violencia é case nula e as institucións académicas están facendo un deixamento

inxustificable da responsabilidade que emana da súa xenuína función educativa (educar nos valores de respecto e igualdade en espazos libres de violencia) que é ratificada pola lei. A realidade é que este «desinterese» ten desembocado nun escaso número de investigacións nas que se avalíe a extensión do problema e se apliquen políticas preventivas eficaces e axeitadas ás realidades dos diferentes campus das universidades españolas.

Dos estudos enfocados no ámbito universitario destaca, en primeiro lugar, o de Caballero (2006), no que se levou a cabo un estudo comparativo entre España e Colombia sobre o acoso sexual. Para este estudo cóntase cunha mostra de 1088 persoas (609 estudantes e 449 persoal traballador) das universidades de Salamanca e Bucaramanga (Colombia). Os resultados conclúen que a prevalencia do acoso sexual era tres veces máis alta en Colombia ca en España. Pero non será ata hai máis dunha década que se desenvolve o primeiro estudo en España sobre a situación da violencia de xénero nas universidades españolas e no que se trata de forma explícita a situación do acoso, cunha ampla mostra na que se inclúen seis universidades públicas (Valls *et al.*, 2008). Así, os resultados amosaron que un 42 % tiña sufrido acoso por razón de sexo, un 16 % tiña escoitado rumores sobre a súa vida sexual, un 15 % sentira medo ou incomodidade por comentarios recibidos, correos electrónicos, notas, chamadas telefónicas ou por ser seguidas, un 7 % tiña recibido bicos ou caricias sen consentimento e un 6 % do alumnado tiña sufrido presións para manter relacións sexuais. A análise dos resultados permitiu confirmar que as mulleres eran quen de identificar un maior número de situacións de violencia exercida contra elas ca os homes, as diferenzas entre mulleres e homes foi dun 14 % (56 % mulleres fronte ao 42 % de homes). Cando se lles preguntaba explicitamente se tiñan experimentado algún tipo de violencia de xénero ou identificado situacións de violencia contra mulleres da súa universidade ou entre persoas pertencentes á comunidade universitaria, un 13 % respondeu afirmativamente. Esta porcentaxe incrementouse ata o 63 % (n = 673) cando se achegaban descrições específicas sobre situacións que podían ser consideradas dentro do paraugas da violencia. Na maioría dos casos (92 %) a vítima era unha estudante e o agresor un home (84 %) tamén estudante (65 %). Finalmente, cómpre destacar que no estudo se identifica que nun 25 % dos casos o agresor era un docente e só nun 16 % dos casos se reconece que o agresor era un descoñecido para a vítima. Compróbase tamén que a maioría das vítimas deciden non revelar o incidente (91 %), pero das que deciden non denunciar, un 66 % cóntallo a alguén do seu ambiente de confianza. Entre as razóns aludidas están a de non considerarse vítima (64 %), así mesmo, un 92 % sinala descoñecer se existe na súa universidade un servizo ao que poidan dirixirse as vítimas. Entre as razóns que as autoras aluden para explicar as dificultades para reconecer situacións de violencia, e que o estudo cualitativo corrobora, son as dinámicas permisivas con respecto á violencia e o elevado grao de tolerancia (Valls *et al.*, 2016).

Xunto ao estudo liderado por Valls e colaboradores (2016), o estudo máis relevante sobre o acoso sexual no eido académico é o desenvolvido por Bosch *et al.* (2012), no que participaron unha mostra de 1521 estudantes universitarios/as (988 alumnas, 523 alumnos e 10 persoas non autoidentificadas), 88 docentes (46 mulleres e 42 homes), e 73 persoas do persoal de administración e servizos (52 mulleres e 21 homes). Os resultados do estudo confirman as dificultades para definir o que é o acoso sexual, chegando a considerarse como adecuados comportamentos que representan unha clara chantaxe sexual. Ademais, é importante destacar que o estudo evidencia que as mulleres perciben máis comportamentos como acoso sexual mentres que os homes os consideran como comportamentos «groseiros» (pero non delituosos), ou como “outros” delitos. Estes resultados son confirmados por estudos máis recentes que mostran que as mulleres perciben máis o acoso sexual ca os homes e ademais consideran que a motivación do acosador para realizar o acoso é tanto sexual coma para mostrar o seu poder (Herrera *et al.*, 2016).

Dentro da comunidade galega podemos citar o traballo de Fernando Vázquez e colaboracións (2010) no que se levou a cabo un estudo cunha mostra de 1,043 universitarias galegas. Neste estudo conclúese que un 15,2 % delas tiña sufrido algunha experiencia de maltrato físico, psicolóxico ou sexual exercida por un home nalgún momento das súas vidas. De forma específica, os datos recollidos confirman que un 41,5 % tiña padecido algunha experiencia de violencia exercida pola súa parella, o 50,9 % por un home que non era a súa parella e un 7,6 % por ambos. Os datos confirman, en relación coas experiencias de acoso sexual, que un 0,2 % das alumnas entrevistadas (o 2,5 % das que tiñan sido maltratadas por alguén distinto (da súa parella) tiña sido unha figura de autoridade (xefe ou docente).

OBXECTIVOS DO ESTUDO

4.1. OBXECTIVO XERAL

Desenvolver un estudo multimétodo (combinando as metodoloxías cuantitativa e cualitativa, nunha estratexia de complementariedade) de avaliación-diagnose da situación do acoso sexual, por razón de sexo e de orientación sexual na comunidade universitaria da Universidade de Vigo.

4.2. OBXECTIVOS ESPECÍFICOS

- Coñecer a situación do acoso sexual e por razón de sexo e de orientación sexual nos tres colectivos (estudantes, PDI e PAS) da Universidade de Vigo.
- Determinar as percepcións e as crenzas sobre o acoso sexual, por razón de sexo e de orientación sexual dos tres colectivos que forman a comunidade universitaria: estudantes, PDI e PAS.
- Identificar as actitudes cara ao acoso sexual, por razón de sexo e de orientación sexual dos tres colectivos da universidade: estudantes, PDI e PAS.
- Determinar o coñecemento, así como a percepción das fortalezas e das debilidades, que os colectivos de estudantes, PDI e PAS teñen das normativas, protocolos e recursos dispoñibles en relación co acoso sexual, por razón de sexo e de orientación sexual na Universidade de Vigo.
- Elaborar –se procede a partir dos datos obtidos na avaliación e no estudo da situación– propostas baseándose no actual protocolo de acoso sexual e por razón de sexo da Universidade de Vigo.
- Diseñar unha proposta de estratexias e de actuacións para desenvolver cos tres colectivos da Universidade de Vigo encamiñadas á sensibilización/formación que teñan como finalidade última a prevención/erradicación de todas as formas de acoso sexual, incluíndo actividades formativas básicas sobre esta temática que se lles deberán esixir a todos os colectivos de novo ingreso na comunidade universitaria.

**METODOLOGÍA
MULTIMÉTODO**

Para levar a cabo a investigación-diagnose da situación do acoso sexual e por razón de sexo da Universidade de Vigo optouse por un deseño multimétodo, que integre o enfoque cuantitativo e cualitativo (Bericat, 1998; Coock e Reichardt, 1986). O estudo cuantitativo con mostras representativas dos tres colectivos da universidade (estudantes, PDI e PAS); o estudo cualitativo no que se incorporaron as técnicas de grupos de discusión no colectivo de estudantes e de entrevistas semiestruturadas a persoal da comunidade do PDI e do PAS.

A elección dun deseño multimétodo, a pesar de incrementar a complexidade e o custo da investigación, presenta numerosas vantaxes que se reflectirán non só nos resultados do estudo. Sumamos así á tradición investigadora que defende a lexitimidade do uso conxunto dos enfoques cuantitativo e cualitativo cunha finalidade práctica (Bericat, 1998; Dignan e Carr, 1992; Windsor *et al.*, 1994). Esta perspectiva de combinación metodolóxica baséase na premisa de coherencia horizontal das pirámides (positivista/construtivista), segundo a cal o nexos entre paradigma e método non é ríxido, e poden construírse deseños con elementos de ambas as pirámides, a condición de que a nova construción sexa en si mesma coherente. Xustifícase deste xeito a lexitimidade da integración do método cuantitativo e cualitativo en todo tipo de investigación social, en oposición a outras perspectivas excluíntes baseadas na coherencia vertical de ambas as pirámides, segundo a cal o nexos entre paradigma e método é ríxido (Campbell e Standley, 1966; Weiss e Rein, 1972). Pois como sinalan Coock e Reichardt (1986: 41) «as características da contorna específica da investigación cobran a mesma importancia ca os atributos dun paradigma á hora de escoller un método».

No deseño da investigación o enfoque cuantitativo perfílase como máis útil para aproximarnos á prevalencia do fenómeno do acoso sexual e en función de sexo na comunidade universitaria desde a perspectiva dos/as protagonistas, así como ás crenzas e actitudes cara esta problemática nos tres colectivos analizados. Mentres que o enfoque cualitativo permite afondar nas anteriores cuestións, mostrándose especialmente útil para revelar os significados e significantes deste fenómeno a través da voz do persoal protagonista da comunidade universitaria (Hawe, Degeling e Hall 1993).

Nesta liña, a dimensión cualitativa do traballo non só nos permite unha estratexia integradora de triangulación, ao achegarnos información sobre diferentes elementos que tamén se analizan desde a dimensión cuantitativa, contribuíndo así a reforzar a validez e fiabilidade dos resultados, senón que constitúe o marco de referencia a partir do cal se interpretarán os resultados obtidos no estudo cuantitativo. Así constitúese unha estratexia de complementación nun nivel máximo de integración (Bericat, 1998; Morgan, 1983).

A actitude integradora de partida é de síntese, xa que non existe técnica nin método perfecto; continxencia, posto que a investigadora/investigador social debe estar aberto á aplicación en cada caso do método e ás técnicas máis idóneas; e dialéctica, xa que a integración de ambos os enfoques permite construír desde a diferenza novas formas de comprensión da realidade (Morgan, 1983). Asumindo as premisas expostas, este traballo constrúese a través dun deseño multimétodo, instaurándose, por tanto, no ámbito do facer e non do dicir; e parte da base da lóxica horizontal da pirámide, segundo a cal o nexa entre paradigma e técnica de investigación non é ríxido (Bericat, 1998).

A continuación detállanse as características específicas das dúas metodoloxías empregadas do estudo.

5.1. METODOLOXÍA DO ESTUDO CUANTITATIVO DA INVESTIGACIÓN

Para acadar os obxectivos dese informe-diagnose partiuse dun deseño seccional descritivo a través do que se realizou unha avaliación dos tres grupos que integran a comunidade universitaria: estudantes, persoal docente e investigador (PDI), e persoal de administración e servizo (PAS). Participaron no estudo un total de 1445 persoas pertencentes á comunidade universitaria da Universidade de Vigo avaliadas durante o curso 2016-2017.

Tipo de estudo

O deseño desta investigación ten como obxectivo levar a cabo unha avaliación- diagnose da situación do acoso sexual e por razón de sexo na comunidade universitaria da Universidade de Vigo. O obxectivo poboacional está centrado en: a) estudantes da Universidade de Vigo; b) persoal docente e investigador; e c) persoal de administración e servizos.

En función dos obxectivos do presente estudo e do marco teórico de referencia, executouse o deseño da investigación coas características que se presentan a continuación.

O estudo é, por unha banda, de tipo transversal por canto que trata de coñecer nas tres poboacións definidas a situación do acoso sexual e por razón de sexo nos tres colectivos (estudantes, PDI e PAS) da Universidade de Vigo. Un estudo que ofrece ademais un dobre nivel de análise: *descritivo*, en relación cos trazos estereotipados polo xénero, as actitudes sexistas, a percepción de risco sobre o acoso sexual e o acoso en función do sexo, as actitudes cara ao acoso sexual, os comportamentos sexuais non desexados e comportamentos en función do sexo non desexados das persoas, que permite formular hipótese respecto á situación de acoso sufrido na Universidade de Vigo. E, por outra banda, é analítico, xa que permite avaliar os obxectivos formulados. O presente traballo representa tamén un estudo de tipo mostral debido a que estuda alumnado, PDI e PAS cun tipo específico de mostraxe; finalmente, o feito de utilizar técnicas cuantitativas permite falar tamén dun estudo *distributivo*.

Os pasos seguidos para alcanzar os obxectivos propostos son os seguintes:

- i. Deseño e selección das mostras.
- ii. Desenvolvemento da metodoloxía máis adecuada para recoller a información.
- iii. Codificación, supervisión, revisión e depuración dos cuestionarios recibidos.
- iv. Gravación e verificación dos datos.
- v. Elaboración dos ficheiros de datos.
- vi. Análise de datos.
- vii. Elaboración do informe cos resultados máis destacados das análises.

O deseño mostral estivo condicionado pola necesidade de garantir a representatividade das mostras da poboación de estudantes, da poboación do PDI e da poboación do PAS. As unidades da análises da poboación de referencia foron tres:

1. Os estudantes matriculados de 2.º, 3.º e 4.º curso das titulacións de grao dos tres campus da Universidade de Vigo, excluindo os de 1.º curso para garantir un mínimo de tempo de experiencia na universidade.
2. O PDI por ámbitos científico-académicos dos tres campus da Universidade de Vigo.
3. O PAS asinado ás facultades ou servizos dos tres campus da Universidade de Vigo.

Tipo de mostraxe e unidades mostrais empregadas nos campus e nas facultades ou servizos

A mostraxe desenvolveuse recorrendo aos conglomerados bietápicos con estratificación das unidades de primeira etapa (véxase a táboa 1).

Táboa 1. Etapas da mostraxe

Tamaños mostrais iniciais

ETAPAS
<p>Unidade de primeira etapa Campus da Universidade de Vigo</p>
<p>Unidade de segunda etapa Ámbitos científico-académicos: Aulas/grupos de estudantes Colectivo do PDI Colectivo do PAS</p>

A mostra proposta inicialmente foi acceder a un total de 2300 persoas da comunidade universitaria (estudantes, PDI e PAS), a mostra estimada de estudantes foi de 1650 dos tres campus, do PDI 350 e do PAS 150.

En canto ao alumnado a selección da mostra seguiu unha mostraxe estratificada por campus e ámbitos científico-académicos (e dentro deste por aulas do alumnado de grao de 2.º, 3.º e 4.º curso dentro das facultades). O número total de estudantes participantes foi de 1106.

En relación co PDI e co PAS fíxose unha selección aleatoria do persoal en función do campus e do ámbito científico-académico, no caso do PDI, e de facultades e servizos, no caso do PAS. Ao PDI entregáronse un total de 710 cuestionarios, tendo en conta unha taxa esperable de resposta sobre o 50 % para garantir un número estimado de 350 docentes, dos cales foron contestados finalmente un total de 185, o que supón unha taxa de resposta do 26,05 %, moi inferior á esperada. En canto ao PAS entregáronse un total de 252 cuestionarios, esperando unha taxa de resposta sobre o 50 % e así garantir o número estimado de 150 traballadores/as, dos cales foron contestados un total de 154, o que supón unha taxa de resposta do 61,1 %, superior á esperada (véxase a táboa 2).

Táboa 2. Cuestionarios entregados e recollidos aos colectivos PDI e PAS

PDI Campus de Ourense		PDI Campus de Vigo		PDI Campus de Pontevedra	
Entregados	Recollidos	Entregados	Recollidos	Entregados	Recollidos
178	50	382	35	150	31
PAS Campus de Ourense		PAS Campus de Vigo		PAS Campus de Pontevedra	
Entregados	Recollidos	Entregados	Recollidos	Entregados	Recollidos
78	30	124	71	50	20

O traballo de campo organizouse en dúas fases: a primeira fase coa aplicación dun cuestionario de forma presencial contando coa colaboración dunha investigadora; e a segunda fase, coa aplicación do mesmo cuestionario de forma en liña (véxase o apartado 5.1.5). Participaron na enquisa «en papel» un total de 1230 persoas da comunidade universitaria, e na enquisa en liña un total de 215 persoas (véxase a táboa 3).

Táboa 3. Distribución da mostra en cuestionarios en papel e en liña dos tres colectivos

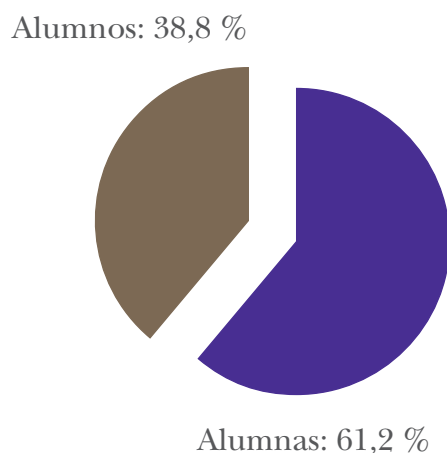
CUESTIONARIO EN LIÑA		CUESTIONARIO EN PAPEL	
Alumnado en liña		Alumnado en papel	
113		993	
Total alumnado: 1106			
PDI en liña		PDI en papel	
69		116	
Total PDI: 185			
PAS en liña		PAS en papel	
33		121	
Total PAS: 154			
Total de cuestionarios en liña		Total de cuestionarios en papel	
215		1230	
MOSTRA TOTAL: 1445			

Debido a que non se detectaron diferenzas significativas nas medias dos principais instrumentos, analizáronse conxuntamente os datos recollidos na enquisa «en papel» e en liña. A continuación preséntanse cada unha das mostras por separado.

5.1.1. MOSTRA DE ESTUDANTES

A mostra de estudantes está composta por un total de 1106, na que o 61,2 % (n = 672) son alumnas e un 38,8 % alumnos (n = 426) e 8 estudantes non identificaron o seu xénero. A media de idade dos estudantes foi de 22,34 (DT: 4,05) cun rango que vai dende os 18 ata os 60 anos (véxase a figura 1).

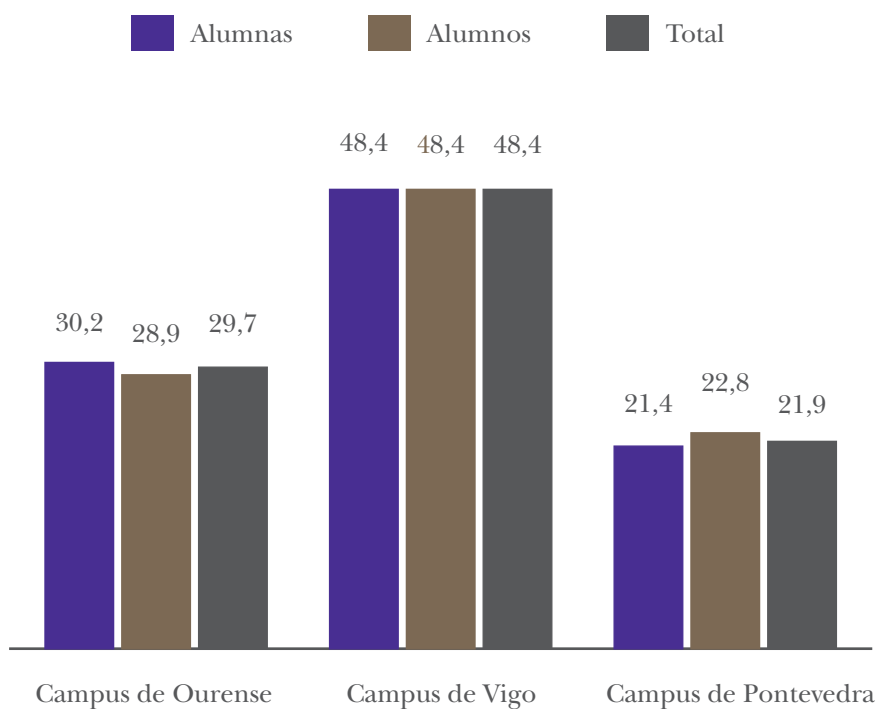
Figura 1. Porcentaxe de estudantes en función do xénero

5.1.1.1. Distribución de estudantes por campus

En canto á distribución do alumnado por campus (Vigo, Ourense e Pontevedra), contamos cun 48,4 % do estudiantado pertencente ao campus de Vigo, un 29,7 % ao campus de Ourense e un 21,9 % ao de Pontevedra, o que representa a proporcionalidade da poboación total por Campus (véxase a figura 2).

Figura 2. Distribución do alumnado por campus e en función do xénero

5.1.1.2. Distribución por ámbitos científico-académicos, titulacións e campus

O total de estudantes da Universidade de Vigo que participaron no estudo distribúese en diferentes ámbitos científico-académicos e titulacións, tal e como se recolle na táboa 4.

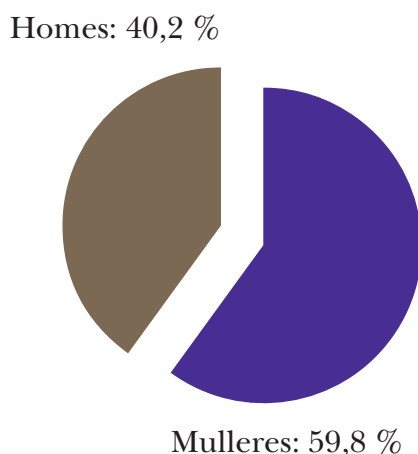
Táboa 4. Alumnado distribuído por ámbitos científico-académicos, titulación e campus

	Titulación	Campus	Alumnas	Alumnos	Total
Artes e humanidades					
	Filoxía e Tradución	Vigo	44	11	55
	Historia	Ourense	13	19	32
	Belas Artes	Pontevedra	37	13	50
Ciencias da saúde					
Ciencias					
	Fisioterapia	Pontevedra	3	1	4
	Bioloxía	Vigo	36	19	55
	Ciencias do Mar	Vigo	23	15	38
	Química		17	10	27
	Ciencias	Ourense	55	37	92
Enxeñaría e arquitectura					
	Enx. Industrial	Vigo	8	19	27
	Enx. Minas	Vigo	14	20	34
	Enx. Telecomunicación	Vigo	9	18	27
	Enx. Informática	Ourense	5	22	27
	Enx. Forestal	Pontevedra	16	25	41
Ciencias sociais e xurídicas					
	Empresariais e Económicas	Vigo	39	35	74
		Ourense	26	12	38
	Empresariais e Turismo	Ourense	29	16	45
	Dereito	Vigo	34	23	57
	Relacións Laborais e Recursos Humanos	Ourense	29	7	36
	Educación Infantil	Ourense	39	8	47
	Educación Social	Ourense	7	1	8
	Traballo Social	Ourense	12	46	58
	Actividade Física do Deporte	Pontevedra	29	12	41
	Ciencias Sociais e da Comunicación	Pontevedra			193
NS/NC					

5.1.2. MOSTRA DO PERSOAL DOCENTE E INVESTIGADOR (PDI)

O colectivo PDI participante no estudo foron 185, dos cales un 59,8 % (n = 110) son mulleres e un 40,2 % (n = 74) son homes, cunha media de idade de 45,37 (DT: 10,26) e un rango que vai dende 25 ata 70 anos (véxase a figura 3).

Figura 3. Porcentaxes do PDI en función do xénero

5.1.2.1. Distribución do PDI por categoría profesional

Se analizamos a categoría profesional do PDI que participaron no estudo, un 63 % (n = 117) teñen contrato a tempo completo con vinculación permanente, un 27,7 % (n = 51) son PDI a tempo completo con vinculación non permanente, e un 9,2 % (n = 17) son PDI con contrato a tempo parcial (véxase a táboa 5).

Táboa 5. Distribución do PDI por categoría profesional

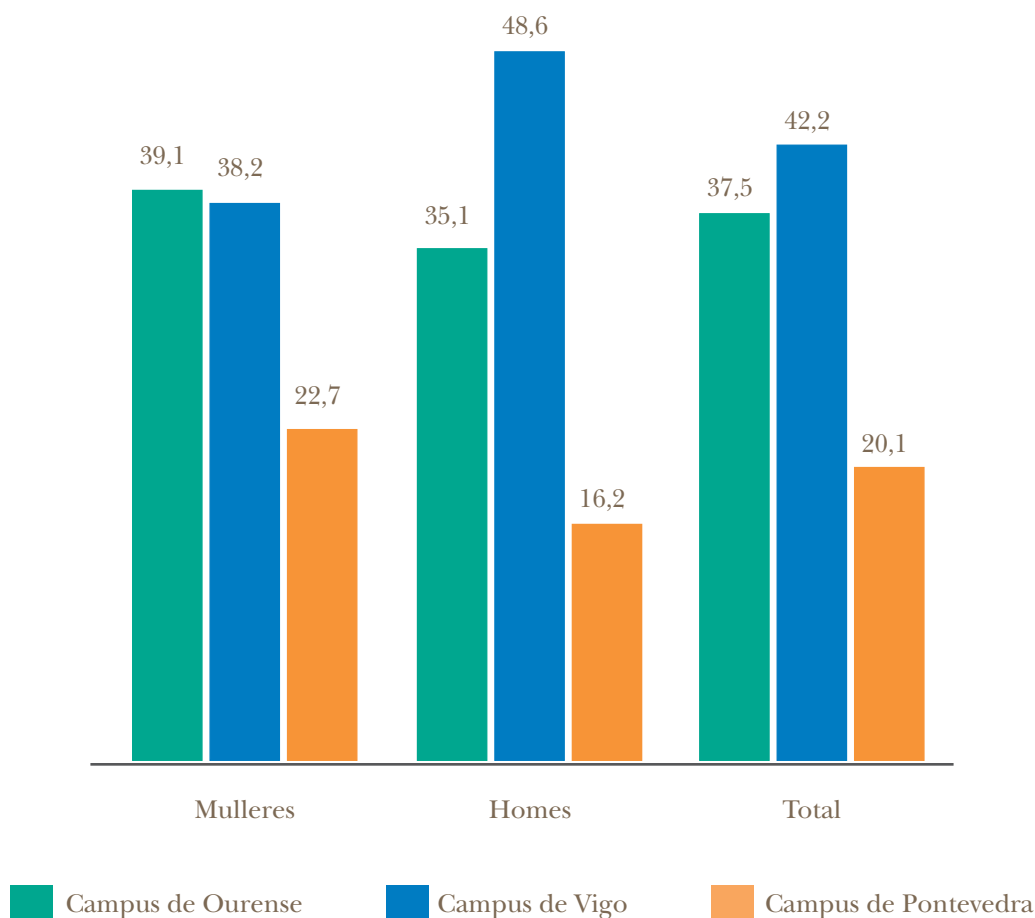
	n	%
PDI a tempo completo con vinculación	117	63,0
PDI a tempo completo con vinculación permanente	51	27,7
PDI a tempo parcial non permanente	17	9,2

5.1.2.2. Distribución do PDI por campus

En canto á participación do PDI por campus, destacamos que un 42,2 % (n = 78) pertencen ao campus de Vigo, un 37,5 % (n = 70) están adscritos ao campus de Ourense e un 20,1 % (n = 37) ao campus de Pontevedra (véxase a figura 4).

Figura 4. Distribución do PDI por campus

5.1.2.3. Distribución por ámbitos científico-académicos

Se analizamos a distribución do colectivo do PDI polo ámbito científico-académico, atopamos que un 37,7 % pertence ao ámbito xurídico-social, un 26,5 % ao tecnolóxico, 13,8 % ao humanístico, un 2,2 % ao ámbito das ciencias da saúde, e un 19,9 % ao ámbito científico (véxase a táboa 6).

Táboa 6. Distribución do PDI por ámbitos científico-académico

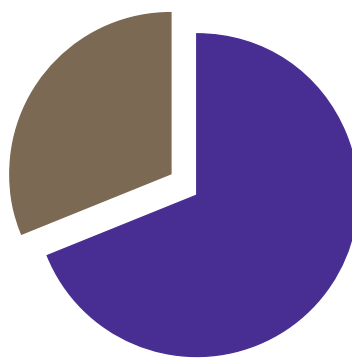
	n	%
Artes e humanidades	25	13,8
Ciencias da saúde	4	2,2
Ciencias	36	19,9
Enxeñaría e arquitectura	48	26,5
Ciencias sociais e xurídicas	68	34,8
NS/NC	4	2,2

5.1.3. MOSTRA DO PERSOAL DE ADMINISTRACIÓN E SERVIZOS (PAS)

Participaron neste estudo 154 traballadores/as pertencentes ao persoal de administración e de servizos da Universidade de Vigo (PAS), dos/as cales un 68,8 % (n = 106) son mulleres e un 31,2 % (n = 48) son homes, cunha media de idade de 46,73 (DT: 7,51) e un rango situado entre os 20 e 64 anos (véxase a figura 5).

Figura 5. Porcentaxe do PAS en función do xénero

Homes: 31,2 %

Mulleres: 68,8 %

5.1.3.1. Distribución do PAS por categoría profesional

Se analizamos a categoría profesional do PAS que participou no estudo, un 74,8 % (n = 116) son funcionarios e un 25,2 % (n = 39) son persoal laboral fixo (véxase a táboa 7).

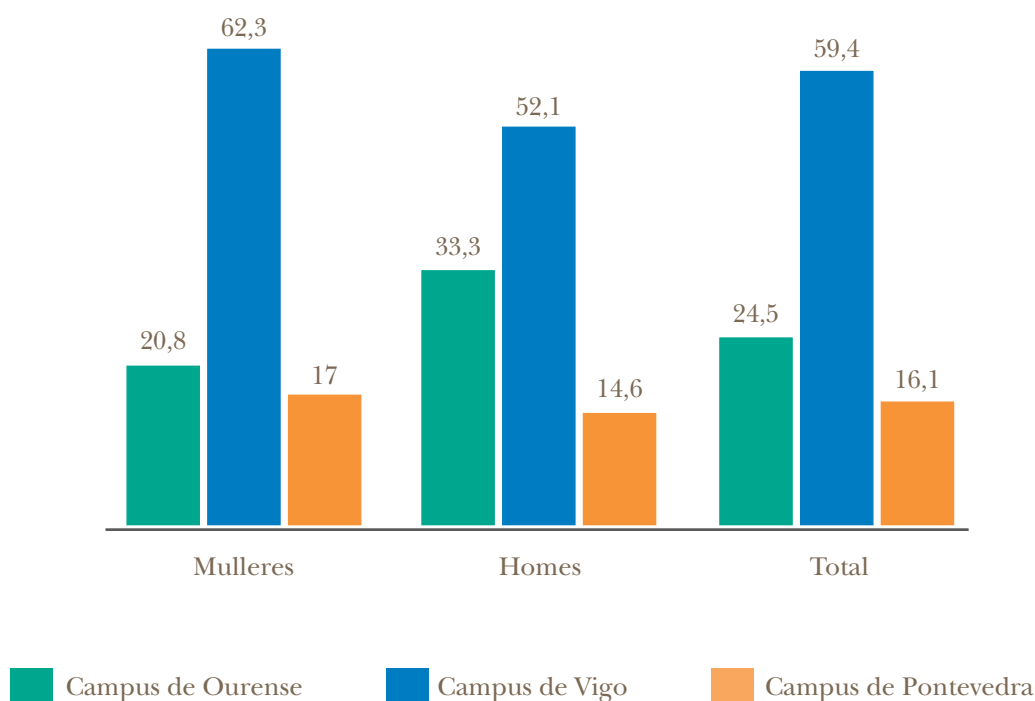
Táboa 7. Distribución do PAS por categoría profesional

	n	%
PAS laboral fixo	39	25,2
PAS persoal funcionario	116	74,8

5.1.3.2. Distribución do PAS por campus e por facultades e servizos

En canto á participación do PAS por campus, destacamos que un 59,4 % (n = 92) pertence ao campus de Vigo, un 24,58 % (n = 38) está adscrito ao campus de Ourense e un 16,1 % (n = 25) son do campus de Pontevedra (véxase a figura 6).

Figura 6. Distribución do PAS por campus

Se analizamos a súa distribución por facultades ou servizos podemos afirmar que dos 155 participantes PAS, 25 (20,5 %) pertencen á área de administración e servizos da Universidade de Vigo, e un 79,5 % están adscritos aos servizos das facultades dos tres campus. Para manter a confidencialidade inclúese a clasificación por ámbitos científico-académicos (véxase a táboa 8).

Táboa 8. Distribución do PAS por ámbitos científico-académicos

	n	%
Facultades do ámbito de artes e humanidades	8	6,6
Facultades do ámbito de ciencias da saúde	4	2,2
Facultades do ámbito de ciencias	13	10,7
Enxeñaría e arquitectura	17	13,9
Facultades do ámbito de ciencias sociais e xurídicas	23	18,9
Servizos	61	50,1
NS/NC	33	21,3

5.1.4. INSTRUMENTOS

Para acadar os obxectivos da parte cuantitativa deste estudo elaborouse un cuestionario *ad hoc*. Na primeira páxina presentouse a finalidade da investigación, as instrucións básicas para cubri-lo, así como a definición dos conceptos relativos ao obxecto do estudo para favorecer unha maior comprensión:

- **Acoso sexual** inclúe calquera comportamento, verbal ou físico, de natureza sexual que teña o propósito ou produza o efecto de atentar contra a dignidade dunha persoa, en particular cando se crea un contorno intimidatorio, degradante ou ofensivo.
- **Acoso por razón de sexo** inclúe calquera comportamento realizado en función do sexo dunha persoa, co propósito ou efecto de atentar contra a súa dignidade e de crear un contorno intimidatorio, degradante ou ofensivo. Polo feito, por tanto, de ser muller ou pertencer a outros colectivos «sexuais minoritarios» homosexuais, lesbianas, transexuais, transxénero etc., en xeral, persoas que non conforman as «normas de xénero». A consideración de acoso por razón de sexo implica que deben ser accións realizadas de forma continua e sistemática.
- **Agresión sexual** é o comportamento(s) que, mediante violencia ou intimidación na súa realización e sen que exista un consentimento previo da vítima, atenta contra a liberdade sexual desta.

No cuestionario inclúense as seguintes cuestións e instrumentos, comúns aos tres colectivos:

- **Datos sociodemográficos:** campus ao que pertence, facultade ou servizo no que está adscrito, xénero, idade, nacionalidade, orientación sexual, situación sentimental e situación laboral.

• **Percepción de risco** (escala de elaboración propia): coa finalidade de avaliar a percepción de risco sobre o acoso sexual, o acoso por razón de sexo e a orientación sexual, así como a agresión sexual, incluíronse as seguintes preguntas sobre:

- i. «En que medida consideras probable que as mulleres/homes/colectivo LGTBI-Q sufran acoso sexual nesta universidade».
- ii. «En que medida consideras probable que as mulleres/homes/colectivo LGTBI-Q sufran acoso por razón de sexo nesta universidade».
- iii. «En que medida consideras probable que as mulleres/homes/colectivo LGTBI-Q sufran agresión sexual nesta universidade».

Cada unha destas preguntas foi contestada para cada un dos tres colectivos da Universidade de Vigo, cun formato de resposta de tipo Likert que vai dende 1 (nada perigoso) ata 5 (moi perigoso). As maiores puntuacións indican unha maior percepción de risco fronte ao acoso sexual, ao acoso en función do sexo e da agresión sexual.

• **Actitudes cara ao acoso sexual (SHAS; Mazer e Percival, 1989)**

Esta escala de actitudes cara ao acoso sexual consta de 19 ítems que miden o grao de acordo ou desacordo con enunciados que reflicten as actitudes cara ao acoso sexual. Para contestar estes enunciados emprégase unha escala de tipo Likert con cinco opcións de resposta que van dende 1 (totalmente en desacordo) ata 5 (totalmente de acordo). Os dez primeiros ítems pertencen ao inventario de tolerancia cara ao acoso sexual (TSHI) (Lott, Reilly e Howard, 1982; Reilly, Lott e Gallogly, 1986); e dos 9 restantes, 6 ítems (12, 14, 15, 16, 18, 19) incluíronnos as autoras/es da propia escala SHAS e, finalmente, 3 ítems (11, 13, 17) pertencen a Beauvais (1986). Estes 9 ítems, incluídos, miden conceptualizacións feministas contemporáneas de acoso e definicións do acoso. Canto maior é a puntuación nesta escala, maior aceptación e tolerancia cara ao acoso sexual, e menor acordo coas causas feministas. O SHAS mostrou unha boa consistencia interna nas tres mostras do estudo ($\alpha = ,81$ na mostra de estudantes, $\alpha = ,76$ na mostra do PDI e $\alpha = ,83$ na mostra do PAS).

• **Cuestionario de experiencias sexuais (SEQ, Fitzgerald *et al.*, 1988)**. Empregouse a versión de 19 ítems que avalía a frecuencia de situacións de condutas de índole sexual que son ofensivas, ás que están expostas as persoas. Estas situacións clasifícanse en tres subescalas: *acoso de xénero* (ítems 1, 2, 3, 4, 6, 7, 9), *atención sexual non desexada* (ítems: 5, 8, 10, 13, 14) e *coacción sexual* (ítems 11, 12, 15, 16, 17, 18, 19). O formato de resposta incorpora unha escala de resposta de tipo Likert de 5 puntos, que vai dende 1 (nunca) ata 5 (a maioría das veces). Neste estudo obtivéronse alphas adecuados nos tres colectivos en cada subescala do SEQ. Así, na dimensión de *acoso de xénero* obtívose un $\alpha = ,79$ na

mostra de estudantes, un $\alpha = ,83$ na mostra do PDI e un $\alpha = ,83$ na mostra do PAS. En canto á fiabilidade obtida na subescala de *atención non desexada*, na mostra de estudantes o alpha foi de 82, un $\alpha = ,77$ obtívose na mostra do PDI e un $\alpha = ,81$ na mostra do colectivo do PAS. E na subescala de *coacción sexual* a fiabilidade obtida foi dun $\alpha = ,89$ na mostra de estudantes, un $\alpha = ,71$ na mostra do colectivo do PDI e un $\alpha = ,97$ na mostra do colectivo do PAS.

• **Escala de cousificación sexual interpersonal (ISOS, Kozee, Tylka, Augustus-Horvath e Denchik, 2007)**

A escala de cousificación sexual interpersonal empregada é a versión española de Lozano, Valor-Segura, Sáez e Expósito (2015) que consta de 15 ítems que avalían a cousificación sexual interpersonal e que está composta por dúas dimensións: *a avaliación do corpo* (ítems: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 13) e *os avances sexuais explícitos non desexados* (ítems: 7, 8, 14, 15). O formato de resposta é de tipo Likert que oscila entre 1 (nunca) a 5 (case sempre), no que a maior puntuación, máis obxectivación sexual. Neste estudo a fiabilidade da *dimensión da avaliación do corpo* foi de $\alpha = ,94$ para a mostra de estudantes, un $\alpha = ,94$ para o colectivo do PDI e un $\alpha = ,93$ para o colectivo PAS. En relación coa dimensión avances sexuais explícitos non desexados obtívose un $\alpha = ,76$ para a mostra de estudantes, un $\alpha = ,75$ para a mostra do PDI e un $\alpha = ,79$ para a mostra do PAS.

Acoso á non conformidade do xénero. Para avaliar se os/as participantes sufriron frustración por non cumprir as normas de xénero tradicionais, empregáronse tres ítems de Jonik e Cortina (2008) adaptados de Waldo (1999). Para contestar os ítems utilízase unha escala de resposta de tipo Likert que vai dende 1 (nunca) ata 5 (a maioría das veces). A fiabilidade obtida neste estudo nos tres colectivos foi axeitada, cun $\alpha = ,89$ na mostra de estudantes, cun $\alpha = ,85$ no colectivo do PDI e cun $\alpha = ,88$ no colectivo do PAS.

• **Cuestionario de experiencias heterosexistas (Waldo, 1999).** Coa finalidade de avaliar as experiencias de acoso heterosexista experimentadas no ambiente universitario, empregamos o cuestionario de experiencias heterosexistas no lugar de traballo de Waldo (1999), adaptado ao ámbito universitario por Silverschanz, Cortina e Konik (2008). Esta escala consta de 5 ítems, dos cales os tres primeiros miden o ambiente heterosexista e os dous restantes miden a hostilidade heterosexual persoal. O formato de resposta de tipo Likert vai dende 1 (nunca), 2 (unha vez ou dúas veces), a 3 (máis dunha e dúas veces). Para calcular o nivel de hostilidade heterosexual é preciso recodificar o formato de resposta, nunha variable dicotómica: 1 (algún tipo de experiencia de frustración heterosexista vivida), e 0 (ningunha experiencia de frustración heterosexista vivida).

O alfa de Cronbach desta escala é de ,80. Na dimensión de *ambiente hostil heterosexista* obtívose un $\alpha = ,83$ na mostra de estudantes, un $\alpha = ,81$ na mostra do PDI e un $\alpha = ,76$ na mostra do colectivo PAS. Na dimensión *hostilidade heterosexista persoal* obtívose un $\alpha = ,53$ na mostra de estudantes, un $\alpha = ,89$ na mostra do PDI e un $\alpha = ,60$ na mostra do PAS.

- **Inventario de sexismo ambivalente (ASI, Glick e Fiske, 1996)**

Para medir o *sexismo ambivalente cara ás mulleres* empregouse a versión española reducida de 12 ítems de Rodríguez, Lameiras e Carrera (2009). Esta escala mide o *sexismo hostil* (ítems 1, 2, 3, 4, 5, 6) e o *sexismo benevolente* (ítems 7, 8, 9, 10, 11, 12), cun rango de resposta de tipo Likert que vai dende 1 (totalmente en desacordo) ata 6 (totalmente de acordo), onde as puntuacións máis altas son as que representan o maior nivel de sexismo, tanto hostil coma benevolente. Neste estudo a fiabilidade da dimensión hostil é un $\alpha = ,88$ na mostra de estudantes, un $\alpha = ,85$ na do PDI e un $\alpha = ,83$ na do PAS. En canto á dimensión benevolente obtense un $\alpha = ,80$ na mostra de estudantes, un $\alpha = ,81$ na mostra do PDI e un $\alpha = ,88$ na mostra do colectivo do PAS.

- **Escala dos trazos estereotipados polo xénero (BSRI, Bem, 1974)**

Empregouse a versión de 20 ítems da escala de Bem (1974) na que os 10 primeiros ítems corresponden aos estereotipos de trazos femininos (*expresividade*) e os 10 ítems restantes aos trazos estereotipadamente masculinos (*instrumentais*). Este instrumento avalía a tendencia das persoas a autodescribirse acorde cunha tipoloxía sexual estándar existente para homes e mulleres. O rango de resposta de 7 puntos seguindo unha escala Likert que vai desde 1 (non me describe) ata 7 (me describe). En función das respostas, cada persoa obtén dúas puntuacións independentes (unha na escala de instrumentalidade e outro na escala de expresividade). Esta escala mostrou unha boa consistencia interna nas tres mostras. Na dimensión de *expresividade* ($\alpha = ,86$ para a mostra de estudantes, $\alpha = ,87$ para o colectivo do PDI e $\alpha = ,87$ para PAS) e na *dimensión de instrumentalidade* ($\alpha = ,87$ para a mostra de estudantes, $\alpha = ,88$ para o colectivo do PDI e $\alpha = ,90$ para PAS).

5.1.5. PROCEDIMENTO

Tradución das escalas

En relación coas escalas que se incluíron neste estudo, foi necesario levar a cabo a tradución ao galego das seguintes: cuestionario de experiencias sexuais (*SEQ de Fitzgerald et al., 1988*), escala de cousificación sexual interpersoal (ISOS; Kozee, Tylka, Augustus-Horvath e Denchik, 2007), escala de actitudes cara ao acoso sexual (SHAS; Mazer e Percival, 1989), escala do acoso á non conformidade do xénero (Jonik e Cortina, 2008; Waldo, 1999), inventario de

sexismo ambivalente (ASI Gick e Fiske, 1996), escala dos trazos estereotipados polo xénero (BSRI, Bem, 1974) e o cuestionario de experiencias heterosexistas (Waldo, 1999). En primeiro lugar, levamos a cabo a adaptación lingüística das escalas por medio do procedemento de tradución cara adiante (Hambleton, 1996) que consiste en traducir os enunciados ao galego e entregarlles a tradución xunto cos enunciados en inglés ou castelán, dependendo do idioma orixinal da escala, a dúas persoas expertas bilingües que propuxeron nunha serie de modificacións que foron incluídas. Rematouse así o proceso de traducións das escalas.

Aplicación do traballo de campo

Neste estudo participou o alumnado, o persoal docente-investigador e o persoal de administración e servizos da Universidade de Vigo. O traballo de campo organizouse en dúas fases: a primeira fase foi por medio da aplicación «en papel» dun cuestionario, tal e como se ten exposto coa colaboración dunha investigadora; e na segunda fase, para completar a mostra, aplicouse o mesmo cuestionario de forma en liña.

A *primeira fase* deste estudo realizouse entre os meses de decembro de 2016 ata marzo de 2017 e nas facultades seleccionadas dos tres campus da Universidade de Vigo. A recollida de datos iniciouse no campus de Ourense, seguido do campus de Vigo, e, finalmente, no campus de Pontevedra.

O traballo de campo iniciouse cunha comunicación «oficial» vía correo electrónico á listaxe de correo da comunidade, por parte da directora da Unidade de Igualdade. Esta mensaxe incluía os obxectivos da investigación e incidía na importancia e a necesaria participación de toda a comunidade universitaria. Ao persoal docente- investigador solicitábaselle a súa colaboración para administrar as enquisas nas súas aulas, así como para que tanto o PDI coma o PAS colaborasen respondendo o cuestionario.

En relación co traballo de campo da mostra do alumnado, unha vez confirmada a aceptación do profesorado responsable das aulas seleccionadas para aplicar os cuestionarios, concretábase co/coa docente o día e a hora. A aplicación dos cuestionarios ao alumnado realizouse sempre en horario lectivo. Antes de llo aplicar ao alumnado explicábaselle o obxectivo da investigación e o carácter voluntario da súa participación e a garantía de confidencialidade e anonimato para todos os/as participantes. Tamén se incidiu na importancia de responder con total sinceridade e coherencia. O tempo estimado para contestar o cuestionario foi aproximadamente de 30 minutos.

En relación coa aplicación do traballo de campo do colectivo do PDI e do PAS o procedemento foi diferente, xa que recibiron o cuestionario nun sobre. O PDI foi seleccionado en función do seu ámbito científico-académico e campus e o PAS en función á súa adscrición ás facultades ou aos servizos e ao campus. Ao colectivo do PDI depositábaselle o sobre co cuestionario

na súa caixa de correos ou ben entregábaselle en man se estaban nos seus despachos. Ao colectivo PAS entregábaselle o sobre en man no seu posto de traballo. Unha vez cuberto o cuestionario, tanto o PDI como o PAS, tiñan que pechar o sobre e de forma anónima foron remitidos por correo interno á Unidade de Igualdade. Unha vez recibidos pola Unidade de Igualdade todos os sobres foron remitidos ás investigadoras responsables do estudo para a súa análise estatística.

Na *segunda fase* do traballo de campo cuantitativo en liña, enviouse electronicamente dende a dirección da Unidade de Igualdade a todo o persoal subscrito ás listaxes de correo da comunidade, entre os meses de abril e xullo de 2017. Este cuestionario enviouse a través da aplicación de Google formulario, mediante o cal todo o persoal da comunidade universitaria (alumnado, PDI e PAS) que non cubrira o cuestionario en formato papel tamén tivese a mesma oportunidade de participar enchendo o cuestionario en liña. Unha vez cuberto tiñan que reenvialo ao mesmo enderezo electrónico. En todo momento tamén se garantía a confidencialidade e o anonimato.

Tras pechar a fase de recollida de datos cuantitativos tanto a través do cuestionario en papel coma do cuestionario en liña, creouse unha base de datos no programa estatístico SPSS para introducir os datos e a súa posterior análise.

5.1.6. ANÁLISES ESTADÍSTICAS

Para o procesamento dos datos utilizouse o paquete estatístico SPSS versión 22 para Windows. Nas tres mostras estudadas (estudantes, PDI e PAS) leváronse a cabo diferentes análises dos datos co obxectivo de responder os obxectivos formulados (véxase o apartado IV).

En primeiro lugar, para comprobar a fiabilidade dos cuestionarios aplícase o estatístico Alpha de Cronbach, que é un modelo de consistencia interna baseado na correlación media de interelementos. A continuación analizáronse para as escalas do estudo nas tres mostras (estudantes, PDI e PAS) as medias, as desviacións típicas, os máximos-mínimos, as frecuencias e as porcentaxes. Ademais tomouse a variable xénero coa finalidade de explorar se existían diferenzas significativas nas escalas do estudo, para o que se tivo en conta o Chi-cadrado menor de 0,05. Coñecida a distribución, realizouse unha análise bivariante a través das diferenzas de medias por medio do estatístico T-Student nas distintas escalas do estudo.

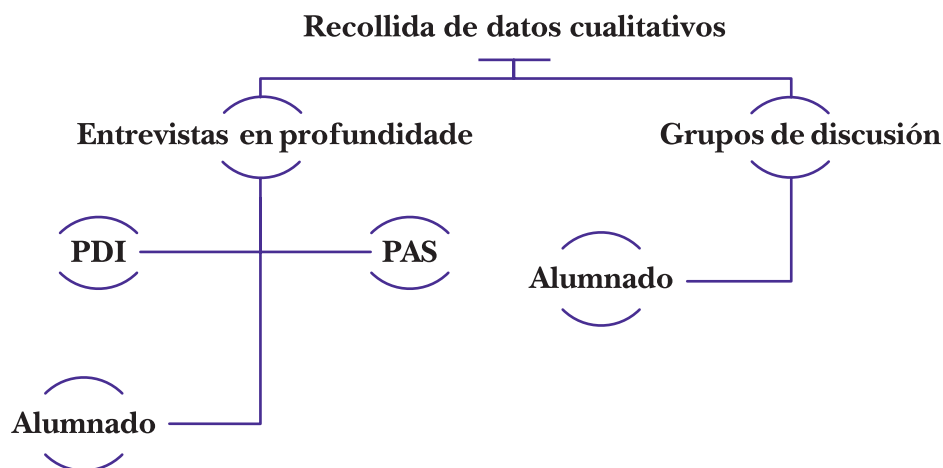
5.2. METODOLOXÍA DO ESTUDO CUALITATIVO DA INVESTIGACIÓN

5.2.1. CARACTERÍSTICAS DO ESTUDO CUALITATIVO

Tal e como se amosa nas investigacións sobre o estudo de violencias contra as mulleres e colectivos LGTBI-Q (Bosch *et al.*, 2012; Cuenca-Piqueras, 2015), as estratexias cualitativas son especialmente útiles para afondar nunha realidade tan complexa como é a do acoso sexual.

Para a avaliación cualitativa da situación do acoso sexual e por razón de sexo, na universidade realizáronse unha serie de entrevistas en profundidade e grupos de discusión. A aplicación desta metodoloxía permite comprender a realidade dende as propias experiencias e perspectivas das e dos protagonistas a través das súas palabras e expresións propias (Hernández, Fernández e Baptista, 2010). Nos grupos de discusión non se expoñen soamente opinións e vivencias persoais, senón máis ben téndese a reflectir un discurso colectivo, é dicir, «o reflexo dunha orde social mais ampla» (Palacios, 2014: 140), polo que ambas técnicas se combinan de xeito moi adecuado nesta investigación. Decidiuse levar a cabo as entrevistas cos tres colectivos: persoal docente investigador, persoal de administración e servizos e alumnado, mentres que os grupos de discusión leváronse a cabo soamente co alumnado (véxase a figura 7).

Figura 7. Técnicas de recollida de datos cualitativos utilizadas no estudo

As entrevistas en profundidade ao estudiantado, ao colectivo do PDI e a colectivo do PAS foron utilizadas como un diálogo no que a persoa entrevistadora controla o proceso para obter a información obxecto de estudo (Alonso, 2003; Chambliss e Schutt, 2010; Palacios, 2014). Ademais, nunha estratexia de complementariedade na achega cualitativa ao estudo do acoso, utilizáronse os grupos de discusión con estudantes, non tanto para indagar en experiencias persoais dos e das alumnas, senón para tratar a temática dende as voces da

colectividade. Neste sentido, tívose en conta a utilidade dos grupos de discusión para tratar temas de especial sensibilidade (Barbour, 2013) como a problemática que se analiza neste estudo.

Na táboa 9 detállanse os pasos seguidos no desenvolvemento da dimensión cualitativa do estudo.

Táboa 9. Fases do desenvolvemento da dimensión cualitativa do estudo

Fase 1	Selección da metodoloxía máis axeitada para acceder ás opinións e ás percepcións sobre o obxecto de estudo da investigación.
Fase 2	Recollida de solicitudes para a participación nas entrevistas semi- estruturadas, ¹ Selección das e dos informantes para realizar os grupos de discusión.
Fase 3	Realización e gravación de voz das entrevistas. Realización e gravación de voz dos grupos de discusión, ¹
Fase 4	Verificación e transcripción da información, ¹
Fase 5	Lectura da información.
Fase 6	Inclusión dos datos no programa de tratamento da información cualitativa en ATLAS ti, ⁷ .
Fase 7	Lectura, análise e categorización da información.
Fase 8	Interpretación e redacción dos resultados.

¹Nota: para realizar e gravar os grupos de discusión (fase 3), así como no proceso de verificación e transcripción da información (fase 4), contouse coa axuda de varias investigadoras especialmente formadas en xestión de grupos de discusión e na temática obxecto de estudo na presente investigación.

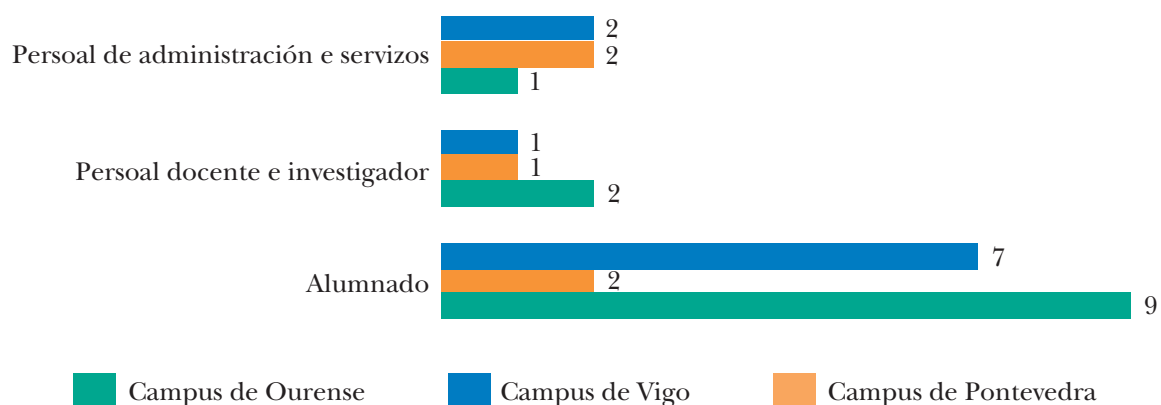
5.2.2. PARTICIPANTES

Na dimensión cualitativa desta investigación participaron un total de 111 informantes, das/os cales 102 (91,89 %) son alumnas e alumnos de segundo, terceiro e cuarto curso de grao dos tres campus da Universidade de Vigo; 4 (3,60 %) correspóndense con persoal docente e investigador e 5 (4,5 %) son os/as participantes do persoal de administración e servizos. A continuación, expóñense as cifras detalladas das persoas participantes nas entrevistas semiestruturadas e nos grupos de discusión, diferenciando segundo o colectivo das persoas e o seu xénero.

5.2.2.1 Entrevistas semiestruturadas

Realizáronse un total de 27 entrevistas individuais de carácter semiestruturado, que na maioría dos casos foron mulleres (81,48 %; n = 22) (véxase a figura 8).

Figura 8. Distribución das entrevistas semiestruturadas individualizadas por campus e por colectivos

Respecto á distribución por colectivos, o alumnado supón un total do 66,66 % (n = 18) das informantes; no PDI participaron 4 persoas, o que se corresponde co 10,8 %; e no PAS a porcentaxe foi do 18,51 % (n = 5). En referencia á distribución por campus, en Ourense realizáronse 12 entrevistas, no de Pontevedra participaron 5 informantes e no campus de Vigo as/os participantes foron 10.

5.2.2.2. Grupos de discusión

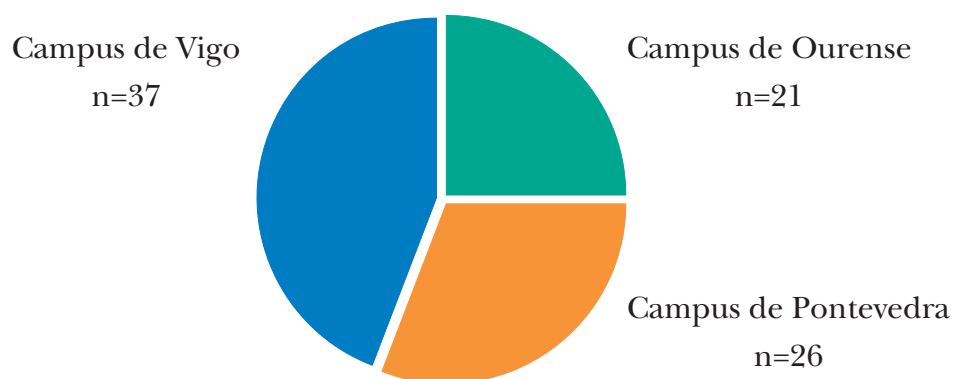
Un total de 10 grupos de discusión leváronse a cabo con alumnado dos tres campus da Universidade de Vigo, e participando un total de 84 estudantes. En canto á idade das/os informantes, o rango sitúase entre os 19 e os 31 anos (véxase a táboa 10). En relación co xénero, tal e como se mostra na táboa 3, procurouse a representación equilibrada en todos os grupos de discusión. No campus en Pontevedra participaron 20 alumnas e 6 alumnos; no de Vigo 28 alumnas e 9 alumnos; e no campus de Ourense 11 alumnas e 10 alumnos. O que supón que participaron nesta dimensión do estudo un total de 59 alumnas e 25 alumnos.

Táboa 10. Distribución de grupos de discusión por campus

Campus	Grupos (n = 10)	Núm. de participantes (% mulleres)	Rango de idade
Campus de Ourense	GD1	11 (54,54 %; n = 6)	19 - 29
	GD2	10 (50 %; n = 5)	20 - 26
	GD4	8 (50 %; n = 4)	21 - 25
	GD5	8 (75 %; n = 6)	19 - 21
Campus de Vigo	GD6	8 (62,5 %; n = 5)	19 - 21
	GD7	7 (100 %; n = 7)	21
	GD8	6 (100 %; n = 6)	21
	GD3	9 (66,66 %; n = 6)	21 - 31
Campus de Pontevedra	GD9	9 (89 %; n = 8)	21 - 23
	GD10	8 (25 %; n = 6)	20-23

En relación coa distribución por campus, e tendo en conta as cifras de alumnado matriculado (figura 9), no campus de Ourense realizáronse dous grupos de discusión, o que supón que o 20 % dos e das participantes son ourensáns/as; tres grupos leváronse a cabo no campus de Pontevedra, que supoñen un 30 % do total; e o 50 % restante correspóndese con alumnado do campus de Vigo distribuído en cinco grupos.

Figura 9. Distribución dos participantes nos grupos de discusión por campus

5.2.3. PROCEDEMENTO

O carácter multimétodo deste estudo baseouse na utilización combinada da metodoloxía cuantitativa e cualitativa, a través dunha estratexia de complementariedade. Seguindo un deseño secuencial na investigación (Hernández, Fernández e Baptista, 2010), a segunda fase deste estudo correspóndese coa dimensión cualitativa, realizada a través de entrevistas en profundidade e grupos de discusión. A continuación, expónse o procedemento de contacto cos e coas informantes, así como as estratexias utilizadas para realizar as entrevistas e os grupos de discusión.

5.2.3.1 Contacto coas/cos participantes

O contacto coas persoas que participaron na investigación realizouse de forma secuencial e a través de diferentes estratexias. En primeiro lugar, con respecto ao alumnado nunha primeira fase, durante a aplicación dos cuestionarios a investigadora responsable no mesmo momento informaba as alumnas e os alumnos do carácter mixto da investigación, proporcionando información sobre a segunda fase do estudo (dimensión cualitativa), e explicando a dinámica para realizar os grupos de discusión e das entrevistas. Neste sentido, ofrecíase a posibilidade de contactar co equipo de investigación a través do enderezo electrónico que se habilitou (diagnoseacososexual@gmail.com), coa finalidade de concretar unha cita e desenvolver as entrevistas ou participar nos grupos de discusión. Na segunda fase do traballo de campo cuantitativo (en liña) tamén se ofrecía a posibilidade de participar nas entrevistas/grupos de discusión, indicando novamente o enderezo electrónico para contactar co grupo de investigación.

Posteriormente, o equipo de investigación elaborou unha carta informativa que foi enviada a través do correo electrónico a todas as delegacións de alumnado da Universidade de Vigo. Neste correo pedíáselles ás delegacións de alumnado que lles informasen e enviasen a información sobre a investigación ás alumnas e aos alumnos. Debido a que algunhas das delegacións non dispoñían de enderezo electrónico de contacto ou non respondían as comunicacións enviadas polo equipo de investigación, decidiuse acudir fisicamente a cada unha das delegacións de alumnado dos tres campus da universidade para proporcionar a información directamente. Ás delegacións de alumnado coas que non se puido contactar deixóuselles a carta informativa sobre a dimensión cualitativa do estudo nas caixas de correo, ou mesmo nas conserxarías das devanditas facultades, para que se lles entregase aos e ás responsables das citadas delegacións.

O estudantado que contactou co equipo de investigación para participar na segunda fase do estudo só manifestou interese en participar nas entrevistas. Deste xeito, nunha segunda fase,

para organizar os grupos de discusión seleccionáronse aulas ao azar de todas as facultades procurando a representación equilibrada entre os tres campus. Para realizar os grupos de discusión contactábase vía correo electrónico co/coa docente do grupo seleccionado, coa finalidade de proporcionar información sobre o estudo. Conxuntamente, recalcábase a importancia do estudo e a importancia de recoller información a través dos grupos de discusión. Unha vez recibido o *feedback* positivo da/o docente para realizar o grupo co alumnado, fixébase unha data.

En segundo lugar, con respecto aos/ás docentes-investigadores/as e ao persoal de administración e servizos o procedemento de contacto coas persoas participantes foi fundamentalmente a través do correo electrónico; ou, seguindo a mesma metodoloxía utilizada co alumnado no momento de traballo de campo cuantitativo, solicitábaselle a súa participación no estudo cualitativo.

Con respecto ás cuestións éticas, o equipo de investigación elaborou un documento de consentimento informado que foi asinado pola investigadora encargada da realización das entrevistas, dos grupos de discusión e das/os informantes colaboradoras/es. Neste acordo informábase dos fins educativos e de investigación das entrevistas e dos grupos de discusión, expondo que a información recollida sería soamente utilizada con fins educativos e científicos, e que sería tratada de xeito totalmente anónimo, garantindo a confidencialidade dos/as informantes. No mesmo documento solicitábase o permiso para gravar as entrevistas ou grupos de discusión, coa finalidade de facer unha transcripción fidedigna (incluso mantendo o idioma de resposta), garantindo o anonimato das e dos informantes, para que os nomes mencionados fosen substituídos por nomes alternativos.

5.2.3.2. Desenvolvemento das entrevistas

As entrevistas realizadas con alumnado, PDI e PAS seguiron unha mesma dinámica de execución. En primeiro lugar, concretábase unha cita coa persoa interesada en participar na investigación no campus e facultade onde a/o informante se atopaba. A continuación, identificábase un espazo que reunise os requisitos axeitados para realizar a entrevista de forma óptima, como a ausencia de ruído ou que fose un espazo privado e comfortable, é dicir, evitar que houboese algo que puidese entorpecer ou afectarlles negativamente ás/aos participantes (Barbour, 2013). Para a procura deste espazo recorreuse aos enlaces de igualdade das facultades para que xestionasen un espazo axeitado. En ocasións foi o propio PAS quen posibilitou a procura de espazos para realizar as entrevistas.

Tendo en conta a importancia que a presentación ten na correcta execución da entrevista (Gray, Amos, e Currie, 1997; León e Montero, 2015) a entrevistadora comezaba informando

o/a participante-colaborador/a dos obxectivos do estudo, así como do seu patrocinio e o plan xeral da entrevista. A continuación, asinaban o documento do consentimento informado e levábase a cabo a entrevista. Debido á sensibilidade da temática de investigación, así como ao carácter especialmente vulnerable da información que sería tratada na entrevista, procurábase propiciar un ambiente de confianza e respecto que favorecese un clima de seguridade entre a investigadora e a persoa participante.

Todas as entrevistas desenvolvéronse nas facultades correspondentes das persoas informantes no horario máis conveniente. As entrevistas realizáronse no período comprendido entre abril de 2017 e novembro de 2017. Cada unha das entrevistas tivo unha duración media de 50 minutos.

5.2.3.3. Desenvolvemento dos grupos de discusión

As sesións dos grupos de discusión desenvolvéronse soamente con alumnado que participou voluntariamente nas propias aulas e durante horario lectivo cedido polo profesorado. Este proceso alongouse durante os meses de setembro de 2017 a novembro de 2017. As sesións tiveron unha duración de aproximadamente 40-50 minutos.

Tendo en conta a importancia do espazo físico para planificar e poñer en marcha o debate (Barbour, 2013), coidouse a disposición da escena para executar cada unha das sesións. Neste caso, foron os e as docentes de cada unha das materias quen, tendo en conta os obxectivos do estudo así como a dinámica característica dos grupos de discusión, realizaron unha análise dos espazos dispoñibles que fosen axeitados para favorecer a realización óptima dos grupos. Nalgún caso as propias investigadoras foron as que se encargaron de buscar espazos dispoñibles nos días e nas horas sinalados polas/os docentes, contando sempre coa axuda do persoal das conserxarías das facultades.

De forma xeral, cada un dos grupos seleccionados foi dividido en dous ou tres pequenos grupos de aproximadamente 8-10 estudantes, de forma que dúas ou tres investigadoras puidesen traballar individualmente con cada grupo. Un dos grupos levouse a cabo na propia aula correspondente á materia seleccionada, e os outros en espazos próximos que ofrecesen condicións similares.

Antes de comezar a sesión, a investigadora presentábase, así como presentaba o estudo e o seu carácter voluntario e confidencial dos grupos de discusión. Neste sentido agradeceuse a importancia da súa colaboración no estudo. A continuación, entregóuselle a cada un e cada unha das informantes o documento do consentimento informado que foi cuberto e asinado por todo o alumnado; procedemento ao que ningunha alumna ou alumno se opuxo.

Posteriormente, tendo en conta a importancia do contacto visual entre os e as informantes, así como coa investigadora, colocouse a aula en círculo ou ben propiciouse a colocación circular das alumnas e dos alumnos e gravábase da sesión.

5.2.4. TÉCNICAS DE RECOLLIDA DE DATOS

Coa finalidade de acadar os obxectivos da investigación elaborouse un guión de preguntas *ad-hoc* de carácter semiestruturado. Para comezar a sesión, seguindo algunhas recomendacións (Barbour, 2013), realizouse unha pregunta xeral (Grinnell, Williams e Unrau, 2009) para dirixir o tema cara ao foco de interese da investigación: «Gustaríanos saber as vosas opinións sobre a temática do acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresións sexuais» na universidade. O guión de preguntas foi organizado arredor de cinco áreas fundamentais (véxase a táboa 11):

- i. Coñecementos sobre o obxecto de estudo.
- ii. Experiencias vividas ou coñecidas (no caso das entrevistas en profundidade realizáronse tanto as preguntas sobre experiencias de acoso e agresións vividas como coñecidas, mentres que no caso dos grupos de discusión soamente se preguntou polas experiencias de acoso e agresións coñecidas).
- iii. Percepcións dos motivos, da seguridade e da frecuencia das situacións de acoso.
- iv. Actitudes cara ao acoso sexual.
- v. Medidas de prevención e de sanción.

É necesario matizar que tanto no caso das entrevistas coma nos grupos de discusión despois de tratar as cuestións relativas aos coñecementos dos e das informantes do estudo, a investigadora proporcionoulles ás/aos participantes as definicións correctas dos termos de acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresións sexuais, co fin de analizar con claridade as preguntas relativas ás experiencias vividas ou coñecidas.

Durante o desenvolvemento dos grupos, as entrevistadoras asumiron un papel de moderadoras e condutoras do debate, evitaban a dinámica pregunta-resposta e facían as mínimas interrupcións posibles; ofrecían un ambiente non directivo e comfortable para o transcórrese natural do discurso (Krueger, 1991) e evitaban os comentarios que puidesen alterar as opinións dos e das participantes (Perelló-Oliver, 2011). Ao final de cada unha das sesións, a moderadora organizaba as ideas máis relevantes compartidas polo grupo e preguntaba se tiñan algunha outra cuestión que quixesen compartir. Finalmente pechábase o grupo agradecendo a colaboración de todas e todos.

É preciso sinalar que o intercambio de experiencias e opinións en todos os grupos de discusión discorreu en todos os casos con normalidade, e sen evidenciarse situacións problemáticas ou tensas.

Táboa 11. Guión de preguntas de carácter semiestructurado

TEMAS CHAVE	PREGUNTAS CHAVE PARA TRATAR A TEMÁTICA DO ACOSO
<p style="text-align: center;">I Coñecementos</p>	- Sabes que é o acoso sexual? Sabes que é o acoso por razón de sexo?
	- Como o sabes? De onde vén esa información?
	- Recibiches cursos de formación sobre estes temas? Cales? De que institución? Onde os recibiches?
	- Consideras que este tipo de cursos son importantes? Por que?
	- Coñeces o protocolo da Universidade de Vigo? Cres que funciona? Saberías utilízalo?
<p style="text-align: center;">IIa Experiencias vividas</p>	- Viviches algunha situación de acoso sexual na universidade? Por parte de quen sufriches ese acoso sexual? Que che fixo? Como e onde se produciu esa situación? Como te sentiches? Sentiches que podías contar con alguén? Como reaccionaches? Describe a situación.
	- Viviches algunha situación de acoso por razón de sexo na universidade? - Por parte de quen sufriches ese acoso? Que che fixo? Como e onde se produciu esa situación? Como te sentiches? Sentiches que podías contar con alguén? Como reaccionaches? Describe a situación.
	- Lembras algunha situación que pola túa orientación sexual te sentiches incómodo/a?
	- Lembras algunha situación en que por ser muller te sentiches incómoda?
	- Viviches algunha situación de agresión sexual na universidade? Por parte de quen sufriches esa agresión? Que che fixo? Como e onde se produciu esa situación? Como te sentiches? Sentiches que podías contar con alguén? Como reaccionaches? Describe a situación.
<p style="text-align: center;">IIb Experiencias coñecidas</p>	- Coñeces a alguén que sufrise acoso sexual na universidade? Como o sabes? Víchelo? Contároncho? Sábelo de oídas? Como te sentiches ao decatarte disto? Como reaccionaches ao decatarte disto?
	- Coñeces a alguén que sufrise acoso por razón de sexo na universidade? Como o sabes? Víchelo? Contároncho? Sábelo de oídas? Como te sentiches ao decatarte disto? Como reaccionaches ao decatarte disto?
	- Lembras algunha situación que puidese incomodar a unha persoa pola súa orientación sexual?
	- Coñeces a alguén que sufrise agresión sexual na universidade? Como o sabes? Víchelo? Contároncho? Sábelo de oídas? Como te sentiches ao decatarte disto? Como reaccionaches ao decatarte disto?

III Percepcións	- Por que cres que suceden este tipo de situacións?
	- Consideras que a universidade é unha contorna segura? Sénteste seguro/a na universidade en relación con este tema? Por que?
	- Con que frecuencia cres que se dan este tipo de situacións na universidade?
	- Cal dos tres tipos de acoso analizados consideras que é máis frecuente? Cara a que colectivo?
IV Actitudes	- Que opinas de que na universidade se produzan este tipo de situacións?
	- Como describirías as actitudes do alumnado cara a este tipo de situacións?
	- Cuestión dirixida soamente ao colectivo do persoal de administración e servizos: Como describirías as actitudes dos teus compañeiros/as cara a este tipo de situacións (acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresión sexual)
	- Como describirías as actitudes do profesorado cara a este tipo de situacións?
	- Crees que esta problemática é importante para a universidade?
	- Hai unha verdadeira implicación en previr e dar resposta a este tipo de situacións?
V Medidas	- Que medidas propondrías para previr, dar resposta e solucionar este tipo de situacións?

5.2.5. ANÁLISE DE CONTIDO

Para a análise da información recollida a través da metodoloxía cualitativa (entrevistas e grupos de discusión), as sesións foron gravadas e transcritas de forma literal. Non obstante, co fin de velar pola confidencialidade das persoas participantes, os nomes propios dos discursos substituíronse, ademais daqueles datos de especial sensibilidade (como, por exemplo, os cargos, os servizos ou facultades en que se adscriben especialmente o colectivo do PAS e do PDI).

Posteriormente leuse toda a información recollida para introducila no ATLAS. Ti v,7 e analizouse. Así, os discursos foron analizados de forma indutiva con este *software* que se basea nas directrices da teoría fundamentada (Glaser e Strauss, 1967).

O programa ATLAS.ti. v.7 é un programa informático de xestión de datos cualitativos, que permite traballar con grandes corpos de datos. O seu uso incrementa a transparencia, a coherencia e o rigor científico no proceso de análise (Richards e Richards, 1994; Seale, 1999; Weitzman, 2000). Ademais, empregar este programa informático permitiu o traballo simultáneo das investigadoras a través da técnica de triangulación, polo que se xestionou o tratamento da información así como a xeración de códigos, é dicir, a súa codificación.

Neste sentido, no relativo á codificación realizada tanto nos grupos de discusión coma nas entrevistas, baseouse nas propias palabras e expresións dos e das informantes do estudo, polo que se utilizaron códigos *in vivo*. Non obstante, co fin de analizar o tratamento da información do xeito máis adecuado posible tamén se recorreu á codificación aberta, é dicir, á creación de códigos para un determinado texto seleccionado, así como a codificación por listaxe que permite ver a listaxe de todos os códigos creados e asignar o correspondente á cita seleccionada, á que se sumou a codificación rápida e coa que se selecciona o último código utilizado. É preciso mencionar que en ningún momento se usou a autocodificación, é dicir, a codificación realizada automaticamente polo programa, porque non se revelou útil no tratamento da información.

Os códigos utilizados foron creados tendo en conta o xénero da persoa participante, así como a súa pertenza ao colectivo do alumnado, PAS ou PDI, excepto nos relatos de acoso sexual individuais, nos que se recorreu a unha codificación máis específica utilizando no código a identificación da persoa participante. Todos os códigos foron organizados en familias de orde superior que, englobando varios códigos, achegan rigorosidade e organización ao proceso de *coding*.

A continuación expónse o proceso de análise de contido e *outputs* de resultados correspondentes para as entrevistas e para os grupos de discusión realizados.

5.2.5.1. Análise das entrevistas

As entrevistas foron analizadas de forma diferenciada no colectivo de alumnado, persoal docente investigador e persoal de administración e servizos, o que se tivo en conta no proceso de *coding*. Realizouse unha compilación das transcricións das entrevistas nun único documento primario. As citas son pequenos fragmentos de texto utilizados para dar significación e encher de contido os códigos (ou categorías de análises) que se organizaron por familias. Ademais, recolléronse varios memos e vistas de rede que contribúen a recoller, aclarar e facilitar a comprensión da análise da información, a súa codificación, así como a interpretación dos resultados. No caso da unidade hermenéutica analizouse a través dun documento primario, 899 códigos, 1,958 citas, 7 memos e 13 familias de códigos (véxase a figura 10).

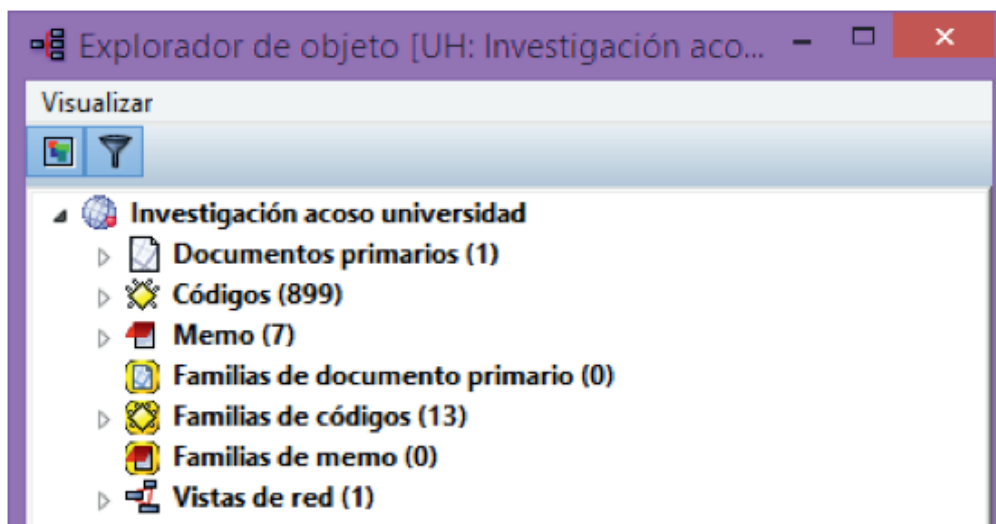

Figura 10. Descriptivos da análise de contido das entrevistas

Os argumentos e as expresións dos e das participantes foron analizados a través dunha categorización exhaustiva de forma consensuada polas investigadoras. Neste sentido, extraéronse cinco categorías de primeira orde, que xorden das cuestións que orientaron o desenvolvemento das sesións e que constituíron os temas máis salientables nas entrevistas:

- i. Coñecementos.
- ii. Percepcións: sobre a frecuencia do acoso na universidade, as motivacións e a seguridade dos e das entrevistadas no contexto universitario.
- iii. Actitudes cara ao acoso sexual.
- iv. Relatos de acoso no contexto universitario, tanto contados en primeira persoa como en terceira.
- v. Resposta ás situacións de acoso e accións preventivas.

Ao longo da exposición dos resultados das entrevistas, os fragmentos ilustrativos foron identificados de forma que a cada participante lle foi asignado un código: A (alumnado), PDI (persoal docente investigador) ou PAS (curso académico), seguido do número particular de cada informante, o número de documento primario e por último o número específico de cita codificada. No caso dos grupos de discusión as citas son acompañadas de GD (grupo de discusión), seguido do número particular de cada grupo, rapaz/rapaza (xénero), número determinado pola quenda de palabra; 1, 4 ou 5 (número de documento primario) e, por último, o número específico de cita codificada.

A continuación, presentamos nas táboas 12, 13 e 14 as categorías e as subcategorías extraídas nas entrevistas realizadas con alumnado, persoal docente e investigación e persoal de administración e servizos. Así, en primeiro lugar expóñense as categorías dos alumnos e alumnas entrevistadas.

Táboa 12a. Esquema de categorías e subcategorías da mostra de alumnado entrevistado

I. COÑECEMENTOS SOBRE O ACOSO SEXUAL, ACOSO POR RAZÓN DE SEXO E AGRESIÓNS SEXUAIS				
Categorías secundarias	Subcategorías 3.º nivel	Subcategorías 4.º nivel	Subcategorías 5.º nivel	
Conceptualización dos termos	Coñecemento acoso sexual	Saben definilo	—	
		Non saben definilo	—	
		Contextualización	—	
Formación recibida	Coñecemento acoso por razón de sexo	Saben definilo	—	
	Información recibida de...	Non saben definilo	—	
		Recibiron formación	Contexto da formación	—
		Non recibiron formación	Importancia da formación	Xustificación
Protocolo da Universidade de Vigo	Descoñecen o protocolo	—	—	
	Coñecen protocolo			
II. PERCEPCIÓNS SOBRE O ACOSO SEXUAL, ACOSO POR RAZÓN DE SEXO E AGRESIÓNS SEXUAIS				
		Xustificación da frecuencia	—	
	Frecuente ou moi frecuente	Máis do que se pensa	—	
		Igual ca na sociedade	—	
	Pouco frecuente	Xustificación	—	
	Depende	Tipo de acoso/agresión	Xustificación	
		Acoso por razón de sexo en xeral	Xustificación	
		Acoso por razón de sexo cara a LGTBI-Q	Xustificación	
	Tipo de acoso máis frecuente-colectivo	Acoso por razón de sexo cara a mulleres	Xustificación	
		Acoso sexual cara a mulleres	Xustificación	
		Acoso sexual e acoso por razón de sexo	Xustificación	

Táboa 12b. Esquema de categorías e subcategorías da mostra de alumnado entrevistado

III. PERCEPCIÓNS SOBRE O ACOSO SEXUAL, ACOSO POR RAZÓN DE SEXO E AGRESIÓNS SEXUAIS				
Categorías secundarias	Subcategorías 3.º nivel	Subcategorías 4.º nivel	Subcategorías 5.º nivel	
Motivacións	Cuestións relacionadas coa vítima	Carácter	—	
		Culpabilización ás mulleres	Respecto	—
			Ignorancia	—
			Poder	—
	Cuestións relacionadas coa persoa agresora/acosadora	Ser mala persoa	—	
		Bromas vs. ferir	—	
		Heteropatriarcado	—	
		Educación	Socialización diferencial	
	Cuestións relacionadas coa sociedade	Machismo	—	
		Tema que non preocupa	—	
Desinformación		—		
Seguridade	Percepción xeral	Universidade insegura	—	
		Universidade segura	—	
	Percepción persoal	Universidade segura	—	
		Universidade insegura	—	
IV. ACTITUDES SOBRE O ACOSO SEXUAL, ACOSO POR RAZÓN DE SEXO E AGRESIÓNS SEXUAIS				
Persoais	Positivas	—	—	
	Negativas	—	—	
	Como colectivo	—	—	
Colectivo do alumnado	Rapazas	Positivas	—	
	Rapaces	Negativas	—	
Docentes	Depende	—	—	
	Positivas	—	—	
	Negativas	—	—	
Universidade	Implicación percibida	É importante	Motivos	
		Importancia percibida		
		Non hai implicación ou é insuficiente	Motivos	
		Hai implicación	Docentes	

Táboa 12c. Esquema de categorías e subcategorías da mostra de alumnado entrevistado

V. RESPONSA ÁS SITUACIÓNS DE ACOSO E ACCIÓNS PREVENTIVAS				
Categorías secundarias	Subcategorías 3.º nivel	Subcategorías 4.º nivel	Subcategorías 5.º nivel	
Medidas formativas	Co alumnado	Formación e espazos nas clases	—	
		Charlas, debates e emsas redondas	—	
		Círculos de información	—	
			Cursos	De carácter obrigatorio
			Educación infancia	—
	Co colectivo docente	—	—	
	Con ambos colectivos: docentes e alumnado	—	—	
Medidas de protección e resposta	Consecuencias: persoas acosadoras/agresoras	—	—	
	Gabinete de axuda	—	—	
	Resposta institucional	—	—	
Medidas de investigación	Investigar a realidade do acoso	—	—	
	Carteleira/web ou c-electrónicos	Si vs. non	—	
Medidas de divulgación	Listaxe de alumnado interesado	—	—	
	Publicitar: espazo de axuda alumnado	—	—	

A continuación, na táboa 13 preséntanse as categorías e as subcategorías no colectivo de persoal docente e investigador entrevistado.

Táboa 13a. Esquema de categorías e subcategorías da mostra do PDI entrevistado

I. COÑECEMENTOS SOBRE O ACOSO SEXUAL, ACOSO POR RAZÓN DE SEXO E AGRESIÓNS SEXUAIS			
Categorías secundarias	Subcategorías 3.º nivel	Subcategorías 4.º nivel	Subcategorías 5.º nivel
Conceptualización dos termos	Coñecemento acoso sexual	Saben definilo	—
	Coñecemento acoso por razón de sexo	Saben definilo	—
Formación recibida	Información recibida	—	—
	Recibiron formación	Contexto da formación	—
Protocolo da Universidade de Vigo	Non recibiron formación	Importancia formación	Xustificación
	Descoñecen o protocolo	—	—

Táboa 13b. Esquema de categorías e subcategorías da mostra do PDI entrevistado

II. PERCEPCIÓNS SOBRE O ACOSO SEXUAL, ACOSO POR RAZÓN DE SEXO E AGRESIÓNS SEXUAIS			
Categorías secundarias	Subcategorías 3.º nivel	Subcategorías 4.º nivel	Subcategorías 5.º nivel
Frecuencia	Frecuente ou máis do que se pensa	Xustificación da frecuencia	—
	Tipo de acoso máis frecuente colectivo	Acoso sexual cara ás mulleres	Xustificación
		Acoso por razón de sexo cara a LGTBI-Q e a mulleres	Xustificación
Motivacións	Cuestións relacionadas coa persoa agresora/acosadora	Problemas de personalidade	—
		Desaxustes psicolóxicos	—
	Cuestións relacionadas coa sociedade	Machismo, estereotipos e prexuízos	—
		Sociedade patriarcal	—
Seguridade	Percepción xeral	Universidade insegura	Xustificación
		Universidade segura	—
	Percepción persoal	Universidade segura	—
		Universidade insegura	—

III. ACTITUDES SOBRE O ACOSO SEXUAL, ACOSO POR RAZÓN DE SEXO E AGRESIÓNS SEXUAIS

Persoais	Negativas	—	—
Docentes	Indiferenza	—	—
	Negativas	—	—
Universidade	Importancia percibida	É importante	Motivos
		Non é importante	Motivos
	Implicación percibida	Non hai implicación ou é insuficiente	Motivos

Táboa 13c. Esquema de categorías e subcategorías da mostra do PDI entrevistado

IV. RELATOS DE ACOSO NO CONTEXTO UNIVERSITARIO

Categorías secundarias	Subcategorías 3.º nivel	Subcategorías 4.º nivel	Subcategorías 5.º nivel
En primeira persoa	Relatos vividos de acoso sexual	Tipoloxía	Verbal Actitudinal
	Relatos vividos de acoso por razón de sexo	Datos do acosador/a	—
		Tipoloxía	—
En terceira persoa	Relatos vividos de acoso sexual	Datos do acosador/a	—
		Tipoloxía	—
		Sentimentos	—
	Relatos vividos de acoso por razón de sexo	Reaccións	—
		Tipoloxía	—
Sentimentos	—		
Reaccións	—		

V. RESPONSA ÁS SITUACIÓNS DE ACOSO E ACCIÓNS PREVENTIVAS

Medidas formativas	Co colectivo docente	Proporcionar información	—
		Publicidade	—
		Perspectiva de xénero	—
Medidas de protección e resposta	Indefensión das vítimas	—	—
	Consecuencias: persoas acosadoras/agresoras	—	—
	Gabinete de axuda	—	—
Medidas de investigación	Investigar a realidade do acoso	—	—
Medidas de divulgación	Pantallas dixitais	—	—

Táboa 14a. Esquema de categorías e subcategorías da mostra do PAS entrevistado

I. COÑECEMENTOS SOBRE O ACOSO SEXUAL, ACOSO POR RAZÓN DE SEXO E AGRESIÓNS SEXUAIS			
Categorías secundarias	Subcategorías 3.º nivel	Subcategorías 4.º nivel	Subcategorías 5.º nivel
Conceptualización dos termos	Coñecemento acoso sexual	Saben definilo	—
	Coñecemento acoso por razón de sexo	Saben definilo	—
	Información recibida	—	—
Formación recibida	Recibiron formación	Contexto da formación	—
	Non recibiron formación	Importancia da formación	Xustificación
Protocolo da Universidade de Vigo	Descoñecen o protocolo	—	—
II. PERCEPCIÓNS SOBRE O ACOSO SEXUAL, ACOSO POR RAZÓN DE SEXO E AGRESIÓNS SEXUAIS			
Frecuencia	Frecuente ou moi frecuente	Xustificación da frecuencia	—
		Mais do que se pensa	—
	Tipo de acoso máis frecuente- colectivo	Acoso por razón de sexo	Xustificación
Motivacións		Acoso sexual cara mulleres	Xustificación
	Cuestións relacionadas coa persoa agresora/acosadora	Persoa acosadora	Superior / xefe
		Sociedade/educación machista	—
		Poder	—
	Cuestións relacionadas coa sociedade	Faltas de respecto	—
		Estereotipos	—
Cousificación		—	
Seguridade	Percepción xeral	Universidade insegura	—
		Universidade segura	—
	Percepción persoal	Universidade segura	—
		Universidade insegura	—
III. ACTITUDES SOBRE O ACOSO SEXUAL, ACOSO POR RAZÓN DE SEXO E AGRESIÓNS SEXUAIS			
Persoais	Negativas	—	—
	Positivas	—	—
PAS	Negativas	—	—

Táboa 14b. Esquema de categorías e subcategorías da mostra do PAS entrevistado

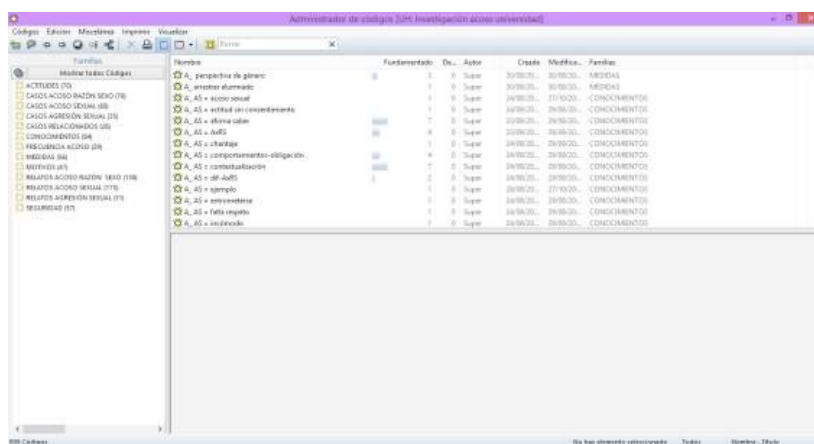
IV. ACTITUDES SOBRE O ACOSO SEXUAL, ACOSO POR RAZÓN DE SEXO E AGRESIÓNS SEXUAIS			
Categorías secundarias	Subcategorías 3.º nivel	Subcategorías 4.º nivel	Subcategorías 5.º nivel
Universidade	Importancia percibida	É importante	Motivos
		Non é importante	Motivos
	Implicación percibida	Non hai implicación ou é insuficiente	Motivos
V. RELATOS DE ACOSO NO CONTEXTO UNIVERSITARIO			
			Verbal
		Tipoloxía	Físico
			Actitudinal
En primeira persoa	Relatos vívidos de acoso sexual	Datos do acosador/a	—
		Sentimentos	—
		Reacción	—
	Relatos vívidos de acoso por razón de sexo	Axuda recibida ou percibida	—
		Tipoloxía	—
		Datos do acosador/a	—
	Relatos vívidos de agresión sexual	Sentimentos	—
		Reacción	—
		Axuda recibida ou percibida	—
En terceira persoa	Relatos coñecidos de acoso sexual	—	—
		Tipoloxía	—
		Comunicación da información	—
	Relatos coñecidos de acoso por razón de sexo	Datos do acosador/a	—
		Tipoloxía	—
		Comunicación da información	—
Relatos vívidos de agresión sexual	Datos do acosador/a	—	
	—	—	

VI. RESPONSA AS SITUACIÓNS DE ACOSO E ACCIÓNS PREVENTIVAS

Medidas formativas	Co colectivo PAS	Proporcionar formación	—
		Fomentar estas investigacións	—
Medidas de protección e resposta	Indefensión das vítimas	—	—
Medidas de divulgación	Protocolo Universidade Vigo	—	—

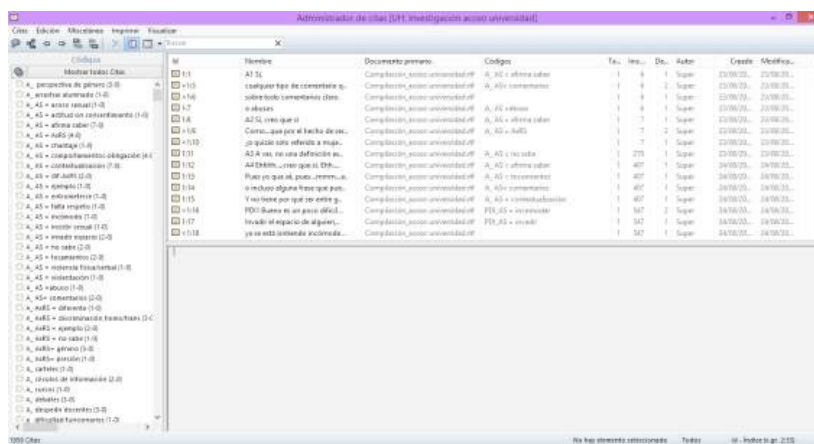
Ademais, a análise de contido permitiunos identificar as categorías de segundo, terceiro, cuarto e quinto nivel de profundidade. A continuación, na figura 11, móstrase un descritivo dos códigos e das familias de códigos.

Figura 11. Descritivos dos códigos e familias de códigos xerados na análise das entrevistas

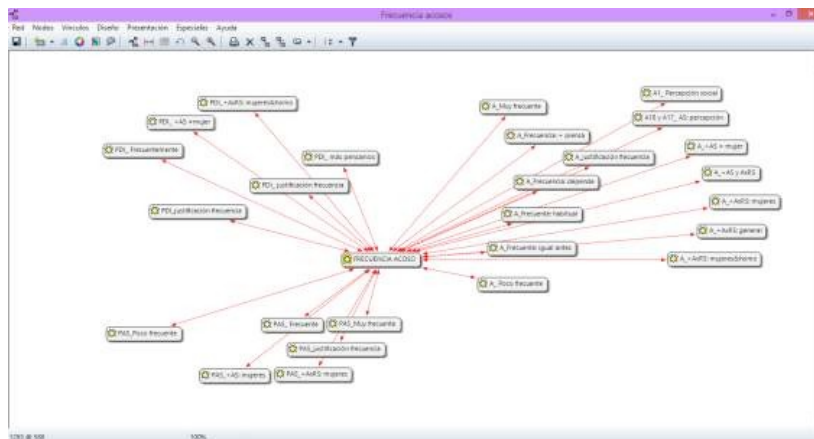
Na figura 12 móstrase tamén a listaxe xeral das citas xeradas na análise da información.

Figura 12. Descritivos das citas xeradas na análise das entrevistas

As vistas de rede realizadas na análise de contido permiten amosar as relacións entre os códigos, así como coa familia de código ao que pertencen. Así, na figura 13 presentamos a vista de rede relativa a familia «frecuencia das situacións de acoso».

Figura 13. Vista de rede da familia: «frecuencia das situacións de acoso»

5.2.5.2 Análise dos grupos de discusión

Os grupos de discusión realizados co alumnado universitario foron analizados individualmente, é dicir, tendo en conta o número de grupo e o campus. A compilación dos arquivos de traballo organizouse en tres documentos primarios nunha única unidade hermenéutica, de forma que o DP1 é o que inclúe os grupos realizados no campus de Ourense; no DP4 compiláronse os grupos do campus de Pontevedra; e no DP5 os do campus de Vigo. Este tipo de *coding* utilizado permitiu identificar nos *outputs* xerados polo programa Atlas.ti, e obter as citas para interpretar os resultados. Así, a unidade hermenéutica dos grupos de discusión devolve 3 documentos primarios, 1131 códigos, 2 memos e 10 familias de códigos (véxase a figura 14).

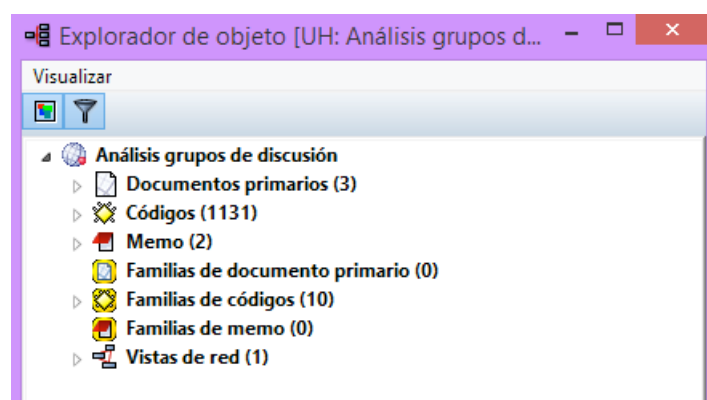

Figura 14. Descritivos da análise de contido dos grupos de discusión

Os argumentos e as expresións dos e das informantes foron analizadas a través dunha categorización exhaustiva de forma consensuada polas investigadoras. Así, extraéronse cinco categorías de primeira orde, que xorden das cuestións que orientaron o desenvolvemento das sesións e que constituíron os temas máis salientables nas entrevistas:

- i. Coñecementos.
- ii. Percepcións: sobre a frecuencia do acoso na universidade, as motivacións e a seguridade dos e das entrevistadas no contexto universitario.
- iii. Actitudes cara ao acoso sexual.
- iv. Relatos de acoso no contexto universitario, tanto contados en primeira persoa coma en terceira.
- v. Resposta ás situacións de acoso e accións preventivas.

Conxuntamente, a análise de contido permitiunos identificar as categorías de segundo, terceiro, cuarto e quinto nivel de profundidade. A continuación, na figura 15 móstrase un descritivo dos códigos e das familias de códigos.

Figura 15. Descritivos dos códigos e familias de códigos xerados na análise dos grupos de discusión

Nombre	Fundamento	De...	Apto	Create	Modific...	Familia
02010_Acoso calle cuando	0	2	0	Supre	14/12/2011	OTRAS SITUACIONES DE ACOSO
02010_Acoso calle cuando	0	0	0	Supre	14/12/2011	OTRAS SITUACIONES DE ACOSO
02010_Acoso calle frecuencia	0	0	0	Supre	14/12/2011	OTRAS SITUACIONES DE ACOSO
02010_Acoso calle cuando	0	1	0	Supre	14/12/2011	OTRAS SITUACIONES DE ACOSO
02010_Acoso calle periferia	0	2	0	Supre	14/12/2011	OTRAS SITUACIONES DE ACOSO
02010_Caso balada	0	2	0	Supre	14/12/2011	OTRAS SITUACIONES DE ACOSO
02010_Caso balada centralizado	0	0	0	Supre	14/12/2011	OTRAS SITUACIONES DE ACOSO
02010_Acoso frecuente	0	2	0	Supre	12/12/2011	FRECUENCIA
02010_Acoso frecuente pq	0	1	0	Supre	12/12/2011	FRECUENCIA
02010_Acoso infrecuente	0	0	0	Supre	12/12/2011	FRECUENCIA
02010_Acoso infrecuente pq	0	0	0	Supre	12/12/2011	FRECUENCIA
02010_Actitud :	0	0	0	Supre	12/12/2011	ACTITUDES
02010_Actitud : pq	0	0	0	Supre	12/12/2011	ACTITUDES
02010_Actitud: adaptación	0	1	0	Supre	12/12/2011	ACTITUDES

Seguidamente móstrase tamén a listaxe xeral dos fragmentos de información analizados, é dicir, as citas xeradas na análise da información (véxase a figura 16).

Figura 16. Descritivos das citas xeradas na análise dos grupos de discusión

Nombre	Fundamento	De...	Apto	Create	Modific...	Familia
02010_Acoso calle cuando	0	2	0	Supre	14/12/2011	OTRAS SITUACIONES DE ACOSO
02010_Acoso calle cuando	0	0	0	Supre	14/12/2011	OTRAS SITUACIONES DE ACOSO
02010_Acoso calle frecuencia	0	0	0	Supre	14/12/2011	OTRAS SITUACIONES DE ACOSO
02010_Acoso calle cuando	0	1	0	Supre	14/12/2011	OTRAS SITUACIONES DE ACOSO
02010_Acoso calle periferia	0	2	0	Supre	14/12/2011	OTRAS SITUACIONES DE ACOSO
02010_Caso balada	0	2	0	Supre	14/12/2011	OTRAS SITUACIONES DE ACOSO
02010_Caso balada centralizado	0	0	0	Supre	14/12/2011	OTRAS SITUACIONES DE ACOSO
02010_Acoso frecuente	0	2	0	Supre	12/12/2011	FRECUENCIA
02010_Acoso frecuente pq	0	1	0	Supre	12/12/2011	FRECUENCIA
02010_Acoso infrecuente	0	0	0	Supre	12/12/2011	FRECUENCIA
02010_Acoso infrecuente pq	0	0	0	Supre	12/12/2011	FRECUENCIA
02010_Actitud :	0	0	0	Supre	12/12/2011	ACTITUDES
02010_Actitud : pq	0	0	0	Supre	12/12/2011	ACTITUDES
02010_Actitud: adaptación	0	1	0	Supre	12/12/2011	ACTITUDES

A continuación, na figura 17, expoñemos unha vista de rede das relacións existentes entre os códigos da categoría «motivos».

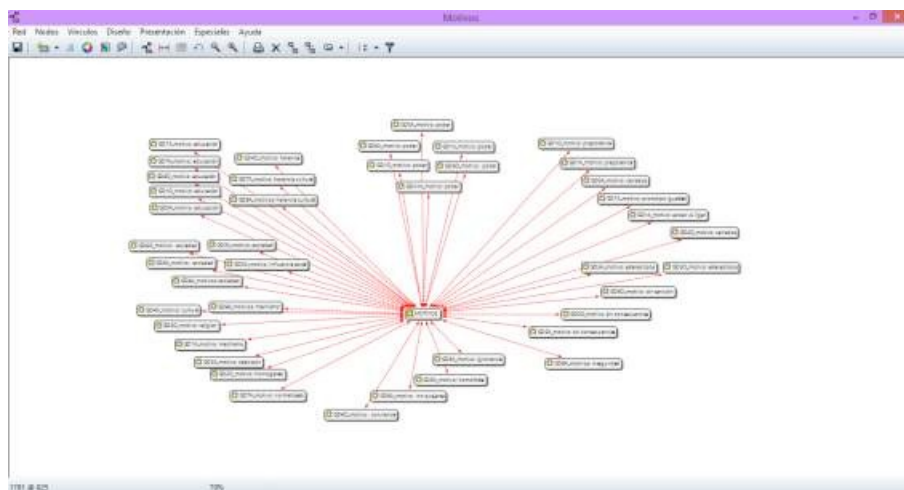

Figura 17. Vista de rede da familia: «motivos»

Táboa 15a. Esquema de categorías e subcategorías da mostra de alumnado dos grupos de discusión

1. COÑECEMENTOS SOBRE O ACOSO SEXUAL, ACOSO POR RAZÓN DE SEXO E AGRESIÓNS SEXUAIS			
Categorías secundarias	Subcategorías 3.º nivel	Subcategorías 4.º nivel	Subcategorías 5.º nivel
Conceptualización dos termos	Coñecemento acoso sexual	Saben definilo Non saben definilo	— —
	Coñecemento acoso por razón de sexo	Saben definilo Non saben definilo	Xénero máis vitimizado —
	Información recibida	Medios de información	—
Formación recibida	Recibiron formación	Contexto da formación	
	Non recibiron formación	Importancia formación	Xustificación
Protocolo da Universidade de Vigo	Descoñecen o protocolo	—	—

2. PERCEPCIÓNS SOBRE O ACOSO SEXUAL, ACOSO POR RAZÓN DE SEXO E AGRESIÓNS SEXUAIS

		Xustificación da frecuencia	—
	Frecuente ou moi frecuente	Máis do que se pensa	—
		Tipo de acoso frecuente	—
Frecuencia	Pouco frecuente	—	Xustificación
	Depende	Titulacións	—
	Frecuencia descoñecida	—	—
		Acoso sexual cara a mulleres	—
	Tipo de acoso mais frecuente - colectivo	Ambos os tipos de acoso a ambos os colectivos	—
		Culpabilización ás mulleres	—
	Cuestións relacionadas coa vítima	Inseguridade	—
		Poder	—
		Actitudes e personalidade	—
	Cuestións relacionadas coa persoa agresora/acosadora	Idade	—
Motivacións		Ignorancia	—
		Sociedade machista	—
		Normalización	—
	Cuestións relacionadas coa sociedade	Televisión	—
		Homoxeneidade social	—
		Falta de consecuencias	—

Táboa 15b. Esquema de categorías e subcategorías da mostra de alumnado dos grupos de discusión

3. PERCEPCIÓNS SOBRE O ACOSO SEXUAL, ACOSO POR RAZÓN DE SEXO E AGRESIÓNS SEXUAIS			
Categorías secundarias	Subcategorías 3.º nivel	Subcategorías 4.º nivel	Subcategorías 5.º nivel
Seguridade	Percepción xeral	Universidade insegura	—
		Universidade segura	—
	Percepción persoal	Universidade segura	—
		Universidade insegura	—
4. ACTITUDES SOBRE O ACOSO SEXUAL, ACOSO POR RAZÓN DE SEXO E AGRESIÓNS SEXUAIS			
Persoais	Negativas	—	—
Alumnado	Cuestións relacionadas coa vítima	Culpabilización ás mulleres	—
		Inseguridade	—
	Permisivas	Normalizadas	—
		Negativas	—
Docentes	Negativas	—	—
	Positivas	—	—
Universidade	Importancia percibida	É importante	Motivos
		Non é importante	Motivos
	Implicación percibida	Non hai implicación ou é insuficiente	Motivos
5. RELATOS DE ACOSO NO CONTEXTO UNIVERSITARIO			
En primeira persoa	Relatos vividos de acoso sexual	Tipoloxía	—
		Datos do acosador/a	—
		Sentimentos	—
		Reaccións	—
	Relatos vividos de acoso por razón de sexo	Tipoloxía	—
		Datos do acosador/a	—
		Sentimentos	—
		Reaccións	—

Táboa 15c. Esquema de categorías e subcategorías da mostra de alumnado dos grupos de discusión

6. RESPONSA ÁS SITUACIÓNS DE ACOSO E ACCIÓNS PREVENTIVAS			
Categorías secundarias	Subcategorías 3.º nivel	Subcategorías 4.º nivel	Subcategorías 5.º nivel
Medidas formativas	Información e charlas	—	—
	Educación infancia	—	—
	Departamento de axuda	—	—
	Folletos	—	—
	Sistema de queixas	—	—
	Investigación	—	—
Medidas institucionais	Consecuencias: persoas acosadoras/agresoras	—	—
	Publicitar o protocolo	—	—
7. RELATOS DE ACOSO NO CONTEXTO UNIVERSITARIO			
En terceira persoa	Relatos coñecidos de acoso sexual	Tipoloxía	—
		Datos do acosador	—
	Relatos coñecidos de acoso por razón de sexo	Tipoloxía	—
		Datos do acosador	—
		Sentimentos	—
		Reaccións	—
	Relatos coñecidos de agresión sexual	Tipoloxía	—
		Datos do acosador	—
		Sentimentos	—

RESULTADOS

6.1. RESULTADOS DA INVESTIGACIÓN CUANTITATIVA

6.1.1. ESTUDANTES

6.1.1.1 Perfil sociodemográfico do alumnado

Neste estudo cuantitativo participaron un total de 1106 estudantes pertencentes aos tres campus da Universidade de Vigo. Tal e como sinalamos no apartado de metodoloxía, un 61,2 % son alumnas e un 38,8 % son alumnos cunha media de idade de 22,34 (DT = 4,06). De forma maioritaria son de nacionalidade española (un 97,2 %) e un 2,8 % estranxeiros, maioritariamente procedentes de América Latina (véxase a táboa 16).

En canto á orientación sexual na que se adscribe o alumnado podemos destacar que o 77,5 % se definiu como totalmente heterosexual, un 16,4 % como maioritariamente heterosexual, un 3,9 % como bisexual e un 2,2 % definiuse como maioritariamente ou totalmente homosexual ou lesbiana. Se analizamos as diferenzas en función do xénero, atopamos que un 93,2 % das alumnas e un 95,1 % dos alumnos adscribíense á orientación heterosexual, un 5 % das alumnas e un 2,1 % dos alumnos defínense como bisexuais, e un 1,7 % das alumnas e un 2,8 % dos alumnos defínense como homosexuais ou lesbianas ($\text{Chi}^2_{(4)} = 23,33$; $p = ,001$).

Táboa 16. Perfil sociodemográfico do alumnado en función do xénero e da súa orientación sexual

	TOTAL	XÉNERO	
	(n=1.106)	Alumnas (n=672)	Alumnos (n=426)
Xénero			
Alumnas		61,2 %	
Alumnos			38,8%
Idade	22,34 ¹	22,21 ¹	22,56 ¹
Nacionalidade	(4,06) ²	(3,96) ²	(4,22) ²
Española	97,2%	97,0%	97,4%
Estranxeira	2,8%	3%	2,6%
			$\text{Chi}^2 = 13,05$; $p = ,598$

Orientación sexual na cal se adscribe

Totalmente heterosexual	77,5 %	73,4 %	84 %
Maioritariamente heterosexual	16,4 %	19,8 %	11,1 %
Bisexual	3,9 %	5,1 %	2,1 %
Maioritariamente homosexual	1,1 %	0,7 %	1,6 %
Totalmente homosexual	1,1 %	1,0 %	1,2 %

Chi² = 23,33; p = ,001Nota: ¹ media; ² desviación típica

Outra das cuestións analizadas é a relativa á vida afectivo-sexual. O 52,5 % do estudantado mantén na actualidade unha relación de parella, o 78,1 % levaba máis de seis meses, e a idade media da súa parella é de 23,74 (véxase a táboa 17). Se analizamos as diferenzas en función do xénero, cabe destacar que son as mozas as que afirman ter parella nunha porcentaxe maior (un 56,6 %), e tamén son as que manteñen relacións máis duradeiras (81,7 %). Ademais, as súas parellas son de maior idade ca as dos seus compañeiros (véxase a táboa 17).

Táboa 17. Cuestións relativas á parella afectiva do alumnado

	TOTAL		XÉNERO	
	(n=1.106)		Alumnas (n=672)	Alumnos (n=426)
Parella actual				
Si	52,5 %		56,6 %	46,0 %
Non	47,5 %		43,4 %	54,0 %
				Chi ² = 11,64; p = ,001
Idade da parella	23,74		24,49	22,28
				t = 5,20; p = ,001
Relación de parella máis de seis meses				
Si	78,1 %		81,7 %	72,4 %
Non	21,9 %		18,3 %	27,6 %
				Chi ² = 13,02; p = ,001
Núm. de relacións	1,78		1,81	1,72
				t = 1,08; p = ,277

6.1.1.2. Os trazos estereotipados polo xénero e o nivel de sexismo ambivalente

O alumnado reproduce os estereotipos de xénero no tocante aos seus trazos de personalidade de xeito que atopamos que as alumnas se adscriben aos trazos expresivos ($t = 5,38$; $p < ,001$) mentres que os alumnos se definen con características instrumentais ($t = -5,37$; $p < ,001$), (véxase a táboa 18).

En canto o nivel de sexismo ambivalente cara ás mulleres, podemos sinalar que son os alumnos os que teñen un maior nivel de sexismo tanto hostil ($t = -13,2$; $p < ,001$) coma sexismo benevolente ($t = -6,94$; $p < ,001$), (véxase a táboa 18).

Táboa 18. Diferenzas de medias dos trazos estereotipados polo xénero e do sexismo ambivalente en función do xénero

	M (DT)		T-STUDENT	P
	Alumnas (n=672)	Alumnos (n=426)		
Trazos estereotipados polo xénero (BSRI)				
Expresividade	5,69 (,78)	5,42 (,82)	5,38	,001
Instrumentalidade	4,22 (1,05)	4,57 (1,04)	-5,37	,001
Sexismo ambivalente (ASI)				
Sexismo hostil	1,72 (,82)	2,54 (1,18)	-13,2	,001
Sexismo benevolente	1,76 (,86)	2,17 (1,02)	-6,94	,001

6.1.1.3. Percepción de risco do acoso sexual, o acoso en función do sexo e da agresión sexual

Percepción de risco do acoso sexual

Analizando a percepción de risco do *acoso sexual* na universidade e a que colectivo afecta máis (mulleres, homes ou o colectivo LGTBI-Q) (véxase a táboa 19), o alumnado considera que a poboación máis vulnerable é o colectivo LGTBI-Q (37,6 %), seguido das mulleres (26,1 %), e son os homes o grupo percibido como menos vulnerable de sufrir acoso sexual (nada probable, un 54,3 %).

En relación co acoso sexual sufrido polas mulleres, un 21,7 % dos alumnos fronte ao 28,9 % das alumnas considera que non é bastante probable ou moi probable que se atopen nesta

situación, mentres que un 64,7 % das alumnas e un 58,7 % dos alumnos consideran que é unha situación algo probable para as mulleres no ámbito universitario.

Existe certo consenso entre alumnas (un 52,9 %) e alumnos (un 56,9 %) en relación coa percepción fronte ao acoso sexual que poden sufrir os homes, cando afirman que non é nada probable que se atopen nesa situación.

En relación coa percepción de acoso sexual que poden sufrir as persoas LGTBI-Q, podemos subliñar que as alumnas mostran unha maior percepción de risco deste colectivo (45,1 %) fronte aos seus compañeiros (22,4 %) que consideran que é bastante ou moi probable que sufran acoso sexual. Tamén podemos destacar que, de forma xeral, as alumnas consideran o colectivo LGTBI-Q de maior risco para sufrir acoso sexual (un 45,1 %) ca elas mesmas (28,9 %) (véxase a táboa 19).

Táboa 19. Percepción de risco do acoso sexual en función do xénero

	TOTAL	XÉNERO	
		Alumnas	Alumnos
As mulleres sofren acoso sexual			
Nada probable	11,5 %	6,4 %	19,6 %
Algo probable	62,4 %	64,7 %	58,7 %
Bastante probable	22,3 %	24,4 %	18,9 %
Moi probable	3,8 %	4,5 %	2,8 %
			Chi ² = 45,70; p = ,001
Os homes sofren acoso sexual			
Nada probable	54,3 %	52,9 %	56,9 %
Algo probable	44,0 %	45,3 %	41,9 %
Bastante probable	1,3 %	1,6 %	0,9 %
Moi probable	0,4 %	0,2 %	0,3 %
			Chi ² = 2,57; p = ,462
Os grupos LGTBI-Q sofren acoso sexual			
Nada probable	9,2 %	6,0 %	18,2 %
Algo probable	53,2 %	48,9 %	59,4 %
Bastante probable	28,3 %	33,4 %	20,3 %
Moi probable	9,3 %	11,7 %	2,1 %
			Chi ² = 52,93; p = ,001

Percepción de risco do acoso por razón de sexo

En canto á percepción de risco do *acoso por razón de sexo* na universidade (véxase a táboa 20), novamente o alumnado considera que a poboación máis vulnerable é o colectivo LGTBI-Q (37,8 %), seguido das mulleres (31,1 %), e son os homes o grupo menos vulnerable para sufrir acoso por razón de sexo (nada probable, un 58,1 %).

Se analizamos a percepción do acoso por razón de sexo para cada colectivo en función do xénero, podemos destacar que existen diferentes niveis de percepción de risco entre alumnos e alumnas, e eles son os que presentan os niveis máis baixos en todos os colectivos (véxase a táboa 20). Cómpre destacar que as alumnas seguen percibindo un maior risco de sufrir acoso por razón de sexo ás persoas LGTBI-Q (un 39,1 %) ca ás propias mulleres (35,4 %).

Táboa 20. Percepción de risco sobre o acoso por razón de sexo en función do xénero

	TOTAL	XÉNERO	
		Alumnas	Alumnos
As mulleres sofren acoso por razón de sexo			
Nada probable	15,0 %	9,3 %	24,0 %
Algo probable	53,9 %	55,3 %	51,8 %
Bastante probable	24,3 %	27,4 %	19,3 %
Moi probable	6,8 %	8,0 %	4,9 %
			Chi ² = 49,23; p = ,001
Os homes sofren acoso por razón de sexo			
Nada probable	58,1 %	56,4 %	61,4 %
Algo probable	38,7 %	39,7 %	37,2 %
Bastante probable	2,6 %	3,4 %	1,2 %
Moi probable	0,6 %	0,5 %	0,2 %
			Chi ² = 7,06; p = ,070
Os grupos LGTBI-Q sofren acoso por razón de sexo			
Nada probable	10,4 %	11,8 %	15,5 %
Algo probable	51,8 %	49,1 %	58,0 %
Bastante probable	28,2 %	31,8 %	24,2 %
Moi probable	9,6 %	7,3 %	2,3 %
			Chi ² = 37,64; p = ,001

Percepción de risco de sufrir unha agresión sexual

Analizando a percepción de risco de sufrir unha *agresión sexual* na universidade e a que colectivo afecta máis (a mulleres, a homes ou ao colectivo LGTBI-Q) (véxase a táboa 21), de forma xeral, o alumnado considera que é nada ou moi pouco probable que se produza esta situación no ámbito universitario, especialmente nos homes (99,2 %), seguido das mulleres (90,7 %) e das persoas LGTBI-Q (85,9 %).

Se analizamos a percepción de sufrir unha *agresión sexual* na universidade para cada colectivo en función do xénero, un 47,1 % dos alumnos considera improbable que as mulleres sufran unha agresión sexual mentres que un 10,8 % das alumnas considera bastante ou moi probable que a poidan sufrir. Case un 80 % dos alumnos e un 71,8 % das alumnas considera nada probable que un home sufra unha agresión sexual na universidade. En relación coas persoas LGTBI-Q, as alumnas consideran bastante e moi probable que poidan sufrir unha agresión sexual (17,7 %) fronte aos seus compañeiros (8,3 %) (véxase a táboa 21).

Táboa 21. Percepción de risco da agresión sexual en función do xénero

	TOTAL	XÉNERO	
		Alumnas	Alumnos
As mulleres sofren acoso por razón de sexo			
Nada probable	15,0 %	9,3 %	24,0 %
Algo probable	53,9 %	55,3 %	51,8 %
Bastante probable	24,3 %	27,4 %	19,3 %
Moi probable	6,8 %	8,0 %	4,9 %
			Chi ² = 49,23; p = ,001
Os homes sofren acoso por razón de sexo			
Nada probable	58,1 %	56,4 %	61,4 %
Algo probable	38,7 %	39,7 %	37,2 %
Bastante probable	2,6 %	3,4 %	1,2 %
Moi probable	0,6 %	0,5 %	0,2 %
			Chi ² = 7,06; p = ,070
Os grupos LGTBI-Q sofren acoso por razón de sexo			
Nada probable	10,4 %	11,8 %	15,5 %
Algo probable	51,8 %	49,1 %	58,0 %
Bastante probable	28,2 %	31,8 %	24,2 %
Moi probable	9,6 %	7,3 %	2,3 %
			Chi ² = 37,64; p = ,001

6.1.1.4. Actitudes cara ao acoso sexual

Ao analizar as actitudes cara ao acoso sexual das e dos estudantes encontramos que, de forma xeral, son os alumnos os que mostran unha maior tolerancia cara ao acoso sexual que sofren as mulleres e ao mesmo tempo están en maior medida en desacordo coas causas feministas ($t = -11,8$; $p > ,001$) (véxase a táboa 22).

Para afondar no estudo das actitudes cara ao acoso sexual dos e das estudantes analízanse as diferenzas de medias de cada un dos 19 enunciados da escala SHAS (Mazer e Percival, 1989) (véxase a táboa 22). Tal e como era de esperar, os alumnos están máis de acordo con enunciados como que «unha muller atractiva debe esperar recibir insinuacións sexuais e aprender a manexalas» ($t = -7,06$; $p > ,001$); que «moitas das mulleres con quen a maioría dos homes se relacionan, coquetean de forma sexual con eles» ($t = -5,70$; $p > ,001$); que «tamén a maioría das mulleres que reciben insultos sexuais de homes os provocan a través da súa forma de falar, actuar ou vestir» ($t = 2,70$; $p > ,007$); que «unha muller que usa a súa sexualidade para promoverse na súa vida académica ou profesional é algo natural» ($t = -7,51$; $p > ,001$); ou que «un home se insinúe sexualmente a unha muller que lle resulta atractiva é algo natural» ($t = -7,81$; $p > ,001$), entre as máis salientables.

Táboa 22. Diferenzas de medias das actitudes cara ao acoso sexual en función do xénero

	M (DT)		T-STUDENT	P
	Alumnas	Alumnos		
Escala de actitudes cara ao acoso sexual (SHAS)	1,77 (,45)	2,16 (,54)	-11,8	,001
Unha muller atractiva debe esperar recibir insinuacións sexuais e aprender a manexalas	1,30 (,74)	1,66 (1,04)	-7,06	,001
Moitas das mulleres con quen a maioría dos homes interactúan tanto dentro coma fóra das aulas ou do laboratorio coquetean de forma sexual con eles	1,63 (,88)	1,96 (,97)	-5,70	,001
A maioría das mulleres que reciben insultos sexuais de homes provócanos a través da súa forma de falar, actuar ou vestir	1,40 (,86)	1,55 (,91)	-2,70	,007

Os homes teñen que aprender que cando unha muller lles di «non» ás súas insinuacións sexuais, realmente significa «non»	1,20 (.72)	1,60 (1,1)	-6,38	,001
Que unha muller use a súa sexualidade para promoverse na súa vida académica ou profesional é algo natural	1,32 (.76)	1,75 (1,0)	-7,51	,001
Un home atractivo debe esperar insinuacións sexuais, e debe aprender a manexalas	1,35 (.79)	1,82 (1,0)	-8,19	,001
Creo que o acoso sexual é un grave problema social	1,22 (.75)	1,51 (.97)	5,32	,001
Que un home se insinúe sexualmente a unha muller que lle resulta atractiva é algo natural	2,20 (1,1)	2,77 (1,2)	-7,81	,001
Os coqueteos inocentes fan que a xornada académica sexa interesante	1,93 (1,0)	2,50 (1,18)	-8,33	,001
As mulleres fomentan o interese sexual dun profesor con frecuencia para conseguir mellores notas	1,33 (.73)	1,94 (1,0)	-11,25	,001
Un dos problemas co acoso sexual é que hai mulleres que non saben aguantar unha broma	1,28 (.69)	1,93 (1,1)	-11,83	,001
A idea de que o que fai un profesor na aula puidese interpretarse como acoso sexual é levar a idea do acoso sexual demasiado lonxe	1,83 (1,0)	2,22 (1,1)	-5,85	,001
Moitas denuncias do acoso sexual son frívolas	1,75 (.91)	2,27 (1,0)	-8,59	,001
Moito do que chaman acoso sexual é o simple coqueteo entre homes e mulleres	1,68 (.86)	2,20 (1,0)	-9,13	,001
A agresión sexual e o acoso sexual son dous conceptos totalmente distintos	2,93 (1,3)	3,16 (1,2)	-2,87	,004
O acoso sexual refírese ás situacións de atención sexual non desexada	2,43 (1,2)	2,55 (1,1)	-1,59	,111

O acoso sexual ten pouco que ver co poder	2,06 (1,1)	2,31 (1,1)	-3,69	,001
O sexismo e o acoso sexual son dous conceptos totalmente distintos	2,94 (1,2)	3,14 (1,1)	-2,69	,007
Toda esta preocupación co acoso sexual fai que sexa difícil para os homes e as mulleres manter relacións normais	1,98 (1,1)	2,50 (1,1)	-7,23	,001

6.1.1.5. Comportamentos sexuais e comportamentos en función do sexo non desexados

6.1.1.5.1. Víctimas de acoso sexual, por razón de sexo e agresión sexual na universidade

Víctimas de acoso sexual

En relación coa identificación do alumnado que foi vítima de acoso sexual encontramos que 35 estudantes manifestaron sufrir situacións de acoso sexual nesta universidade (30 son alumnas e 5 son alumnos) (véxase a táboa 23). As alumnas sinalaron 19 compañeiros de facultade, 7 profesores-investigadores, 1 traballador do PAS, e 2 persoas vinculadas indirectamente coa universidade como agresores do acoso sexual. En canto aos agresores/as dos alumnos, estes sinalaron 2 compañeiros da facultade, 1 compañeira e 1 profesora-investigadora como os responsables das agresións. Un alumno e unha alumna non identificaron a persoa agresora do acoso sexual.

Táboa 23. Víctimas de acoso sexual

	TOTAL	XÉNERO	
		Alumnas	Alumnos
Sufriches acoso sexual?			
Si	3,2 % (n = 35)	4,5 % (n = 30)	1,2% (n = 5)
Non	96,8 % (n = 1061)	95,5 % (n = 641)	98,8 % (n = 420)
Chi ² = 9,13; p = ,003			
Por parte de quen?			
Alumno	63,6 %	65,5 % (n = 19)	50% (n = 2)
Alumna	3,0%	0,0%	25% (n=1)

Profesor/investigador	21,3%	24,2% (n=7)	0,0%
Profesora/investigadora	3,0%	0,0%	25% (n=1)
Traballador (PAS)	3,0%	3,4% (n=1)	0,0%
Traballadora (PAS)	0,0%	0,0%	0,0%
Outros	6,1%	6,9% (n = 2)	0,0%

Chi²= 16,01; p = ,007

Vítimas de acoso en función do sexo

Outra das cuestións avaliadas foron as experiencias de acoso por razón de sexo sufridas na universidade. Revelaron ser vítimas de acoso por razón de sexo 39 estudantes: 37 son alumnas e 2 son alumnos. En relación coa identificación do agresor/a, as alumnas sinalaron como agresores 24 compañeiros (66,2 %), 11 profesores (31,1 %) e 1 compañeira (2,7 %). Unha alumna non identificou a persoa agresora. Os alumnos sinalaron como agresor 1 compañeiro e 1 profesora (véxase a táboa 24).

Táboa 24. Vítimas de acoso sexual por razón de sexo

	TOTAL	XÉNERO	
		Alumnas	Alumnos
Sufriches acoso por razón de sexo?			
Si	3,6 % (n = 39)	5,5% (n = 37)	0,5% (n = 2)
Non	96,4 % (n = 1056)	94,5 % (n = 633)	99,5 % (n = 423)
Chi ² = 19,32; p = ,001			
Por parte de quen?			
Alumno	65,3 %	66,2 % (n = 24)	50% (n = 1)
Alumna	2,6%	2,7% (n = 1)	0,0% (n=1)
Profesor/investigador	29,5%	31,1% (n=11)	0,0%

Profesora/investigadora	2,6%	0,0%	50% (n=1)
Traballador (PAS)	0,0%	0,0%	0,0%
Traballadora (PAS)	0,0%	0,0%	0,0%

Chi²= 19,26; p = ,001

Vítimas de agresión sexual

Finalmente, preguntábaselles se sufriron algunha agresión sexual por parte dalgunha persoa pertencente á comunidade universitaria (véxase a táboa 25). Unha alumna sinalou ser vítima dunha agresión sexual por parte dun compañeiro da facultade.

Táboa 25. Vítimas de agresión sexual

	TOTAL	XÉNERO	
		Alumnas	Alumnos
Sufriches agresión sexual?			
Si	0,1 % (n = 1)	0,1% (n = 1)	0,0% (n = 0)
Non	99,9% (n = 1094)	99,9% (n = 669)	99,9% (n = 425)
Chi ² = 0,63; p = ,426			
Por parte de quen?			
Alumno	100,0 %	100,0 % (n = 1)	0,0%

6.1.1.5.2. Experiencias sexuais non desexadas vividas na universidade

A escala de experiencias sexuais (SEQ) permitiunos avaliar a frecuencia de situacións de índole sexual (non desexadas e ofensivas), ás que as persoas estiveron expostas na universidade. Estas situacións organízanse en tres grupos: acoso de xénero, atención sexual non desexada e coacción sexual. A continuación preséntanse as análises de cada unha destas situacións no colectivo de estudantes.

Acoso de xénero

As medias acadadas polo alumnado na situación de acoso de xénero son as máis altas das subescalas do SEQ sen que se identifiquen diferenzas significativas en función do xénero, (véxase a táboa 26). As análises dos ítems da escala confirman a existencia de diferenzas significativas en función do xénero. As alumnas sosteñen en maior medida que os seus compañeiros que «na universidade as trataron de forma «diferente» debido ao seu xénero» ($t = 5,67$; $p < ,001$) e tamén que «fixeron comentarios sexistas diante delas» ($t = 2,11$; $p < ,05$) (véxase a táboa 26).

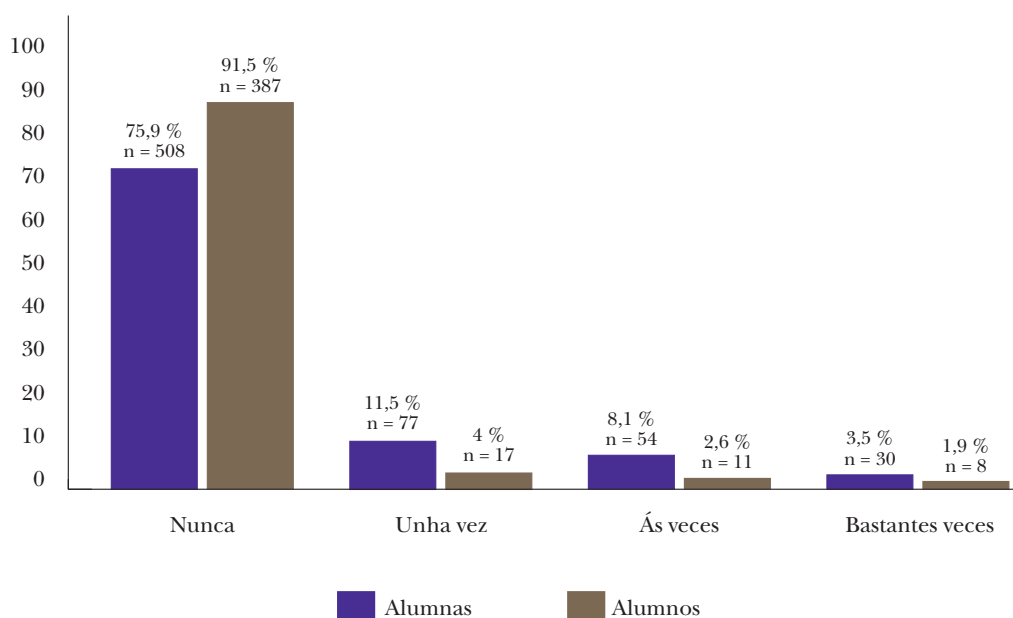
Táboa 26. Diferenzas de media do acoso de xénero (SEQ) en función do xénero

SEQ	M (DT)		T-STUDENT	P
	Alumnas	Alumnos		
Acoso de xénero	1,72 (,69)	1,69 (,56)	700	481
Adoitaba contar historias con contido sexual ou chistes ofensivos?	2,78 (1,3)	2,90 (1,1)	-1,59	112
Intentou, sen que ti quixeses, falar de temas persoais ou sexuais (p. ex., intentou falar ou facer comentarios sobre a túa vida sexual?)	1,59 (,98)	1,66 (1,0)	-1,05	291
Fíxoche comentarios groseiros e ofensivos, ben en público (p. ex., na clase, no despacho, no laboratorio etc.), ben en privado?	1,41 (,82)	1,50 (,92)	-1,84	065
Tratoute de forma «diferente» debido ao teu xénero (p. ex., maltratoute, deprecioute ou ignoroute)?	1,42 (,85)	1,15 (,57)	5,67	001
Mostrou, utilizou ou distribuíu material con contido sexual ou sexista (p. ex., fotos, historias ou pornografía)?	1,32 (,75)	1,38 (,99)	-4,97	111

Fixo comentarios sexistas con frecuencia (p. ex., suxerindo que as mulleres son demasiado emotivas para ser científicas ou que os homes non deben ser o coidador principal das nenas/os por non tervocación de coidador?)	2,11 (1,1)	1,97 (1,1)	2,11	045
«Menosprezoute» ou mostrou unha actitude paternalista debido ao teu xénero?	1,45 (,86)	1,11 (,47)	7,29	111

Se analizamos a frecuencia en función do xénero das veces que o alumnado se atopou durante a súa experiencia na universidade nunha situación na que «sentiu que a/o trataron de forma diferente debido ao seu xénero, é dicir, que se sentiu maltratada/o, desprezada/o e ignorada/o», atopamos que un 8,1 % (n = 54) das alumnas experimentan esta situación ás veces e un 3,5 % (n = 30) bastantes veces fronte aos seus compañeiros que a viviron entre un 2,6 % (n = 11) e un 1,9 % (n = 8), respectivamente (véxase a figura 18).

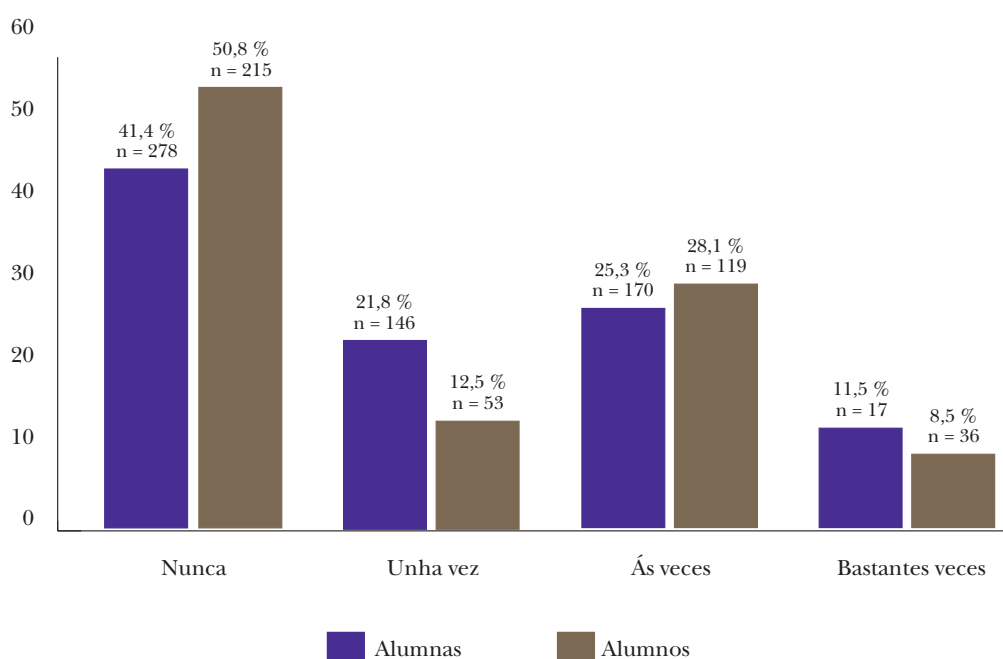
Figura 18. Frecuencia en función do xénero de «Tratoute de forma diferente debido ao teu xénero»

* $\text{Chi}^2_{(4)} = 42,59; p = ,001$

Un 50,8 % (n = 215) dos alumnos e o 41,4 % (n = 278) das alumnas afirman que na universidade «nunca se fixeron comentarios sexistas». No obstante, un 11,5 % (n = 17) das alumnas e un 8,5 % (n = 36) dos alumnos recoñecen que presenciaron comentarios sexistas suxerindo, por exemplo, que «as mulleres son demasiado emotivas para ser científicas» ou ben «que os homes non deben ser os coidadores principais dos seus fillos/as» (véxase a figura 19).

Figura 19. Frecuencia en función do xénero de «Fixo comentarios sexistas con frecuencia»

* $\chi^2 = 20,65$; $p = ,001$

Atención sexual non desexada

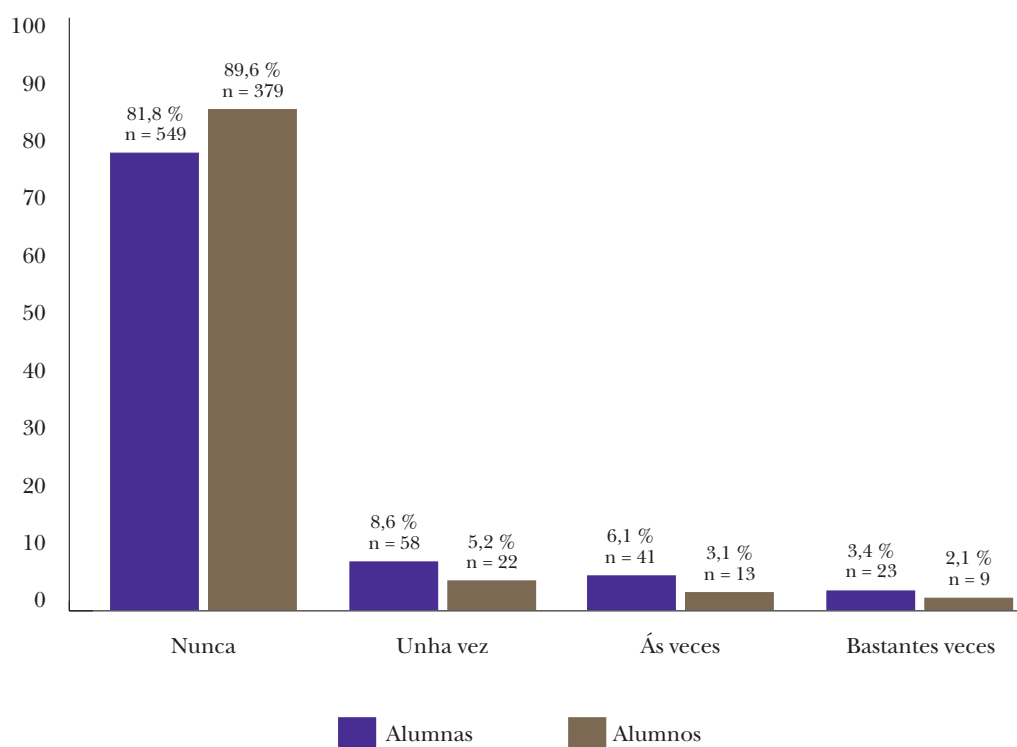
En relación coas medias acadadas polo alumnado ao analizar as situacións de atención sexual non desexada na universidade (subescala do SEQ), atopamos que son as alumnas as que máis sofren esta situación ($t = 3,30$; $p < ,001$), (véxase a táboa 27). Se analizamos as diferenzas de medias en función do xénero de cada un dos enunciados desta subescala, atopamos que as maiores puntuacións son acadadas polas alumnas en situacións como que «lles prestaron unha atención non desexada» ($t = 4,44$; $p < ,001$), en que «empeñouse en pedirllas citas, tomar algo, cear etc., aínda despois de que dixesen que non» ($t = 3,11$; $p < ,01$), e en que «tocounas dunha forma que as incomodou» ($t = 2,27$; $p < ,05$).

Táboa 27a. Diferenzas de media da atención sexual non desexada (SEQ) en función do xénero

SEQ	M (DT)		T-STUDENT	P
	Alumnas	Alumnos		
Atención sexual non desexada	1,29 (1,18)	1,18 (,44)	3,30	,001
Prestouche unha atención non desexada?	1,51 (,86)	1,27 (,69)	4,44	,001
Intentou establecer unha relación sentimental contigo, a pesar dos teus esforzos por disuadir esta persoa?	1,23 (,66)	1,21 (,57)	,926	,355
Empeñouse en pedirche citas, tomar algo, cear etc., aínda despois de que dixeses que «non»?	1,33 (,79)	1,18 (,61)	3,11	,002
Tocoute (p. ex., púxoche a man encima do teu brazo descuberto, abrazoute polo ombreiro etc.) dunha forma que te incomodou?	1,24 (,65)	1,15 (,53)	2,27	,023
Intentou acariciarte ou tocarte de forma non desexada (p. ex., acariciándoches a perna ou o pescozo etc.)?	1,16 (,56)	1,12 (,47)	1,16	,244

Se analizamos a frecuencia en función do xénero das veces que o alumnado se atopou durante a súa experiencia universitaria na situación de que «se empeñaron en pedirles citas a pesar de dicirlles claramente que non» (véxase a figura 20), encontramos que un 8,6 % (n = 58) das alumnas sufriron esa situación polo menos unha vez, un 6,1 % (n = 41) ás veces e un 3,4 % (n = 23) bastante a miúdo fronte aos alumnos que o experimentaron un 5,2 % (n = 22), un 3,1 % (n = 13) e un 2,1 % (n = 9), respectivamente.

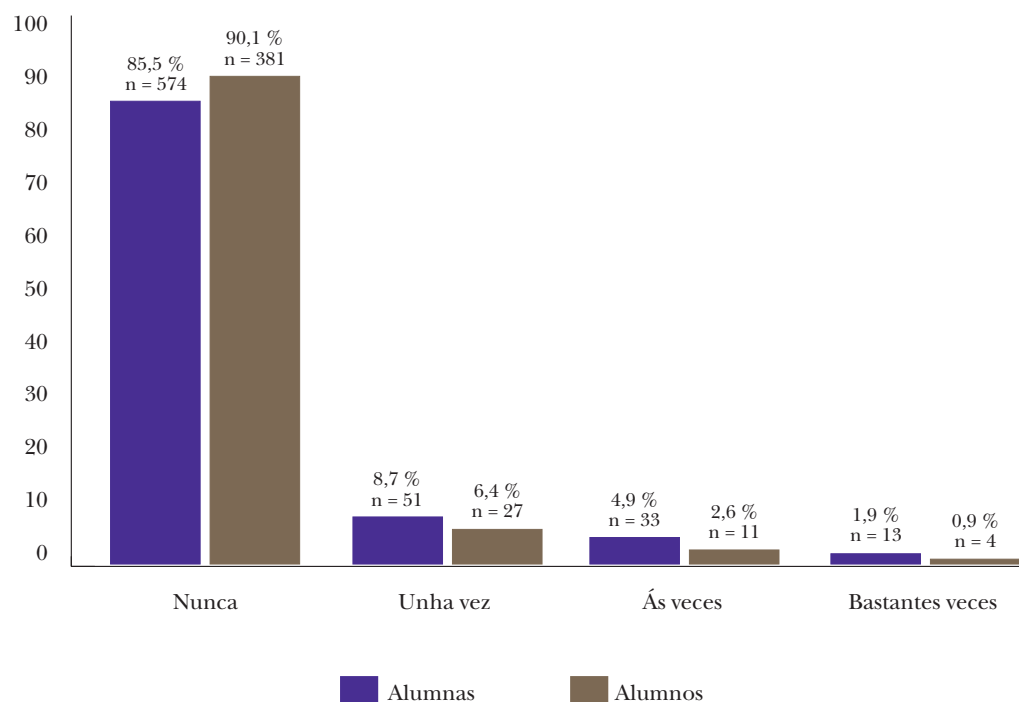
Figura 20. Frecuencia en función do xénero de «Empeñouse en pedirche citas, tomar algo, cear etc., aínda despois de que dixeses que “non”»

*Chi²₍₄₎ = 12,63; p = ,013

Ante a situación de «tocoute de forma inadecuada como por exemplo poñerche a man encima do teu brazo descuberto, abrazarte polo ombreiro etc.», un 14,5 % das alumnas e un 9,9 % dos alumnos afirman que algunha vez sufriron esta situación (véxase a figura 21). Se detallamos estas porcentaxes, podemos sinalar que un 8,7 % (n = 51) das alumnas experimentaron algunha situación deste tipo polo menos unha vez, un 4,9 % (n = 33) ás veces e un 1,9 % (n = 13) bastantes veces, fronte aos alumnos que a experimentaron un 6,4 % (n = 27), un 2,6 % (n = 11) e un 0,9 % (n = 4), respectivamente.

Figura 21. Frecuencia en función do xénero de «Tocoute dunha forma que te incomodou»

* $\chi^2 = 8,99$; $p = ,06$

Coacción sexual

En relación coas medias acadadas polo alumnado na situación de coacción sexual (subescala do SEQ) non encontramos diferenzas significativas en función do xénero, nin tampouco analizando as diferenzas para cada enunciado (véxase a táboa 27b).

Táboa 27b. Diferenzas de media de coacción sexual (SEQ) en función do xénero

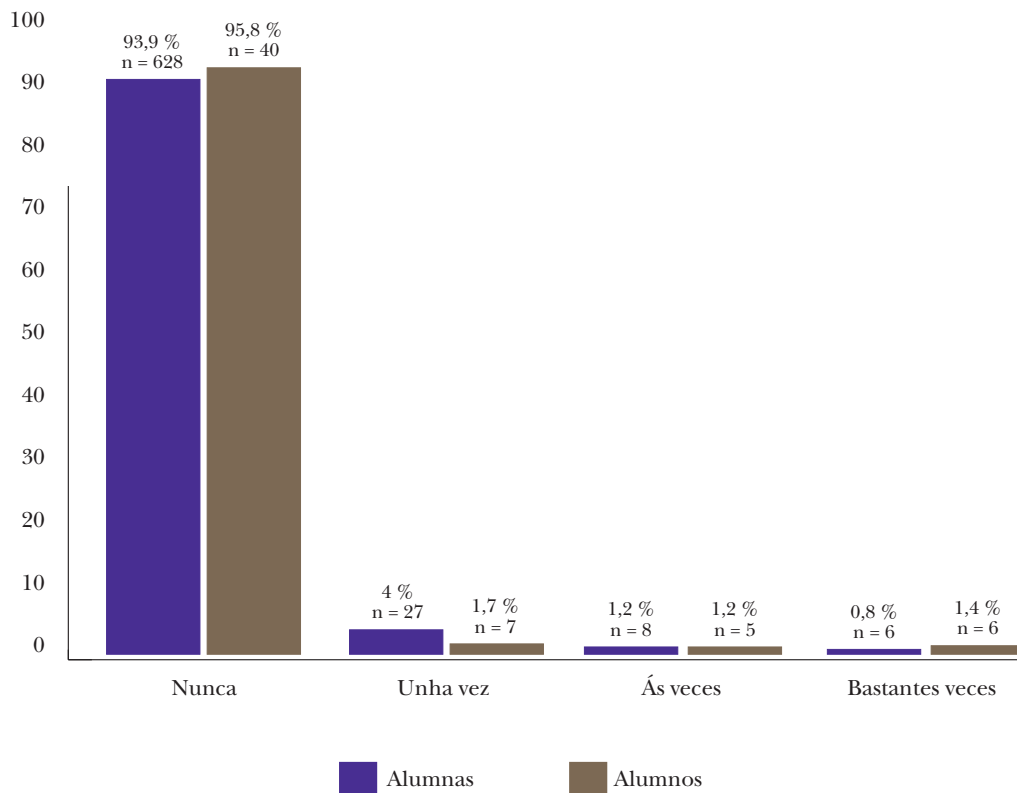
SEQ	M (DT)		T-STUDENT	P
	Alumnas	Alumnos		
Coacción sexual	1,03 (,17)	1,05 (,32)	-1,00	,315
Fíxote sentir que te estaba subornando de forma sutil con algún tipo de premio ou trato especial para manter relacións sexuais?	1,11 (,43)	1,19 (,48)	,214	,831

Fíxote sentir ameazada/o de forma sutil con algún tipo de represalia por non cooperar sexualmente (p. ex., referíndose a unha avaliación ou a un exame inminente etc.)?	1,15 (,33)	1,16 (,39)	-,371	,711
Intentou manter relacións sexuais non desexadas contigo, que deu como resultado que suplicaras, choraras ou loitaras fisicamente?	1,12 (,217)	1,15 (,34)	-1,67	,093
Insinuou que recibirías un trato de favor ou posibilidades máis rápidas de aprobar se cooperabas sexualmente?	1,13 (,23)	1,14 (,33)	-,784	,433
Obrigoute a responder positivamente ás invitacións sexuais ou sociais para recibir un bo trato no traballo ou nas clases?	1,11 (,13)	1,14 (,32)	-2,21	,127
Fíxote crer que te tratarían mal se non cooperabas sexualmente?	1,11 (,17)	1,14 (,32)	-1,91	,057
Tratoute mal por negarte a manter relacións sexuais?	1,14 (,31)	1,15 (,33)	-,211	,841

Ao analizar a frecuencia en función do xénero das veces en que o alumnado se atopou durante a súa experiencia na universidade nunha situación de «suborno de forma sutil con algún tipo de premio ou de trato especial coa finalidade de manter unha relación sexual» (véxase a figura 22), encontramos que un 4 % das alumnas sufriron esa situación polo menos unha vez, un 1,2 % (n = 8) ás veces e un 0,8 % (n = 6) bastante a miúdo, fronte aos alumnos que a experimentaron un 1,7 % (n = 7), un 1,2 % (n = 8) e un 1,4 % (n = 6), respectivamente.

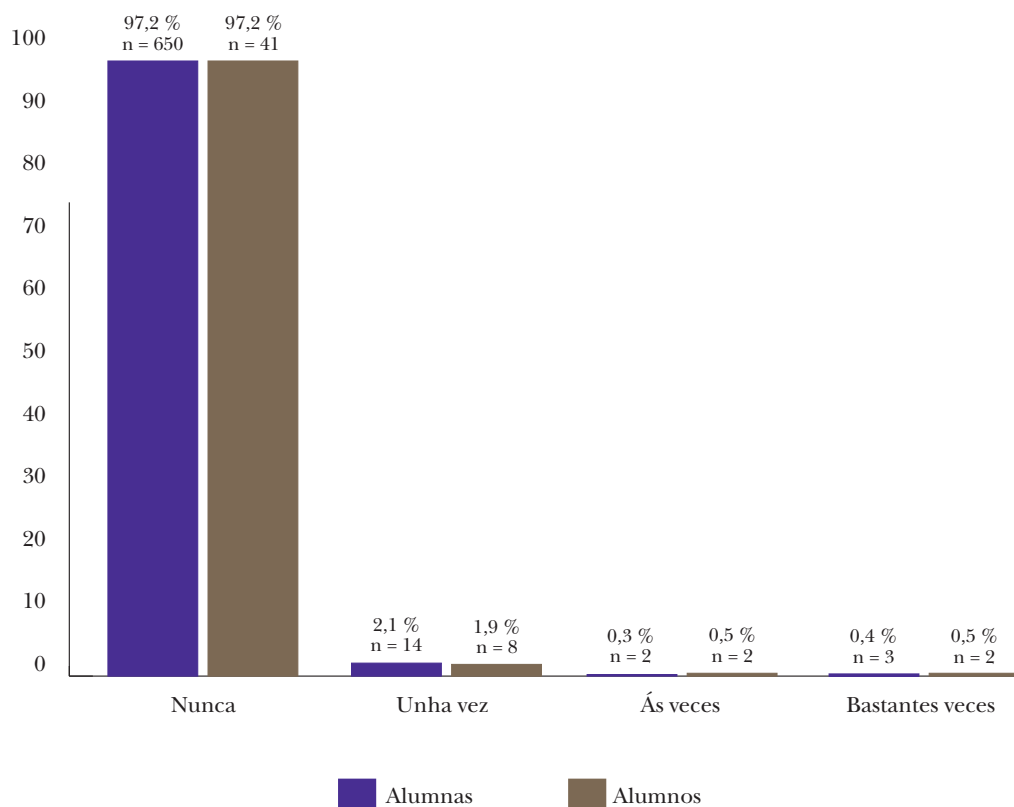
Figura 22. Frecuencia en función do xénero de «Fíxoche sentir que te estaba subornando de forma sutil con algún tipo de premio ou trato especial para manter relacións sexuais»

*Chi²₍₄₎ = 5,47; p = ,242

Ante a situación de «tratoute mal por negarte a manter relacións sexuais» atopamos que un 2,1 % (n = 14) das alumnas sufriron esa situación polo menos unha vez, un 0,3 % (n = 2) ás veces e un 0,4 % (n = 3) bastante a miúdo, e os alumnos experimentárono un 1,9 % (n = 8), un 0,5 % (n = 2) e un 0,5 % (n = 2), respectivamente (véxase a figura 23).

Figura 23. Frecuencia en función do xénero de «Tratoute mal por negarte a manter relacións sexuais»

*Chi² = 1,11; p = ,892

6.1.1.5.3. O nivel de cousificación sexual experimentado

Analízase neste apartado a frecuencia da cousificación sexual interpersonal (véxase a táboa 27c). A escala de cousificación sexual (Lozano *et al.*, 2015) avalía dúas dimensións: a cousificación do corpo e os avances sexuais explícitos non desexados. Son as alumnas as que sofren con máis frecuencia avaliacións sobre o seu corpo, por exemplo que «as miran cara a algunha parte do seu corpo sexuado cando falan con elas, ou que avalían a súa aparencia física» etc. ($t = 18,6$; $p < ,001$), e tamén son elas as que máis sofren comportamentos sexuais explícitos non desexados como por exemplo que «as tocan contra a súa vontade, que se sentiron acosadas sexualmente ou que as beliscaron ou agarraron algunha parte íntima do seu corpo con violencia» ($t = 6,83$; $p < ,001$).

Táboa 27c. Diferenzas de medias da cousificación sexual en función do xénero

	M (DT)		T-STUDENT	P
	Alumnas	Alumnos		
Cousificación sexual interpersoal (ISOS)				
Avaliación do corpo	2,25 (,66)	1,55 (,47)	18,6	,001
Avances sexuais explícitos non desexados	1,45 (,53)	1,24 (,39)	6,83	,001

6.1.1.5.4. Acoso relativo á non conformidade de xénero vivido na universidade

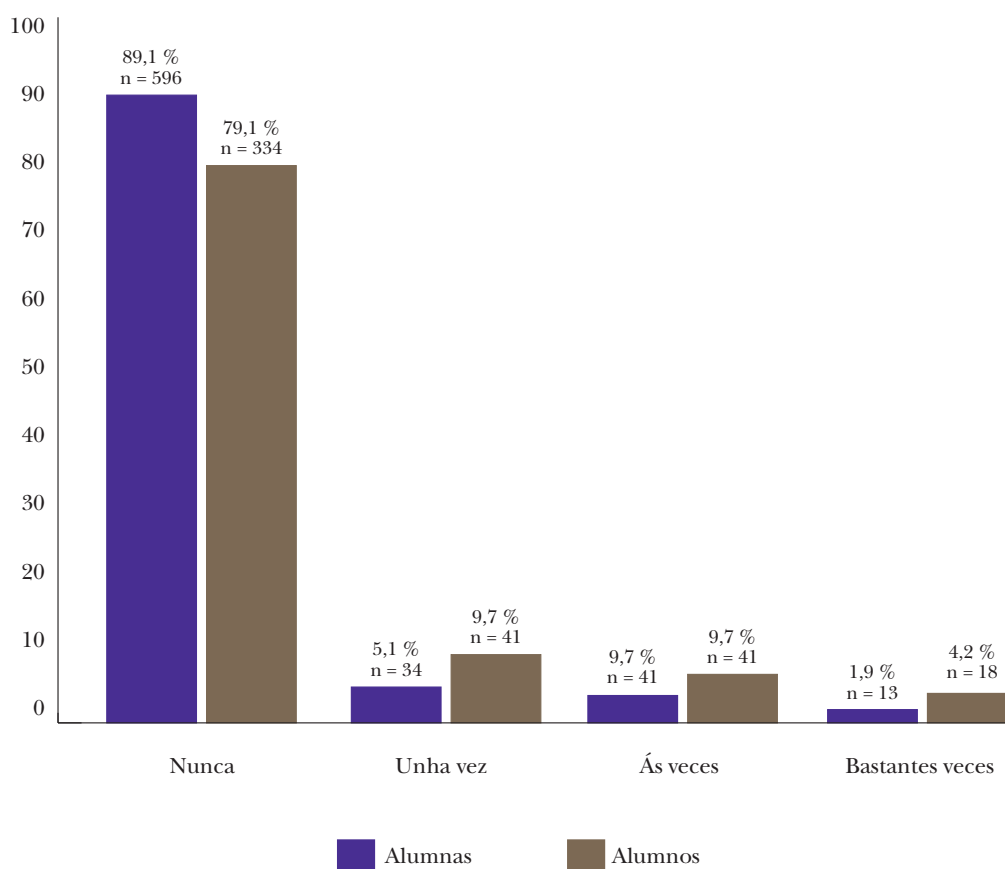
As persoas que sofren, no ámbito universitario, un maior acoso por non cumprir coas normas de xénero tradicionais son principalmente os alumnos ($t = -2,29$; $p < ,05$). Ademais, moitos deles séntense cuestionados pola súa masculinidade ($t = -4,18$; $p < ,001$) (véxase a táboa 28).

Táboa 28. Diferenzas de media de acoso relativo á non conformidade de xénero en función do xénero

	M (DT)		T-STUDENT	P
	Alumnas	Alumnos		
Acoso relativo á non conformidade de xénero	1,28 (,64)	1,38 (,79)	-2,29	,022
Algunha vez puxo en dúbida a túa masculinidade (se es home) ou a túa feminidade (se es muller)?	1,19 (,61)	1,38 (,84)	-4,18	,001
Algunha vez tratáronte de forma negativa por non ser «o suficientemente masculino» (se es home) ou «o suficientemente feminina» (se es muller)?	1,31 (,75)	1,35 (,83)	-1,11	,316
Criticáronte algunha vez por non comportarte «como un home de verdade» (se es home) ou «como unha muller de verdade» (se es muller)?	1,38 (,79)	1,44 (,89)	-1,19	,275

Se analizamos en función do xénero a frecuencia na que o alumnado se atopou durante a súa experiencia na universidade nunha situación na que se puña en dúbida algunha vez a súa masculinidade (se é home) ou a súa feminidade (se é muller) (véxase a figura 24), encontramos que un 9,7 % (n = 41) dos alumnos sufriron esa situación polo menos unha vez, un 6,9 % (n = 29) ás veces e un 4,2 % (n = 18) bastante a miúdo, fronte ás alumnas que o experimentaron un 5,1 % (n = 34), un 3,9 % (n = 26) e un 1,9 % (n = 13), respectivamente.

Figura 24. Frecuencia en función do xénero de «Algunha vez puxo en dúbida a túa masculinidade (se es home) ou a túa feminidade (se es muller)»

*Chi² = 20,96; p = ,001

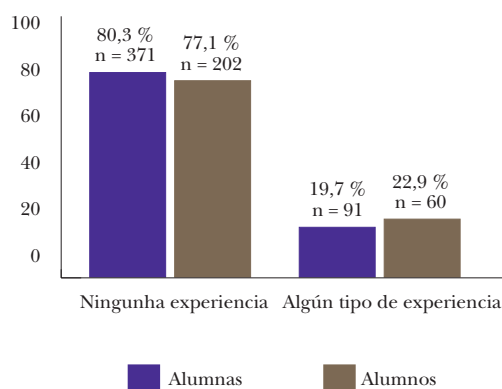
Outra das cuestións que se avaliaron foron as experiencias de frustración heterosexista (HH) experimentadas no ambiente universitario en función do xénero. Esta escala permítenos medir o ambiente hostil heterosexista e a hostilidade heterosexista persoal sufrida. Tal e como se mostra na táboa 29, son os alumnos en comparación coas súas compañeiras os que maior hostilidade heterosexista persoal reciben (t = -4,50; p < ,001).

Táboa 29. Diferenzas de medias de acoso relativo á non conformidade de xénero en función do xénero

	M (DT)		T-STUDENT	P
	Alumnas	Alumnos		
Experiencias heterosexistas (HH)				
Ambiente hostil heterosexista	1,39 (,58)	1,46 (,59)	-17,9	,073
Hostilidade heterosexista persoal	1,05 (,20)	1,12 (,33)	-4,50	,001

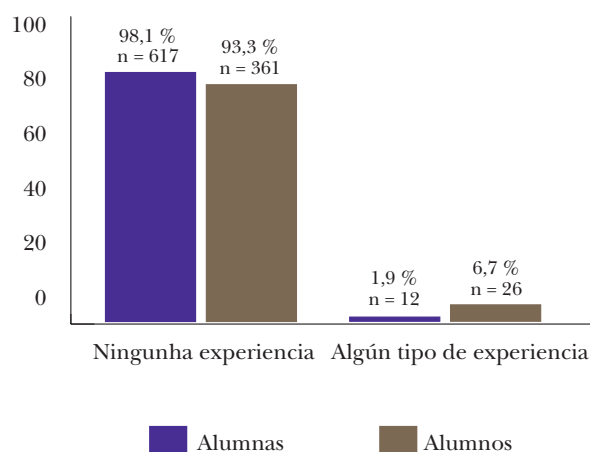
Seguindo as indicacións de Silverschaz *et al.* (2008) para calcular o nivel de hostilidade heterosexual tívose que recodificar o formato de resposta, nunha variable dicotómica: 1 (algún tipo de experiencia de frustración heterosexista vivida) e 0 (ningunha experiencia de frustración heterosexista vivida). A análise en función do xénero da frecuencia na que o alumnado sufriu na universidade experiencias heterosexistas (véxanse as figuras 13 e 14), atopamos que un 22,9 % (n = 60) dos alumnos e un 19,7 % (n = 91) das alumnas viviron un ambiente hostil heterosexista (véxase a figura 25), e que un 6,7 % (n = 26) dos alumnos e un 1,9 % (n = 12) das alumnas sufriron hostilidade heterosexista no ámbito persoal (véxase a figura 26).

Figura 25. Frecuencia en función do xénero do ambiente hostil heterosexista

*Chi² = 1,04; p = ,308

Figura 26. Frecuencia en función do xénero da hostilidade heterosexual persoal

*Chi²₍₁₎ = 15,40; p = ,001

6.1.2. PERSOAL DOCENTE E INVESTIGADOR (PDI)

6.1.2.1. Perfil sociodemográfico do PDI

No estudo cuantitativo participaron un total de 185 PDI pertencentes aos tres campus da Universidade de Vigo. Un 59,8 % son profesoras-investigadoras e un 40,2 % son profesores-investigadores cunha media de idade de 45,3 (DT = 10,2). O 100 % do persoal docente e investigador son de nacionalidade española (véxase a táboa 29).

En relación coa orientación sexual na que se adscribe o PDI podemos destacar que o 84,7 % se definiu como totalmente heterosexual, un 11,5 % como maioritariamente heterosexual, un 0,5 % como bisexual e un 3,3 % definiuse como totalmente homosexual ou lesbiana. Se analizamos as diferenzas en función do xénero, atopamos que un 83,6 % das profesoras-investigadoras e un 86,3 % dos profesores-investigadores adscribíense á orientación heterosexual, e un 2,7 % das profesoras-investigadoras e un 4,1 % dos profesores-investigadores defínense como homosexuais ou lesbianas.

Táboa 29. Perfil sociodemográfico do PDI, en función do xénero e da súa orientación sexual

	TOTAL	XÉNERO	
	(n=185)	Mulleres (n=110)	Homes (n=74)
Xénero			
Muller		59,8 %	
Home			40,2 %

Idade (media, DT)	45,3 (10,26)	44,03 (10,32)	47,22 (9,91)
Nacionalidade			
Espanola	100 %	100 %	100 %
Orientación sexual na que se adscribe			
Totalmente heterosexual	84,7 %	83,6 %	86,3 %
Maioritariamente heterosexual	11,5 %	12,8 %	9,6 %
Bisexual	0,5 %	0,9 %	0,0 %
Maioritariamente homosexual	0,0 %	0,0 %	0,0 %
Totalmente homosexual	3,3 %	2,7 %	4,1 %

Chi² = 1,33; p = ,721

En canto á súa situación de parella, o 81,5 % do PDI afirma ter parella actualmente, dos cales un 97,3 % levaba máis de seis meses de relación. A idade media da súa parella é de 46,2 (véxase a táboa 30). Se analizamos as diferenzas en función do xénero, cabe destacar que os profesores-investigadores teñen parella un 82,4 % e as profesoras-investigadoras un 80,9 %. Non obstante, son os profesores-investigadores os que teñen relacións de parella máis duradeiras fronte ás profesoras-investigadoras ($t = 2,24$; $p < ,05$).

Táboa 30. Cuestións relativas á parella afectiva do PDI

	TOTAL	XÉNERO	
	(n=185)	Mulleres (n=110)	Homes (n=74)
Parella actual			
Si	81,5 %	80,9 %	80,9 %
Non	18,5 %	19,1 %	19,1 %
			Chi ² = ,068; p = ,794
Idade da parella (media, DT)	46,2 (10,0)	46,1 (10,7)	46,3 (9,04)
			$t = -,121$; $p = ,904$

Relación de parella máis de seis meses				
	Si	97,3 %	99,1 %	94,6 %
	Non	2,7 %	0,9 %	5,4 %
Chi ² = 3,38; p = ,066				
Tempo de duración da parella (media en meses, DT)		200,4 (120,6)	178,4 (121,8)	234,4 (112,2)
t = -2,24; p = ,027				

6.1.2.2. Os trazos estereotipados polo xénero e o nivel de sexismo ambivalente

Ao analizar os trazos de personalidade estereotipados polo xénero do PDI encontramos que non se dan diferenzas significativas nin no trazo de expresividade nin no trazo de instrumentalidade (véxase a táboa 31).

En canto ao grao de sexismo ambivalente cara ás mulleres, podemos sinalar que o PDI mostra un baixo nivel de sexismo ambivalente, pero seguen sendo os profesores- investigadores os que presentan actitudes máis sexistas hostís ($t = -2,59$; $p < ,05$); o grao de sexismo benevolente similar entre profesores e profesoras é $t = -1,39$; $p = ,165$ (véxase a táboa 31).

Táboa 31. Diferenzas de medias dos trazos estereotipados polo xénero e do sexismo ambivalente en función do xénero

	M (DT)		T-STUDENT	P
	Alumnas	Alumnos		
Trazos estereotipados polo xénero (BSRI)				
Expresividade	5,55 (,73)	5,33 (,71)	1,95	0,53
Instrumentalidade	4,19 (1,05)	3,95 (,98)	1,56	,120
Sexismo ambivalente (ASI)				
Sexismo hostil	1,57 (,83)	1,80 (,85)	-2,59	,015
Sexismo benevolente	1,50 (,83)	1,67 (,77)	-1,39	,165

6.1.2.3. Percepción de risco sobre o acoso sexual, o acoso en función do sexo e da agresión sexual

Percepción de risco sobre o acoso sexual

Ao analizar a percepción de risco do *acoso sexual* na universidade e a que colectivo afecta máis (mulleres, homes ou ao colectivo LGTBI-Q) (véxase a táboa 32), o PDI considera que a poboación máis vulnerable é o colectivo LGTBI-Q (36,1 %), seguido das mulleres (24,5 %), e os homes son o grupo menos vulnerable para sufrir acoso sexual (nada probable, un 62 %).

En relación co acoso sexual sufrido polas *mulleres*, un 21,6 % dos profesores- investigadores fronte ao 6,4 % das profesoras-investigadoras considera que non é nada probable que se encontren nesta situación. Mentres que un 31,8 % das profesoras- investigadoras considera que é unha situación bastante e moi habitual na que se poden atopar as mulleres no ámbito universitario fronte a un 13,5 % dos profesores- investigadores. Polo tanto, podemos afirmar que as profesoras-investigadoras mostran unha maior percepción de risco do acoso sexual cara ás mulleres fronte aos seus compañeiros.

Existe certo consenso entre profesoras-investigadoras (un 98,2 %) e profesores- investigadores (un 99 %) en considerar o acoso sexual que poden sufrir os homes cando afirman que é moi pouco probable que o poidan sufrir os homes.

En relación coa percepción de acoso sexual que poden sufrir as persoas LGTBI-Q, son os profesores-investigadores os que mostran unha maior percepción de risco para este colectivo (78,4 %) fronte ás súas compañeiras (54,2 %). Tamén podemos destacar que, de forma xeral, as profesoras-investigadoras consideran o colectivo LGTBI-Q de maior risco para sufrir acoso sexual (un 45,8 %) ca elas mesmas (31,8 %) (véxase a táboa 32).

Táboa 32. Percepción de risco sobre o acoso sexual en función do xénero

	TOTAL	XÉNERO	
		Mulleres	Homes
As mulleres sofren acoso sexual			
Nada probable	12,5 %	6,4 %	21,6 %
Algo probable	63,0 %	61,8 %	64,9 %
Bastante probable	17,4 %	21,8 %	10,8 %
Moi probable	7,1 %	10,0 %	2,7 %
		Chi ² = 14,72; p = ,002	

Os homes sofren acoso sexual

Nada probable	62,0 %	58,2 %	67,6 %
Algo probable	36,9 %	40,0 %	32,4 %
Bastante probable	1,1 %	1,8 %	0,0 %
Moi probable	0,0 %	0,0 %	0,0 %

Chi² = 2,66; p = ,264**Os grupos LGBTGI sofren acoso sexual**

Nada probable	15,3 %	8,3 %	25,7 %
Algo probable	48,6 %	45,9 %	52,7 %
Bastante probable	29,0 %	35,7 %	18,9 %
Moi probable	7,1 %	10,1 %	2,7 %

Chi² = 16,87; p = ,001*Percepción de risco do acoso por razón de sexo*

En canto á percepción de risco de sufrir *acoso por razón de sexo* na universidade e a que colectivo afecta máis (a mulleres, a homes ou ao colectivo LGTBI-Q) (véxase a táboa 33), novamente o PDI considera que a poboación máis vulnerable é o colectivo LGTBI-Q (43,7 %), seguido das mulleres (35,6 %), e son os homes o grupo que se percibe como menos vulnerable (nada probable, un 67,7 %).

Se analizamos a percepción do acoso sexual por razón de sexo para cada colectivo en función do xénero, podemos destacar que existen diferentes niveis de percepción de risco entre o PDI, sobre todo no colectivo de mulleres e de LGTBI-Q, e os profesores-investigadores son os que presentan os niveis de percepción máis baixos (véxase a táboa 33). Destacar que as profesoras-investigadoras seguen percibindo que as persoas LGTBI-Q están en maior risco de sufrir acoso por razón de sexo (un 43,7 %) ca as propias mulleres (45,4 %).

Táboa 33. Percepción de risco do acoso por razón de sexo en función do xénero

	TOTAL	XÉNERO	
		Mulleres	Homes
As mulleres sofren acoso por razón de sexo			
Nada probable	12,5 %	5,5 %	23,3 %
Algo probable	51,9 %	49,1 %	56,2 %
Bastante probable	23,0 %	27,3 %	16,4 %
Moi probable	12,6 %	18,1 %	4,1 %

Chi² = 20,68; p = ,001

Os homes sofren acoso por razón de sexo

Nada probable	67,7 %	67,9 %	67,1 %
Algo probable	30,2 %	29,4 %	31,5 %
Bastante probable	1,6 %	1,8 %	1,4 %
Moi probable	0,5 %	0,9 %	0,0 %

Chi² = 0,79; p = ,850**Os grupos LGBTGI sofren acoso por razón de sexo**

Nada probable	12,6 %	7,3 %	20,2 %
Algo probable	43,7 %	38,5 %	51,4 %
Bastante probable	27,9 %	33,9 %	18,9 %
Moi probable	15,8 %	20,3 %	9,5 %

Percepción de risco de sufrir unha agresión sexual

Analizando a percepción de risco sobre a *agresión sexual* na universidade e a que colectivo pode afectar máis (a mulleres, a homes ou ao colectivo LGTBI-Q) (véxase a táboa 34), o PDI considera que é moi pouco probable que se produza esta situación no ámbito universitario, especialmente nos homes (98,9 %), seguido das mulleres (90,2 %) e das persoas LGTBI-Q (75,2 %).

Se analizamos a percepción da *agresión sexual* na universidade en cada colectivo en función do xénero podemos destacar que un 94,6 % dos profesores-investigadores considera improbable que as mulleres poidan ser vítimas dunha agresión sexual mentres que un 12,7 % das profesoras-investigadoras considera bastante ou moi probable que a poidan sufrir. Soamente un 1,8 % das profesoras-investigadoras considera bastante probable que un home poida sufrir unha agresión sexual no ámbito universitario. En relación coas persoas LGTBI-Q, as profesoras-investigadoras consideran bastante e moi probable que poidan sufrir unha agresión sexual (18,4 %) fronte aos profesores- investigadores (9,5 %) (véxase a táboa 34).

Táboa 34. Percepción de risco de sufrir unha agresión sexual en función do xénero

	TOTAL	XÉNERO	
		Mulleres	Homes
As mulleres sofren agresión sexual			
Nada probable	33,1 %	29,1 %	39,2 %
Algo probable	57,1 %	58,2 %	55,5 %
Bastante probable	7,6 %	9,1 %	5,5 %
Moi probable	2,2 %	3,6 %	0,0 %

Chi² = 5,90; p = ,179

Os homes sofren agresión sexual

Nada probable	82,6 %	83,7 %	81,1 %
Algo probable	16,3 %	15,5 %	18,9 %
Bastante probable	1,1 %	1,8 %	0,0 %
Moi probable	0,0 %	0,0 %	0,0 %

Chi² = 1,89; p = ,387**Os grupos LGBTGI sofren agresión sexual**

Nada probable	36,6 %	33,9 %	50,5 %
Algo probable	58,6 %	57,7 %	50,0 %
Bastante probable	12,1 %	13,8 %	9,5 %
Moi probable	2,7 %	5,6 %	0,0 %

Chi² = 5,65; p = ,200**6.1.2.4. Actitudes cara ao acoso sexual**

Ao analizar as actitudes cara ao acoso sexual do PDI encontramos que son os profesores-investigadores os que mostran unha maior tolerancia cara ao acoso sexual que sofren as mulleres, e ao mesmo tempo están máis en desacordo ca as súas compañeiras coas causas feministas ($t = -2,57$; $p > ,001$) (véxase a táboa 35).

Para afondar nas actitudes cara ao acoso sexual do PDI analízanse as diferenzas de medias de cada un dos 19 enunciados da escala SHAS (Mazer e Percival, 1989) (véxase a táboa 35). As análises confirman que os profesores-investigadores están máis de acordo con enunciados como que «unha muller use a súa sexualidade para promoverse na súa vida académica ou profesional é algo natural» ($t = -2,13$; $p > ,05$); que «un home se insinúe sexualmente a unha muller que lle resulta atractiva é algo natural» ($t = -3,31$ $p > ,001$); que «un dos problemas co acoso sexual é que hai mulleres que non saben aguantar unha broma» ($t = -2,16$; $p > ,05$); que «moitas denuncias do acoso sexual son frívolas» ($t = -2,93$; $p > ,01$); que «moito do que chaman acoso sexual é o simple coqueteo entre homes e mulleres» ($t = -1,99$; $p > ,05$); e finalmente que «toda esta preocupación co acoso sexual fai que sexa difícil para os homes e as mulleres manter relacións normais» ($t = -2,82$; $p > ,01$).

Táboa 35. Diferenzas de medias das actitudes cara ao acoso sexual en función do xénero

	M (DT)		T-STUDENT	P
	Alumnas	Alumnos		
Escala de actitudes cara ao acoso sexual (SHAS)				
Unha muller atractiva debe esperar recibir insinuacións sexuais e aprender a manexalas	1,70 (,41)	1,87 (,42)	-2,57	,011
Moitas das mulleres con quen a maioría dos homes interactúan tanto dentro coma fóra do traballo coquetean de forma sexual con eles	1,36 (,81)	1,55 (,87)	-1,50	,162
A maioría das mulleres que reciben insultos sexuais de homes provócanos a través da súa forma de falar, actuar ou vestir	1,53 (,82)	1,73 (,96)	-1,59	,136
Os homes teñen que aprender que cando unha muller lles di «non» ás súas insinuacións sexuais, realmente significa «non»	1,21 (,59)	1,31 (,82)	-,950	,353
Que unha muller use a súa sexualidade para promoverse na súa vida profesional é algo natural	1,14 (,68)	1,37 (1,0)	1,86	,063
Un home atractivo debe esperar insinuacións sexuais, e debe aprender a manexalas	1,55 (,86)	1,52 (,78)	-,636	,526
Creo que o acoso sexual é un grave problema social	1,27 (,75)	1,71 (1,0)	3,15	,001
Que un home se insinúe sexualmente a unha muller que lle resulta atractiva é algo natural	2,01 (1,1)	2,59 (1,1)	-3,31	,001
Os coqueteos inocentes fan que a xornada laboral sexa interesante	1,51 (,85)	1,72 (1,0)	-1,59	,137
As mulleres fomentan o interese sexual dun profesor con frecuencia para conseguir mellorar a súa situación laboral	1,55 (,85)	1,58 (,86)	-,991	,323
Un dos problemas co acoso sexual é que hai mulleres que non saben aguantar unha broma	1,19 (,59)	1,52 (,82)	-2,16	,031

A idea de que o que fai un profesor no traballo ou na aula puidese interpretarse como acoso sexual é levar a idea do acoso sexual demasiado lonxe	1,87 (1,1)	2,03 (1,1)	-,895	,372
Moitas denuncias do acoso sexual son frívolas	1,65 (,78)	2,03 (,96)	-2,93	,005
Moito do que chaman acoso sexual é o simple coqueteo entre homes e mulleres	1,55 (7,5)	1,79 (,83)	-1,99	,058
A agresión sexual e o acoso sexual son dous conceptos totalmente distintos	3,05 (1,5)	3,08 (1,5)	-,170	,865
O acoso sexual refírese ás situacións de atención sexual non desexada	2,39 (1,3)	2,68 (1,3)	1,39	,165
O acoso sexual ten pouco que ver co poder	1,87 (1,1)	1,85 (1,0)	,131	,896
O sexismo e o acoso sexual son dous conceptos totalmente distintos	2,95 (1,5)	3,11 (1,3)	-,836	,505
Toda esta preocupación co acoso sexual fai que sexa difícil para os homes e as mulleres manter relacións normais	1,59 (,95)	2,01 (1,0)	-2,82	,005

6.1.2.5. Comportamentos sexuais e comportamentos en función do sexo non desexados

6.1.2.5.1. Víctimas de acoso sexual, por razón de sexo e agresión sexual na universidade

Víctimas de acoso sexual

En relación coa identificación das vítimas de acoso sexual no colectivo do PDI, encontramos que 13 recoñeceron sufrir situacións de acoso sexual nesta universidade (12 profesoras-investigadoras e 1 profesor-investigador) (véxase a táboa 36). As profesoras-investigadoras sinalaron 6 profesores-investigadores (55,5 %), 3 alumnos (27,3 %) e 2 alumnas (18,2 %) como os/as das agresións. Unha profesora-investigadora non identificou a persoa agresora do acoso sexual. En canto á agresora do profesor-investigador este sinala unha profesora-investigadora.

Táboa 36. Víctimas de acoso sexual

	TOTAL	XÉNERO	
		Mulleres	Homes
Sufriches acoso sexual			
Si	7,1 % (n = 13)	10,9 % (n = 12)	1,5 % (n = 1)
Non	92,9 % (n = 171)	89,1 % (n = 98)	98,6 % (n = 73)
Chi ² = 6,15; p = ,013			
Por parte de quen?			
Alumno	25,0 %	27,3 % (n = 3)	0,0 %
Alumna	16,7 %	18,2 % (n = 2)	0,0 %
Profesor/Investigador	50,0 %	55,5 % (n = 6)	0,0 %
Profesora/Investigadora	8,3 %	0,0 %	100,0 % (n = 1)
Chi ² = 12,0; p = ,007			

Víctimas de acoso en función do sexo

En canto á identificación de vítimas do acoso por razón de sexo atopamos que 17 PDI afirmaron ser vítimas de acoso por razón de sexo, todas as vítimas son profesoras-investigadoras. En relación coa identificación do agresor/a, as profesoras-investigadoras sinalaron como agresor 9 profesores-investigadores (56,3 %), 5 alumnos (31,3 %) e 2 profesoras-investigadoras (12,4 %). Unha profesora-investigadora non identificou a persoa agresora do acoso en función do sexo. Os profesores-investigadores non se recoñecen vítimas de acoso por razón de sexo (véxase a táboa 37).

Táboa 37. Víctimas de acoso sexual por razón de sexo

	TOTAL	XÉNERO	
		Mulleres	Homes
Sufriches acoso por razón de sexo			
Si	9,2 % (n = 17)	15,5 % (n = 17)	0,0 % (n = 0)
Non	90,8 % (n = 167)	85,5 % (n = 93)	100 % (n = 75)
			Chi ² = 12,6; p = ,001
Por parte de quen?			
Alumno	31,3 %	31,3 % (n = 5)	0,0 %
Profesor/Investigador	56,3 %	56,3 % (n = 9)	0,0 %
Profesora/Investigadora	12,5 %	12,5 % (n = 2)	0,0 %

Víctimas de agresión sexual

Finalmente tamén se lles preguntou se sufriron algunha agresión sexual por algún persoal da comunidade universitaria (véxase a táboa 38). Foron dúas as profesoras-investigadoras que revelaron ser agredidas sexualmente por un alumno e por un profesor-investigador, respectivamente.

Táboa 38. Víctimas de agresión sexual

	TOTAL	XÉNERO	
		Mulleres	Homes
Sufriches agresión sexual			
Si	1,1 % (n = 2)	1,8 % (n = 2)	0,0 % (n = 0)
Non	98,9 % (n = 182)	98,2 % (n = 108)	100 % (n = 75)
			Chi ² = 1,36; p = ,025

Por parte de quen?

Alumno	50,0 %	50,0 % (n = 1)	0,0 %
Profesor/Investigador	50,0 %	50,0 % (n = 1)	0,0 %

6.1.2.5.2. Experiencias sexuais non desexadas vividas na universidade

O cuestionario de experiencias sexuais (SEQ) permitiunos avaliar a frecuencia de situacións de índole sexual (non desexadas e ofensivas), ás que as persoas estiveron expostas na universidade. Estas situacións organízanse en tres grupos: acoso de xénero, atención sexual non desexada e coacción sexual.

Acoso de xénero

En relación coas medias acadadas polo colectivo do PDI na situación de acoso de xénero obtéñense as máis altas das subescalas do SEQ. Isto manifesta que son as situacións máis sufridas na universidade maioritariamente polas profesoras- investigadoras ($t = 5,69$; $p < ,001$) (véxase a táboa 39).

Para afondar nas situacións de acoso de xénero vividas polo colectivo PDI en función do xénero, analízanse as diferenzas de medias de cada un dos enunciados desta subescala (véxase a táboa 39). En case todas as situacións repítese a tendencia de que son as profesoras-investigadoras, en maior medida ca os seus compañeiros, as que «adoitan escoitar historias con contido sexual ou chistes ofensivos» ($t = 2,16$; $p < ,01$), ás que «intentaron, sen que elas quixesen, falarlles de temas persoais ou sexuais» ($t = 3,68$; $p < ,001$), ás que «lles fixeron comentarios ofensivos e groseiros en público e en privado» ($t = 2,13$; $p < ,05$), ás que «despreciaron, ignoraron ou trataron diferente polo seu xénero, ás que lles fixeron comentarios sexistas» ($t = 3,69$; $p < ,001$) e ás que «tamén mostraron unha actitude paternalista cara a elas» ($t = 7,89$; $p < ,001$) (véxase a táboa 39).

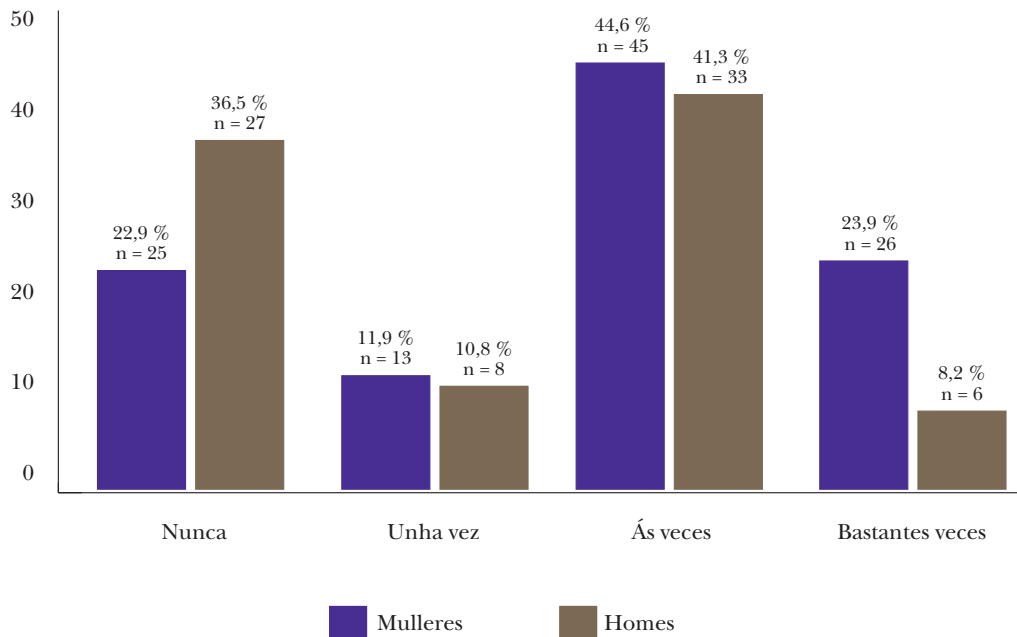
Táboa 39. Diferenzas de medias do acoso de xénero (SEQ) en función do xénero

SEQ	M (DT)		T-STUDENT	P
	Mulleres	Homes		
Acoso de xénero	1,95 (,41)	1,38 (,39)	5,69	,001

Adoitaba contar historias con contido sexual ou chistes ofensivos?	2,75 (1,2)	2,28 (1,1)	2,16	0,10
Intentou, sen que ti quixeses, falar de temas persoais ou sexuais (p. ex., intentou falar ou facer comentarios sobre a túa vida sexual)?	1,65 (,95)	1,20 (,57)	3,68	,001
Fíxoche comentarios groseiros e ofensivos, ben en público (p. ex., no traballo, no despacho, no laboratorio etc.), ben en privado?	1,62 (,99)	1,32 (,77)	2,13	,035
Tratoute de forma «diferente» debido ao teu xénero (p. ex., maltratoute, desprecioute ou ignoroute)?	1,95 (1,1)	1,05 (,25)	6,67	,001
Mostrou, utilizou ou distribuíu material con contido sexual ou sexista (p. ex., fotos, historias ou pornografía)?	1,23 (,66)	1,19 (,61)	,395	,693
Fixo comentarios sexistas con frecuencia (p. ex., e suxería que as mulleres son demasiado emotivas para ser científicas ou que os homes non deben ser o coidador principal dos nenos/as por non ter vocación de coidador)?	2,25 (1,2)	1,65 (,93)	3,69	,001
«Menosprezoute» ou mostrou unha actitude paternalista debido ao teu xénero?	2,15 (1,2)	1,00 (,01)	7,89	,001

Se analizamos as diferenzas en función do xénero, as veces no que o PDI se atopou na universidade nunha situación na que «adoitaban contarlles historias con contido sexual ou chistes ofensivos», atopamos que un 44,6 % (n = 45) das profesoras-investigadoras experimentaron esta situación ás veces e un 23,9 % (n = 26) bastantes veces, fronte aos profesores-investigadores que viviron esa situación entre un 41,3 % (n = 33) e un 8,2 % (n = 6), respectivamente (véxase a figura 27).

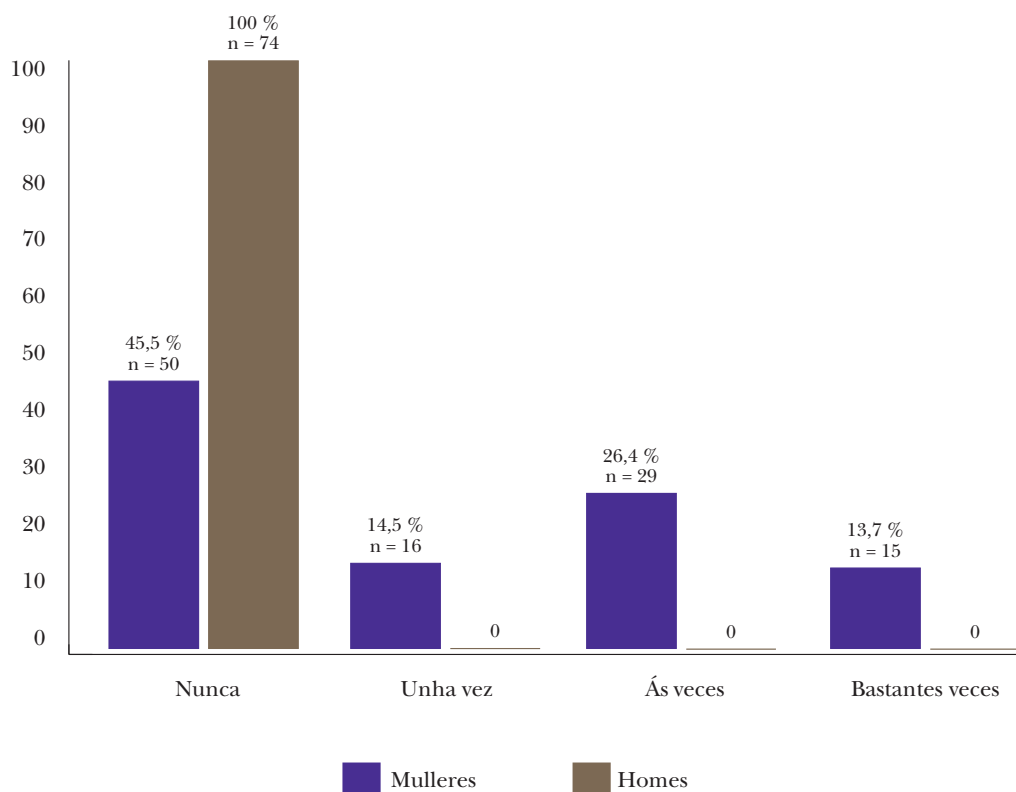
Figura 27. Frecuencia en función do xénero de «Adoitaba contar historias con contido sexual ou chistes ofensivos»

*Chi² = 9,4; p = ,050

Se analizamos en concreto a situación de «menosprezoute ou mostrou unha actitude paternalista polo teu xénero», os profesores-investigadores, de forma unánime, afirman que nunca se encontraron nesa situación, aínda que entre as profesoras- investigadoras un 26,4 % (n = 29) a experimentaron ás veces e bastantes veces un 13,7 % (n = 15) (véxase a figura 28).

Figura 28. Frecuencia en función do xénero de «Menosprezoute ou mostrou unha actitude paternalista debido ao teu xénero»

*Chi² = 59,89; p = ,001

Atención sexual non desexada

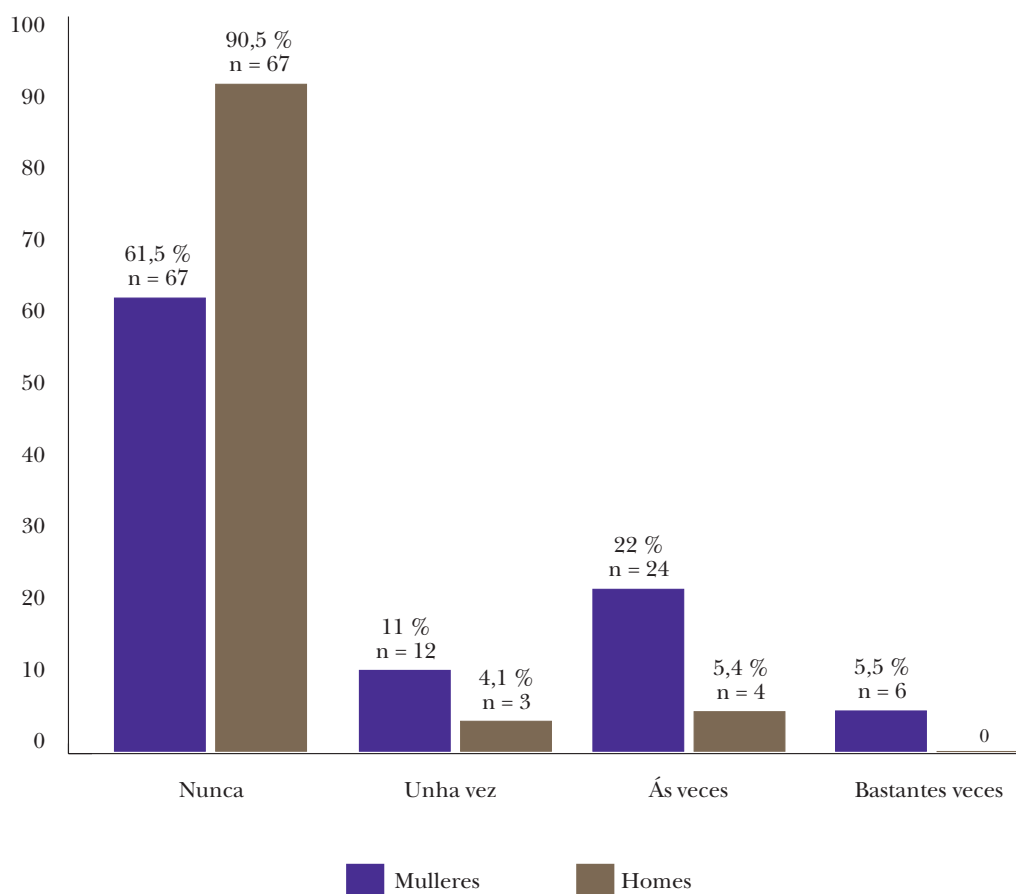
Se comparamos as medias en función do xénero do colectivo do PDI na subescala de atención sexual non desexada (SEQ), atopamos que son as profesoras-investigadoras as que alcanzan as maiores puntuacións, de forma que son elas as que sofren unha maior atención sexual non desexada (véxase a táboa 40). Se afondamos na análise das medias dos enunciados da citada subescala, atopamos que en todos os casos seguen sendo as profesoras-investigadoras as que se viron na situación de que «tiveron que rexeitar citas aínda que dixeran que non» ($t = 2,67$; $p < ,01$), ás que «lles tocaron dunha forma que as incomodou» ($t = 3,57$; $p < ,001$) ou ben que «intentaron acaricialas ou tocalas de forma non desexada» ($t = 2,57$; $p < ,05$).

Táboa 40. Diferenzas de medias da atención sexual non desexada (SEQ) en función do xénero

SEQ	M (DT)		T-STUDENT	P
	Mulleres	Homes		
Atención sexual non desexada	1.32 (.51)	1.05 (.15)	5.53	.001
Prestouche unha atención non desexada?	1.73 (1.0)	1.15 (.58)	5.50	.001
Intentou establecer unha relación sentimental contigo, a pesar dos teus esforzos por disuadir esta persoa?	1.25 (.63)	1.07 (.35)	2.19	.030
Empeñouse en pedirche citas, tomar algo, cear etc., aínda despois de que dixeses que “non”?	1.25 (.62)	1.05 (.26)	2.67	.008
Tocouche (p. ex., púxoche a man encima do teu brazo descuberto, abrazouche polo ombreiro etc.) dunha forma que te incomodou?	1.25 (.61)	1.00 (.01)	3.57	.001
Intentou acariciarte ou tocarte de forma non desexada (p. ex., acariciándote a perna ou o pescozo etc.)?	1.15 (.58)	1.00 (.01)	2.57	.011

Se analizamos a frecuencia na que o colectivo PDI puido atoparse na situación dunha atención sexual non desexada, confirmábase que un 11 % (n = 12) das profesoras-investigadoras recoñecen ter vivida esta situación, un 22 % (n = 24) ás veces, e bastantes veces un 5,4 % (n = 4), mentres que os profesores-investigadores afirman que nunca se encontraron nesta situación un 90,5 % (n = 67) (véxase a figura 29).

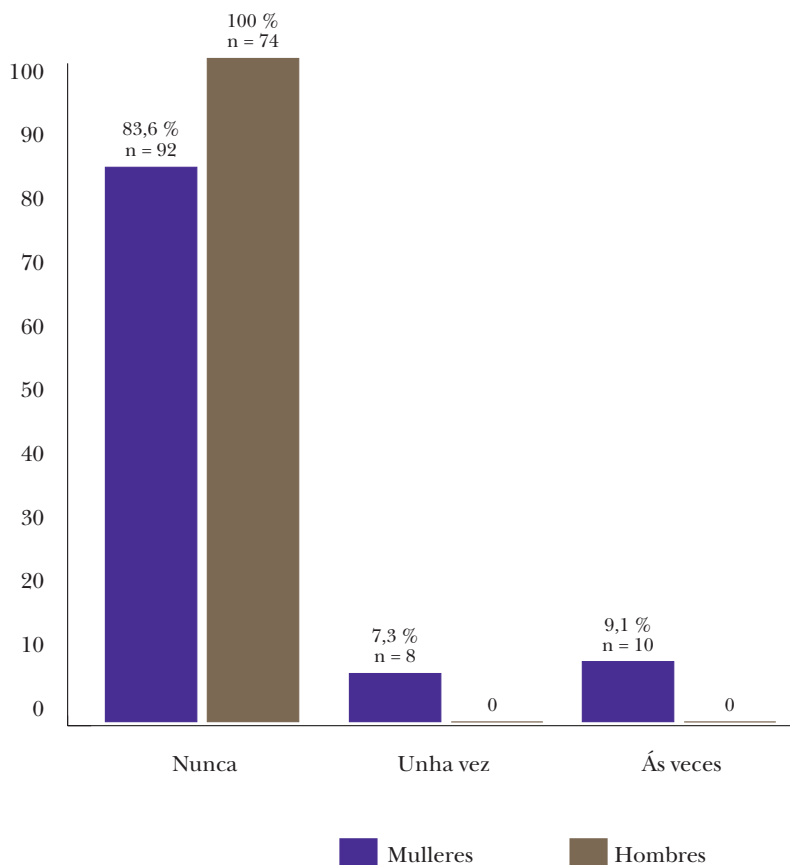
Figura 29. Frecuencia en función do xénero de «Prestouche unha atención non desexada»

*Chi² = 19,71; p = ,001

En relación co feito de «tocoute dunha forma que te incomodou», o 100 % dos profesores-investigadores recoñecen que nunca se atoparon nesa situación na universidade, mentres que un 7,3 % (n = 8) das profesoras-investigadoras sosteñen que polo menos experimentaron ese tipo de situacións unha vez e un 9,1 % (n = 10) manifestan que esas situacións as sufriron ás veces (véxase a figura 30).

Figura 30. Frecuencia en función do xénero de «Tocoute dunha forma que te incomodou»

*Chi² = 13,42; p = ,001

Coacción sexual

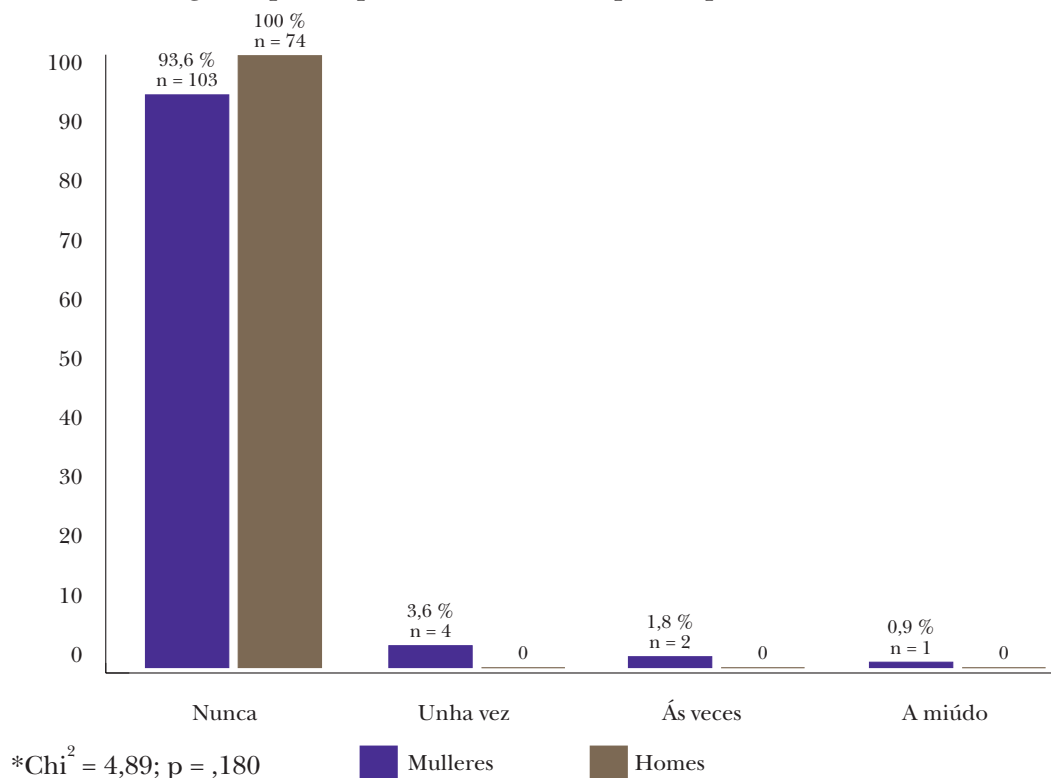
En canto ás medias acadadas polo colectivo do PDI na situación de coacción sexual (subescala do SEQ) atopamos diferenzas significativas en función do xénero (véxase a táboa 41): son as profesoras-investigadoras as que máis situacións de coacción sexual sufriron ($t = 2,36$; $p < ,01$). Atópanse diferenzas significativas en función do xénero na situación de «Fíxoche sentir que te estaba subornando de forma sutil con algún tipo de premio ou trato especial para manter relacións sexuais». As profesoras-investigadoras son as que afirman sufrir máis este tipo de situacións ($t = 2,01$; $p < ,05$).

Táboa 41. Diferenzas de media de coacción sexual (SEQ) en función do xénero

SEQ	M (DT)		T-STUDENT	P
	Mulleres	Homes		
Coacción sexual	1,05 (,17)	1,00 (,03)	2,36	,005
Fíxote sentir que te estaba subornando de forma sutil con algún tipo de premio ou trato especial para manter relacións sexuais?	1,10 (,52)	1,00 (,01)	2,01	,016
Fíxote sentir ameazada/o de forma sutil con algún tipo de represalia por non cooperar sexualmente?	1,11 (,51)	1,03 (,23)	1,55	,123
Intentou manter relacións sexuais non desexadas contigo, que deu como resultado que suplicaras, choraras ou loitaras fisicamente?	1,02 (,13)	1,00 (,01)	1,16	,256
Insinuou que recibirías un trato de favor ou posibilidades máis rápidas de ascender se cooperabas sexualmente?	1,03 (,16)	1,00 (,01)	1,52	,157
Obrigoute a responder positivamente ás invitacións sexuais ou sociais para recibir un bo trato no traballo ou nas clases?	1,05 (,32)	1,00 (,01)	1,52	,157
Fíxote crer que te tratarían mal se non cooperabas sexualmente?	1,02 (,13)	1,00 (,01)	1,16	,257
Tratoute mal por negarte a manter relacións sexuais?	1,05 (,25)	1,00 (,01)	1,56	,119

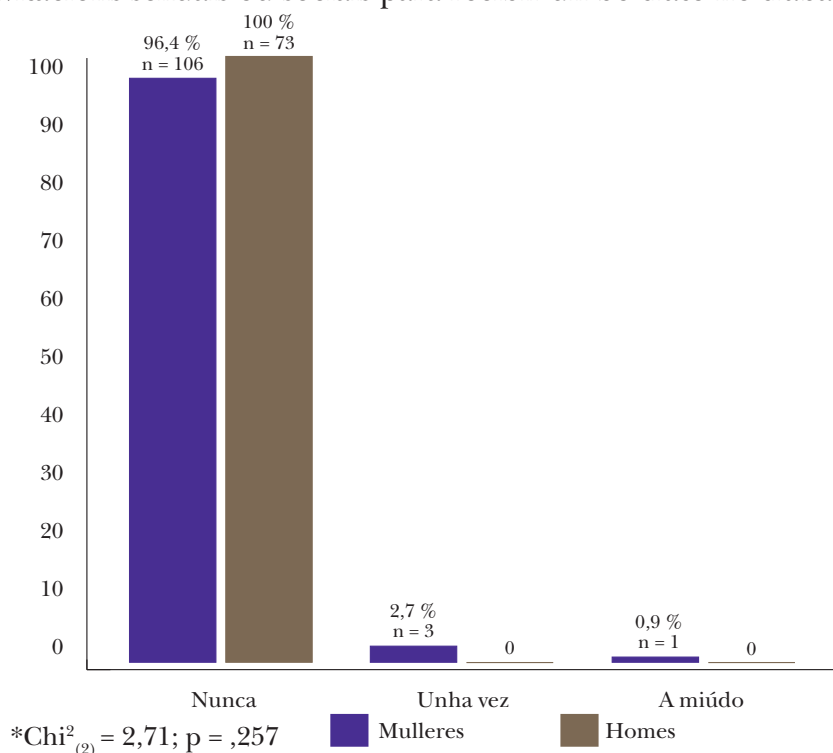
Ao analizar a frecuencia en función do xénero das veces que o PDI se encontrou na universidade nunha situación de «coacción sexual, a través do suborno de forma sutil con algún tipo de premio ou de trato especial coa finalidade de manter unha relación sexual» (véxase a figura 31), encontramos que un 3,6 % (n = 4) das profesoras-investigadoras recoñecen ter sufrido esa situación polo menos unha vez, un 1,8 % (n = 2) ás veces e un 0,9 % (n = 1) bastante a miúdo fronte aos seus compañeiros que afirman non ter sufrido esta situación nunca.

Figura 31. Frecuencia en función do xénero de «Fíxote sentir que te estaba subornando de forma sutil con algún tipo de premio ou trato especial para manter relacións sexuais»

Tamén podemos destacar que en relación coa situación de «obrigoute a responder positivamente ás invitacións sexuais ou sociais para recibir un bo trato no traballo», o 100 % do profesorado reconece non verse atopado nunca nesta situación, pero un 2,7 % (n = 3) das profesoras afirman ter experimentado esa situación polo menos unha vez e un 0,9 % (n = 1) moi a miúdo (véxase a figura 32).

Figura 32. Frecuencia en función do xénero de «Obrigoute a responder positivamente ás invitacións sexuais ou sociais para recibir un bo trato no traballo»

6.1.2.5.3. O nivel de cousificación sexual experimentado

Son as profesoras-investigadoras participantes neste estudo as que afirman sufrir con maior frecuencia avaliacións sobre o seu corpo sexuado ($t = 9,76$; $p < ,001$) e tamén son as que máis reciben comportamentos e comentarios sexuais explícitos non desexados ($t = 5,60$; $p < ,001$), (véxase a táboa 41).

Táboa 41. Diferenzas de medias de cousificación sexual en función do xénero

	M (DT)		T-STUDENT	P
	Mulleres	Homes		
Cousificación sexual interpersonal (ISOS)				
Avaliación do corpo	1,95 (,63)	1,17 (,26)	9,76	,001
Avances sexuais explícitos non desexados	1,37 (,56)	1,11 (,21)	5,60	,001

6.1.2.5.4. Acoso relativo á non conformidade de xénero vivido na universidade

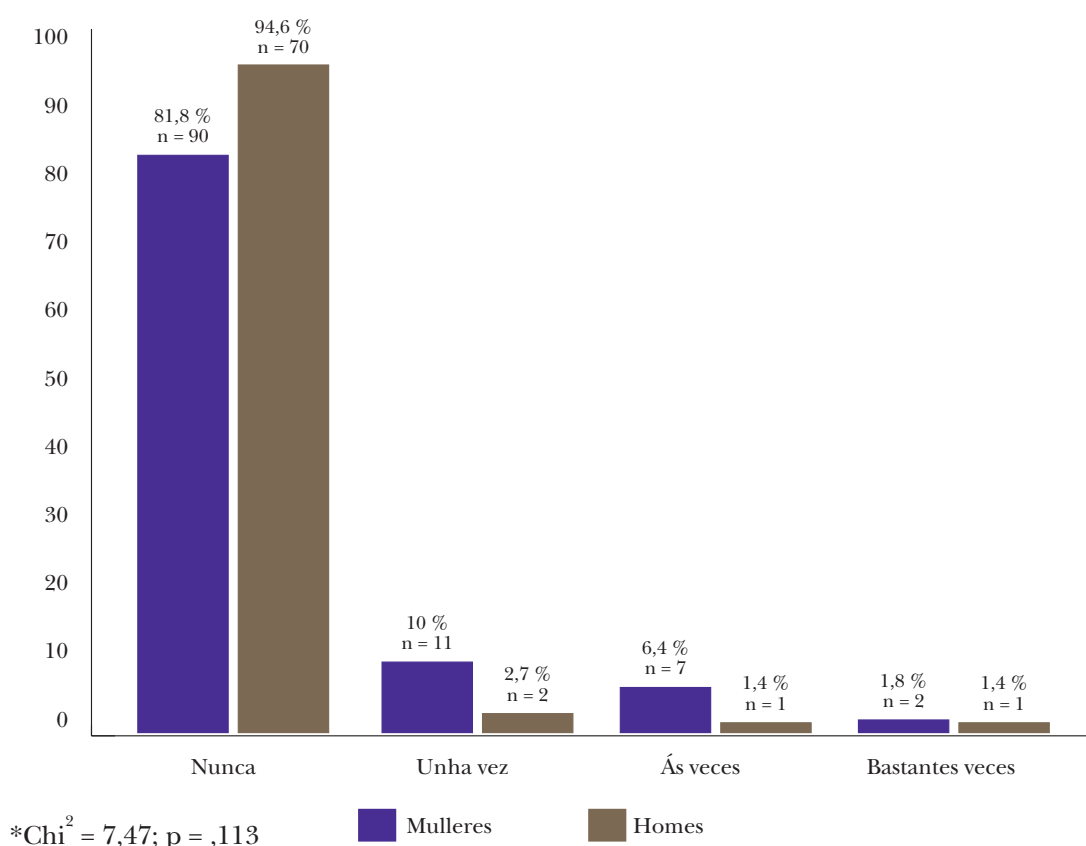
En relación co acoso relativo á non conformidade de xénero, son as profesoras-investigadoras quen manifestan sufrir un maior acoso por non cumprir coas normas de xénero tradicionais ($t = 2,08$; $p < ,05$). Ademais, tamén son as profesoras as que afirman que son máis criticadas, polo menos algunha vez, por non comportarse como unha muller de «verdade» ($t = 2,12$; $p < ,05$), (véxase a táboa 42).

Táboa 42. Diferenzas de media de acoso relativo á non conformidade de xénero en función do xénero

	M (DT)		T-STUDENT	P
	Mulleres	Homes		
Acoso á non conformidade de xénero	1,22 (,51)	1,08 (,39)	2,08	0,39
Algunha vez puxo en dúbida a túa masculinidade (se es home) ou a túa feminidade?	1,20 (,60)	1,07 (,41)	1,66	,099
Algunha vez tratáronte de forma negativa por non ser «o suficientemente masculino» (se es home) ou «o suficientemente feminina» (se es muller)?	1,23 (,55)	1,08 (,39)	1,95	0,52
Criticáronte algunha vez por non comportarte «como un home de verdade» (se es home) ou «como unha muller de verdade» (se es muller)?	1,29 (,70)	1,09 (,44)	2,12	,035

Se analizamos a frecuencia na que o colectivo do PDI se atopa con críticas por non axustarse aos comportamentos ligados aos trazos estereotipados polo xénero, confírmase que un 10 % (n = 11) das profesoras-investigadoras atopáronse nesa situación polo menos unha vez, un 6,4 % (n = 7) ás veces e un 1,8 % (n = 2) bastante a miúdo; mentres que os profesores-investigadores experimentaron ese tipo de situacións en menor medida, un 2,7 % (n = 2) unha vez, un 1,4 % (n = 1) ás veces e un 1,4 % (n = 1) bastantes veces (véxase a figura 33).

Figura 33. Frecuencia en función do xénero de «Criticáronte algunha vez por non comportarte “como un home de verdade” (se es home) ou “como unha muller de verdade” (se es muller)»

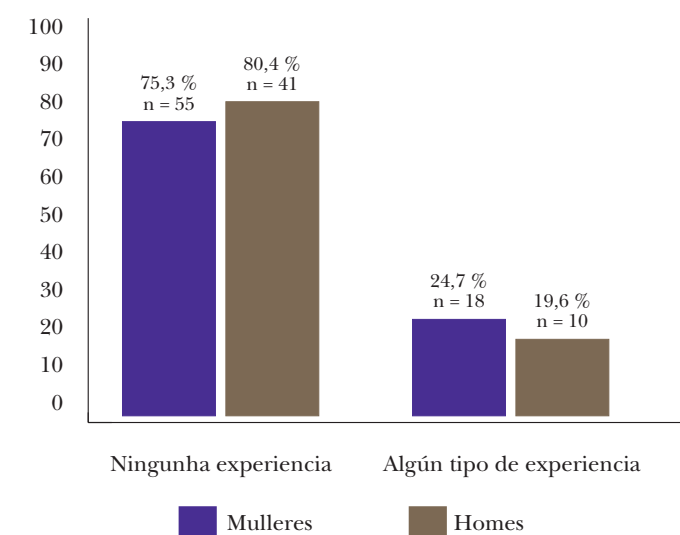
Outra das cuestións avaliadas foron as experiencias de frustración heterosexista (HH) (o ambiente hostil heterosexista e a hostilidade heterosexista persoal sufrida) experimentadas no ambiente universitario no colectivo PDI en función do xénero. As análises confirman a ausencia de diferenzas significativas nas medias do profesorado na subescala de ambiente hostil heterosexista e na subescala de hostilidade heterosexista persoal (véxase a táboa 43).

Táboa 43. Diferenzas de medias de acoso relativo á non conformidade de xénero en función do xénero

	M (DT)		T-STUDENT	P
	Mulleres	Homes		
Experiencias heterosexistas (HH)				
Ambiente hostil heterosexista	1,55 (,57)	1,35 (,51)	1,20	,231
Hostilidade heterosexista persoal	1,02 (,19)	1,00 (,05)	,680	,597

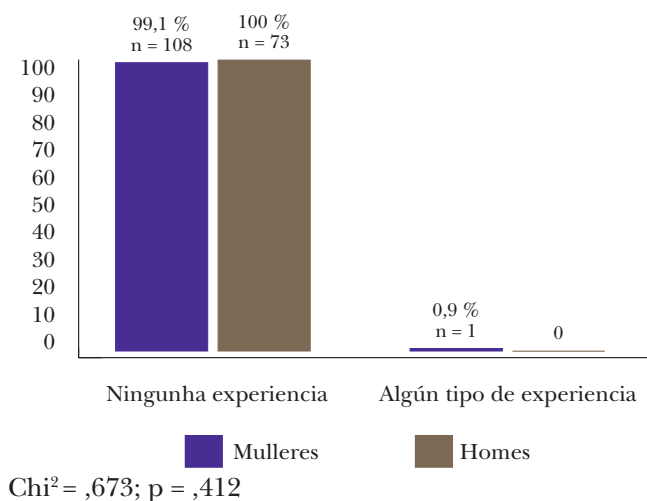
Ao analizar o nivel de hostilidade heterosexual do colectivo do PDI en función do xénero atopamos que un 24,7 % (n = 18) das profesoras-investigadoras e un 19,6 % (n = 10) dos profesores-investigadores afirmaron vivir un ambiente hostil heterosexista (véxase a figura 34), e un 0,9 % (n = 1) das profesoras-investigadoras recoñecen ter sufrido hostilidade heterosexista no ámbito persoal (véxase a figura 35).

Figura 34. Frecuencias en función do xénero do ambiente hostil heterosexista

*Chi² = ,438; p = ,508

Figura 35. Frecuencias en función do xénero da hostilidade heterosexual persoal

6.1.3. PERSOAL DE ADMINISTRACIÓN E SERVIZOS (PAS)

6.1.3.1 Perfil sociodemográfico do PAS

Neste estudo cuantitativo participaron un total de 154 persoas que pertencen ao perfil de persoal administrativo e servizos (PAS) dos tres campus da Universidade de Vigo. Tal e como se reflicte no apartado de metodoloxía, un 68,8 % (n = 106) son traballadoras PAS e un 31,2 % (n = 48) son traballadores PAS, cunha media de idade de 46,73 (DT = 7,51) (véxase a táboa 44). O 100 % do PAS son de nacionalidade española (véxase a táboa 44).

En relación coa súa orientación sexual podemos destacar que o 84,6 % se adscribe como totalmente heterosexual, un 11,4 % como maioritariamente heterosexual, un 2 % como bisexual e un 2 % definiuse como maioritariamente ou totalmente homosexual ($Chi^2_{(4)} = 9,20$; $p = ,055$) (véxase a táboa 44). Se analizamos as diferenzas en función do xénero, encontramos que un 99 % das mulleres e un 92,2 % dos homes adscribíense á orientación heterosexual, un 1 % das mulleres e un 4,3 % dos homes defínense como bisexuais, e un 3,5 % como homosexuais ($Chi^2_{(4)} = 9,20$; $p = ,055$).

Táboa 44. Perfil sociodemográfico do persoal de administración e servizos en función do xénero e da súa orientación

	TOTAL	XÉNERO	
	(n=154)	Mulleres (n=106)	Homes (n=48)
Xénero			
Muller		68,8 %	
Home			31,2 %

Idade media	46,73 (7,51)	46,84 (7,24)	46,50 (8,14)
Nacionalidade			
Espanola	100 %	68,5 %	31,5 %
Orientación sexual na que se adscribe			
Totalmente heterosexual	84,6 %	88,3 %	78,8 %
Maioritariamente heterosexual	11,4 %	10,7 %	13,4 %
Bisexual	2,0 %	1,0 %	4,3 %
Maioritariamente homosexual	0,7 %	0,0 %	2,2 %
Totalmente homosexual	1,3 %	0,0 %	1,3 %
			Chi ² = 9,20; p = ,055

Outra das cuestións tratadas estaba relacionada coa súa situación persoal afectiva. Así, un 76 % do PAS reconece ter parella, dos cales un 97,3 % durante máis de seis meses. A idade media das súas parellas é de 46,92 (DT = 7,79). Ao afondar nas diferenzas en función do xénero, son as traballadoras PAS as que teñen relacións máis duradeiras (98,1 %) con parellas de maior idade ca as dos seus compañeiros ($t = 2,01$; $p = 0,47$) (véxase a táboa 45).

Táboa 45. Cuestións relativas á parella afectiva do persoal administrativo e de servizos

		TOTAL	XÉNERO	
		(n = 154)	Mulleres (n = 106)	Homes (n = 48)
Parella actual				
	Si	76,0 %	75,0 %	78,3 %
	Non	24,0 %	25,0 %	21,7 %
				Chi ² = 0,18; p = ,666
Idade da parella (media)		46,92 (7,79)	47,88 (7,73)	44,67 (7,55)
				t = 2,01; p = 0,47
Relación de parella de máis de seis meses				
	Si	97,3 %	98,1 %	95,6 %
	Non	2,7 %	1,9 %	4,4 %
				Chi ² = 0,74; p = ,388
Núm. de relacións (media)		2,70 (3,72)	2,30 (1,47)	3,77 (6,66)

6.1.3.2. Os trazos estereotipados polo xénero e polo o nivel de sexismo ambivalente

A análise dos trazos estereotipados polo xénero do PAS evidencia que as traballadoras se adscriben en maior medida aos trazos expresivos fronte aos seus compañeiros ($t = 2,30$; $p < ,05$), pero comparten o mesmo nivel de trazos instrumentais ca os seus compañeiros (véxase a táboa 46).

En canto ao nivel de sexismo cara ás mulleres, cabe destacar que os homes mostran un maior nivel tanto de sexismo hostil ($t = -2,86$; $p < ,01$) coma de sexismo benevolente ($t = -2,34$; $p < ,05$), (véxase a táboa 46).

Táboa 46. Diferenzas de medias dos trazos estereotipados polo xénero e do sexismo ambivalente en función do xénero

	M (DT)		T-STUDENT	P
	Mulleres	Homes		
Trazos estereotipados polo xénero (BSRI)				
Expresividade	5,46 (,76)	5,15 (,69)	2,30	,023
Instrumentalidade	3,48 (1,00)	3,27 (1,28)	1,05	,292
Sexismo ambivalente (ASI)				
Sexismo hostil	1,33 (,52)	1,68 (,94)	-2,86	,005
Sexismo benevolente	1,39 (,65)	1,77 (1,26)	-2,34	,021

6.1.3.3 Percepción de risco sobre o acoso sexual, o acoso en función do sexo e da agresión sexual

Percepción de risco do acoso sexual

Ao analizar a percepción de risco do *acoso sexual* na Universidade de Vigo e identificar a que colectivo afecta máis (ás mulleres, aos homes ou ao colectivo LGTBI-Q) (véxase a táboa 47), confírmase que para o PAS o colectivo máis vulnerable é o LGTBI-Q (26,6 %), seguido das mulleres (19,6 %). Os homes son o grupo que se percibe polo PAS como o menos vulnerable a sufrir acoso sexual (nada probable, 54,9 %).

A continuación expóñense só resultados acadados polo colectivo do PAS na percepción do acoso sexual en función do xénero. En relación co acoso sexual sufrido polas *mulleres*, un 16,7 % dos homes fronte ao 14,3 % das mulleres considera que non é nada probable que se encontren nesta situación, mentres que un 21,9 % das mulleres e un 14,6 % dos homes considera que é unha situación habitual na que se poden atopar as mulleres no contexto universitario.

En canto á percepción do acoso sexual que poden sufrir *os homes* neste contexto, os traballadores do PAS (48,1 %) sosteñen que non é nada probable que se atopen nesa situación fronte a un 57,9 % das traballadoras.

O colectivo que se percibe en maior risco de sufrir acoso sexual son as *persoas LGTBI-Q*. Así, as mulleres consideran nun 28,3 % que é bastante probable ou moi probable que este colectivo sufra acoso sexual na universidade, fronte a un 22,9 % dos seus compañeiros. Así mesmo, cómpre destacar que as mulleres afirman que é máis probable que o colectivo LGTBI-Q sufra maior acoso sexual (28,3 %) ca elas mesmas (21,9 %) (véxase a táboa 47).

Táboa 47. Percepción de risco do acoso sexual en función do xénero

	TOTAL	XÉNERO	
		Mulleres	Homes
As mulleres sofren acoso sexual			
Nada probable	15,0 %	14,3 %	16,7 %
Algo probable	65,4 %	63,8 %	68,7 %
Bastante probable	16,3 %	19,0 %	10,4 %
Moi probable	3,3 %	2,9 %	4,2 %
			Chi ² = 1,92; p = ,589
Os homes sofren acoso sexual			
Nada probable	54,9 %	57,9 %	48,1 %
Algo probable	42,4 %	40,0 %	47,9 %
Bastante probable	2,0 %	2,1 %	1,9 %
Moi probable	0,7 %	0,0 %	2,1 %
			Chi ² = 3,30; p = ,348
Os grupos LBTGI sofren acoso sexual			
Nada probable	16,9 %	17,9 %	14,6 %
Algo probable	56,5 %	53,8 %	62,5 %
Bastante probable	20,8 %	21,7 %	18,7 %
Moi probable	5,8 %	6,6 %	4,2 %
			Chi ² = 1,13; p = ,768

Percepción de risco do acoso por razón de sexo

Analizando a percepción de risco do *acoso por razón de sexo* na universidade e a que colectivo afecta con maior intensidade (mulleres, homes ou ao colectivo LGTBI-Q) (véxase a táboa 48), de novo se confirma que o PAS considera que o colectivo máis vulnerable son as persoas LGTBI-Q (29,8 %), seguido das mulleres (23,5 %). Os homes son de novo o grupo que se percibe como menos vulnerable para sufrir este tipo de situacións (nada probable, 96,1 %).

Cabe destacar novamente que as mulleres seguen percibindo con maior risco de sufrir *acoso por razón de sexo* ás persoas LGTBI-Q (32 %) ca a elas mesmas (26,6 %) (véxase a táboa 48).

Táboa 48. Percepción de risco do acoso por razón de sexo en función do xénero.

	TOTAL	XÉNERO	
		Mulleres	Homes
As mulleres sofren acoso por razón de sexo			
Nada probable	14,4 %	12,4 %	18,8 %
Algo probable	62,1 %	61,0 %	64,6 %
Bastante probable	19,6 %	21,9 %	14,5 %
Moi probable	3,9 %	4,7 %	2,1 %
			Chi ² = 2,50; p = ,475
Os homes sofren acoso por razón de sexo			
Nada probable	62,8 %	65,7 %	56,3 %
Algo probable	33,3 %	31,4 %	37,5 %
Bastante probable	2,6 %	1,0 %	6,2 %
Moi probable	1,3 %	1,9 %	0,0 %
			Chi ² = 5,28; p = ,152
Os grupos LBTGI sofren acoso por razón de sexo			
Nada probable	13,7 %	11,4 %	18,7 %
Algo probable	56,5 %	56,6 %	56,3 %
Bastante probable	22,7 %	22,6 %	22,9 %
Moi probable	7,1 %	9,4 %	2,1 %
			Chi ² = 3,83; p = ,279

Percepción de risco de sufrir unha agresión sexual

En canto á percepción de risco de sufrir unha agresión sexual na universidade e a que colectivo afecta máis (a mulleres, a homes ou ao colectivo LGTBI-Q) (véxase a táboa 49) a maioría do

PAS considera que é moi pouco probable que as mulleres (96,1 %), os homes (98,7 %) e as persoas LGTBI-Q (91,5 %) sufran agresións sexuais no ámbito universitario.

Ao analizar a percepción da *agresión sexual* na universidade diferenciando o colectivo en función do seu xénero, as traballadoras do PAS consideran bastante ou moi probable que sufran as mulleres este tipo de situacións na universidade (4,7 %) fronte a un 2,1 % dos seus compañeiros. En cambio, os homes consideran improbable (100 %) que un home sufra unha agresión sexual neste contexto. En relación coas persoas LGTBI-Q, as mulleres seguen tendo en conta este colectivo como máis vulnerable para sufrir unha agresión sexual (10,6 %) ca elas mesmas (4,7 %) (véxase a táboa 49).

Táboa 49. Percepción de risco de sufrir unha agresión sexual en función do xénero

	TOTAL	XÉNERO	
		Mulleres	Homes
As mulleres sofren agresión sexual			
Nada probable	36,4 %	32,1 %	45,8 %
Algo probable	59,7 %	63,2 %	52,1 %
Bastante probable	2,6 %	3,8 %	0,0 %
Moi probable	1,3 %	0,9 %	2,1 %
			Chi ² = 4,54; p = ,208
Os homes sofren agresión sexual			
Nada probable	68,2 %	67,0 %	70,8 %
Algo probable	30,5 %	31,1 %	29,2 %
Bastante probable	1,3 %	1,9 %	0,0 %
Moi probable	0,0 %	0,0 %	0,0 %
			Chi ² = 1,01; p = ,601
Os grupos LBTGI sofren agresión sexual			
Nada probable	40,2 %	40,4 %	39,5 %
Algo probable	51,3 %	49,0 %	56,3 %
Bastante probable	7,2 %	9,6 %	2,1 %
Moi probable	1,3 %	1,0 %	2,1 %
			Chi ² = 3,22; p = ,358

6.1.3.4. Actitudes cara ao acoso sexual

Analizando as actitudes cara ao acoso sexual que presenta o PAS en función do xénero atopamos que non se dan diferenzas significativas nas súas medias, é dicir, tanto os traballadores como as traballadoras mostran actitudes cara ao acoso similares (véxase a táboa 50).

Para profundar nas actitudes cara ao acoso sexual do PAS analízanse as diferenzas de medias dalgúns dos 19 enunciados da escala SHAS (Mazer e Percival, 1989). Así, podemos destacar que os homes están máis de acordo con enunciados como que «a idea de que o que fai un traballador PAS no seu posto laboral se pódese interpretar como acoso sexual e levar a idea do acoso sexual demasiado lonxe» ($t = 2,38$; $p > ,019$), e que «a agresión sexual e o acoso sexual son dous conceptos totalmente distintos» ($t = - 2,03$; $p > ,044$), (véxase a táboa 50).

Táboa 50. Diferenzas de medias das actitudes cara ao acoso sexual en función do xénero

	M (DT)		T-STUDENT	P
	Mulleres	Homes		
Escala de actitudes cara ao acoso sexual (SHAS)	1,70 (,49)	1,83 (,48)	-1,40	,164
Unha muller atractiva debe esperar recibir insinuacións sexuais e aprender a manexalas	1,46 (,91)	1,44 (,78)	,109	,913
Moitas das mulleres con quen a maioría dos homes interactúan tanto dentro coma fóra do traballo coquetean de forma sexual con eles	1,79 (,97)	1,67 (,87)	732	,465
A maioría das mulleres que reciben insultos sexuais de homes provócanos a través da súa forma de falar, actuar ou vestir	1,30 (,79)	1,31 (,90)	-,108	,914
Os homes teñen que aprender que cando unha muller lles di «non» ás súas insinuacións sexuais, realmente significa «non»	1,33 (,98)	1,48 (1,2)	-,818	,415
Que unha muller use a súa sexualidade para promoverse na súa vida profesional é algo natural	1,38 (1,0)	1,33 (,73)	,272	,786
Un home atractivo debe esperar insinuacións sexuais, e debe aprender a manexalas	1,43 (,85)	1,71 (1,0)	-1,68	,095
Creo que o acoso sexual é un grave problema social	1,38 (,74)	1,57 (1,0)	-1,27	,205

Que un home se insinúe sexualmente a unha muller que lle resulta atractiva é algo natural	1,99 (1,1)	1,96 (1,1)	,171	,865
Os coqueteos inocentes fan que a xornada laboral sexa interesante	1,51 (,88)	1,67 (,92)	-.949	,344
As mulleres fomentan o interese sexual dun profesor con frecuencia para conseguir mellorar a súa situación laboral	1,41 (,70)	1,20 (,45)	1,83	,068
Un dos problemas co acoso sexual é que hai mulleres que non saben aguantar unha broma	1,26 (,74)	1,44 (,86)	-1,33	,182
A idea de que o que fai un traballador PAS no traballo puidese interpretarse como acoso sexual é levar a idea do acoso sexual demasiado lonxe	1,52 (,73)	1,88 (,99)	-2,38	,019
Moitas denuncias do acoso sexual son frívolas	1,67 (,77)	1,71 (,89)	-.305	,761
Moito do que chaman acoso sexual é o simple coqueteo entre homes e mulleres	1,59 (,76)	1,77 (,93)	-1,22	,221
A agresión sexual e o acoso sexual son dous conceptos totalmente distintos	2,66 (1,2)	3,14 (1,3)	2,03	,044
O acoso sexual refírese ás situacións de atención sexual non desexada	2,61 (1,4)	2,92 (1,4)	1,18	,237
O acoso sexual ten pouco que ver co poder	2,08 (1,1)	2,13 (1,1)	-.266	,791
O sexismo e o acoso sexual son dous conceptos totalmente distintos	2,66 (1,2)	3,00 (1,3)	-1,46	,146
Toda esta preocupación co acoso sexual fai que sexa difícil para os homes e as mulleres manter relacións normais	1,60 (,91)	1,75 (,99)	-.890	,375

6.1.3.5. Comportamentos sexuais e comportamentos en función do sexo non desexados

6.1.3.5.1. Víctimas de acoso sexual, por razón de sexo e agresión sexual na universidade

Víctimas de acoso sexual

En relación coa identificación das vítimas de acoso sexual no colectivo do PAS encontramos que 9 persoas revelaron ter sufrido situacións de acoso sexual na Universidade de Vigo (8 traballadoras e 1 traballador do PAS) (véxase a táboa 51). As traballadoras PAS recoñeceron

que sufriron acoso sexual por 5 compañeiros do PAS, por 2 profesores-investigadores e por 1 alumna. O traballador do PAS non identificou a persoa que agredera.

Táboa 51. Víctimas de acoso sexual

	TOTAL	XÉNERO	
		Mulleres	Homes
Sufriches acoso sexual?			
Si	5,8 % (n = 9)	7,5 % (n = 8)	2,1 % (n = 1)
No	94,2 % (n = 145)	92,5 % (n = 98)	97,9 % (n = 47)
			Chi ² = 1,79; p = ,181
Por parte de quen?			
Si	12,5 %	12,5 % (n = 1)	0,0 %
No	25,0 %	25,0 % (n = 2)	0,0 %
Traballador (PAS)	62,5 %	62,5 % (n = 5)	0,0 %

Víctimas de acoso en función do sexo

En canto á identificación das vítimas que sufriron acoso por razón de sexo na Universidade de Vigo atopamos que catro traballadoras do PAS recoñecen ser vítimas de acoso por razón de sexo. As traballadoras do PAS sinalan como agresores dous profesores-investigadores e dous compañeiros do PAS (véxase a táboa 52).

Táboa 52. Víctimas de acoso sexual por razón de sexo

	TOTAL	XÉNERO	
		Mulleres	Homes
Sufriches acoso por razón de sexo?			
Si	2,6 % (n = 4)	3,8 % (n = 4)	0,0 % (n = 0)
No	97,4 % (n = 149)	96,2 % (n = 102)	100,0 % (n = 48)
			Chi ² = 1,82; p = ,177
Por parte de quen?			
Profesor/Investigador	50,0 %	50,0 % (n = 2)	0,0 %
Traballador (PAS)	50,0 %	50,0 % (n = 2)	0,0 %

Vítimas de agresión sexual

Finalmente tamén se lles preguntou se sufriron algunha agresión sexual por parte do persoal da comunidade universitaria (véxase a táboa 53). Unha traballadora PAS recoñeceu ser agredida sexualmente por un compañeiro do PAS.

Táboa 53. Vítimas de agresión sexual

	TOTAL	XÉNERO	
		Mulleres	Homes
Sufriches agresión sexual?			
Si	0,7 % (n = 1)	1,0 % (n = 1)	0,0 % (n = 0)
No	99,3 % (n = 152)	99,0 % (n = 104)	100,0 % (n = 48)
			Chi ² = ,451; p = ,502
Por parte de quen?			
Traballador (PAS)	100 %	100 % (n = 1)	0,0 %

6.1.3.5.2. Experiencias sexuais non desexadas vividas na universidade

A escala de experiencias sexuais (SEQ) permitiunos avaliar a frecuencia de situacións de índole sexual non desexadas e ofensivas que experimentaron nesta universidade. Estas situacións organízanse en tres grupos: acoso de xénero, atención sexual non desexada e coacción sexual.

Acoso de xénero

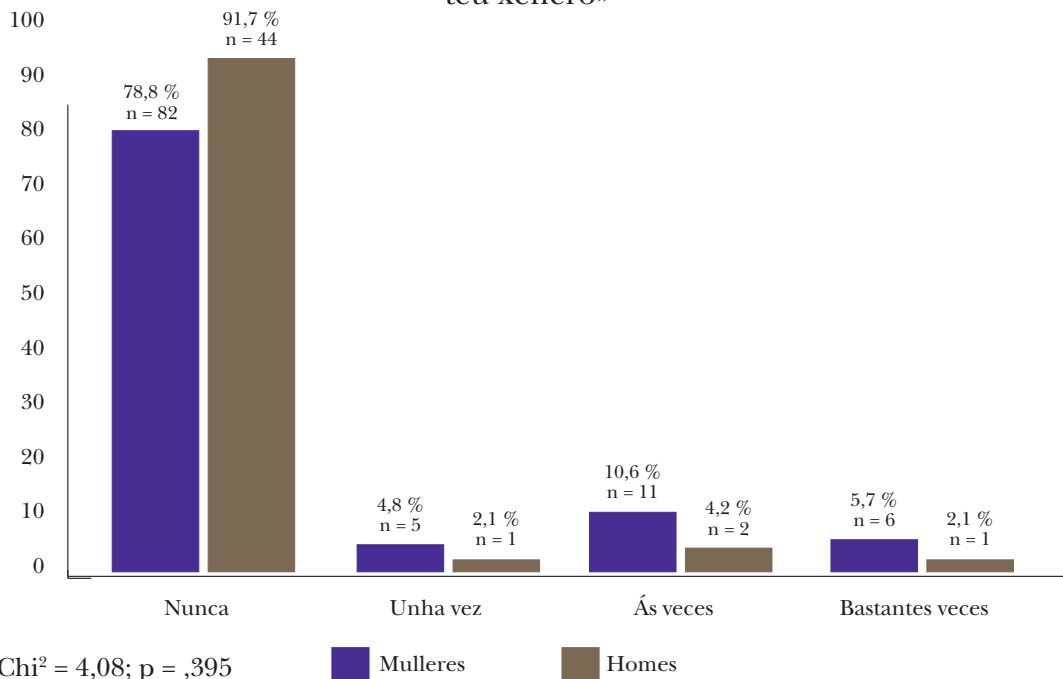
En relación coas medias acadadas polo colectivo PAS na situación de acoso de xénero non se obteñen diferenzas significativas ($t = ,684$; $p = ,495$) (véxase a táboa 54). Pero se profundamos nas situacións de acoso de xénero vividas polo colectivo PAS en función do xénero, encontramos diferenzas de medias nalgúns dos enunciados desta subescala (véxase a táboa 54). Por exemplo, podemos destacar que en situacións como «tratoute de forma “diferente” debido ao teu xénero» ($t = 1,88$; $p < ,05$), «menosprezoute ou mostrou unha actitude paternalista debido ao teu xénero» ($t = 2,63$; $p < ,05$), son as traballadoras PAS as que adoitan sufrir en maior medida estas situacións na universidade (véxase a táboa 54).

Táboa 54. Diferenzas de media do acoso de xénero (SEQ) en función do xénero

	M (DT)		T-STUDENT	P
	Mulleres	Homes		
Acoso de xénero	1,59 (,72)	1,51 (,50)	,684	,495
Adoitaba contar historias con contido sexual ou chistes ofensivos?	2,34 (1,22)	2,64 (1,07)	-1,45	,148
Intentou, sen que ti quixeses, falarche de temas persoais ou sexuais (p. ex., intentou falar ou facer comentarios sobre a túa vida sexual)?	1,35 (,798)	1,27 (,644)	,573	,567
Fíxoche comentarios groseiros e ofensivos, ben en público (p. ex., no traballo, espazo universitario etc.), ben en privado?	1,43 (,911)	1,29 (,683)	,955	,341
Tratoute de forma «diferente» debido ao teu xénero (p. ex., maltratoute, deprecioute ou ignoroute)?	1,45 (,964)	1,17 (,595)	1,88	,027
Mostrou, utilizou ou distribuíu material con contido sexual ou sexista (p. ex., fotos, historias ou pornografía)?	1,31 (,789)	1,38 (,761)	-,494	,622
Fixo comentarios sexistas con frecuencia (p. ex., suxerindo que as mulleres son demasiado emotivas para ser científicas ou que os homes non deben ser o coidador principal dos nenos/as por non ter vocación de coidador)?	1,80 (1,10)	1,73 (1,06)	,360	,719
«Menosprezoute» ou mostrou unha actitude paternalista debido ao teu xénero?	1,52 (1,01)	1,10 (,592)	2,63	,009

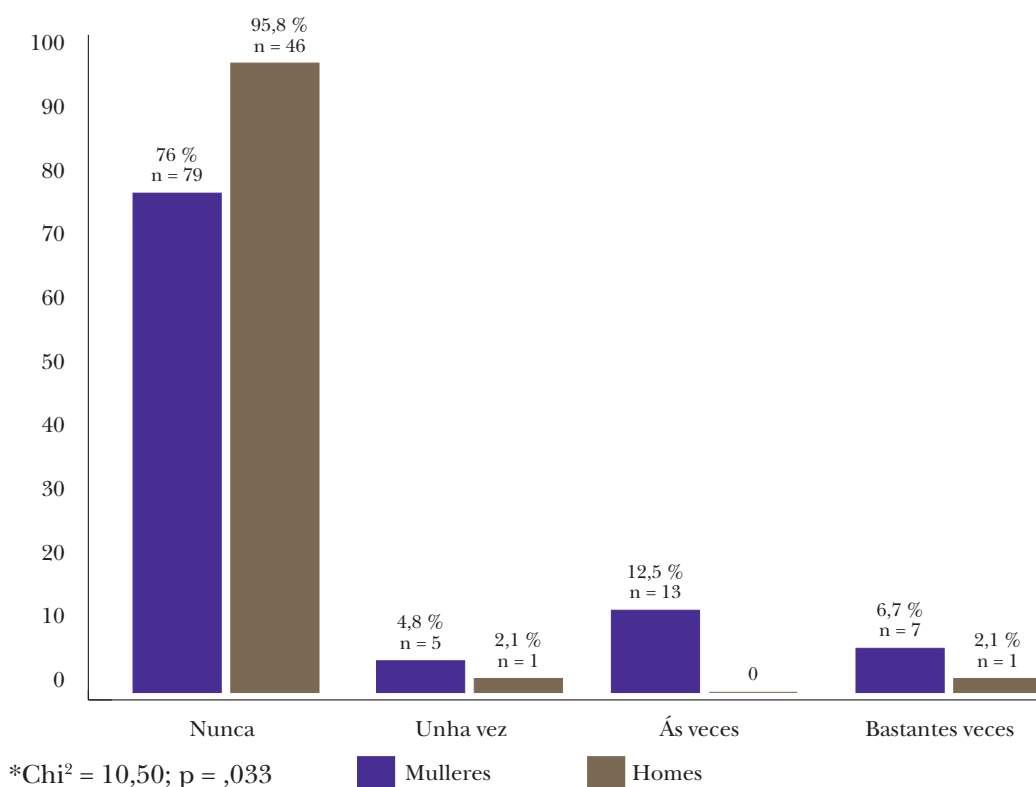
Ao analizar a frecuencia en función do xénero das veces que o PAS se atopou na universidade nunha situación na que «sentiu que a/o trataron de forma “diferente” debido ao seu xénero, é dicir, que se sentiu maltratada/o, despregada/o e ignorada/o» atopamos que un 10,6 % (n = 11) das traballadoras PAS recoñecen que sufriron esta situación ás veces e un 5,7 % (n = 6) bastantes veces. Por outro lado, os seus compañeiros sinalan que un 4,2 % (n = 2) das veces viviron estas situacións e un 2,1 % (n = 1) bastantes veces (véxase a figura 36).

Figura 36. Frecuencia en función do xénero de «Tratoute de forma “diferente” debido ao teu xénero»

Ante a situación de «menosprezoute ou mostrou unha actitude paternalista polo teu xénero», evidénciase que as traballadoras PAS, un 12,5 % (n = 13), afirman que ás veces encontráronse nesta situación fronte aos seus compañeiros PAS, os cales sinalan un 95,8 % (n = 46) que nunca experimentaron este tipo de comportamentos (véxase a figura 37).

Figura 37. Frecuencia en función do xénero de «Menosprezoute ou mostrou unha actitude paternalista debido ao teu xénero»

Atención sexual non desexada

Se comparamos as medias en función do xénero do colectivo do PAS na subescala de atención sexual non desexada (SEQ), atopamos que son as traballadoras PAS as que obteñen maior puntuación, o que supón que son elas as que sofren unha maior atención sexual non desexada (véxase a táboa 55). Ao afondar na análise das medias dos enunciados da citada subescala, atopamos que, en todos os casos, seguen sendo as traballadoras as que experimentan máis situacións como «recibir atención sexual non desexada» ($t = 2,03$; $p < ,05$), «intentar establecer unha relación sentimental con elas, a pesar dos seus esforzos por disuadir esa persoa» ($t = 2,05$; $p < ,05$) ou ben «sufrir tocamientos dunha forma que as incomodaron» ($t = 2,47$; $p < ,05$).

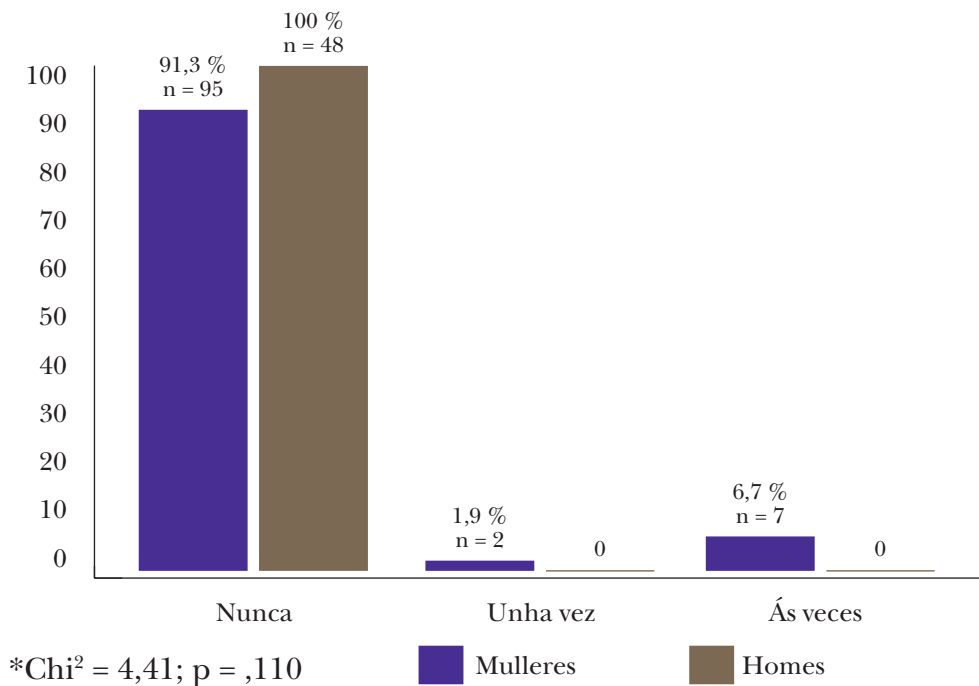
Táboa 55. Diferenzas de media da atención sexual non desexada (SEQ) en función do xénero

SEQ	M (DT)		T-STUDENT	P
	Mulleres	Homes		
Atención sexual non desexada	1.21 (.46)	1.04 (.12)	2.51	.013
Prestouche unha atención non desexada?	1.41 (.84)	1.15 (.50)	2.03	.044
Intentou establecer unha relación sentimental contigo, a pesar dos teus esforzos por disuadir esta persoa?	1.15 (.51)	1.00 (.00)	2.05	.041
Empeñouse en pedirche citas, tomar algo, cear etc., aínda despois de que dixeses que “non”?	1.17 (.56)	1.02 (.14)	1.74	.082
Tocouche (p. ex., púxoche a man encima do teu brazo descuberto, abrazouche polo ombreiro etc.) dunha forma que te incomodou?	1.23 (.57)	1.02 (.14)	2.47	0.14
Intentou acariciarte ou tocarte de forma non desexada (p. ex., acariciándoches a perna ou o pescozo etc.)?	1.13 (.45)	1.04 (2.8)	1.16	.247

Ao analizar a frecuencia na que o colectivo PAS experimentou unha situación de atención sexual non desexada, como pode ser «intentar establecer unha relación sentimental, a pesar dos esforzos por disuadir a persoa», as traballadoras PAS sinalan que sufriron ás veces este tipo de comportamentos un 6,7 % ($n = 7$) fronte aos seus compañeiros que afirman que nunca se viron nesa situación (véxase a figura 38).

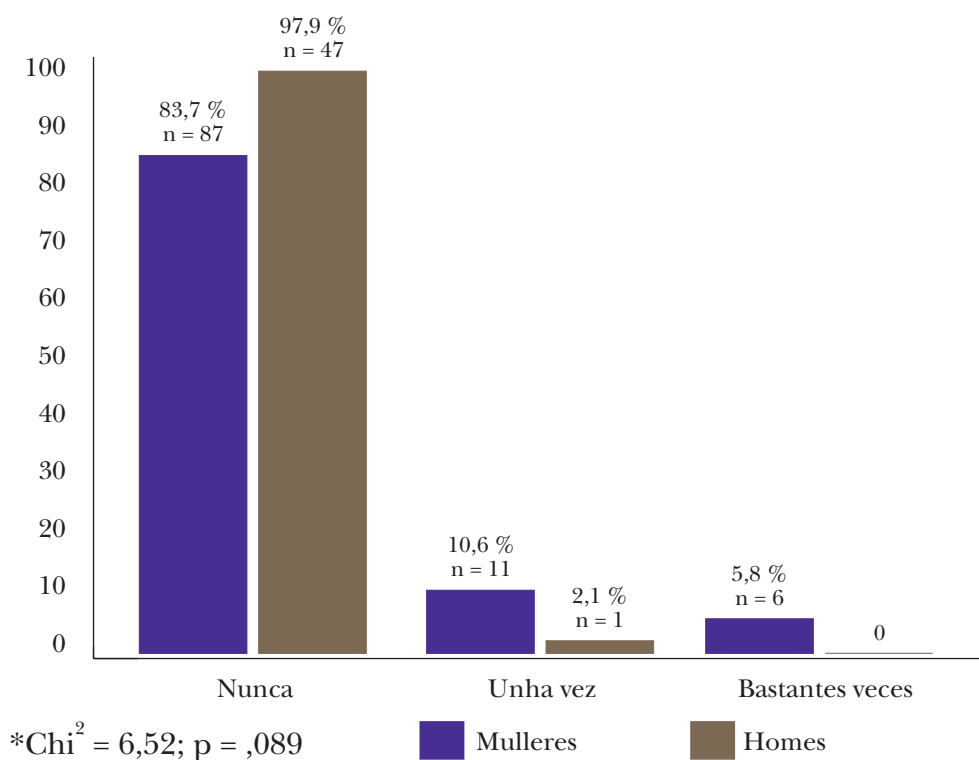

Figura 38. Frecuencia en función do xénero de «Intentou establecer unha relación sentimental contigo, a pesar dos teus esforzos por disuadir esta persoa?»

En relación co feito de «tocoute dunha forma que te incomodou», o 97,9 % (n = 47) dos traballadores do PAS recoñecen que nunca se atoparon nesa situación na universidade, mentres que un 10,6 % (n = 11) das traballadoras PAS sosteñen que polo menos experimentaron ese tipo de situacións unha vez e un 5,8 % (n = 6) revelan que esas situacións as sofren bastantes veces (véxase a figura 39).

Figura 39. Frecuencia en función do xénero de «Tocoute dunha forma que te incomodou»

Coacción sexual

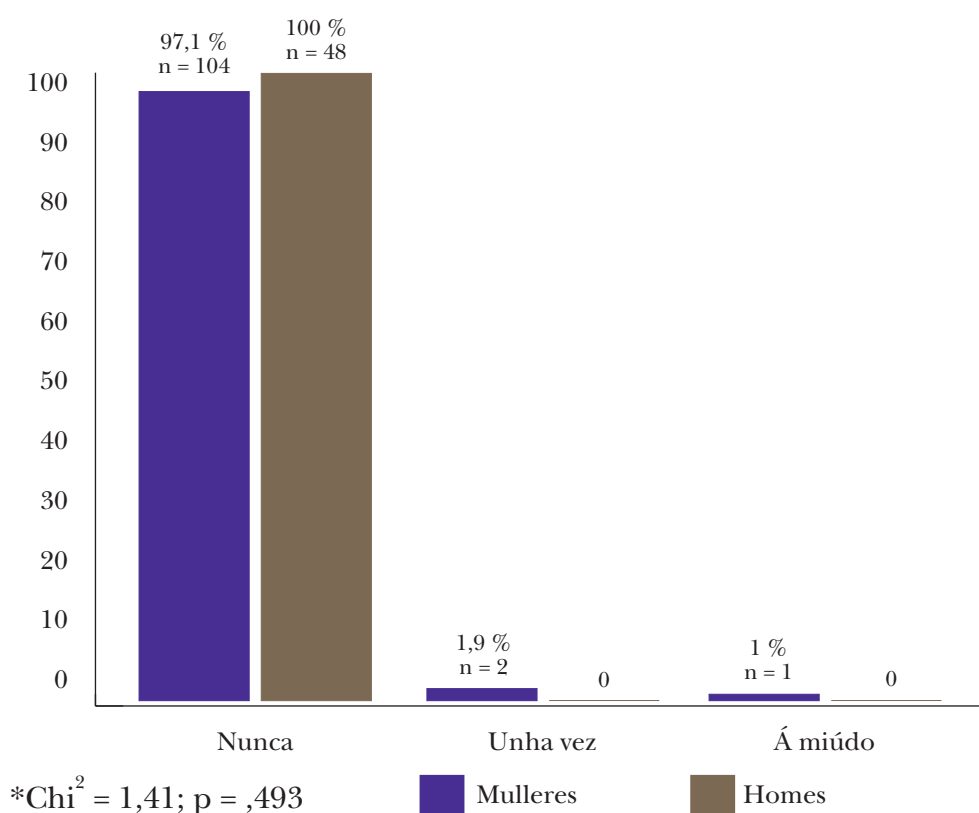
En relación coas medias acadadas polo colectivo PAS na situación de coacción sexual non se obtiveron diferenzas significativas en función do xénero (véxase a táboa 56).

Táboa 56. Diferenzas de media de coacción sexual (SEQ) en función do xénero

SEQ	M (DT)		T-STUDENT	P
	Mulleres	Homes		
Coacción sexual	1.04 (.30)	1.00 (.00)	.953	.342
Fíxoche sentir que te estaba subornando de forma sutil con algún tipo de premio ou trato especial para manter relacións sexuais?	1.07 (.37)	1.00 (.00)	1.23	.217
Fíxoche sentir ameazado/a de forma sutil con algún tipo de represalia por non cooperar sexualmente?	1.05 (.32)	1.00 (.00)	1.02	.305
Intentou manter relacións sexuais non desexadas contigo, que deu como resultado que suplicaras, choraras ou loitaras fisicamente?	1.03 (.29)	1.00 (.00)	.678	.499
Insinuou que recibirías un trato de favor ou posibilidades máis rápidas de ascender se cooperabas sexualmente?	1.05 (.35)	1.00 (.00)	.945	.346
Obrigouche a responder positivamente ás invitacións sexuais ou sociais para recibir un bo trato no traballo ou nas clases?	1.03 (.29)	1.00 (.00)	.681	.497
Fíxoche crer que che tratarían mal se non cooperabas sexualmente?	1.03 (.29)	1.00 (.00)	.678	.499
Tratouche mal por negarte a manter relacións sexuais?	1.04 (.30)	1.00 (.00)	.860	.391

Ao analizar a frecuencia en función do xénero das veces que o PAS se atopou na universidade nunha situación de coacción sexual, na que «se puideron sentir ameazadas/os de forma sutil con algún tipo de represalia por non cooperar sexualmente» (véxase a figura 40), encontramos que un 1,9 % (n = 2) das traballadoras PAS afirmaron experimentar esa situación polo menos unha vez, e un 1 % (n = 1) a miúdo, fronte aos traballadores PAS que afirman que nunca experimentaron estes comportamentos.

Figura 40. Frecuencia en función do xénero de «Fíxote sentir ameazada/o de forma sutil con algún tipo de represalia por non cooperar sexualmente»

6.1.3.5.3. O nivel de cousificación sexual experimentado

Son as traballadoras do PAS as que afirman sufrir con maior frecuencia avaliacións sobre o seu corpo sexuado ($t = 4,15$; $p < ,001$). Aínda que as diferenzas non son significativas en función do xénero, elas tenden a recibir comportamentos e comentarios sexuais explícitos non desexados en maior medida ca os seus compañeiros (véxase a táboa 57).

Táboa 57. Diferenzas de medias de cousificación sexual en función do xénero

	M (DT)		T-STUDENT	P
	Mulleres	Homes		
Cousificación sexual interpersonal (ISOS)				
Avaliación do corpo	1,72 (,61)	1,30 (,39)	4,15	,001
Avances sexuais explícitos non desexados	1,24 (,46)	1,16 (,24)	,997	,320

6.1.3.5.4 Acoso relativo á non conformidade de xénero vivido na universidade

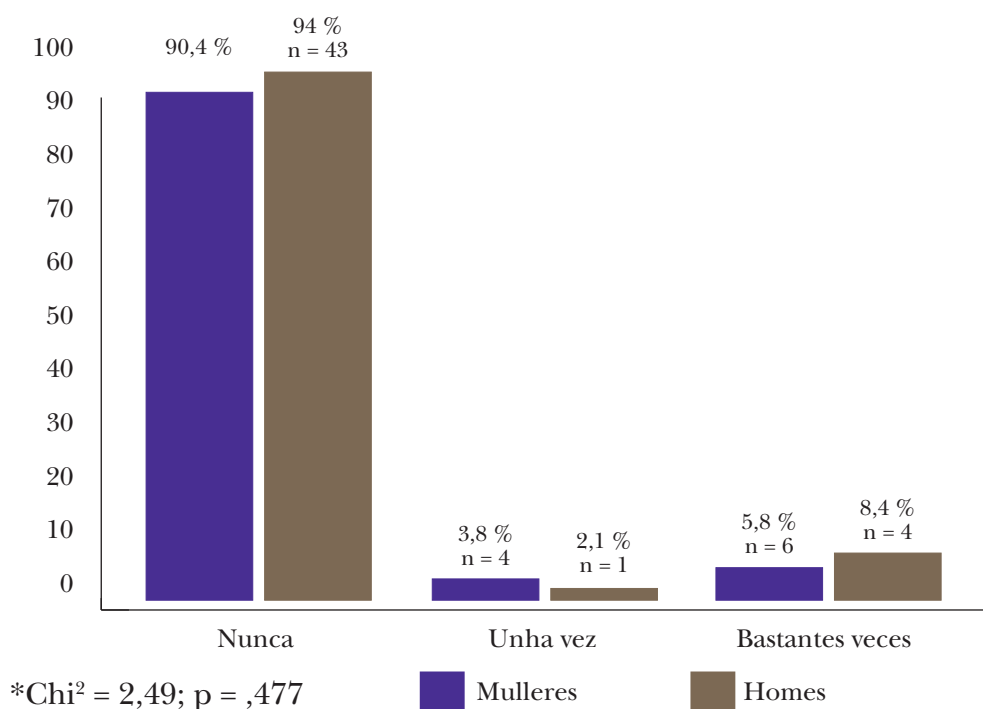
En relación co acoso relativo á non conformidade de xénero non se detectaron diferenzas significativas nas medias da subescala en función do xénero (véxase a táboa 58).

Táboa 58. Diferenzas de media de acoso relativo á non conformidade de xénero en función do xénero

	M (DT)		T-STUDENT	P
	Mulleres	Homes		
Acoso á non conformidade de xénero	1,10 (,32)	1,20 (,65)	-1,30	,196
Algunha vez puxo en dúbida a túa masculinidade (se es home) ou a túa feminidade (se es muller)?	1,07 (,320)	1,17 (,601)	-1,37	,172
Algunha vez tratáronte de forma negativa por non ser «o suficientemente masculino» (se es home) ou «o suficientemente feminina» (se es muller)?	1,09 (,372)	1,23 (,751)	-1,56	,119
Criticáronte algunha vez por non comportarte «como un home de verdade» (se es home) ou «como unha muller de verdade» (se es muller)?	1,15 (,498)	1,21 (,651)	-,567	,571

Ao analizar a frecuencia na que o colectivo PAS experimenta críticas por non axustarse aos trazos estereotipados polo xénero (véxase a figura 41), atopouse que un 3,8 % (n = 4) das traballadoras do PAS viviron esa situación polo menos unha vez, e un 5,8 % (n = 6) bastantes veces. En cambio, os traballadores PAS recoñecen ter experimentado ese tipo de situacións polo menos unha vez, un 2,1 % (n = 1), e un 8,4 % (n = 4) bastantes veces.

Figura 41. Frecuencia en función do xénero de «Críticaronte algunha vez por non comportarte como un home de verdade (se es home) ou como unha muller de verdade (se es muller)»

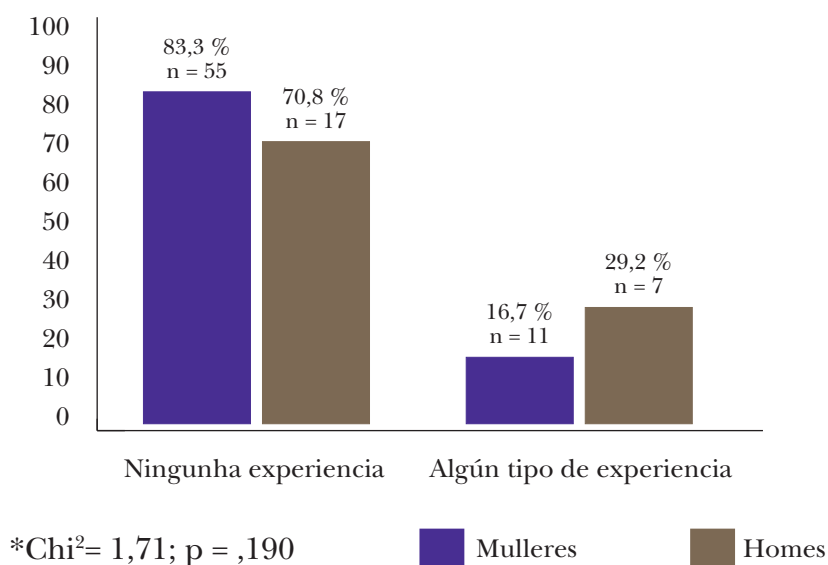
Outra das cuestións analizadas foron as experiencias de fustrigación heterosexista (HH) (o ambiente hostil heterosexista e a hostilidade heterosexista persoal sufrida) experimentadas no ámbito universitario polo PAS en función do xénero. Non se detectaron diferenzas significativas nas medias deste colectivo na subescala de ambiente hostil heterosexista nin na subescala de hostilidade heterosexista persoal (véxase a táboa 59).

Táboa 59. Diferenzas de medias de acoso relativo á non conformidade de xénero en función ao analizar o nivel de hostilidade heterosexual do colectivo do PAS en función do xénero

	M (DT)		T-STUDENT	P
	Mulleres	Homes		
Experiencias heterosexistas (HH)				
Ambiente hostil heterosexista	1,35 (,49)	1,48 (,58)	-1,40	,161
Hostilidade heterosexista persoal	1,01 (,09)	1,00 (,00)	1,34	,179

podemos sinalar que un 16,7 % (n = 11) das traballadoras do PAS sufriron na universidade experiencias heterosexistas e un 29,2 % (n = 7) dos traballadores do PAS recoñecen ter vivido un ambiente hostil heterosexista (véxase a figura 42).

Figura 42. Frecuencia en función do xénero do ambiente hostil heterosexista

6.2. RESULTADOS DA INVESTIGACIÓN CUALITATIVA

Tal e como se indicou con anterioridade, a dimensión cualitativa do estudo correspóndese cunha análise combinada executada a través de entrevistas en profundidade levadas a cabo cos tres colectivos (estudiantado, PDI e PAS), e tamén coa realización de grupos de discusión realizados con alumnas e alumnos dos tres campus da Universidade de Vigo.

Neste sentido, trataranse en primeiro lugar os resultados extraídos no colectivo de alumnado –tanto respecto ás entrevistas coma aos grupos de discusión–, para despois expor as conclusións extraídas das entrevistas realizadas ao persoal docente/investigador e ao persoal de administración e servizos.

En relación cos resultados cualitativos relativos ás alumnas e alumnos participantes, explóranse, en primeiro lugar, os resultados correspondentes ás entrevistas en profundidade e, a continuación, os correspondentes aos grupos de discusión.

6.2.1 ESTUDANTES

6.2.1.1 Resultados das entrevistas

Tal e como se amosa nas táboas 13a, 13b e 13c no apartado de metodoloxía, a análise das entrevistas realizadas con alumnas e alumnos organízase en categorías de varios niveis de

profundidade. A continuación, expóñense os resultados organizados polas categorías identificadas.

6.2.1.1.1. Coñecementos de acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresión sexual

Dentro desta primeira categoría xeral, *coñecementos*, identificáronse categorías de segundo, terceiro e cuarto nivel, que ademais se analizaron en relación co xénero.

En relación coa categoría de segundo nivel, *conceptualización dos termos*, as achegas dos alumnos e alumnas divídense en tres subcategorías de terceiro nivel relativas á definición de cada un dos tipos de acoso analizados. Respecto ao *coñecemento do concepto acoso sexual*, a tendencia do discurso das alumnas e alumnos foi sinalar que coñecían o seu significado. Non obstante, as afirmacións referidas mostran que non teñen unha idea clara do que abarca o fenómeno.

Es cuando por razones de sexo pues ofrecen una opresión sobre ti, ¿no? Más o menos (A5, 1:24).

Yo si me está pasando yo sé identificarlo, pero no sé explicarlo con palabras... (A3, 1:11).

Acoso sexual supongo que es por parte de una persona hacia otra, es que es difícil de explicar (A6, 1:28).

Acoso, que implique algo sexual (A4, 1:12).

Neste sentido, son varias das persoas entrevistadas as que confunden o acoso sexual co acoso por razón de sexo.

Por el hecho de ser mujer o hombre que te traten diferente, ¿o quizás solo referido a mujeres? No sé (A2, 1:9-10).

Bueno, pues, básicamente que alguien te acose por tu... por tu sexo ¿no? (A13, 1:54).

Bueno con carácter sexual sí o por razón de sexo o... sí por razones sexuales lo asocio yo (A5, 1:78-79)

Dúas alumnas recoñecen que o acoso sexual e o acoso por razón de sexo abarcan situacións diferenciadas.

El acoso sexual, pero no sé explicarlo. Que es diferente al acoso por razón de sexo porque habitualmente es... como algún tipo de fin... (A10, 1:48-49).

Sé que no es lo mismo acoso sexual que acoso por razón de sexo, que habíamos ido al cursito este de... que había hecho una profesora (A16, 1:61).

Os aspectos que máis se identifican como parte das situacións de acoso sexual inclúen condutas de tocamientos, abusos ou actitudes insistentes, aínda que tamén o relacionan con chantaxes.

Alguna clase de tocamientos o incluso alguna frase que pueda dar a entender cosas de ese ámbito (A4, 1:13-14).

O abusos (A1, 1:7).

Pues una actitud frecuente o perseverante pues... no sé... insistiendo a otra persona sobre algo relacionado con algo sexual (A6, 1:29).

Como un chantaje o algo relacionado en ese sentido ¿no? (A10, 1:47)

O acoso sexual tamén o relacionan con violencia física e verbal.

A ver como che explico, se che están tocando, se por exemplo vas andando por unha rúa e sae alguén gritando pois «guapo» tal pois estate acosando. Eu véxoo así. Sexa violencia tanto sexa física como verbal... (A11, 1:50-51).

Tamén identifican como acoso sexual os comportamentos que impliquen invasión do teu espazo ou do teu corpo.

El acoso sexual es un tipo de acoso que va encaminado hacia comportamientos sexuales en el que una persona no da su consentimiento para que estos actos sean realizados y es obligada (A12, 1:52).

Eso, pues, que te hagan sentir incómodo en alguna situación... hasta lo más grave ya que incluso te invadan tu espacio ¿no? (A13, 1:55-56).

Yo diría que parte primero como una falta de respeto hacia otra persona mediante la cual... existe una... como una inclusión en el cuerpo de otra persona sin su consentimiento, de carácter sexual (A18, 1:64-65).

Unha das informantes achega para a definición de acoso sexual un exemplo de acoso de rúa.

Por ejemplo cuando pasas por una obra y vas bien vestida y demás y te sueltan 4 mamarrachadas. Pues no es agradable (A4, 1:1882).

Non obstante, outras das alumnas identifican o acoso sexual con comportamentos máis violentos como agresións ou forzar a outra persoa; condutas que se podían dar entre persoas do mesmo sexo pero tamén ao revés.

Cuando una persona coge parte de tu vida íntima o intenta entrometerse, por así decirlo (A14, 1:58)

Máis ou menos sí. A ver, supoño que se dá cando se obriga unha persoa a facer cousas que non quere referidas ao sexo (A15, 1:60).

Acoso sexual yo creo que es cuando una persona de un sexo se mete con otra persona de ese sexo en... forzándola (A16, 1:62).

Bueno, yo entiendo con acoso sexual cuando una persona está forzando de manera física a otra... y de una manera... realmente latente se siente que la persona forzada no, no quiere verse envuelta en esa situación. Sí, creo que eso sería (A17, 1:63).

Y no tiene por qué ser entre gente de distinto sexo, puede ser del mismo (A4, 1:15).

O alumnado entrevistado ao definir o fenómeno do acoso sexual achega datos da súa contextualización e tende a apuntar o xénero das vítimas, a frecuencia ou tamén chegan a incluír algunhas cuestións legais.

Neste caso non sei... imaxino que... referíndose a unha, un home violentando a unha muller (A7, 1:40).
Con una frecuencia ¿no? (A7, 1:59).

La movida es que legalmente, el rollo legal implicaba superioridad o poder sobre la persona acosada. Realmente de un igual a un igual, legalmente no se consideraría acoso aunque... (A8, 1:87).

En relación co coñecemento do concepto de acoso por razón de sexo, as e os estudantes amosan ter certa idea do que abarca, relacionándoo con cuestións de xénero e de identidade sexual.

Y me imagino que después también hay las de raza, las de acoso por homofobia (A14, 1:103).

Ou ao mellor acoso a unha chica transexual polo mero feito de que sexa transexual (A15, 1:105).

Cuando hay una base de género para ejercer ese tipo de actitud (A19, 1:93).

Ese tipo de acoso relacionado con el sexo o el género ¿no? Porque no tiene que ver... (A10, 1:95).

El acoso por razón de sexo es dependiendo de tu identidad sexual, bueno, identidad sexual no, de tu sexo, digamos. Si yo soy mujer y me acosan por razón de sexo me acosan por ser mujer no porque... tenga el pelo largo ni yo me identifique como bisexual, homosexual o lo que sea, solo porque soy mujer y si soy hombre porque soy hombre (A12, 1:99).

¿Qué considero que es? Como una muestra de superioridad... no, sí una muestra de superioridad de una persona hacia otra por el simple hecho de sexo. Sí, creo, sí (A17, 1:106).

Y eso, sobre todo, se da si hay minorías y por orientación sexual también se da (A10, 1:96).

Non obstante, nunha das entrevistas obsérvase que existe certa confusión coas terminoloxías.

El acoso por razón de sexo es cuando eres homosexual o transexual... ¿o no tiene nada que ver? Es que no sé si es porque eres homosexual y te gusta alguien de tu mismo sexo, entonces te discriminan por ello o porque te has cambiado de sexo y te discriminan por ello (A1, 1:69).

O alumnado entrevistado reconece que sabe que é o acoso sexual e por razón de sexo porque é un tema do que se fala actualmente e porque o estudaron na súa traxectoria académica.

Porque son cosas del día a día (A1, 1:109).

Por lo que tengo escuchado por ahí (A5, 1:145).

Yo por lo mismo y en algún momento por temas de alguna amiga tuvimos que buscar un poco más (A7, 1:174).

Pues aparte de que lo estudiamos el año pasado, eh... sí por eso (A10, 1:190).

Por estudiar. Por estudios de la carrera y... bueno los que nos mandaron estudiar (A12, 1:202).

Ademais son varias as persoas que apuntan aos medios de comunicación como os espazos de formación sobre os diferentes tipos de acoso.

Eu sei todo polos medios de comunicación e cousas así (A8, 1:172).

Tanto de internet y medios de comunicación como de información que he recibido en la facultad (A9, 1:182-183).

Sí bueno, por los medios de comunicación (A6, 1:996).

En menor medida o alumnado entrevistado reconece que se teñen formado polo seu propio interese persoal, a través sobre todo de lecturas.

A ver porque, me intereso mucho por esas cosas porque me parece que mismo en mi casa, parece que la situación es bastante machista, en plan tú por ser mujer solamente ya tienes que limpiar, ya tienes que hacer las cosas mientras por ejemplo tu hermano está tirado en un sofá viendo la tv. Y también porque leí bastante sobre el tema porque me interesaba tener conocimientos y tal y... por eso (A12, 1:202).

Sí, sí, sí, por una curiosidad personal, sí. (A17, 1:227)

Respecto a categoría secundaria, practicamente a totalidade dos e das entrevistadas admite non ter recibido formación específica sobre o acoso sexual, acoso por razón de sexo ou agresións sexuais.

No, sobre este tema en concreto no (A6, 1:998).

De acoso sexual, yo no. Eso, acoso... (A17, 1:228).

De feito, soamente dúas alumnas entrevistadas explicaron que nalgunha conferencia na que participaron si recibiron algunha información relacionada co acoso.

No. Específicamente, no. Pero sí que se trata en algún tipo de conferencia, sobre todo eso, relacionado con el feminismo sí que se trata (A10, 1:191).

Jornadas de intersexualidad (A12, 1:203).

Recoñecen de forma unánime que este tipo de formación é importante, e que esta formación debería iniciarse na infancia para poder eliminalo.

Si. Eu creo que debería formarse e informarse máis ás persoas sobre este tema (A7, 1:177)

Sí y considero que sería importante incluso llevarlos a la adolescencia o pre- adolescencia, llevarlo a los institutos... (A13, 1:208)

Si, porque cuanto antes se detecte se puede erradicar (A14, 1:2014).

Nos seus discursos xustifican a importancia de impartir formación sobre o acoso.

A min particularmente porque é unha cousa que me encanta. E si que fai falta moito porque hai moitísima ignorancia acerca do tema (A15, 1:218).

Si, de feito eu apúntome porque gústame saber do tema porque ao fin e ao cabo tampouco sabes... (A11, 1:199).

Porque creo que hay mucha información que no sabemos (A5, 1:149).

Paralelamente, apuntan tamén que a formación é importante para superar os estereotipos tradicionais sexistas.

Sí. Ahora se conoce más... vamos evolucionando y antes por ejemplo había más miedo y ahora no. La gente que lo denunciaba y que realmente lo sufría lo veía como algo normal en cambio ahora te das cuenta de que no es normal y lo denuncias (A2, 1:114).

Porque yo creo que hay gente quizá, en mi opinión, quizá gente más mayor que no se dé cuenta que algunos tipos de actos pueden llegar a ser acoso sexual, aunque para ellos será algo «que se hizo toda la vida», pero no es... no está bien (A4, 1:125).

Información nos ayuda a ver... otro punto de vista y que la realidad no debería ser así siempre (A12, 1:204).

Da mesma forma, exprésase de forma explícita que é importante para axudar a protexer as mulleres e tamén os homes.

Sí, por supuesto. Sobre todo, para nosotras. Para la persona que lo puede llegar a sufrir y a parte por las personas que puedan hacer este tipo de acoso ¿no? Para saber lo que estamos haciendo ¿no? (A10, 1:192).

Porque creo que cualquier persona universitaria mujer, en este caso hablando de mujer, es... susceptible de acoso sexual (A18, 1:232).

Sí, porque a día de hoy es algo habitual en cualquier situación, me refiero a en cualquier ámbito, es algo que surge a diario y ya no es sólo dirigido hacia las mujeres sino que también hay un cierto número de hombres que sufren el acoso (A1, 1:1883).

En relación coa categoría secundaria, relativa ao coñecemento por parte do alumnado da existencia do *protocolo de acoso sexual e por razón de sexo da Universidade de Vigo*, case a totalidade dos/as informantes descoñece a súa existencia.

No, no sabíamos que la universidad tenía un protocolo (A1, 1:115).

No, nunca habíamos oído hablar de eso (A2, 1:116).

Tan só dúas persoas admiten ter certo coñecemento sobre o protocolo, con todo, din que non se acordan ben e cuestionan a súa utilidade.

Me lo leí hace tiempo pero ya no... (A9, 1:188).

Sé que hay un protocolo de la Universidade de Vigo y creo que es bastante específico y bastante único ¿no? [...] Entonces ¿funciona? No, yo creo que no. Puede mejorarse (A10, 1:193-194).

6.2.1.1.2. Percepcións do acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresión sexual

No referente a esta segunda categoría primaria, *percepcións sobre o acoso sexual*, acoso por razón de sexo e agresións sexuais, emerxen tres subcategorías de segundo nivel relativas a: i. Frecuencia percibida das situacións de acoso; ii. Motivacións para a existencia de acoso; e iii. Seguridade no ambiente universitario. Estas categorías divídense á súa vez en subcategorías de terceiro, cuarto e quinto nivel.

En primeiro lugar, no relativo á subcategoría *frecuencia das situacións de acoso no contexto universitario*, a maioría do alumnado entrevistado expresa que son situacións frecuentes e habituais no seu ambiente. De feito, nalgúns casos sinalan que son frecuentes todas as

formas de acoso independentemente da súa gravidade. Outras persoas informáronnos, aínda que expresan que o acoso é frecuente no terreo universitario, sinalan que as accións leves son as que máis ocorren.

Normalmente, casi todos los días, de comentarios o... faltas de respeto, tal, yo creo que todos los días (A12, 1:318).

A diario (A1, 1:244).

Aquí ya te digo que casi todos los días, bien comentarios, bien chistes, bien miraditas, gestos... aquí casi todos los días. No sé si en otras facultades, pero aquí ya te digo que casi todos los días (A3, 1:250).

Mi opinión es que para algunos profesores es habitual esto (A5, 1:273).

Yo creo que igual bastante a menudo (A6, 1:285).

Eu creo que si, que se dan pero creo que se ocultan bastante (A11, 1:313).

Neste sentido un par de participantes apuntan que dende a súa percepción as expresións de acoso máis frecuentes seguramente son as menos leves.

Por ejemplo, acoso sexual creo que se divide en leve, moderado y grave ¿no? Pues sí, por ejemplo los comentarios y cosas así creo que se califican en leves. Que para mí no lo son y no deberían ser catalogados como leves. Por ejemplo, agresión sexual, no te digo que no la haya, seguramente la haya habido o la hayan sufrido... [...] Yo creo que se da bastante (A10, 1:309-310).

Yo creo que deben ser muy frecuentes. Aunque sean... cositas muy leves pero que están ahí. Sí yo diría que continuamente (A17, 1:334).

De xeito explícito, dúas das entrevistadas expresan que o acoso na universidade é máis frecuente do que se pensa, e que está normalizado.

Y es más habitual de lo que te imaginas aquí, en la universidad sí. Pero realmente en todos los lados (A1, 1:742).

Es como que hay un velo que lo normaliza. Porque además llegamos a casa y lo comentamos: a mí me ha pasado esto. Yo pienso sobre todo en comportamientos de... Cuando tú tienes un compañero no trata igual a ella, o a ti o a la otra por, porque a veces se toman la licencia de hacer cosas con ciertas compañeras (A18, 1:1307).

Nesta dirección o alumnado expresa que moitas das situacións de acoso sexual en realidade considéranse bromas, porque é o habitual, ou tamén por descoñecemento.

Es habitual en nuestro ámbito. La gente que lo hace no lo hace con la intención de ofender, y se lo dices y te dice: es una coña (A2, 1:827).

Porque es lo que vemos (A1, 1:251).

Los comentarios van hacia las chicas y los hombres siempre son los mejores, ellos nunca tienen problemas. Alguna vez tienen comentado algo sobre lesbianas, gays y demás. Algunos chistes o cosas así. Cualquiera tontería vamos (A3, 1:253).

Eu creo que un pouco de acoso todo o mundo recibe. Porque se falamos de acoso tamén estamos falando verbal e se che... se che están xulgando por algo que ti fas xa están xa te están acosando. O que pasa é que eu creo que hai xente que non ve o acoso verbal, solo ve o físico (A11, 1:314).

Dentro das xustificacións que aluden para afirmar que o acoso é frecuente destacan que o acoso é un problema da sociedade que tamén afecta á universidade.

Porque es lo de siempre, igual que en la universidad en toda la sociedad así, entonces... ¿Por que en la universidad no? Supongo que sí (A6, 1:286).

Contrariamente a estas ideas, tamén hai quen considera as situacións de acoso como pouco frecuentes na universidade.

Yo creo que hay x personas que a lo mejor tal pero no siempre se dan. No es lo frecuente. Me refiero que a lo mejor hay algunos profesores que se dan con ellos y a lo mejor todos los años pero no creo que sea lo frecuente en todos los profesores (A14, 1:323-324).

As e os estudantes entrevistadas/os tamén aluden á necesidade de ter en conta o tipo de acoso, indican que as agresións sexuais son as menos frecuentes e tamén aluden que depende de se sabes identificar as situacións abusivas ou non. Pero para identificar as situacións de acoso é necesario ter formación con perspectiva de xénero.

Eu creo que as agresións, por exemplo, eu non coñezo ningún caso. E se as hai son moi infrecuentes. O acoso sexual, non coñezo ningún caso e tamén diría que non é moi frecuente. O que si é máis frecuente é o que pode considerarse agresión pero que... non coa finalidade, pode ter o resultado de acabar ofendendo a alguén (A7, 1:301).

Acoso por razón de sexo menor o acoso sexual, a veces. Agresiones y casos extremos, pocas veces (A8, 1:302).

Depende de la clase, depende de... mismo la reflexión de esa clase sobre la propia violencia, desde mi punto de vista ¿no? Estamos dentro de un sistema que cuando vas trabajando algo, a pesar de que está influenciado, a pesar de que hay otra carga ideológica tú contrastas o ese es el objetivo. Entonces vas viendo. Lo de las gafas violetas, en cuanto te las pones no te las sacas. Y eso, claro, cuando empiezas no... pero luego vas aprendiendo cosas y sí que... poco a poco (A9, 1:307).

En lo que yo viví, agresión sexual creo que si se da es muy poco frecuente, por lo menos aquí en la Universidad de Vigo. Acoso por razón de sexo yo creo que sí que se da pero en situaciones... con profesores o en situaciones muy marcadas, no siempre. [...] Acoso sexual... esa también poco frecuente (A16, 1:330-331).

No referente a que tipo de acoso consideran máis frecuente e cara a que colectivo, a tendencia no discurso dos e das estudantes é sinalar o acoso por razón de sexo.

El acoso por razón de sexo en general, sí. Porque es lo que vemos (A2, 1:249). Si, polo menos na facultade, si. Por razón de sexo (A7, 1:303).

Yo creo que acoso por razón de sexo. Porque... porque creo que cuando está algo normalizado, cuando... tú ves normal que las personas se comporten de determinada manera, que se admitan determinadas bromas, que se admitan determinados comentarios, pues, ni lo piensas y quizás los chistes y la carga con contenido sexual se ejercen cuando hay cierta confianza. No vas a soltar ciertos comentarios cuando primer día de clase, no. Ya está todo muy construido (A9, 1:308).

Por los comentarios, chistes, miradas que eso es lo que más... [...] Acoso por razón de sexo (A16, 1:332-333).

De forma específica indícase que o máis frecuente na universidade é o acoso por razón de sexo cara ao colectivo LGTBI-Q. Aínda que, ao ser as mulleres un grupo máis grande, acaban sendo elas as máis acosadas. Aluden que as identidades/orientacións sexuais diferentes á heteronorma son aínda descoñecidas e pouco visibles.

Yo veo a alguien por la calle e inevitablemente vuelto a mirar, y sé que es feo... que la persona se puede sentir mal, pero lo hago sin querer, porque para mí todavía es una cosa rara, diferente, rara igual suena un poco mal [...] Ese miedo a lo desconocido, por decirlo de algunha manera (A4, 1:258-260).

En la universidad, es que no conozco ningún caso sobre homosexuales o transexuales. Entonces los que más he visto ha sido hacia mujeres. [...] Porque... los comentarios de ese tipo creo que están bastante más al día que a lo mejor, que... hagan algo en contra tuya porque eres mujer. A mí me parece que está más al día los comentarios, las miradas, las sonrisas así obscenas... esas cosas me parece que las veo más (A5, 1:276-277).

Yo creo que los LGTBI-Q se encuentra en una situación más vulnerable que la mujer. Porque encima dentro hay mujeres entonces es doble grado. Primero las mujeres y después los hombres (A18, 1:342).

Mujeres, mujeres sobre todo y LGTBI-Q seguro que también (A6, 287-289).

Mujeres y LGTB, más. Más mujeres porque hay más mujeres. Hay más mujeres y hay más comentarios hacia mujeres que hacia LGTB. LGTB no hay muchos (A8, 1:304, 306).

Neste sentido, unha das persoas participantes indica que, como non ten a ninguén cunha orientación sexual non heteronormativa preto, non identifica este colectivo como o que máis acoso recibe.

Yo creo que todo va hacia la mujer, incluso también al LGTBI-Q supongo que también. Supongo que también habrá hombres que por el hecho de ser homosexuales sufrirán algún tipo de acoso, digo... tipo, por ejemplo, insultos. Recibirán insultos por su orientación o tendrán que, muchas veces, hacer oídos sordos a comentarios en según qué contexto. Sí. Sí. Me imagino que sí. Aunque yo, como tampoco tenemos ningún chico gay en nuestra clase, tampoco lo puedo afirmar con rotundidad, sí que me imagino que estará pasando. Pero bueno, yo creo que todo irá enfocado a eso, a la mujer. Yo me imagino que será el acoso sexual, digo yo. Porque, bueno, abarca a todos y... a todos y a todas y... Y me imagino que la agresión espero que sea lo último ya porque ya sería ya... Digo que va en ese... ¿no? Es como un escalón. Lo más básico será lo que más se repite, el acoso sexual, después imagino que por razón de sexo será lo segundo y espero, que ya lo último sean las agresiones sexuales que ya es cuando pasas todas las barreras y ya... invades el espacio físico de las personas ¿no? (A13, 1:322-321).

Por outra parte están as afirmacións que sitúan as mulleres como as que máis acoso por razón de sexo reciben na universidade.

Mmmm... Pues seguramente en el de razón de sexo [...] Porque digamos es el menos... grave físicamente a lo mejor hablando o es el que puede pasar más desapercibido y... creo que sí, yo creo que sí (A6, 287-289).

El acoso por razón de sexo en general, sí. Porque es lo que vemos. Y hacia las mujeres, sin duda (A1, 1:248).

Ademais é así porque é o que ven ou porque a sociedade é machista.

A ver eu creo que na nosa titulación non tanto porque temos bastante o tema. Temos materias e entón parece que imos con outras mentalidades. Pero eu creo que fóra, por exemplo en dereito e estas carreiras, creo que é máis de por ser muller pois ti é mellor que fagas outra cousa, e cousas así. Nós temos unha compañeira de clase a cal ten unha compañeira de piso que está en dereito, de ir en tacóns a presentar os traballos. Entón eu, non se me ocorrería na vida ir en tacóns para presentar os traballos ¿Sabes? E ela vai ¿por que? Porque é muller (A11, 1:315-317).

Por razón de sexo por el hecho de vivir en un mundo machista donde cualquier cosa que se diga no le va a parecer mal a nadie porque está bien dicha o bien dicho (A12, 1:319).

Finalmente, unha das alumnas entrevistadas afirma que o acoso sexual e o acoso por razón de sexo son igual de frecuentes.

Pues... tanto el acoso sexual como por razón de sexo o género ¿no? Creo que son las dos más. En el sentido, pues, comentarios, algún tipo de chiste entre amigos sobre todo que se escuchan (A10, 1:311).

En segundo lugar no relativo á subcategoría *motivacións das condutas de acoso* identificouse que os alumnos e alumnas que participaron nas entrevistas aluden un amplo abanico de causas de por que cren que suceden este tipo de situacións no contexto universitario. Non obstante, os motivos expresados poden ser organizados en tres categorías de terceiro nivel: I. cuestións que se refiren á vítima do acoso, II. cuestións relativas ao agresor; e III. outras referidas á sociedade.

Con respecto ás causas expresadas polo alumnado que *se refiren ás vítimas*, recóllense comentarios que aluden directamente á responsabilidade da vítima por non frear condutas de acoso dos seus compañeiros.

Si no les pones frente desde un principio... La culpa obviamente es de ellos. Tal cual. Pero yo creo que también lo que dices tú (A2, 1:347, 349).

Mi problema por ejemplo, es que yo soy capaz de ser así de, de decir lo que no me gusta, lo que no tal, sería, con los profesores. A mí si me aparece algo injusto les digo, esto no es así, esto no es así, esto no es así. Pero con mis compañeros, no sé, debe ser que les tengo más aprecio más tal que no soy capaz (A1, 1:1350-1351).

Unha das alumnas entrevistadas responsabiliza tanto ás mulleres vítimas coma ás mulleres espectadoras, de non frear o acoso.

Considero que las chicas, a veces, somos peores que los chicos porque vemos que está pasando algo delante nuestra y como que no actuamos ¿sabes? Lo que te digo, la situación en el comedor, 20 chicos hablando de forma despectiva de chicas y yo de las 10 chicas, soy la única que les digo que paren. Ellas se ríen, en plan qué gracioso los chistes y no me hace gracia que se estén riendo de las mujeres. Y considero que a veces, pues que somos peores que ellos en ese sentido porque no decimos: hasta aquí. O por ejemplo cuando te están mirando el escote: tío tengo los ojos aquí arriba. En plan, hay gente como que lo busca. Es como... defiéndete (A3, 1:1389-1390).

Respecto aos motivos que teñen que ver coa *persoa agresora/acosadora* para explicar as condutas de acoso atopamos nos discursos conclusións como que é mala persoa, a falta de respecto, que ten o poder ou por ignorancia.

Para empezar: mala educación, falta de respeto, desconocimiento, ignorancia, ser... mala persona, directamente. Es que yo creo que es eso, falta de respeto a una persona porque yo puedo pensar algo sobre los homosexuales o sobre las mujeres y no lo digo porque respeto a esas personas aunque no esté de acuerdo con ellas (A12, 1:1730-1735).

Por ignorancia. Por ignorancia porque creo que se confunde o término «común» con «normal» e... Pero xa non na universidade, en todo, en todo. (A15, 1:1800).

Este tipo de situaciones, en las que los profesores acosen a los alumnos. Yo creo porque ellos saben que como que tienen el poder. Entonces, que nos digan o no nos digan, como nosotros vamos a tener ahí el problema de la nota, de la asignatura, no vamos a querer tener problemas con ellos yo creo que pueden hacer lo que quieren, se sienten ellos que creen que pueden hacer lo que quieren por eso (A16, 1:1831).

Un dos alumnos entrevistados afirma que a persoa acosadora/agresora pode facelo como parte dunha broma, o que responsabiliza o opresor, ou porque de verdade queira danar a vítima.

Hay dos variantes. Cuando lo haces en tu entorno, que saben que es de broma, saben que es mentira y tú realmente no... A veces, tengo colegas gays que son súper divinos, son unos súper cracks, y yo les hago comentarios de: tío, eso es una mariconada. Que él sabe que lo hago con una intención de parodiar el concepto de decir que algo es una mariconada. (A8, 1:1648-1650).

No relativo aos *motivos relacionados coa sociedade*, algunhas das entrevistadas apuntan á sociedade heteropatriarcal e machista como causante e consentidora das situacións de acoso e das faltas de respecto cara ás diferentes orientacións sexuais.

Porque está establecido así. El sistema patriarcal permite este tipo de cosas (A10, 1:1699).

Pues que está instalada la pareja europea, blanca, heterosexual... eso principalmente. Y entonces a partir de ahí empieza a haber diferencias con lo que no es normal, con lo que no se considera normal, y una búsqueda de dónde me posiciono yo ante esta anormalidad (A18, 1; 1853).

Porque no hay respeto por las... lo que no se corresponde con lo que se considera como normal. Independientemente de tu orientación sexual, de tu manera de pensar, de todo, de seas quien seas... si no correspondes al estándar vas a tener algún tipo de violencia a lo largo de tu vida (A9, 1:1663).

La sociedad es muy machista, entonces estas cosas de acoso sexual y a veces, hasta se ven normales, yo

creo. Hay gente que a lo mejor lo que me pasó a mí de que te toquen o así pues lo ve normal o... bueno normal no, pero no sé... las mujeres incluso estamos a veces lo vemos normal (A6, 1:1536-1537).

Un pequeno grupo de alumnas/os reconecen claramente que o acoso funde as súas raíces nos prexuízos que non foron combatidos por esa “boa educación”.

Yo creo que la gente tiene muchos prejuicios y no está bien educada. Porque vamos a ver si una persona tiene una buena educación y... sabe respetar, que es en lo que se basa una educación, no tiene por qué haber estas situaciones ni de acoso sexual, ni de agresión sexual ni... acoso por razón de sexo. Ahora igual se educa un poco más en valores y antes no. Ahora se educa más en respetar, en aceptar las diferencias de los demás y antes... pues creo que no (A5, 1:1486- 1487).

Por... tantas cosas. Para empezar: mala educación, ignorancia, desconocimiento... (A12, 1730-1731, 1733).

De feito, algúns/algunhas apuntan como causa do acoso á educación diferenciada a nenos e nenas e baseada nos estereotipos de xénero, que lles outorga máis poder e privilexios aos homes.

Yo creo que todo va en la educación. Porque si tú a un niño ya desde pequeñito... tienes un niño y una niña, si a la niña le estás diciendo tú recoge esto no sé que y al niño lo dejas a su bola. Cuando sea mayor te va a decir, me educaste así «no voy a hacer cosas, porque ya las va a hacer mi hermana por ejemplo» (A3, 1:1385).

Por una pura educación del hombre de que todo lo puede y que él está por encima de... cualquier cosa. Sí, su interés personal o lo que quiera hacer o lo que quiera decir tiene todo el derecho del mundo de decirlo y hacerlo. (A17, 1:1855).

Y además yo creo que se le dota de herramientas diferentes que las mujeres. De tal manera que hay situaciones que abordan con esas herramientas que a lo mejor a nosotras nos enseñan otras que nada tienen que ver (A18, 1:1856-1857).

En relación con isto unha das entrevistadas expresa que outro dos motivos é porque a problemática do acoso non é un tema que lle interese á sociedade.

En general sí, en la universidad no conozco si hay o no. Porque no preocupa. Bueno sí, debe preocupar, [risas] pero no a todo el mundo (A6, 1:1538).

Por outro lado, identifícase na desinformación que existe sobre a temática do acoso, a causa que explica este tipo de violencia.

Eu creo que é por desinformación. Ou sexa, que a xente fai comentarios... É o que di el, no teu círculo, unha persoa concreta sabes a relación pero se o fas en alto ou a unha persoa que non coñeces pode afectar (A7, 1:1644-1646).

En terceiro lugar no relativo á categoría secundaria *seguridade percibida respecto ás situacións de acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresións sexuais*, as achegas dos alumnos e alumnas

divídense en dúas subcategorías de terceiro nivel relativas á percepción xeral de seguridade e á percepción persoal de seguridade. Así, por un lado a maioría dos e das estudantes manifestan que a universidade é un espazo inseguro no referente ás situacións de acoso. De feito afirman que é igual de inseguro/seguro que calquera outro espazo, e de feito nomean lugares da universidade que consideran especialmente inseguros.

A ver é que a min non me pasa, ou sexa, non tal pero... bueno, seguro seguro... non vexo seguro ningún sitio (A11, 1:1720).

Na miña experiencia podería dicir que, polo menos paréceme igual de seguro que o contorno de fóra. No sentido de que cae nos mesmos problemas que moita xente fóra da universidade. Nese sentido sófrense os mesmos comentarios, os mesmos problemas iguais ca fóra. Non considero que sexa nin mellor nin peor (A7, 1:1651).

Sí, es que el problema no es que la universidad sea o no sea seguro. La universidad es parte de la sociedad. Y sea como sea la sociedad no podemos forzar que la universidad sea un sitio seguro mientras la sociedad sea con unos valores arrastrados de otros tiempos tanto como homófobos como machistas como de otras cosas. Y los comentarios esos existen en la sociedad y es imposible que esos comentarios desaparezcan de la sociedad solo. Es algo que debemos evitar de la sociedad (A8, 1:1652).

No, seguro, seguro al 100 % no hay ninguno (A10, 1:1770).

Es seguro en cuanto mientras estés en el aula pero una vez sales de ahí y vas a los despachos de los profesores o tienes alguna tutoría o incluso clases extras que hacen a veces, ahí yo creo que no, porque no está vigilado. Si pasa algo y gritas quién te va a ayudar (A16, 1:1832).

Nesta liña son varias as alumnas que sinalan a inseguridade que sinten pola existencia dun ambiente no que se produce este tipo de violencia.

Sí, digamos que los chistes y comentarios es como la base de la que subyace todo... bueno, una ideología y todo esto... Pero puede evolucionar a casos de agresiones sexuales o lo que sea. Yo, casos de agresión sexual no conozco a nadie. Pero comentarios de contenido sexual, de generalizaciones por razón de género o sexo sí que los hay y los hubo pero a veces se toman como chiste en medio de una clase (A9, 1:1670).

Precisamente por eso, porque hay un sistema establecido y en la universidad también tiene que haber... Seguro no hay 100 % (A10, 1:1701).

El año pasado, por ejemplo, en sus clases, el resto de clases no estaba segura, contenta y libre de si me encontraba mal incluso salir. Pero con ese profesor no. Estabas en clase siempre tensa, siempre mirando hacia abajo para no darle alas a él para que surja algún comentario. Lógicamente, es lo que te decía antes, yo sé que la culpa no es mía, ni es de mis compañeras, ni es de nadie, es de él. (A16, 1:1833).

No, 100 %, no. 100 % no porque nunca hay un espacio seguro para una mujer ni para el colectivo LGTBI-Q. Nunca, jamás. Una sociedad... da igual ya sea en la universidad, el súper o en tu propia casa yo creo que no hay nunca un lugar seguro (A10, 1:1702).

Nesta mesma liña, dúas alumnas expresan que debido a que non se senten seguras modifican a súa forma de vestir á hora de acudir ás aulas.

Sí, básicamente, te tienes... a la hora de vestirse tienes que pensar en cómo te van a ver (A1, 1:1363).

Pola contra, xorden tamén afirmacións de que a universidade é un ambiente seguro respecto ás situacións de acoso, aludindo á existencia de mecanismos de defensa de seguridade, como por exemplo o teléfono do campus, ou ben porque sempre hai xente en todos os espazos da facultade.

En primer lugar porque hay un número de teléfono de la seguridad del campus [risas] Y luego porque, no me he encontrado todavía con un sitio en la universidad donde estés como en solitario. Y los administrativos y tal... son gente muy atenta, entonces te sientes segura, arropada (A4, 1:1405-1407).

Entonces sí que me parece un entorno seguro para mí y mis compañeros y compañeras sean del sexo que sean y la orientación. Sí, sí que me parece (A12, 1:1737).

Polo menos a nosa facultade está sensibilizada co tema, ou sexa, co LGTB, coa muller, con todo... Non sei outras universidades. Pero eu aquí síntome súper seguro, súper integrado ou sexa, súper ben. Non sei, é algo que non dou explicado porque nunca me sentín tan ben cos compañeiros e cos profesores. Pero nunca me sentín tan integrado. Ou sexa síntome cómodo, síntome eu mesmo (A15, 1:1804).

Por outro lado, no referente a como se senten eles e elas persoalmente na universidade, destaca o feito de que ser homes permíteselles sentirse seguros.

A ver, me siento segura porque hasta el momento yo he podido controlar si quiero... si tengo que ir al despacho de ese profesor pues yo prefiero ir con alguien. También porque hasta ahora no hubo... un organismo que yo pudiera irme a quejar e hiciera algo (A14, 1:1787).

Yo creo que sí. Supongo que igual que el resto de la sociedad ¿no? Es que yo me siento seguro, pues eso, por ser hombre básicamente. Por ser hombre no tengo miedos que tendrían, pues las mujeres pues cuando te vas sola para casa. (A13, 1:1763).

6.2.1.1.3 Actitudes cara ao acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresión sexual

Dentro desta terceira categoría xeral, *actitudes*, emerxeron catro categorías de segundo nivel relativas ás actitudes do alumnado, do persoal docente e investigador e da propia universidade. No discurso do estudiantado entrevistado amósase que diferencian entre as súas propias actitudes e as actitudes do seu grupo (alumnado universitario) e, dentro destas, as actitudes que teñen os alumnos e as alumnas de forma diferenciada. Así, en primeiro lugar, en relación coas actitudes persoais amosadas, atopamos que a maioría expresa actitudes negativas cara ás situacións de acoso, especialmente na universidade.

Opino que no me gusta (A1, 1:449).

Yo, por ejemplo, eso les digo que se callen y hasta me enfado, a veces. Y yo creo que a veces, cuando me enfado peor me lo hacen sabes? Como que, siguen, cuanto más les digo que paren más siguen (A3, 1:52,55).

Pues que es una vergüenza (A6, 1:534).

En la universidad y en la no universidad, no muy bien (A8, 1:584).

Pois si, é increíble que todavía pasen estas cousas... (A7, 1:585).

Yo creo que queda mucho por hacer pero estamos por el camino (A9, 1:612).

Opino que está muy mal y más en la universidad (A13, 1:649).

Una falta de... de principios. En qué mundo vivimos que nos construimos y... que personas que hacen esto o personas que podemos llegar a hacer algo así (A18, 1:703).

Ademais, expresan diversos motivos para xustificar estas actitudes negativas cara ás situacións de acoso no eido universitario. Nalgúns casos afirman que o acoso na universidade é negativo porque están para aprender e porque se supón que a xente na universidade ten máis formación.

Porque es que yo vengo aquí para aprender, no vengo aquí para estar escuchando comentarios absurdos de... tíos... Diciendo: «Buah, aquella noche follé con tantas, me lié con tantas, mira qué culo, mira qué escote... eh... cuál es el mejor lugar para que esté una mujer» (A3, 1:453).

Bueno en cualquier universidad, pero es que nos están educando y nosotros vamos a educar al futuro. Y si vemos este tipo de cosas aquí, pues es que... me parece una vergüenza que gente como ellos puedan estar impartiendo clases, la verdad (A5, 1:505).

E na universidade cando, ou sexa, con todo o repertorio que temos de... ou sexa nós por exemplo temos asignaturas, cousas que nos están concienciando ao mesmo tempo ¿non? Entón creo que debería ser máis... castigado (A11, 1:629).

Creo que si una profesora que trabaja en la universidad es para transmitir los valores y conocimientos buenos, a nosotros lo último que nos deberían transmitir es eso (A16, 1:688).

Y encima que nos están educando, estamos para formarnos entonces sí (A17, 704).

Que es donde nos estamos formando para ser profesionales, pues que ya... sigan existiendo este tipo de situaciones es... muy triste como sociedad, como universidad y como todo (A13, 1:650).

Paralelamente, outras/os informantes entrevistadas/os apuntan outros motivos para xustificar esas actitudes negativas, como a educación que recibiron, a necesidade de controlar as situacións de acoso na universidade e de formar a todo o alumnado, independentemente da carreira que curse, ou a idade que xa teñen para saber o que está ben e o que está mal.

Que... algo estamos haciendo mal porque si yo con mi carrera tengo estos conocimientos ¿por qué no alguien que estudia derecho puede tenerlos igual? Si yo sé sobre feminismo que... qué es machismo, qué es patriarcado, todo esto ¿por qué no lo va a saber una persona que estudia infantil? Es un derecho básico tener conocimiento sobre esto porque si no tampoco puedes cambiar tu forma de pensar ni abrirte a nuevas cosas. Si tú no tienes conocimiento, no sabes lo que es, no vas a investigar sobre ello o eso nunca has oído hablar sobre ello ¿cómo cambias tu forma de pensar o cómo... reaccionas ante algo así? (A12, 1:640).

Porque somos adultos e creo que temos que ter dous dedos de fronte saber o que está ben, entre comillas, e o que está mal, entre comillas tamén (A15, 1: 677).

Non obstante, as e os alumnos informantes ao expresar as súas actitudes cara á situación de acoso tamén apuntan que é unha situación que é difícil de solucionar.

Porque se deberían de parar, deberían estar más controladas. A ver, también entiendo que es difícil (A6, 1:535).

Y que... costará generaciones, si eso, cambiar mínimamente algo. Pero pillar consciencia me parece el primer paso (A9, 1:601).

Me parece un tema tan complicado que no sé... [...] Porque es eso, a la hora de prevenir la respuesta y todo me parece un tema muy complicado porque... puede que diga personas que te diga la verdad pero puede que haya alumnos que solamente se quieran enfrentar a ese profesor y... al final el profesor no es verdad y le estás arruinando también una... la vida (A14, 1:663-664).

En segundo lugar, no relativo ás actitudes que o alumnado percibe dos seus/súas compañeiros/as, a tendencia dos discursos é afirmar que son pasotas respecto das situacións de acoso.

[Suspiro] Puff... pues al principio te mosquea, pero es que al final te acostumbras a que nunca haga nadie nada. Todos se quejan, todos comentan: es que este profesor me dijo tal cosa en clase, es que este profesor me dijo que fuera al despacho, es que este profesor me miró el culo... Pero nunca se hace nada. Ni se pone una queja, ni se habla con nadie. Pasan (A5, 1:508).

Y en general... hay de todo, yo creo, hay gente que no que pasa del tema y otra que está bastante involucrada vamos (A6, 1:537).

Pasotismo, muchísimo pasotismo excepto en los casos extremos: lo de la fiesta, lo del profesor este... Normalmente es un: ¡bueno! Cosas que pasan (A8, 1:589).

Os que reciben, pasotas totalmente porque ninguén fai... eu tampouco dou feito, tamén o digo. E os que o fan pois un día fano e outro día recíbeno (A11, 1:631).

Pasivos. Les da igual. Si me llaman «reina» pues bueno, lo dejo pasar porque tenemos a una este cuatrimestre y ya no la vuelvo a ver más [...] Los compañeros... o las chicas dicen: déjalo, solo es este cuatrimestre, y tal, y los chicos te dicen que no es para tanto, que no sé qué y que no sé cuánto (A14, 1:667-668).

Na mesma liña, tamén atopamos que máis dun terzo das e dos informantes afirma que o alumnado ten actitudes máis pasotas ou máis negativas cara ao acoso dependendo da gravidade do acoso ou da situación.

Y en general... hay de todo, yo creo, hay gente que no que pasa del tema y otra que está bastante involucrada vamos (A6, 1:537).

As agresións, por exemplo o caso así máis grave, como non vin ninguha tampouco sei como reaccionaría o alumnado mesmo para a agresión sexual ou o acoso sexual. En canto ao acoso por razóns de sexo, a reacción dependerá da persoa pero en xeral pasa bastante desapercibido. Esa base, eses comentarios caen en saco roto (A7, 1:588).

Hay personas que no lo permiten por nada del mundo y otras personas que les da igual y por esa gama pues... (A10, 1:615).

De feito, unha das entrevistadas afirma que debería existir unha maior unión entre o alumnado para defenderse e denunciar as situacións de acoso.

Porque considero que, si nos impusiéramos y si todas peleáramos un poco por esto, conseguiríamos muchas más cosas que por sí solo. Obviamente, muchos son mejores que uno (A3, 1:457).

A mesa alumna afirma que ao denunciar as situacións e comentarios de acoso sentiuse atacada polos seus compañeiros.

Porque por exemplo... cuando yo me reivindicó así, cuando hacen esos chistes... no me considero feminista, me considero igualitaria. Pero por ejemplo cuando me defiendo de esos comentarios que no me gustan, me llaman feminazi y cosas así. Solo estoy diciendo que no hagáis esos comentarios, que no nos consideréis inferiores... en plan, ellos consideran que nosotras simplemente por defender nuestros derechos y nuestra igualdad pues que somos feminazis, que somos... como dicen... dictadoras (A3, 1:463).

Varias alumnas tamén sinalan situacións de acoso na aula nas que se sentiron arroupadas polos compañeiros/as debido á súa alta sensibilización fronte ao acoso sexual e en función do sexo.

A mí me gustó mucho cómo reaccionaron porque éramos totalmente una piña. A mí cuando me pasó eso ya vinieron todos: «no te preocupes que si dice algo ya saltamos todos en clase». A mí eso sí que me gustó. Yo me sentí muy... muy apoyada. Incluso cuando se lo hicieron a las otras chicas hicimos lo mismo. (A16, 1:691).

De mis compañeros de mis amigos... eh... creo que están, excepto algunos, están bastante les preocupa bastante este tema (AG, 1:536).

Yo, en principio... mis compañeras y compañeros creo que están todos muy sensibilizados con estos temas, la verdad. Sí que todos empezamos con una formación mucho menor y teníamos pues igual a veces algún comentario y bueno, entre todos nos corregimos todo el tiempo. Hoy todos intentamos tener cada vez un lenguaje más perfeccionado para no repetir este tipo de situaciones y yo creo que lo conseguimos. Incluso también a nuestro entorno trasladamos nuestra formación (A13, 1:651).

Nesta mesma dirección, unha das persoas informantes explica que dende a delegación de alumnado da universidade se lles presta axuda ás persoas que sofren calquera problemática, incluídas as situacións de acoso.

Yo te puedo decir desde delegación se ha llevado al decanato, vamos a ver qué se puede hacer, porque si no puedes estar con esta persona en el laboratorio pues no vas a estar, tú lo que tienes es que sentirte segura en la universidad, pues te vamos a recomendar el gabinete psicológico... (A4, 1:469).

Así mesmo nas alegacións feitas polas/os informantes obsérvase que nalgúns casos din que son as alumnas as que teñen actitudes máis negativas cara ás situacións de acoso e os alumnos tenden a negalas e a ser máis *pasotas*, mentres que noutras din que alumnos e alumnas expresan as mesmas actitudes ou mesmo que as alumnas tamén son «pasotas».

Las chicas están mucho más implicadas, porque creo que somos las que más lo vivimos. Y los chicos creen que lo ven así un poco... (A2, 1:436-437).

Por exemplo yo creo que los chicos las hacen un poco en plan, por hacer ¿sabes? Que no hay concienciación 100 %. Porque lo que te digo, consideran que somos inferiores entonces... es que... como que les dá igual un poco el tema. Ellos van a seguir siendo los mejores pase lo que pase, entonces como que puf, mira... ¡que te den! Pero, considero que la gente es bastante pasota en ese sentido y sobre todo las chicas, somos bastante pasotas en ese sentido muchas (A3, 1:456, 464).

Pasota. Nadie hace nada nunca, ni comenta nada, ni se queja, ni pone una queja escrita... nadie hace nada. Se calla y ya está. Y deja que pase el curso, los exámenes y todo. Nadie hace nada nunca. Tanto chicos como chicas (A5, 1:506- 507)

En terceiro lugar, respecto ás actitudes cara o acoso que o alumnado entrevistado percibe no profesorado, a maioría dos e das informantes aluden que depende da persoa, pois algúns profesores/as están máis implicados/as e outros/as menos.

Pues no sé, me imagino que habrá un poco de todo, quizá algún profesor que lo ignore por no parar la clase o por no dar más pie o por lo que sea, y a lo mejor habrá otro profesor que pare la clase y eche al alumno que esté haciendo el tonto (A4, 1:471).

También hay de todo, yo creo (A6, 1:538).

Hai profesorado que vexo bastante ben e outro que eu creo que non lle dan nin importancia (A11, 1:632-633).

Depende del profesorado. Hay personas que sí que nos han dado formación... y muy diversa. Por lo menos las personas que han trabajado el tema de género, por lo menos en educación, sí que han sido personas comprometidas. Pero luego ha habido personas que no. Y personas que sí que reproducen ciertos chistes o mismo desprestigian el trabajo de algunas personas (A9, 1:611).

La mayor parte de los profesores del año pasado, sacando a este profesor, sí que estaban muy concienciados en tener un lenguaje igualitario. O incluso a hablar de homosexuales, yo me daba cuenta de que, por ejemplo, este profesor como que dice: «ai si, andan os homosexuais por aí...». Y como que sueltan la risilla floja de... no es lo normal (A16, 1:692).

De feito, unha das entrevistadas explica que hai dous tipos de profesores, segundo se manifesten máis ou mesmo en contra do acoso sexual e en función do sexo.

Veo dos bloques bien definidos: los profesores y profesoras que tienen una formación en género o que están sensibilizados con todo este tema, y otros que directamente no (A12, 1:652).

Dúas das alumnas incluso expresan que as actitudes do persoal docente dependen do seu xénero, e que as profesoras son as que teñen actitudes máis negativas cara ás situacións de acoso sexual e en función do sexo, comparativamente cos profesores.

Si se lo cuento a una profesora y me dice que... que soy una exagerada y que eso no es así y a lo mejor si voy a junto otra profesora sí que me hace caso (A14, 1:670).

La verdad profesoras en general... en particular profesoras más enteradas y más conscientes de que estas cosas pasan que profesores. Como que ellos pasan de eso y que eso no pasa aquí, eso es de... otro mundo (A12, 1:644).

Non obstante, si que son conscientes de que deberían ter unha actitude claramente posicionada en contra das situacións e condutas de acoso sexual/por razón de sexo.

Creo que todos los profesores deberían tener valores, respetar... Y que los alumnos... Porque en sí es lo que nos están transmitiendo, somos como esponjitas. Nosotros lo que queremos con esta carrera es ser profes (A16, 694).

Outras tres persoas entrevistadas afirman que descoñecen as actitudes do profesorado cara ao acoso ou incluso consideran que non teñen a formación axeitada neste ámbito.

Es que, claro, no podría hablar de una actitud concreta, común... (A17, 1:714).

Eu polo menos nunca tiven unha experiencia de que un profesor falase ou non, ou se tratasen estes temas directamente co profesorado. Entón tampouco che sabería dicir (A7, 1:590).

Hay muchos profesores que no los veo sensibilizados en muchos aspectos que no sé... que para mí no tienen toda la formación necesaria para ser profesor de nuestra carrera. Yo creo que de todos los profesores de nuestra carrera por lo menos deberían tener formación (A13, 1:653).

Pola contra, unha das alumnas expresa que os e as docentes teoricamente penalizan as situacións de acoso.

Y sí que veo a mucho profesorado que igual durante cuatro años con el motivo que sea, tiene cierto discurso y luego por actitudes no. Y eso se acaba viendo. Y dices... te da rabia porque nos desprestigia como profesión, perdemos legitimidad (A9, 1:606).

Na mesma liña, o resto dos e das entrevistadas manifestan que o profesorado ten actitudes positivas cara ao acoso, ao ser «pasotas», non ver as condutas de acoso ou ter medo das consecuencias se as denuncian.

Ah, no se inmutan, nunca hacen ningún comentario al respecto ni nada. Tampoco creo que ellos lo vean, porque las situaciones que yo te estoy contando pasan en delegación de alumnos y en el comedor, entonces ellos no están allí con nosotros (A3, 1:458).

A los profesores les da un poco de miedo... a los profesores, al equipo de... de las facultades les da un poco de miedo que pueda generar mala imagen de la facultad. Cuando fue el caso de carnaval nos dijeron que en vez de generar mucho bombo fuéramos con cuidado porque eso da mala imagen y tal. A veces se preocupan más de que las cosas no afecten a la propia universidad a que las cosas afecten a la gente (A8, 1:591).

Pola contra, tres alumnas afirman que as e os docentes teñen actitudes negativas cara ás condutas de acoso sexual.

En cambio otro día caminando por el pasillo me crucé a varios profesores (chicos y chicas) que lo estaban hablando y estaban diciendo que era algo importante, que parece que no pero... sí que lo ves (A2, 1:443).

Yo creo que sí que están bastante concienciados. Siempre hay excepciones que no pero por norma general, sí. Yo creo que sí (A10, 1:616).

Me pasó una vez una situación muy curiosa, tenemos una profesora [...] Y estábamos en clase haciendo ejercicios por parejas, cuando me tocó salir a mí al encerado, él dijo: «eh, hazlo bien eh mujer, no me dejes quedar mal». Y la profesora le dijo: «ese comentario de mierda te lo ahorras, eso es paternalismo machista, y la próxima vez que vuelvas a soltar un comentario de esos temas te vas de mi clase». Y fue la única vez que vi que realmente una profesora se impusiera ante un comentario de ese estilo. En plan, a mí... sinceramente no me sentó mal porque estoy tan acostumbrada todos los días. Pero sí que la profe sí que se sintió ofendida de verdad y sí que reaccionó. Fue la única vez que una profesora reaccionó ante eso, una vez y la única por ahora en 4 años que llevo aquí [risas] (A3, 1:459).

A ver, eu creo que actúan máis radicalmente. É dicir, se... pois un docente ou unha que toman medidas máis drásticas cá nós. Ao mellor nós imos máis pola forza e eles van máis polo legal (A15, 1:680).

En terceiro lugar, respecto das *actitudes da universidade percibidas polo alumnado*, a ampla maioría dos e das informantes apunta que é un tema que ten que ser tratado na institución e fóra dela.

Hombre, yo que creo que es importante el hecho de, si la hay solucionarla (A4, 1:472).

Para la universidad y para lo que no es la universidad (A8, 1:592).

A universidade debe ser un exemplo de respecto, de tolerancia, de igualdade (A7, 1:593).

Sí, para todos. Para la sociedad en general o para quien sea (A9, 1:607).

Tratala é moi importante e que non a haxa, tamén (A11, 1:635).

Sí porque es un tema que hay que tratar y conocer y... desarrollar y saber sobre él (A12, 1:647).

Ademais, a través das súas expresións emerxen varios motivos polos que o acoso sexual e en función do sexo debe ser un tema importante para a universidade.

Sí que es importante porque... por el hecho del desconocimiento sobre lo que es el acoso sexual porque... puede venirte un alumno, es que te hablo con ejemplos porque no sé muy bien cómo explicarlo sin... puede venirte un alumno y decirte: «oye, estás muy buena», por decir algo, «oye, estás muy buena» y no entender que eso está mal y que eso es acoso. Y... tú si tampoco lo sabes lo aceptas y dices: vale, es su opinión y punto. Pero si tú no sabes lo que es el acoso y que eso es acoso tampoco te puedes defender y no puedes decirle: oye, mira, eso no me lo digas más que es acoso y no me parece bien. Desconocen los términos, desconocen lo que es (A12, 1:646).

De feito, un par de informantes manifestan que para manter o prestixio da universidade deberíase contar con persoal formado e concienciado no tema do acoso sexual. Co cal a universidade debería implicarse a nivel institucional para previr e sancionar este tipo de situacións.

Pero creo que es importante porque no creo que sea bueno para la universidad tener a esta clase de personas trabajando aquí, cuando hacen sentir así a los alumnos. Me parece que estos comportamientos no se deben permitir. Si una persona se comporta así, pues no debería estar trabajando aquí (A5, 1:511).

Una universidad que su alumnado y su profesorado diga que este es un espacio totalmente sin violencia, sin... eso al fin y al cabo es violencia ¿no? sin violencias... Este es un espacio seguro. Pues, tendría prestigio. No sé, tener una universidad que está en contra y que se posiciona en contra de este tipo de cosas de forma explícita (A10, 1:621).

Sí. Y debería ser más... Entonces sí que se debería ser súper tajante. Y la Universidad de Vigo por supuesto. No debería ser menos que otras (A10, 1:622- 623).

De feito, argumentan que, a universidade debería implicarse para que o acoso non repercuta na súa formación, non só é importante por iso senón porque repercute en toda a súa vida.

Porque... ya te digo porque yo cuando me sentía... ahora ya lo llevo mucho mejor, ¿no? Pero cuando lo llevaba, realmente mal, yo dejaba de venir a clase y dejaba de todo. Entonces eso interfiere directamente en la eficiencia de la propia facultad a la hora de enseñar. Porque si la gente se siente mal, y por culpa del... no es que te sientas mal contigo misma solamente, sino que en el entorno (A1, 1:444).

A ver, es que no tanto para la universidad sino tanto para la vida. Porque tú obviamente vas a salir de aquí y vas a seguir en la vida y pues el día de mañana igual llegas a ser jefe. Si tú ya consideras que las mujeres son inferiores, ya por el simple hecho de ser mujeres, tú cuando seas jefe vas a seguir pensándolo y las vas a tratar de manera diferente (A3, 1:460).

Porque si es algo que queremos erradicar de la sociedad y estamos formando a educadores... pues, es que es básico ¿no? (A13, 1:655)

Porque es algo que existe y está. Entonces, si hay algo que existe y está y es una parte enfermiza... y encima en una comunidad joven o mayoritariamente joven, pues sí (A18, 1:721).

Varias/os estudiantes non perciben que a problemática do acoso sexual e por razón do sexo sexa importante para a universidade. Así, a maioría dos alumnos e alumnas afirma que non hai unha verdadeira implicación por parte da universidade en previr, dar resposta ou solucionar este tipo de situacións, ou que esta é insuficiente.

Yo creo que no. No (A17, 1:715). Un claro ejemplo es, nunca han venido a preguntar ni hacer ningún tipo de encuesta ni interesarse por... si ha habido algún, suceso o... Jamás. No hay como una... no, ya acabo... No hay un hacerse cargo de eso como universidad, no (A17, 1:716).

Yo creo que no, que no se le está dando la importancia que se le tiene que dar. Partiendo de la base que hay profesores que no tienen la formación en este... en esta... materia, por decirlo así, qué formación van a dar. Si ellos no la tienen no la pueden transmitir, básicamente (A13, 1:656).

¿Desde la universidad? Yo creo que no. Yo creo que no (A13, 1:657).

Yo diría que no hay una verdadera implicación (A17, 1:725).

Ademais, aluden que non existe esa implicación por parte da universidade nin do profesorado xa que é un tema tabú ou silenciado.

No porque nunca hemos hablado del tema. Jamás. Ningún profesor con el que hayamos hablado: oye, ¿cómo os sentís? ¿os habéis sentido acosados...? No, nadie. De eso no se habla (A18, 1:729).

Yo creo que es un tema tabú. En plan que, que no se habla. Realmente yo creo que se habla cuando pasa algo grave. Por ejemplo te aseguro que si aquí se produjera una violación o algo así por parte de algun profesor o algun alumno, sí que se harían campañas de concienciación y demás. Pero como no pasan esas cosas, pues creo que tampoco se molestan en profundizar más (A3, 1:465).

Creo que se puede promover una charla sobre el acoso sexual o unas jornadas sobre el acoso sexual, pero después creo que a la hora de la verdad no hacen nada... Ni se interesan por saber si pasa algo de este tipo, ni... no sé, creo que muy bien toda la información, pero que como si no fuera con ellos el tema. Como si aquí no pasara. Esa es la sensación (A5, 1:513).

No es importante para la universidad desde mi prisma... terminamos la carrera en diez días y es la primera vez que se trata este tema... (A18, 1:717-718).

No mesmo sentido, un pequeno grupo afirma que ata esta investigación non viron a implicación da universidade na problemática do acoso sexual. Non obstante, unha das informantes expresa o desprestixio que hoxe en día teñen este tipo de estudos con perspectiva feminista.

Ahora... pues supongo que sí porque hasta ahora no hubo cuestionarios ni preocupación por las personas que sufrieron este tipo de situaciones (A14, 1:675).

Yo no veo ningún, excepto esto ahora, este plan de la encuesta y tal, que sí que me pareció bien, eehh... no hay mucha más acción por parte de la universidad, creo (A6, 1:541).

Y hasta este estudio, yo creo que pocas iniciativas vi en este sentido de sensibilizar sobre estos temas y un poco, pues eso (A13, 1:659).

Por los discursos que subyacieron en contra del feminismo, de los estudios de género en general [...] Y más en el contexto de ahora donde se tacha, se duda, se duda de las investigaciones de acoso sexual, de acoso por motivo de género. (A9, 1:609)

Nos discursos de quen afirma que o que fai a universidade para frear e solucionar o acoso é insuficiente, apúntase que botan de menos máis formación e investigación sobre a temática do acoso.

Pues quizás hacen esto como estás haciendo tú las encuestas y demás pero... (A3, 1:466).

Entonces yo creo que quizá echaría de menos alguna charla o algo así (A4, 1:474).

Para ensinar si sexa eu creo que faltaría algo tamén máis que haxa máis... É o que digo eu, de cursos e de algo disto e de concienciación entre os compañeiros e compañeiras. Máis de iso (A11, 1:638)

Pola contra, cinco das persoas entrevistadas aluden que a implicación que perciben por parte da universidade para previr e solucionar este tipo de acoso é fundamentalmente a través de docentes implicadas/os nesta problemática.

Yo creo que sí porque... a ver, por el hecho de organizar jornadas y charlas... profesoras que si necesitas algún tipo de información te la proporcionan, que van más allá de los estudios y... por eso, por dar a conocer más cosas, no quedarte solo en tu materia ¿sabes? Organizar cosas, hacer estudios, sacar artículos, darte libros o... ¿Sabes? Darte información... que sí que están involucradas (A12, 1:648).

Básicamente... menos la formación específica que, que algunos profesores, bueno no todos ¿no? pero transversalmente sí que muchas profesoras y profesores sí que lo tratan hay otros que totalmente lo ignoran... (A13, 1:658).

Eu penso que se debería traballar máis en sensibilizar a xente por outras vías en plan: incluíndo materias específicas (A15, 1:684).

Yo creo que la universidad sí que está trabajando mucho lo que pasa es que siempre hay algún profesor, alguna persona que... pues como que está al margen de eso pero en general sí creo que se está trabajando mucho (A16, 1:718).

No que corresponde ao resto dos e das entrevistadas expresan que non saben se existe esa implicación, o que teñen claro é que existe tolerancia con algunhas das condutas de acoso sexual e en función do sexo e que son as alumnas as máis afectadas.

Las chicas están mucho más implicadas, porque creo que somos las que más lo vivimos (A2, 1:436).

Non debería selo porque debería estar... non debería existir. Pero eu penso que sí porque, eu creo que aínda que non o vemos eu creo que sí que o hai ao mellor indirectamente, ao mellor con insultos, bueno con insultos non, pero igual con miradas. Eu creo que igual con comunicación non verbal con miradas, con xestos e así eu creo que sí (A15, 1:681-682).

6.2.1.1.4. Relatos de acoso sexual, por razón de sexo e agresión sexual no contexto universitario

No referente a esta cuarta categoría de primeiro nivel de profundidade, *relatos de acoso sexual, por razón de sexo e agresións sexuais no contexto universitario*, identifícanse dúas subcategorías referidas aos relatos en *primeira persoa* e aos relatos narrados en *terceira persoa*. Ademais, en cada unha delas diferéncianse os relatos relativos ao acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresións sexuais.

6.2.1.1.4.1. Relatos narrados en primeira persoa

Respecto aos relatos dos e das entrevistadas narrados en primeira persoa, emerxen subcategorías de terceiro nivel de concreción: i. Relatos vividos de acoso sexual; ii. Relatos vividos de acoso por razón de sexo; iii. Relatos vividos de agresións sexuais; e iv. Outros relatos relacionados. Ademais, dentro desta subcategoría de terceiro nivel emerxen tamén categorías de cuarto nivel.

Respecto aos *relatos de acoso sexual vividos*, atopamos que máis da metade dos e das entrevistadas relatan situacións de *acoso sexual no contexto universitario*, de feito algunha alumna narra máis de sete experiencias.

Sí, bueno yo creo que sí (A5, 1:946).

Yo creo que sí (A6, 1:1001).

Unha das alumnas revela que ela sufriu situacións de acoso sexual, pero que algunhas persoas do seu ambiente a catalogaron como «paranoica».

¿Acoso sexual en la universidad? Yo, por ejemplo, he tenido ciertas situaciones con compañeros, y para mi forma de ver sí han sido acoso sexual, pero luego, lo comentas con gente y el problema es mío porque soy una paranoica. Luego lo comento fuera de aquí, porque por ciertas circunstancias estoy en tratamiento con unha psicóloga y tal y dice que lo lógico sería que yo denunciara esa situación, entonces no sé. Si es acoso o no... Por lo que me han dicho sí, por lo que yo pienso también, pero por lo que dicen ellos no (A1, 1:739,741).

Outras entrevistadas relatan que sufriron situacións de acoso sexual a través de comentarios verbais nas aulas, así como a través do comportamento de certos docentes, que incluso as invitaron ós seus despachos.

Vale, pues es un profesor que suele tener palabras un poco igual subidas de tono, comentarios subidos de tono hacia las mujeres en general en las clases. Con comentarios como: que si queremos subir la nota o aprobar que podemos ir a su despacho a buscar caramelos y que «fresquitas» le gustan más y esas cosas [...] viendo como era el comportamiento con mis compañeras pues yo ya evitaba todo contacto (A5, 1:948, 953).

Por exemplo, levas un pantalón axustado e xa o falan na clase ¿sabes? [...] Pois saben que ao mellor levas unha tanga ou non. Entón sentes un murmullo por detrás ao mellor de dous chicos, de que se fala na aula (A11, 1:1188-1189).

Aquello fue acoso sexual, pero si por ejemplo algún profesor... intenta... Te habla de manera muy cariñosa. Entonces a lo mejor te dice: bueno reina, tráeme esto. No, reina no. Yo soy una alumna y no quiero que me llames «reina». Pero a mí alguien de fuera no me gusta que me diga eso [...] Miradas... o «mi amor». Así apelativos cariñosos, en general (A14, 1:1235, 1:1237).

Por outra parte, dúas alumnas e un alumno relatan situacións de acoso sexual de tipo físico, no cal encadran situacións de cóxegas, tocamientos e invasión do espazo físico.

Empezaba así como quien no quiere la cosa, de broma y bueno... al final ya se veía que era... a propósito. Y bueno a mí y a otras personas del entorno (A6, 1006).

Estábamos corrigiendo en el ordenador y esa persona puso sus brazos por encima, de manera que sus brazos están a unos centímetros más altos que tus... [¿Es decir, te abrazó por detrás?] Sí. Y fue muy violento (A9, 1134,1136).

Un día que salimos pues sí, me lo tuve que quitar de encima unas cuantas veces (A13, 1:1231).

É preciso sinalar que unha das alumnas entrevistadas relata casos que sufriu de acoso sexual por parte dun profesor. Non obstante, a pesar de expresar esa incomodidade ante as miradas ou comentarios pensa que non constitúen situacións específicas de acoso sexual.

Sí, por parte del profesor, eso de quedarse mirándonos el culo o... [...] Algunas situaciones que no son cómodas. Por ejemplo, esto no sé muy bien si se podría considerar acoso sexual, pero el año pasado teníamos un profesor en la facultad que cuando las chicas íbamos con ropa más fresquita o así, pues sí que notabas cómo se te quedaban mirando y era muy incómodo. Incluso te mandaba ir al despacho pues para hablar del examen y a lo mejor no era por el examen, que era: «¡ah! Pues ven». Y te cogían las... A mí por ejemplo sí que me lo hicieron, de cogirme así, de ponerme a su lado y decirme: «¿no quieres ver

tu examen?» Y no era por el examen, lo podía ver perfectamente. Entonces ahí fue: «no, mira disculpa, tengo el coche mal aparcado y no tengo tiempo». Y... en el examen, por ejemplo, a mí me sentó fatal porque no entendía una pregunta y entonces levanté la mano y vino el profesor, y en vez de explicarme lo que le quería preguntar me cogió la mano. Yo tenía el boli agarrado entonces me cogió mi mano y me empezó a rodear dos respuestas. Yo me puse tan nerviosa que de hecho paré de hacer el examen, se lo entregué y... me fui [...] Yo es que en eso no sabría decirte si... a lo mejor fue cosa mía, pero a mí sí que me pareció que sí. Pero ya no solo me lo hacia a mí, hacia otras chicas también. Y me pasó que estaba entregando un trabajo que teníamos que hacer y al salir pues noté cómo se me quedaba mirando... (A16, 1:1267, 1:1270, 1:1283).

Unha das entrevistadas incluso afirma que sufriu este tipo de situacións, de acoso sexual non verbal, con máis dunha persoa no contexto universitario.

Sí, sí. Miradas muchísimas, porque en plan yo tengo el pecho muy grande y siempre lo suelo llevar tapado. Pero cuando no, en plan imagínate que una camiseta se te baja un poco. Y yo a veces me siento así, y yo digo ¿qué tengo que estar así todo el rato tapándome? Es que hay veces que no se puede llevar ni una camiseta un poco tal porque ya... o incluso las chicas que van en legging: «buah, menudo tanguita». Cosas así, que dices tú, a ver... vale, que no hace falta que estéis comentándolo en plan sexual... [...] Es que yo si veo a un chico digo, vale, es un chico guapo. Nada más. No veo necesidad de hacer esas tonterías, de verdad. Es que me... ¡Me enerva! (A3, 1:866, 868).

Unha das alumnas entrevistadas relata ata sete situacións diferentes de acoso sexual sufridas no eido universitario, tanto verbal coma non verbal.

Sí, sí, sí [de parte de un compañero] te puedo decir un número y a lo mejor son 6 o 7... compañeros también (A1, 1:803-804).

O que te lo dicen tan libremente que: yo te tengo guardada en el WhatsApp como «La zorra de clase» o cosas así (A1, 1:760).

O el mítico si sales en las fotos con los morritos, yo no lo entiendo, pero te lo dicen,... si sales así... [Gesto morritos] te dicen que tienes boca de mamada (A1, 1:763).

Así, incluso esta alumna revela que sufriu situacións de acoso sexual que implicaron tocamientos nas súas partes íntimas sen o seu consentimento.

Ha habido, incluso... ¿Cómo te lo puedo decir? Entre el juego de soy tu amigo, pues hoy te toco el culo porque me apetece, vamos a ver cómo tienes las tetas y cosas así [...] Yo viví que me tocaran el culo y el pecho, pero no sé si entra más en el acoso o en la agresión. Ellos cogen y te hacen plas! «Ohh pero si las tienes muy blanditas [en referencia a los pechos] O... sí sí sí...» (A1, 1:753, 1:802).

Por outra parte, algunhas das situacións que relatan as entrevistadas teñen que ver coa súa vestimenta; así, dependendo da prenda que leven posta, recibirán un trato ou outro por parte dos seus compañeiros; por exemplo: levantarlle a saia ou mirarlle constantemente o escote.

En plan, si vas en mini falda como tenga vuelo te van a intentar... que es que volvemos a como cuando éramos niños, que yo recuerdo cuando tenía 6 o 7 años en el patio del colegio que sí, los niños tenían la

gracia de subirte la falda y tal y cual. Ahora con 20 pico años que tenemos todos, ¿qué haces levantándome la falda? (A1, 1: 809).

Yo si vengo con un escote, hay ciertas personas con las que no puedes hablar por que te van a estar mirando a las tetas todo el rato, pero sabes lo que es, todo el rato y que aun por encima se lo dices y te dice: «nooo, si yo estoy mirándote para los ojos» y mirándote para el escote. (A1, 1: 806).

De feito, incluso conta como os seus compañeiros lle fixeron unha gravación por debaixo da súa saia e a colgaron na rede.

Y luego en las salas de estudio, tenemos una mesa muy grande, y debajo están los enchufes. En verano, que no te toque enchufar el ordenador debajo de la mesa! [...] Porque claro, en verano vienes en pantalón corto o en falda o vestido. Es lógico, hace calor. ¡Pues madre! Me tienen hecho vídeos incluso, y andarme así... para buscar y provocar que se me suba más la ropa o así. Y cuando te das cuenta, está uno por un lado grabandote, el otro por el otro ¡Claro! Tú te quieres esconder, pero te escondas por donde te escondas... cuanto más te muevas más te ven, porque hay varias cámaras... Y tú bueno... ya, luego ya queda la coña de no, no, no si alguien tiene que bajar para abajo que sea ella que es más gracioso. Y cuando ya no te dejan subir, te ponen la mano en la cabeza para que parezca que estás haciendo otra cosa, ¿sabes? Y luego te despeinan toda y: «¿que has hecho?» [...] Esos vídeos... pues la verdad yo... ni los tengo... sé que... uno creo que se había enviado... (A1, 1:812-814).

Neste sentido, esta alumna tamén conta como un docente fixo un comentario explicitamente sexual nunha das súas clases.

O te hace comentarios rollo... Tiene la costumbre de que siempre me nombra a mí para todo, no sé por qué, se sabe mi nombre desde mucho antes de tener mi ficha. Luego tiene detalles como: preguntarme si como plátanos o cosas por el estilo y cuando les preguntas, se le nota el tono, ¿sabes? Lo he comentado con más gente y me han dicho, “¡Oye, qué te pasa con tal persona que siempre va a por ti!”. Y se nota cómo tiene las intenciones. Y una vez eso, estábamos en clase y el comentario fue de repente, me dice: «¿tú comes platanos? ¿Te gustan de canarias o te vale cualquiera?». Y poco a poco iba dejándolo caer como... «y ¿cómo te gustan?».

Y no sé qué... y tu en plan... mmm da igual, ¿sabes? ¡Dedícate a lo que estamos haciendo! (A1, 1:786).

Por outra parte, algún alumna/o entrevistada/o achega información sobre a *persoa acosadora*, que son fundamentalmente profesores e compañeiros.

De un profesor (A5, 1:947).

De un compañero de clase. [...] Él era un «amigo», un conocido más bien y entonces eso, así (A6, 1:1002,1954).

De un profesor (A9., 1:1133).

Sí, el... había algún profesor que... que a las alumnas les miraba el culo. A cada alumna le miraba el culo (A18., 1:1300).

Respecto ao *lugar* onde se produciron as situacións de acoso sexual relatadas polo alumnado no contexto universitario destacan as aulas, salas de estudo e incluso os despachos dos docentes, aos que algunhas alumnas afirman non ir por medo.

En las clases. En las clases grupales y luego te invita a que vayas al despacho a revisar un trabajo o a revisar el examen (A5, 1:951).

En varios sitios. En la clase, en la parada del bus, en la biblioteca y así (A6, 1:1004).

Na aula de estudo (A11, 1:1190).

Sí, en el aula (A16, 1:1274).

Yo tampoco (voy al despacho), a mí me da miedo... a mí me da miedo (A1, 1:799).

Dúas alumnas entrevistadas incluso contan que a situación que viviron foi na aula e que nunca se atreveron a ir ao despacho do docente.

Es que tampoco fui mucho a su despacho, fui una vez para mirar el examen porque nos obligaba a ir al despacho a mirarlo. Y siempre fui acompañada, entonces... [...] A mí no me gusta ir a un despacho sola porque el hecho de que después te pueden decir...: «yo en mi despacho te dije esto». No, prefiero ir con alguien que sepa lo que realmente pasó y después si pasa cualquier cosa, ya no solo sea de acoso sino por malentendidos o así, prefiero que siempre haya alguien más. [...] Entonces prefería no ir por si acaso (A14, 1:1240).

No, yo no porque directamente evitaba ir a revisar nada. Si me ponía un 5, me conformaba con el 5, no iba nunca a su despacho. Lo evitaba completamente, ya me llegaba con lo que veía en clase (A5, 1:952).

Algunhas das alumnas entrevistadas expoñen *máis datos sobre as situacións de acoso sexual* que sufriron. Nun dos casos unha das alumnas explica que foi unha situación da que non se deu conta ningún compañeiro/a, pero que ela sentiu que ese docente se pasaba da raia. Así mesmo, unha das alumnas revela que sufriu unha constante revitimización dos acosos.

Sí, estaban mis compañeras de grupo y estaba toda la clase [...] Yo creo que no fue abrazo, pero es... con mis compañeros creo que esa actitud no se hubiera dado. Pero imagino que esa persona con un tío no haría eso en concreto [...] Pasó desapercibido. Y... entre mis compañeras fue como... todo ha sido muy violento (A9, 1138-1139, 1142).

Te encuentras con la situación que a mí me pasó... A partir de segundo empezamos a tener muchos repetidores en clase ¿no? De que es un curso aislado y empieza a repetir mucha más gente. Y me pasaba de que, con la gente que yo andaba, se nos iban juntando los repetidores. Y de estar a lo mejor fumando, y algún repetidor nuevo, que para mí era la primera vez que veía y probablemente ellos a mi también, y hacer comentarios sobre mí, ¿sabes? De... «esa es la que se pone siempre a cuatro patas» o «esa es la zorra o cosas así» (A1, 1:769).

Nunha das entrevistas unha das alumnas comenta que o docente do que relata o suceso de acoso sexual ten unha cámara no seu despacho, ou que iso cre ela.

¡Ah! Y otra cosa que se me olvidaba... ese profesor, por ejemplo, yo no sé si la sigue teniendo, pero tenía una cámara en su despacho. Yo no se la vi en primera persona pero, me han contado muchas chicas que se la vieron. El día que fueron a la revisión de exámenes a mí me dijeron: «es eso». A mí sí que me lo pareció, pero no estoy segura de si era o no. A mí me dijeron chicas de otros años que sí que se la tenían visto, incluso que tenían hablado con él (A16, 1:1817).

Respecto a como finalizaron as experiencias de acoso sexual que narran, obsérvanse que algunhas chegaron a falar co acosador e lograron que terminaran as situacións de acoso sexual.

Pues en realidade no sé por qué. Pero, un día ya, yo ya le dije que ya estaba. En realidade unos días despois seguía, pero luego no sé por qué pues paró. No sé si es que le hicieron efecto mis palabras un poco más tarde o qué, no sé [...] Porque luego ya, como que dejó un poco y... hasta que ya se paró. Pero así. Una época de hace unos... no sé, unos meses (A6, 1:1010-1011).

En relación *cos sentimentos* que as vítimas afirman ter despois de vivir esas experiencias de acoso sexual atopamos un amplo abanico de respostas, que van desde o noxo e o medo ata a inseguridade e quedar shock.

¡Es que te da hasta asco! [...] Y lo peor es eso, que es ese juego de... no soy tu amiga... Eso sí que es incómodo (A1, 1:808,817).

Mal, muy mal. Yo me sentí... en plan es que llega un punto que no sabes cómo demostrar que no es lo que dicen, ¿sabes? Y por otra parte te dices a tí misma,

¿Por qué tengo que demostrar algo, que... si yo sé perfectamente que no lo soy y quien me conoce de verdad va a saber que no lo soy? ¿Por qué tengo que desmostrarlo? (A1, 1:770).

Miedo, inseguridad (A16, 1:1834).

Unha das informantes expresa que, a pesar de ser ela a vítima do acoso sexual, sente vergoña ante esas situacións.

Pero claro, te sientes mal... dices, ¡qué verguenza! Porque otra cosa es que fuera gente que yo no tengo contacto con ella, pero es la gente con la que yo quedo para estudiar, con la que salgo de fiesta... cómo voy a decir yo... no, no, mira... pero son ellos los que me hacen llorar. Realmente queda mal. Y es difícil, porque luego mi pareja, por ejemplo, me dice que lo que debería hacer es cambiar de gente. Pero, a mi me costó muchísimo conocer gente aquí. Y cuando empecé a conocer la gente claro... al principio igual era por eso de la estoy conociendo... me dan igual los comentarios, yo quiero estar arropada y... luego cuando ves que se extendió... porque claro, una vez que se lo permites a uno, el otro se suma... claro. Pero es muy difícil cambiar de ambiente y decir ¡no! (A1, 778-780).

Respecto das *reaccións* que tiveron as vítimas ante este tipo de situacións de acoso sexual atopamos que algunhas non reaccionan, ou o fan evasivamente.

Nada, me callé (A14, 1:1247).

Nada. Tampouco lle digo nada porque, que lle vou decir? Para que me contesten e empezar así? Non. Simplemente lle poño mala cara e punto (A11, 1:1192-1193).

Pues girarme y mirarlo así: «¿qué haces?» (A18, 1:1305).

Pues... quedé parada y súper tímida porque no, no te esperas eso porque no viene a cuento, no... (A9, 1:1141).

Pues... al ser en clase la verdad es que no hago... no comento nada, porque nunca sabes qué puede hacer el profesor, él tiene las de ganar siempre. Porque si los otros profesores no te van a creer y él puede aprobarte o suspenderte como le venga en gana pues no te merece la pena meterte en esos problemas.

Entonces pues, no haces nada, vas a la clase aguantas callada sin mirarlo mucho... por si acaso, a lo mejor se cruzan las miradas y ya la coge contigo. Y nada de ir al despacho, ni a revisiones, ni a nada... hacer todo lo posible por separado y que haya suerte. Y ya está (A5, 1:956).

A mí cuando me pasó eso, no quise seguir contestando el examen, me debían quedar dos preguntas tipo test y dije: «no, se lo voy a decir ya», porque yo ya me sentía sucia porque esas dos notas no eran mías. Me las había puesto él porque quiso. Entonces yo dije: «no», y se lo entregué. Y luego me fui, me fui nerviosa, incluso llegué a casa y me fui a junto mi madre y se lo conté. Y, bueno, lloré a mi madre cuando se lo conté y me dice ella: «¿quieres que vaya allí a hablar con él?» Y dije yo: «no, mira, cállate». Pero... me sentía... no sé. Si pasaba el profesor por delante me daba la vuelta para no cruzarme con él o incluso en clase, me sentaba detrás para que no hubiera ese feedback (A16, 1:1826).

Noutros casos, ese tipo de situacións de acoso sexual tómanas a broma inicialmente, pero despois reaccionan con enfado, ou incluso pensan que é algo que se están a imaxinar ou que estás a dramatizar ata que o comentan con alguén.

A ver al principio como era de broma, pues bueno no hacía nada. Y nada... luego ya sí, que cada vez que pasaba lo apartaba y le decía que parase, pero él no, no hacía caso. Y así... (A6, 1:1114).

Yo al principio pensé que era paranoia mía, porque como, por desgracia, he vivido tantas cosas pues ahí llega un punto que te piensas que toda va hacia ti. Pero cuando comentas con la gente, y la gente que te dice que sí va a por ti... (A1, 1: 785).

No discurso dunha das alumnas entrevistadas pódese observar como ante as situacións de acoso sexual teñen reaccións moi diversas, nalgunhas ocasións rabia ou enfado.

Me río, no sé si por no llorar... por los nervios, ¿sabes? En plan... es que no sabes cómo... Yo de mí misma soy muy insegura. Entonces, me da incluso miedo ponerle cara a las cosas, ponerle frente. Porque sé que, si se dan cuenta del daño que hacen se tienen que sentir mal, si son personas (A1, 1:818).

No te queda otra, es un profesor y entonces es más complicado, por lo menos hasta que apruebes su asignatura, cuando apruebe su asignatura igual me planteo ir a su despacho y decirle cuatro cosas... (A1, 1:798).

Ya te digo, bastante mal porque habitualmente lo mío es... delante de la gente: callar o reírme. Alguna vez he acabado llorando, pero esas las menos. Entonces claro, si les río las gracias no estoy ayudando... pero es el momento de los nervios, la propia inseguridad. Porque quieras o no eso influye en tu personalidad, en sentirte menos que los demás y decirte ¿cómo afronto yo esta situación? Pues... bueno, sí, se tiene que poder, pero no encuentro la manera, lo he intentado de muchas maneras y he tenido ayuda, porque ya te digo,... tengo a mi pareja, que es un apoyo psicológico muy grande, tengo a la psicóloga pero... llegas aquí y se te juntan los problemas y es... [Suspiro] es complicado (A1, 1:781).

Esta alumna incluso conta que, en ocasións, a súa reacción é de intentar razoar cos acosadores.

Cuando me hacen ese tipo de cosas le digo: «yo a ti no te llamo ni “hijo de puta” ni te digo “maricón” ni “gordo” ni te digo nada, ¿porque a mi tú me pones un calificativo?» Y así... [Suspiros] (A1:761-762).

Yo he tenido conversaciones muy largas con... y de echarme a llorar diciéndole las cosas, ¿sabes? De coger, decir «os voy a apartar uno por uno, y hablar con cada uno de vosotros». Y yo, llorando. Diciéndoles, es

que... no puedo más con esta situación. Yo quise dejar la carrera, quise irme, a estudiar otra carrera. Y he hablado con ellos uno a uno y de echarme a llorar y diciendo: «es que no puedo, esta situación a mí me está superando». Me da igual, ya llega un punto que me da igual de donde venga el problema. El problema es que yo no puedo con esto (A1, 1:822).

Incluso relata que esas situacións de acoso sexual remataron nun acoso xeneralizado a todos os niveis, e que a súa reacción foi quedarse na casa sen asistir ás clases.

Pero la que está llorando todos los días y la que no quiere venir a clase soy yo... En el segundo cuatrimestre de segundo falté un montón porque yo decía pa mí, es ir a la cárcel. Ir allí, tener que estar todo el día aguantando... Te juzgan por todo, eh... hagas lo que hagas, ¡y llevo más de un año con mi pareja! Pues sigo siendo la guarra, sigo siendo la que quiere estar con todos, sigo siendo... (A1, 1:825).

O único alumno que relata un caso de acoso sexual por parte dunha alumna expresa que a súa reacción foi de broma e de intentar rexeitala educadamente. De feito, incluso reconece que despois o falou coa súa compañeira, admitindo que se el fose unha muller non se resolvería de forma tan doada.

Intentando rechazarla pues lo más educadamente y que no se sintiera herida y tal, sin más. [...] Nada. Me hizo gracia en verdad porque tenía bastante confianza con ella, éramos amigos. Entonces ya... ella, bueno, había bebido un montón. Yo también había bebido y nada, me lo tomé bastante a broma la verdad. Al final sí que ya estaba un poco en plan: bueno, ya está. Pero... sin más. No fue un rollo que diga: «qué mal me sentí ayer» o que me quedara algún mal recuerdo sobre eso [...] Yo no sentí que fuera una agresión o acoso sexual en ningún momento. Puedo entender que igual si hubiera pasado al revés, igual sí. No sé. Yo nunca hice eso, pero sí... pudo ser un poco... violento (A13, 1:1845-1846, 1234).

Relativo a se *sentiron que podían contar con alguén ante esas situacións*, a maioría relata que atopou axuda en compañeiras/os ou en amizades. De feito, unha das entrevistadas expresa que lle gustaría ter apoio dentro da universidade.

Sí, me desahogo con mis amigas y tal (A14, 1:248-249).

Sí, a ver, sé que hay mucha gente que sí le cuentas..., tengo mucha gente en clase que es... a parte de que tienen dos dedos de frente, es consciente de las situaciones (A1, 1:849).

Me hubiera gustado que alguien hubiera hecho algo. Pero, claro, yo no me atrevía a ir al decanato y mucho menos a contar las cosas. Entonces, se lo conté a mis amigas de clase, a alguna de mis amigas también se lo hizo, a muchas, y claro, entonces sí que decimos qué hacemos. Ellas sí que entraron en su despacho. Yo no fui capaz. Yo me puse tan... me encerré tanto que... Pero sí que es cierto de que a muchas chicas también se lo hizo (A16, 1:1817).

Sí, sí... a mis amigas, a mis padres también se lo conté... (A6, 1:1545).

Non obstante, unha das alumnas relata que lle contou o sucedido a un docente.

Sí. Y también, lloré allí con ella [...] Después se lo fui a decir a... pero... sin más (A14, 1:1250-1251).

Pola contra, os restantes sete entrevistados/as afirman que non sufriron situacións de acoso sexual; non obstante, algunhas das alumnas teñen certa dúbida de se o sufriron ou non.

Yo, en la universidad, no (A10, 1:1160).

Es que, claro, acoso sexual y con razón de género, de sexo, están muy unidas ¿no? No sé si me explico. Sería más diferente o sería más claro en una persona LGTBI-Q que... no sé si vale. Entonces... acoso sexual yo creo que no (A10, 1159-1160).

Yo creo que no. [...] Directamente, creo que dentro de lo que es al ambiente universitario, no (A13, 1:1224-1225).

En segundo lugar, referente á categoría de terceiro nivel *relatos vividos de acoso por razón de sexo*, emerxen tamén categorías de cuarto nivel referidas a: i. Tipoloxía por razón de sexo; ii. Características da persoa acosadora; iii. Lugar específico onde se desenvolveu o acoso; iv. Sentimentos da vítima, así como a súa reacción (v); e vi. Axuda percibida ante estas situacións.

Relativo á subcategoría de cuarto nivel, tipoloxía de acoso por razón de sexo, emerxen relatos relacionados con acoso verbal tanto referidos a mulleres coma ao colectivo LGTBI-Q, pero tamén acoso non verbal e físico. Así, atopamos que dous terzos do alumnado entrevistado relatan situacións de *acoso por razón de sexo* no contexto universitario, de feito algunha alumna narra máis dunha experiencia. Así mesmo, a maior parte das situacións encádranse dentro do acoso verbal, referido fundamentalmente a comentarios sexistas e estereotipados.

Sí, comentarios, chistes... es que esos comentarios hacia el hombre nunca los vas a escuchar. Siempre se escuchan hacia nosotras. [...] Estas coñas, todas se hacen, yo creo que... el 90 % por parte de chicos... una chica nunca dice... (A2, 1:1846- 1847).

Es... tanto sus apuntes como su forma de dar clases... era todo súper machista ¿sabes? Aparte de que no existía un lenguaje inclusivo en clase, él, ya por su forma de expresarse no trataba igualmente a las mujeres que a los demás. Tú leías los apuntes que teníamos que estudiar para el examen y eran totalmente es que fuera de sentido. No sé, muy machistas (A12, 1:1204).

Dice: «a ver, las chicas sois mejores a la hora de estudiar la carrera de (xxx) pero después los chicos a la hora de explicar se les da mejor, tienen más afinidad con los niños» (A14, 1:1254).

Unha das alumnas conta tamén como sofre de forma continuada comentarios por parte dos seus compañeiros que tratan ás mulleres como obxectos de desexo.

O que utilicen a las chicas como un objeto de deseo, ¿sabes? En plan, que estén todo el rato comentando qué hacen, qué dejan de hacer con sus chicas, parejas. «No, es que la noche pasada me follé a no se cuantas», «no, es que yo no sé qué»... ¿Sabes? [...] Y yo considero que hay cosas que no deben contar o que simplemente cállatelas, ¿sabes? por hacerte el gallito tío a mí no me impresiona decir esas cosas [Risas] (A3, 1:854-855).

Nalgúns casos apuntan que este tipo de comentarios poden non ser directamente dirixidos a elas, pero si ao grupo no que se encontraban.

Pues comentarios machistas, cualquiera de... de todo [...] A ver, en clase, siempre hay compañeros que sí que hacen comentarios y tal. No justo hacia mí, pero en general (A6, 1017-1018).

Sí. Cuando muchas veces se generalizaba en clase... con determinados profesores sí que se utilizaba al colectivo de las mujeres. Es que... son cosas que analizas, te quedas con el análisis que has hecho, pero es que no acabas tomando nota (A9, 1:1149).

Sí, hacia mujeres en general, hacia mí no, de todas las alumnas... a una alumna le había dicho en alto: «Claro, como eres mujer no entiendes». Algo así fue, pero no... Quedó ahí la cosa porque sí no... la chica igual le decía algo más, pero bueno, solo fue eso (A12, 1:1206).

Ademáis unha das informantes relata con detalle como son ese tipo de comentarios sexistas benevolentes e paternalistas por parte dun docente.

En clase dijo que las chicas que teníamos que ir por el lado de la acera que no van los coches y que los chicos deben ir por el otro porque sí no... que los chicos siempre son más fuertes que las chicas. Que por el lado que vienen los coches que él cuando va una chica cerca de la acera pues a la chica siempre la aparta y la pone del lado más protegida hacia los soportales para ir él del lado donde pasan los coches por si pasa algo que le pase a él y no le pase nada a las chicas. Como diciendo que las chicas somos más débiles (A16, 1:1280).

Este mismo profesor fue el que dijo: «venga, necesito cuatro chicos fuertes para que me muevan cuatro mesas y cuatro sillas» (A16, 1:1327).

Y de hecho... otro día nos faltaban a nosotras mesas y sillas y vinieron unos chicos y unas chicas y los chicos traían las mesas y las chicas traían las sillas y el profesor le dijo a las chicas: «señoritas, ¿y luego a vosotras os hacen andar con las sillas? ¿No hay hombres suficientes en la clase?». Y ese es un comentario que incluso a ellas no les sentó bien por el hecho de: «qué pasa ¿no puedo con una silla? Ya traigo la silla porque no me dejaron traer la mesa. Pues... no me digas tú nada» (A16, 1: 1957).

Unha das alumnas incluso conta que ese tipo de comentarios tamén son feitos polos compañeiros.

En plan, comportamientos que... por ejemplo, estar en el laboratorio y que te digan: «Friega tú que eres mujer. Ya yo hago los cálculos». Es como, «tú también puedes fregar y yo también puedo hacer los cálculos, ¿sabes?». Cosas así de esas, muchas veces, vamos. (A3, 1:851).

Pues es eso. Estar pues haciendo un trabajo, pues yo qué sé, imagínate que tiene dos partes, una más científica y otra más de dar tu opinión. Pues los chicos consideran que ellos son mejores haciendo ciertas cosas, entonces, por ejemplo, «la científica la hago yo porque soy mejor que tú, y tú haces la otra pues porque como es más un poco de dar tu opinión pues tampoco importa tanto, tal». (A3, 1:853).

Neste sentido dúas das entrevistadas relatan como sofren comentarios discriminatorios por parte dun profesor na aula.

Comentarios, y como que todo lo que decimos nosotras está mal o que no nos quiere escuchar directamente. Y si lo dicen los chicos pues sí, hablan perfectamente, comparten opiniones perfectamente, discuten sobre la duda, no hay problema ninguno, lo vuelve a explicar... pero si lo hacemos las mujeres no [...] Tú empiezas a hablar y él ya te corta gritándote. Igual estamos haciendo un trabajo y tenemos una duda sobre

cómo enfocarlo o una intervención que hacer y parece que te grita, no te deja ni... llegar a plantearle la duda. Antes de que se la empieces a plantear te corta, te empieza a gritar y ya se va por otro lado para gritarte y para decirte que lo estás haciendo mal y que no, y que no y que no (A5, 1:959, 1:965).

El... docente es, bueno a mí sí me ha hecho sentir muchas veces como... de alguna manera sí he sentido un fuerte machismo y una cuestión de superioridad de: "Yo estoy aquí y puedo hacer lo que me da la gana, entre comillas, y además necesitas utilizar este taller y necesitas... preguntarme cosas y que yo te las explique" (A17, 1308).

Asimismo, un par de alumnas cuentan como, polo feito de ser mulleres, se ven discriminadas nas aulas, non só por comentarios sexistas senón tamén por menosprezos e insultos.

Ya sea un menosprecio en cuestiones argumentativas ¿no? En una discusión, pues... tú no tal porque tú otra cosa, o tú... o «¡haz un sándwich!», por ejemplo ¿no? Así que... sí (A10, 1:1164).

Hablando sobre clases que dábamos y tal, comentarios de feminismo, pues: «esto me parece excesivo, es de feminazis», dicho por alumnas y alumnos (A12, 1:1218).

Xunto cos comentarios sexistas, tamén se evidencian comentarios, chistes ou xestos homofóbicos ou discriminatorios relacionados coa identidade e a orientación sexual e feitos polo profesorado.

Por parte del profesorado en una clase sí... sobre todo con el colectivo LGTBI-Q, concretamente hombre, que se metió con el colectivo LGTBI-Q. Y yo formo parte de la B de LGTBI-Q, entonces, y a parte de ser mujer, pues sí, sí que hubo... (A10, 1:1163).

¿Chistes? y ¿gestos? Sí. Y por parte del profesorado, comentarios que podían causar risa o gracia, en tono jocoso. Y la gente se dio cuenta, pero en otro contexto quizás sí que sería un chiste o se podría considerar como un chiste. Y gestos de... sí (A10, 1:1165).

Por parte del profesorado, por ejemplo, en relación, pues... «los homosexuales... pobrecitos, hay que quererlos, son como son». En ese aspecto que quizás pues, quizás algunas personas no lo ven como algo... algo malo o... y «las personas bisexuales están confundidas, no saben lo que quieren, todavía no están... no son muy maduras, no... todavía no se han decidido». Y hasta de... bueno «son unos viciosos». En ese aspecto (A10, 1:1166).

Pois estabamos dando clase e el dixo que os gais non eran normais, que era antinatural (A15, 1:1262).

Na mesma liña, dous alumnos que afirman haber sufrido acoso por razón de sexo, explican que este é realizado a través de comentarios e burlas.

Yo soy casi asexual. No, no tengo esa necesidad. Y claro, muchas veces otros tíos dicen: «bah, tú no... una mierda, no se qué». Y a veces es un poco incómodo porque... digamos que hacen una valoración respecto a cuanto... Y tú sales de fiesta y dices: «tío, yo quiero ir a bailar y a beber» (A8, 1:1120).

En relación coas alumnas que achegan información sobre a persoa acosadora apuntan a docentes, pero tamén a compañeiros.

Y ¿quién lo hace? Es gente cercana, con la que tenemos confianza. Es gente del entorno, gente con la que estamos habitualmente [...] son compañeros (A1, 1:746, 783).

Por parte de compañeros (A2, 1:846).

De un profesor (A5, 1:958).

Eso con profesorado y con alumnado (A9, 1: 1151).

Acoso por razón de sexo... sí, sí, de un profesor que era bastante machista él (A12, 1:1203).

A pesar de que todas estas situacións sucederon no contexto universitario, nalgúns casos achégase máis información do lugar específico.

En clase, en los cambios, al salir... (A2, 1:836).

Sí [siempre en el aula] Tampoco tuve ocasión de encontrarme con él fuera del aula o en un despacho, no, siempre fueron en el aula (A5, 1:960).

En el aula (A16, 1:1326).

Sí, me ha pasado en la universidad con algún compañero (A8, 1:1122).

Dando clase, sí, sí (A15, 1:1963).

Sí [institución de prácticas] (A11, 1:1200).

En el aula, fuera del aula, donde les cuadre (A14, 1:1258).

Finalmente os entrevistados/as que recoñecen que non sufriron ningún tipo de acoso expresan que non o sentiron nin o consideraron así, a pesar de que fóra da universidade si o sufriron. Algunhas/algúns participantes explican que, efectivamente, non sufriron discriminación pola súa orientación sexual porque son «heterosexuais».

No. Yo no (A17, 1:1320).

No. Aquí no (A18, 1:1321).

Na universidade non. Na vida diaria si (A11, 1:1157).

Non considero que é dirixido hacia min, nunca... o considerei. (A7, 1:1129).

No, en principio no. Aparte como soy heterosexual, que es lo aceptado socialmente, entonces... (A13, 1:1227).

No. Porque me gustan los chicos, entonces no... es decir, como estoy dentro de lo normal, no. Pero sí que veo comentarios en plan, personas que son gays, lesbianas o cosas así... muchos chistes transexuales o travestís y esas cosas y puf.

De feito, nun dos casos o alumno comenta que nunca considerou as bromas como un acoso, e que incluso participou nelas.

Home, un pouco como o que dixeran antes de todas estas bromas machistas, homófobas... que ao mellor non se fan con mala intención cara a esas persoas pero que tamén cada un as toma dunha maneira. Supoño que... eu nunca as tomei como un acoso á miña persoa pero bueno [...] Moitas veces acabas caendo ti mesmo, aínda que non queiras (A7, 1:1131, 1139).

Por outra banda, os sentimentos que as alumnas expresan que tiveron ante esas situacións son vergoña e frustración.

Me dió muchísima vergüenza. Y me sentía como mal, como que me da vergüenza vivir esas situaciones, como que no me gusta contarlas... (A3, 1:1383).

Llegaba a casa y me frustraba. Y decía, si yo no soy así por qué me dicen que soy así, si yo no me merezco esto ¿por qué? (A1, 1:757).

Me sentí discriminada (A16, 1: 1328).

Entre o abanico de sentimentos relatados polas entrevistadas tamén emerxen dous discursos relevantes. Por unha banda unha das alumnas explica que, a pesar de que ante os primeiros comentarios do docente non lle deu importancia, como estes eran constantes chegou a sentir rabia. Por outra banda, outra das alumnas conta que tanto ela coma as súas compañeiras se sentían mal.

Pues al principio no le di importancia. Pero... cuando ya pasan muchas semanas y es siempre la misma actitud y siempre a las chicas... le preguntan algo y ya siempre resopla y siempre está mal y no nos quiere escuchar y cuando ves que es siempre, siempre, siempre, siempre... independientemente de la duda o lo que digas... pues al final es que te fastidia. Entonces pues es rabia... rabia porque son los que mandan sobre nosotros y nos tenemos que callar y que aguantar (A5, 1:961).

Sí. Yo y todas las mujeres. De hecho habíamos... hablado de esto por el grupo de clase que nos parecía mal [...] Yo creo que la mayoría, la mayor parte de las veces es que en clase yo me sentía bastante mal. Yo y todas nos sentíamos bastante discriminadas y ofendidas (A12, 1:1209, 1212).

Tamén se atopan no discurso sentimentos de impotencia ou incluso de sentirse inferiores á persoa da que reciben ese tipo de comentarios.

Más que nada impotencia. El problema más que nada es ese, que no se dan cuenta del daño que pueden llegar a hacer (A1, 1:771).

Me hacía sentir... impotente. Porque todas defendían ese punto de vista y yo les quería explicar que ese punto de vista es erróneo o puede ser diferente y tal pero... claro, me sentía cohibida ¿sabes? Porque igual digo esto y me dicen a mí feminazi o... me dicen a mí: es que tú no se qué. Entonces... (A12, 1:1220-1221).

En ese momento me sentí... como que nos quería hacer inferiores, como que me quería hacer a mí –yo me lo tomé en primera persona– por ejemplo, como que yo era inferior a él (A16, 1221).

No relativo ás reaccións ante esas situacións de acoso en función do sexo atopamos que a tendencia no discurso das entrevistadas é fundamentalmente de manter silencio e non facer nada.

Bueno yo... colorada como un tomate porque aunque ahora esté hablando así soy muy tímida. Y lo peor no era eso, en plan, yo callada. A ese tipo de cosas, me callo, a no ser que llegue a un punto que explote y te diga que ya estoy cansada de todo esto y te diga cuatro cosas... habitualmente me callo (A1, 1:750).

No sabes qué hacer (A2, 1:829).

Pues, o paso, o me voy de donde están (A3, 1: 862).

Pues nada, respiro hondo y lo vuelves a intentar y nada... no puedes hacer nada. Ni discutir con él, es que no puedes ni discutir con él porque como no te deja ni hablar pues... (A5, 1:964).

Sí. Non son capaz de enfrontarme para dicir algo. Eso é certo e conféssoo (A11, 1:1196).

Contrariamente outras alumnas contan que se enfrontaron á situación mandando calar os seus compañeiros ou indo a falar co docente implicado.

Les digo: «callaros porque no quero seguir escuchándoos». Se lo digo casi todos los días, porque comemos aquí casi todos los días (A3, 1:1857).

Sí que reacciono y sí que lo digo: «mira, perdona, acaba de decir exactamente lo que acabo de decir yo, lo que pasa es que a él le están escuchando y a mí no». Y digo exactamente eso. Entonces ¿es brusco? Sí, pero tengo la necesidad de decírselo (A10, 1:1179).

Pues levantándome y...: «¿qué es lo que estás diciendo? pero ¿te estás escuchando lo que estás diciendo?». Bueno, bueno, pero es que son cosas que... (A10, 1:1172).

Unha das alumnas entrevistadas afirma que estiveron a piques de poñer unha queixa contra o docente, pero finalmente non o fixeron por medo ás represalias.

Estuvimos a punto de poner una queja, pero al final no lo hicieron, bueno, no lo hicimos todas [...] Por el hecho de que el examen estaba ahí y siempre hay el miedo de... si ponemos una queja ahora, puede que nos suspenda a todos los que firmamos o si la ponemos después puede que haga algo, lo que sea, para el curso que viene y que nos afecte y... por miedo más que nada (A12, 1:1959,1210).

No relativo a se sentiron que podían contar con alguén ante estas situacións, atopamos que, en xeral, non o compartiron co persoal docente porque consideraron que non lle darían importancia e incluso defenderían ó docente, ou tamén porque as súas amizades non lle deron importancia.

No. No porque cuando le expliques una situación así a otro profesor, pues te dirá que el profesor sabe lo que hace en la clase, que seguramente lo dice por algo, que seguramente se comporta así por algún motivo, que a saber qué hicimos nosotros o... [...] Porque es mi percepción, porque por otras situaciones es lo que hacen siempre (A5, 1:962-963).

Es profesorado entonces tú pues no. Por ejemplo, gente que es tu amiga pues «déjalo, si no pasa nada ¿no ves que es mayor? Y eso al final es quitarle hierro al asunto, lo cual, yo puedo llegar a entenderlo porque ellos no, no sienten lo que yo puedo llegar a sentir o lo que otra persona puede llegar a sentir (A10, 1:1177).

Contrariamente unha das alumnas admite que contou co apoio dunha profesora que considera concienciada nestas problemáticas, e outra compartiuno coa súa psicóloga.

Bueno, cuando fue lo del profesor [acoso en el despacho] se lo había contado a una profesora que estaba muy metida en este tema... fue una compañera mía, la primera que hablé con ella y luego ya me dijo: «¿vienes tú también?». Y fui con ella también (A16, 1:1330).

Es difícil, yo... mi manera de liberarme de este tipo de cosas, más que nada es eso, hablando con la psicóloga sobre todo y mi pareja (A1, 1:796).

Na mesma liña un alumno tamén manifesta que é posible atopar apoio nalgúns docentes.

Si. Eu creo que aquí os docentes nese sentido si que son moi apañados (A15, 1:1969).

No referente ás agresións sexuais, non houbo ningún alumno ou alumna que sinalase ser vítima dunha agresión sexual no eido da universidade.

Yo no he vivido esas situaciones (A2, 1:842).

No, eso no (A16, 1:1333).

6.2.1.1.4.2. Relatos narrados en terceira persoa

Dentro desta categoría, relatos de acoso contados en terceira persoa, emerxen casos dos diferentes tipos de acoso analizados: i. Acoso sexual; ii. Acoso por razón de sexo; e iii. Agresións sexuais.

Nesta dirección, respecto á subcategoría relatos coñecidos de acoso sexual, emerxen categorías de cuarto nivel referidas ao tipo de acoso sexual, a como se decataron do caso, que sentiron e como reaccionaron.

En primeiro lugar, respecto á subcategoría de terceiro nivel *relatos coñecidos de acoso sexual*, atopamos que máis da metade dos e das informantes revelan casos que lles sucederon a persoas do seu ambiente, fundamentalmente narran casos que teñen que ver con comentarios nas aulas por parte de docentes ou de compañeiros. Respecto ao xénero, a maioría das vítimas dos casos relatados son alumnas.

Neste sentido unha das informantes explica casos moi claros sobre o tipo de acoso que presenciou por parte dun docente.

Por exemplo... a una chica de clase que se le había metido entre ceja y ceja, cada día en clase le hacía algún comentario como... «qué camisa más... traes hoy» o «qué bien te sienta ese top»... O cosas así, que te hacen sentir incómoda porque te mira y te babosea y... toda la clase está delante escuchando y es una situación incómoda (A5, 1:1470).

Comentarios incómodos sobre la vestimenta o sobre lo que dejas ver, el largo de la falda, el escote que llevas... esas cosas (A5, 1:1492).

Pues a lo mejor, una chica, por ejemplo, vino una vez con una falda a clase y el profesor hizo un comentario que le quedaba muy bien esa falda. Y era... muy corta la verdad, y le dijo: «Qué bien te queda esa falda». O una camisa que llevas con los botones un poco abiertos, porque es verano, y te hace un comentario de: «Qué bonitos son esos ojos» mientras te mira para el pecho. Entonces pues claro, te hacen sentir incómoda (A5, 1:1493).

Asímesmo explica que, ese non é un caso aislado, senón que ese docente fau ese tipo de comentarios, de forma sistemática, en todas as aulas nas que imparte docencia.

Por ejemplo, para el profesor que hace comentarios fuera de lugar en clase, es algo que hace en todas las clases, en todos los cursos... siempre. Y con el resto de profesores, la verdad que no he tenido ninguna experiencia así (A5, 1:1495).

Incluso explica que ese tipo de comentarios ás veces os levaba máis alá e convidaba as alumnas a ir ao seu despacho, o que provocou que o alumnado rumorease que mantiña relacións sexuais coas alumnas no seu despacho.

Sí... y solo hacia mujeres [...] A las mismas compañeras que el profesor las invitaba al despacho a revisar exámenes y a buscar caramelos [...] Pues no sé..., pero a lo mejor sexo oral. Que es lo que se comentaba, que había habido sexo oral, ella se reía pero no decía que no (A5, 1:1471, 1473, 1475).

Na mesma liña, outra alumna conta que o docente que chamaba as alumnas na aula «raíña» ou «cariño» tamén as convidaba reiteradamente ao seu despacho para cambiarlles as respostas dos exames. Así, incluso alúdese a que algunhas alumnas dispoñían do número de móbil do docente.

Bueno ellas decían que en clase había una niña que era su niña y que entonces siempre le decía: «¿me trajiste los caramelitos?» y que la chica pues, siempre le llevaba «sugus». Entonces tenían como: «bueno, yo te doy sugus, tú me...». A lo mejor si yo a ti te doy sugus, la chica a él le llevaba caramelos, ella pensaba que eso le iba a recompensar con la nota. Pero luego también era de mandarla pasar a su despacho. Y yo de lo que pasaba en su despacho ya no tengo ni idea. Pero yo sé que esa chica siempre estaba todo el curso que a veces iba al despacho otras veces el profesor se quedaba hablando con ella en clase... a cambio de sugus (A16, 1:1820).

Ademáis, as compañeiras/os consideran que esta relación e trato «especial» entre alumna e docente beneficiouna academicamente.

En clase. Incluso a sus amigas, nos habían contado a nosotros que esa chica tenía el número del profesor. Incluso de que hablaban fuera. En plan, yo no sé hasta qué punto eso es... y que le dé el teléfono, pero cuánta confianza con un profesor que conoces de nada, de unos meses... no me parecía... normal. Y luego sabemos que esa chica siempre estaba en su despacho, siempre le andaba con bombones, con tonterías... Incluso el día que fuimos a ver el primer examen que tuvimos, tenía allí tres cajas de bombones, y nos ofreció: «¿queréis bombones? Que me los trajo vuestra amiguita». Su examen estaba suspenso y era la que tenía más nota. Entonces eso a nosotros nos sentó mal. Porque vimos su examen y ella en el examen tenía un tres y le puso un diez redondo y luego ya la matrícula (A16, 1:1823).

De feito unha das participantes conta que debido á información que ten sobre o docente, a pesar de non ter medo, non quere acudir soa ao seu despacho.

Tengo miedo, no quiero, no. Pero que tampoco se sentían seguras solas, no. El miedo no lo das enfrentado. Yo si quisiera ir sola podía ir, pero prefería no ir sola (A14, 1:1774).

No mesmo sentido, outra alumna explica como un docente mostraba especial atención a unha compañeira nas aulas.

Yo conozco a una de las que está siempre llamando. Yo si fuera ella me sentiría mal y te sientes intimidada. ¡Me siento yo y eso que no va directamente conmigo! Y aparte esta chica no le pasa solo con un profesor, que le pasa con varios. Luego hay otro profesor que siempre que se acerca a ella, bueno siempre le está preguntando si tiene dudas en general, esto en el laboratorio. Ella dice que no, siempre notas como que le empieza a tocar el brazo en

plan... pero... o «¿qué tal lo llevas?». Tú no te das cuenta hasta que realmente te fijas y dices sí, porque eso con el resto no lo hace (A2, 1:1334-1335).

Sé que alguna compañera mía se quejaba del mismo profesor. De que le mandaba hacer cosas, de ir a hacer recados justamente siempre a esa persona (A14, 1:1766).

Asímesmo, outra das alumna explica como esas situacións de acoso sexual, que ela experimentou en primeira persoa, tamén as sufriu outra compañeira.

Si para ti lo que me hacen a mí es acoso, lo que le hacen a esta persona también [suspiro]. Pero yo creo que le pasa exactamente lo mismo que a mí. Porque sus reacciones son las mismas. Rollo, se pone colorada y no le da mucha importancia. Al fin y al cabo es que es lo único que podemos hacer. Es una chica, el problema yo creo que va más hacia un perfil del tipo de chicas a las que más suelen vacilar en este sentido... Y es cuando son más tímidas y tal. [...] Y se le cambia la cara, y esa actitud es lo que hace que diferencien con quien se pueden meter y con quien no (A1, 1:1338-1339).

No eido do *acoso sexual con tocamientos*, outra alumna tamén conta que o acoso sexual que ela tiña recibido por parte dun compañeiro era tamén dirixido a outra compañeira. De feito, explica que cando o acoso cesou con ela tamén rematou coa súa compañeira. Relata ademais que as reaccións da compañeira eran similares ás dela cando se producían os tocamientos.

Sí, sí al igual que me lo hacía a mí, se lo hacía a otra chica. Éramos dos, especialmente (A6, 1:1520).

Sí [siempre en la universidad o ámbitos relacionados] A ella más que a mí, pero bueno, sí (A6, 1:1522).

Pues ella, es que ella [risas] ella tiene mucho carácter, y se enfadaba, pero tampoco a él le decía nada (A6, 1:1525).

Tamén nun caso unha participante explica que un docente era especialmente cariñoso cunha compañeira en particular e que incluso tiña contacto físico con ela.

Él iba muy cariñoso o... sí, acercarse o tocarla así... (A14, 1:1761).

No relativo aos casos que contan sobre situacións encadradas no apartado de *acoso sexual non verbal*, correspóndense fundamentalmente con miradas e sorrisos incómodos, sobre todo por parte de profesores.

Entre nosotros sí que comentábamos a lo mejor si veíamos que... salía una chica, pues yo que sé, él decía... Una vez en un aula de prácticas mandó subir a una chica y esa chica estaba escribiendo y entonces se quedó como así... hizo así un gesto de mirar, quedarse mirando hacia el culo (A16, 1818).

No discurso das entrevistas dos alumnos emerxen varios casos tanto de comentarios coma de intentos de beixos ou tocamientos. No primeiro dos casos que coñece un dos entrevistados, explica como os compañeiros aos que lles gusta unha compañeira ou queren ligar con ela son extremadamente insistentes; de feito, defíneos coma «babosos». Conta tamén como nalgún caso tivo que mediar entre o alumno e a alumna para que esa situación de acoso cesase.

Un par de casos. Una fue una chavalilla que otro compañero se fijó por ella y... e iba detrás de ella todo el rato, la chavala súper nerviosa, histérica porque el pavo cada vez que tenía un... un momento de despiste se le echaba al cuello, la intentaba besar... de estos abrazos de que te echo el brazo y quita de aquí bicho. Situaciones así [...] Pasó con compañeras digamos de fiesta, que alguno a veces es un poco baboso, algunos compañeros. Y muchas veces te vienen en plan: «tío, cúbreme», agárrate a mi para que no le dejes hueco a él (A8, 1:1586-1588).

Sí. De compañeros metiendo fichas por la noche de fiesta y que no aceptan: no. Eso es muy habitual (A8, 1:1591). Cuando es un compañero que le dices: «hoy te estás pasando». Pero cuando hay compañeros que son... que cada vez que sales acaba así con otra compañera o compañeras que han dicho que no varias veces... es un xxx con todas las palabras (A8, 1:1593).

Normalmente verbalmente y muchas veces, intentando agarrarlas, no muy duro pero... por la cintura (A8, 1594).

O mesmo informante conta tamén como tivo que axudar a un docente que durante unha graduación se viu acosado por unha alumna.

Esto ya fue un caso muy extremo, fue una compañera intentando meterle ficha a un profesor en una graduación. Sí, esa fue muy dura. Fue en una graduación que hice yo hace un par de años y... fuimos a la cena, tal. Y la compañera, la compañera esta le gustaba mucho el profesor y empezó... al profesor este no se qué, no se cuántos... Bailaba con todos. El profesor también bailaba, lo pasábamos todos muy bien, pero llegó un momento que la chavala ya iba a por más y el profesor sacaba la cartera, enseñaba las fotos de la mujer y los hijos y ésta echando fichas, intentando echar la mano al profesor y yo y otro profesor intentando cubrir un poco al profesor [...] Echando fichas... intentando... ligarlo, besar... no, no conseguía llegar a tanto porque nos pidió a nosotros dos que estábamos allí en plan: «no me dejéis». A un profesor es una relación aún más tensa de la que puede ser... Esta fue una situación bastante peculiar (A8, 1589- 1590).

No discurso do alumnado entrevistado relátanse tamén as fontes a través das que coñeceron a existencia desas situacións de acoso no eido universitario. Neste sentido, indican que son situacións que viron, que comentan coas compañeirás, que lles contaron ou incluso que o saben de oídas.

Sí, a ver yo nunca he visto el roce de que le hayan tocado el culo o tal, pero sí he visto... comentarios sí que he visto (A1, 1:1341).

Hay veces que sí que lo hablamos [entre las chicas]: «buah este tío me hizo, tal, este tío me miró tal, este tío me dijo tal»... En plan, lo hablamos. O a veces, es en plan de mirando, ya ves (A3, 1:1375).

No referido a como reaccionaban cando se decataban deses casos de acoso sexual, a principal reacción é fundamentalmente a pasividade e incluso a culpabilización da vítima:

Pues me frustró mucho. Me da muchísima rabia, me ofusco. Es como que... es que no me lo puedo creer, no me puedo creer que haya personas que estén tan educadas de manera diferente a otras (A3, 1:1377).

¡Pues flipé! Pero no... no hice nada, me dio pena la chica, me dio un poco de repelús y rabia porque si ella consigue así las cosas pues eso va a seguir pasando. Si le da al profesor lo que quiere, él va a seguir con ese comportamiento y alguna vez caerá otra chica (A5, 1:1478).

Incluso se xustifican respecto a esa pasividade, alegando que as amizades das alumnas acosadas tampouco fan nada e incluso a insultan.

De hecho sus compañeros también insultan a la chica y no hacen nada... Nada. Lo comentan, se ríen y la tachan de... (A5, 1:1479).

Pola contra, unha das alumnas explica que a súa reacción habitual é plantar cara aos acosadores e non deixarse intimidar, aínda que o acoso pode volverse cara a ela.

Yo suelo contestar, me suelo meter en medio de la conversación. El problema de meterme en medio es que luego vienen hacia mí, ¿sabes? Empiezan a... la dejan a ella y empiezan a comentar conmigo: ooh, lo que quieres es llamar la atención tal, no sé qué. Y empiezan por ahí y ya siguen con que... sí. Sé que hace no mucho pasó, que se estaban metiendo con ella y me metí yo en el medio y recuerdo que mi última frase al acabar la conversación fue: lo llego a saber y no me meto en medio, porque por querer salvarte a ti, luego me comí yo todos los comentarios (A1, 1:1342).

O único alumno que narra unha situación de acoso sexual reconece que non reaccionou, porque como home é algo ao que non lle dá importancia e incluso tómao a broma.

Es que ya te digo... como socialmente al ser hombre es un poco... gracioso incluso. Nos lo tomamos con gracia. Es un poco como en plan: nada. Risas, la verdad (A13, 1:1752).

No que respecta aos sentimentos experimentados cando se decatan dos casos de acoso na universidade de persoas próximas, evidénciase un amplo abanico que vai dende a rabia e o noxo ata os sentimentos de desprotección e impotencia.

Me da rabia porque soy la típica que si veo una injusticia no me gusta (A1, 1:1343).

Pues la verdad me dio un poco de asco y no sé muy bien cómo expresarlo (A5, 1:1477).

Desprotegida. Como que vienes a la universidad y piensas que... A lo mejor es como cuando llegas al colegio que piensas que si te pasa algo tienes profesores que te defienden o tienes... piensas que las agresiones, si hay agresiones, pueden ser provocadas por tus compañeros, no por los profesores. Y después ves que los compañeros somos una piña y que los profesores son los que... los que te intentan perjudicar de alguna manera, o acosar o... (A16, 1:1824).

Noutros casos contan que se senten mal por non poder axudar, ou incluso se senten identificadas coa situación, porque elas tamén a viviron co mesmo docente. Pero tamén manifestan frustración pola situación de desigualdade e subordinación que sufren as mulleres na sociedade patriarcal.

Pues mal, por no poder hacer nada por el resto, claro. Pero a ver, yo bueno lo intentaba, ¡lo que pasa es que no sé! Por lo menos a mí me cuesta a veces también... no soy muy, no sé cómo se dice, asertiva ¿no? Pues eso. Y... pero al final sí que terminé ya, porque dije no puede ser, ni por mí ni por la otra (A6, 1:1524).

Pues identificada de alguna manera. A ver, a mí nunca me tocó, ni nada así, pero lo de «cariño» sí (A14, 1:1778).

Pues yo fatal, porque pienso que si fuera al revés, si ellos por ejemplo fueran la chica, si les gustaría que les hicieran eso, vamos. Porque imagínate, que te soben o que te... puf... o que te miren así con cara super chungu, de estas de: te quiero tal (A3, 1:1376).

Por outra parte, as entrevistadas/os que din que non coñecen casos de acoso sexual na universidade, apuntan que levan pouco tempo na universidade ou que estudan unha carreira sensibilizada coa problemática.

No, creo que no (A10, 1:1683).

En la universidad, no (A12, 1:1721).

Puff... es que... no llevo ni un año aquí, entonces no conozco a todo el profesorado. Conozco a muy pocos y los profesores que he conocido no me ha parecido que tuvieran ninguna clase de... sabes de, problemas ni... (A4, 1:1408).

Con todo, son conscientes de que a pesar de non coñecer situacións concretas sí que teñen que existir casos, porque doutro xeito sería unha situación ideal e improbable.

Supongo que existe, estoy casi seguro pero... directamente que a mí me hayan contado una situación de este tipo dentro de la universidad, no (A13, 1:1739).

Porque eso sería muy ideal. Pero sí que pasan. Entonces yo no me creo que en un lugar que, a ver no sé cuántos somos... yo que sé que de alumnado en la facultad somos como 300, más profesorado, si somos toda la Universidade de Vigo somos muchísimos más. Me estás diciendo que en mil personas que somos más, ¿no hay un solo caso de una sola persona que se haya podido sentir acosada de alguna manera? No, no me lo creo (A4, 1:1403).

Yo creo que algo tiene que haber, pero no me creo que en un sitio tan grande no haya una persona a la que hayan hecho alguna de estas cosas (A4, 1402).

En segundo lugar, no relativo aos casos que os e as participantes sinalan coñecer en relación ó acoso por razón de sexo, atopamos que máis da metade coñece situacións concretas deste tipo no contexto universitario. No referente aos casos encadrados dentro das manifestacións verbais do acoso por razón de sexo apuntan a chistes por parte de compañeiros ou docentes.

¿Donde es el sitio en el que mejor se desenvuelve una mujer?... En la cocina, ¿sabes? cosas así [gesto de muchos]. En plan, más sexuales, menos... ehh más orientados hacia el machismo más así, otros más ligeritos... Pero, supongo que lo hacen, en plan para hacerse los chulitos, como hacen siempre (A3, 1:1370).

Chistes... sempre escoitas. Ao mellor non están focalizados cara a unha persoa concreta, pero sempre acabas escoitándoos. [...] Algún chiste machista, as mulleres non sei que ou non sei canto... ou o uso da palabra maricón ou máis palabras despectivas (A7, 1:619, 1621).

Eu estaba na clase: «as mulleres solo servides para planchar e traernos a comida feita aos homes». Algo así dixera (A15, 1:1805).

Pero tamén comentarios ofensivos cara ás orientacións sexuais non heteronormativas.

Sí, a ver, eso máis ben de compañeiros de clase, de dicir: «ese é maricón». E ao mellor esa persoa tómao a risa porque di: «paso de todo, tal», pero outro ao mellor... eu por exemplo quedo pensando: o di con maldade. Que máis dá que sexa gai que non sexa gai? (A11, 1:1714).

Teño escoitado cousas que os compañeiros ríen, entre grupos de amigos que acabas escoitando, algún comentario que dices: non é moi afortunado [...] Pois, o uso da palabra «maricón» como algo despectivo: «non sexas maricón». Ou os chiste machistas das mulleres na cociña, ou... este tipo de cousas (A7, 1:619, 1623-1624).

Sí, por razón de sexo sí. Un compañeiro que... es que me acuerdo que me lo había dicho un chiste sobre homosexuales y que esa es su orientación sexual (A11, 1:1722).

Con todo varias alumnas contan como foron testemuñas de chistes machistas por parte de compañeiros, aos que non lles dan importancia e incluso os defenden, argumentando que, en realidade os seus compañeiros non o din con maldade. Incluso unha delas explica que de «broma» si ten escoitado ese tipo de comentarios, pero que «en serio» non.

En muchas cosas, yo por ejemplo con mis compañeros me hacen muchos chistes machistas y demás (A3, 1:1369).

En el laboratorio: «friegas tú que eres mujer». O: «subete allí porque eres mujer»... (A3, 1:1378).

A lo mejor están hablando un grupo de chicos de un juego online que yo también juego, y cuando escucho algo interesante me meto y me dicen: «¡Cállate! ¡No hables! ¡Ponte a fregar!». ¿Sabes?, en plan... pero... yo me lo tomo en tono de risas. Más que nada porque después los miras a ellos con sus novias y ves que no tienen nada de esos pensamientos. También escuché... Hay un chico que es bisexual, y un día le dijeron en plan de risas: «¡vete a comer xxx! [risa]». Vale pero eso, también él se lo tomó a broma... son sus amigos (A4, 1:1398).

A ver, chistes sí hay. Pero yo los veo más como una broma entre amigos o amigas. Están hablando y una chica se mete en la conversación y dicen: «¡Cállate mujer!». Pero en plan de risas y ella se ríe: «jaja» y sigue hablando y todo el mundo le hace caso. Una broma. En una situación. «Oh qué miedo los maricones, no sé qué, no sé cuánto». Pero en serio, no (A4, 1:1396-1397).

Na mesma liña, dous alumnos entrevistados refírense a esas «bromas» que en realidade supoñen situacións de acoso e poden chegar a ofender. Un deles incluso comenta que é culpa de todos, e di que el fixo dese tipo de comentarios/chistes «sen mala intención» e que sentaron mal, polo que llo intentou explicar á vítima.

Home, un pouco como o que dixen antes de todas estas bromas machistas, homófobas... que ao mellor non se fan con mala intención cara a esas persoas, pero que tamén cada un as toma dunha meneira. Supoño que... eu nunca as tomei como un acoso á miña persoa pero bueno, nalgún momento con alguna compañeira ao escoitalos, pois iso, ofendeu máis (A7, 1:1635).

Y.. muchas veces todos somos culpables (A8, 1:1620).

Sí. Y yo he caído en hacer ese tipo de comentarios a veces sin mala intención y son comentarios que con el tiempo haces menos porque muchas veces aún los haces, pero con colegas que sabes que va a ser una broma, sin ninguna mala intención. Con amigas muy cercanas, hacer comentarios entre nosotros pues lo hacemos constantemente y sabemos que son de broma. Con amigos gays hacemos muchos comentarios de... mariconadas, digamos pero... es de un rollo amigable (A8, 1:1637-1638).

Con chistes sexuales sin intención sexual real que hayan interpretado que sí y la persona se haya sentido violenta [...] Yo, comentarios que he hecho yo, sin mala intención, ha habido veces que han caído mal (A8, 1:1640-1641).

Le dije: «tía, no lo decía en serio, sabes que mis chistes son así, intentaré no hacer estos chistes contigo, por lo menos» (A8, 1:1642).

Varias das alumnas entrevistadas contan tamén casos de comentarios sexistas, discriminatorios e ofensivos cara ás mulleres; Así como comentarios homófobos cara as diferentes orientacións sexuais, por parte de docentes.

Pero sí sé que hay una profe que tiene un problema con los hombres. En plan... que si eres chica en clase te trata bien, pero que con los chicos se tiene quemado bastante con frases pues «tú cállate que no sabes» y un chico me contó hace poco que estaba en clase con ella, le pidió, son 2 horas de clase con ella seguidas, le pidió para ir al baño... normal, ¿vale? Pues ella le empezó a decir «ai pobriño el niño que no aguanta dos horas sin hacer pis, hay pobriño el bebé, no sé qué». Y luego el chico se fue al baño y ella no lo quiso dejar entrar en clase, en plan se puso delante de la puerta y que no entraba (A4, 1410).

Comentarios machistas, sí algunos profesores sí [...] Eh... es que son comentarios micromachistas digamos de profesores decir que las mujeres protestamos mucho o cosas de esas (A6, 1:1546-1547).

Por ejemplo, yo que sé. Un docente que es un psicólogo y a veces los psicólogos pecan de generalizaciones que ejemplificaban siempre a mujeres. Y creo que alguna vez sí que hizo algún comentario juzgando a las feministas de la facultad (A9, 1:1672).

Con respecto ás docentes tamén comentan que unha profesora ten condutas discriminatorias cos alumnos, e que incluso non os acepta para titorizar traballos de fin de grao por ser homes.

Sí... «esta profesora no nos admite en un TFG por ser hombre»... Hombres que han querido hacer su TFG en género y decir que no han sido seleccionados por ser hombres (A9, 1:1674).

Por outra banda, nalgúns casos comentan tamén que as docentes polo simple feito de ser mulleres son menos escoitadas polos alumnos nas aulas, ou que incluso cuestionan a súa metodoloxía docente.

Tú ves, si observas un poco las clases a nivel general, es probable que se hable más en una clase donde esté impartiendo materia una mujer que un hombre. Las bromas no son las mismas. Al hombre igual lo pueden tachar de capullo, más terminología de ese tipo y a una mujer ya se meten a... cualquier cosa. Desde poner en duda su capacidad, de decir que está más formada otra, cómo se viste, a... [...] Yo eso lo he visto y... y... lo que sí que más veo es que se escucha más a un profesor que a una profesora (A9, 1:1677-1678).

Recuerdo un caso, lo que pasa es que fue de parte de un compañero a una profesora. Estaba hablando de cómo iba a ser la materia y el chico en este caso dijo: «pues mira, a mí no me parece bien porque yo creo que tu trabajo lo deberías hacer así». Y claro, yo le planté y le dije: «mira, perdona, lo que estás haciendo es... vamos, no puedes explicarle a una persona cómo tiene que hacer su trabajo». Con la profesora se portó de una manera y con el otro profesor se portó de otra manera (A10, 1:1684).

Incluso explica que ese alumno que trata así ás profesoras tamén o fai cos profesores que non se adecúan ás identidades heteronormativas.

Pues que a un profesor exigente y el típico... así el típico profesor súper exigente y tal, no se lo dice. Solo se lo dice a las personas que él cree que se lo puede decir, ya sean mujeres o el típico profesor que se parece a una mujer (A10, 1:1686).

De feito, mesmo falan de catalogar a algunhas docentes como “feminazis” ou extremistas por investigar con perspectiva de xénero. Ou incluso recorren ao terreo sexual para insultalas.

A ver, con las profesoras siempre está el típico insulto de... «bueno, esta es una amargada porque falta sexo». «Esta es una amargada, le hace falta un polvo». Porque es una profesora seria, es una profesora exigente, lo que sea, que seguramente no tenga nada que ver con su vida sexual. Siempre es: «la profesora, a esta le daba yo un buen meneo y se le quitaba la tontería» (A10, 1:1687).

Tamén comentan o caso dun profesional convidado á aula que tivo comentarios sexistas e estereotipados, ante os que o grupo/clase reaccionou rexeitándoos.

La gente lo dice porque una vez vino un chico a darnos una charla, ajeno a la universidad, y... y sí que hizo una comparación... por ejemplo, yo soy un chico y me quiero comprar un coche o una chica y te quieres comprar un bolso. Lo dijo así, súper rancio. Entonces hubo gente que le dijo: «pues mira, yo no estoy de acuerdo porque yo soy una chica y me puedo comprar un coche». Sí que hay reacción, entonces eso está bien. Lo que pasa es que micromachismo, micro... cosas, detalles... seguramente se nos escapan muchos (A10, 1:1698).

Na mesma liña, as declaración de dúas das entrevistadas reflicten varios casos fóra das aulas nos que os compañeiros, a pesar de atoparse nun contexto universitario, amosan unha actitude máis hostil, facendo comentarios discriminatorios por cuestión de xénero.

Pois estamos tomando algo os de clase, as chicas e os chicos están fóra das aulas, entón parece que cambias segundo entras e segundo sales. Ao mellor fóra da aula ata hai xente que pode dicir o comentario de: «non que eso... eres unha muller». E dis ti: «son unha muller e que máis lle ten». ¿Sabes? Pois eso pasa, que parece que non pasa pero, despois cando sales si que pasa. Ou cousas que se fan de...: «non, eu son home». E dicímolo de risa, pero ao mesmo tempo estámolo dicindo. ¿Sabes? Entón eso, claro, sentir sínteste mal porque dis: si, estase rindo, está decíndoo de risa, pero ao mesmo tempo está a dicilo, entón tamén che está marcando (A10, 1:1706).

Había unha chica que levaba... bueno os típicos curtos, estes shorts que se levan. A min non me preocupa. Pois eso que se dí de: «parece que moito ensina». En plan o feito de que ao mellor unha compañeira, pois foi vestida de determinada forma pois criticase eso (A11, 1:1709).

Así mesmo, unha alumna sinala que este tipo de situacións de acoso son levadas a cabo por compañeiros e compañeiras e menos polos docentes:

Compañeiros e compañeiras si, pero a nivel de profesorado eu non podería dicir que pasase nunca (A7, 1:1625).

Respecto ao lugar onde se producen, estas situacións, os e as participantes apuntan a que é fundamentalmente na facultade, pero non tanto nas aulas senón que teñen lugar noutros espazos.

Eu creo que si pero fóra da aula. Que non se fai tanto en plan... nas aulas, claro, como parece que están dentro e que nolo din e todo eso pois parece que cambian o chip. Pero no momento en que saímos e que... é outra cousa. E mesmo mulleres, mulleres con mulleres (A11, 1:1708).

Si, nesta facultade (A15, 1:1806).

Por outra parte, un participante tamén fala das reaccións a estas situacións.

Pero hubo gente que sí que sabe que es homosexual y que luego se lo dijo, se lo hizo saber, pero luego como que pasó el rollo ¿sabes? No... (A10, 1171).

Cando indagamos sobre os sentimentos dos e das entrevistadas ao decatarse destas situacións, atopamos desagrado e rabia.

Pues la verdad es que no me agradan. Por que es que... es que no. Es lo que te digo todo el rato, es que no creo que por ser chica tengas que responder más, mejor o tengas que hacer ciertas cosas es que... yo creo que un chico también puede responder perfectamente a esas preguntas y que deberíamos ser todos iguales en cuanto a eso (A3, 1:1380).

Pues rabia. Porque en realidad, es que si son profesores esas actitudes no son adecuadas. Tú tienes que ser totalmente imparcial sea hombre sea mujer, venga de un sitio venga de otro... independientemente son tus alumnos y todos tenemos que ser iguales. Y claro, pues... claro que te da rabia (A5, 1:1483).

De feito, nun caso unha participante expresa que non só sentiu rabia pola situación, senón tamén porque a vítima non lle deixara ir falar coa persoa acosadora.

Me dio rabia por el hecho de que él es muy... expresivo y cuenta todo y... y le gusta mucho hablar y no le dijo nada a esa persona por eso, porque en otra situación si fuera otra persona o... u otras circunstancias le habría dicho: «mira, no me parece bien que digas eso». Y me pareció mal que no me dejara hacerlo y que él no lo hiciera porque me dio rabia (A12, 1:1721).

Noutros casos tamén apuntan que se sentiron mal e violentas ao coñecer ou presenciar esas situacións de acoso e discriminación.

Violenta. Por ejemplo, una compañera de piso que estuvo en el master este año... y ya hablando con un docente recuerdo una conversación de: «es que ya vienen las feminazis». Y luego me lo dijo la docente, y fue como... me estaba acordando de esa persona y fue... Y además a esa profesora yo la tengo muchísimo en estima y fue como: «a ver, escucha lo que dice, por lo menos escúchalo». A veces ya se tacha a una persona y ni siquiera se la escucha (A9, 1:1679).

Pues fatal. Yo se lo dije, además [sopla], y salté y luego le pedí disculpas al chico porque se lo dije de una manera agresiva porque me sentó muy mal (A10, 1:1685).

En canto a como coñeceron esas situacións de acoso e discriminación, destacan que llas contaron, as presenciaron ou foi directamente a través da vítima.

Lo comenta la gente, yo en clase como eran muy pocos chicos, había cinco solo, pues la verdad pocas ocasiones tenía de verlo. Pero sí que a ellos como que les costaba más aprobar. Y no porque fuesen malos estudiantes,

porque de hecho, solían sacar más notas que nosotras siempre en todo. Pero con esta profesora... sí, como que los miraba más con lupa... (A5, 1:1842).

No referente ás reaccións que tiveron cando se decataron deses casos, estas van dende a pasividade ata reaccionar contestándolle colectivamente ao docente ou presentando unha queixa.

Nada. Eu non digo nada. A ver, ás veces se é así, por exemplo, que me levo cos de clase, que me levo e tal, pois si que digo: «eh! tal...» Pero se é xente que... fala e que... ou sexa que a escoitei dúas veces pois non... ou é compañeiros de clase que non me levo e tal, non digo nada (A11, 1:1707).

A ver, esa situación foi incómoda porque nós, de feito, iamos a poñer unha queixa. Ti non podes dicir que os gais somos antinaturais. É que non, ou sexa... A min eso fêrveme persoalmente e... non, é igual que na universidade, na casa ou onde sexa, enérvame (A15, 1:809).

Por último, nesta categoría, os e as que din que non coñecen casos de acoso por razón de sexo, aluden a que é porque non hai persoas gais no seu ambiente ou porque non teñen suficiente información.

Mmmm... pues... no, creo que así no (A6, 1:1535).

No, no... de hecho hay un profesor que es gay,... y lo ves integrado con todo el profesorado y el alumnado pues también se lleva bien con él (A4, 1:1409).

Pois non, ou non teño suficiente información ou que me acorde para dicir que sí (A7, 1:1585).

Que yo me de cuenta, no (A14, 1:1782).

En terceiro lugar, respecto dos casos que coñecen as entrevistadas/os sobre agresións sexuais, atopamos que a maioría non coñece a ninguén que as vivira no eido universitario.

En plan, agresiones no, nunca (A3, 1:1772).

Yo es que me lo tengo que pensar, pero así a priori creo que no (A17, 1:1849).

Pues... la verdad es que creo que no. Seguramente existan, pero... no (A13, 1:1755).

Non obstante, dous alumnos e unha alumna narran un intento de agresión sexual, nunha das festas que fai o alumnado nas facultades, que rematou cun alumno hospitalizado.

Hubo aquí en esta facultad, una fiesta de estas. Ehh... unos chicos intentaron drogar a las chicas, no se sabe para qué, ¿no? Pero no lo consiguieron, afortunadamente, bueno... se lo bebió otro chico y nada lo llevaron al hospital [...] Se bebió él... le echaron droga en el cubata [...] Y se lo tuvieron que llevar al hospital (A6, 1:1528-1529).

Eran dos chavales invitando a las chavalas a... a una copa que tenían. Todo el mundo la ha rechazado porque eran dos personas que nadie conocía, nadie de la facultad los conocía [...] Sí... Claro, a veces hay fiesta en la facultad. Y este año hubo un caso que a mí me contaron en el carnaval, que hubo un intento de... de agresión sexual (A8, 1:1507-1508).

En el patio se montó una barra, música y la fiesta está muy guay. Y entablamos mucha amistad los de las tres facultades. Pues... aparece gente de fiesta de otras facultades, colegas de colegas... Y estos chavales nadie sabía de donde habían venido y... al final la copa la aceptó un chaval que iba con una chavala. Cogió la copa, la bebió... se empezó a encontrar mal y... y no me acuerdo qué le habían metido. Fue al médico (A8, 1:1600).

No me acuerdo, nos habían dicho lo que podría haber sido, pero bueno sé que acabó en urgencias... era una droga con la intención de... acabar... (A7, 1:1601).

Ademais, explican que non saben quen era a persoa que botou a droga na bebida, a pesar de que intentaron descubrir quen é.

Ehhh... no se sabe, me parece, no se sabe si eran o no. Porque estas fiestas vienen... viene gente de todos los lados (A6, 1:1532).

En ese momento intentamos averiguar quién es. [...] Sobre todo si era un compañero tío. [...] Si era un compañero, eso... es en plan... saber quién es. Una persona con la que vas a convivir todos los días que intente hacer esas cosas... pues... Resulta que no, era una... no era gente de la facultad y nunca llegamos a saber quienes eran (A8, 1:1614-1616).

Tamén contan que despois de que pasara isto, informouse sobre o que tiña sucedido para que tivesen coidado e incluso dende unha delegación de alumnado informouse o decanato da facultade onde sucedera o caso.

Fue algo que se difundió para que estuviéramos atentos, para... porque había otra fiesta al día siguiente o a la semana siguiente y... se avisó, para que las chicas sobre todo estuviésemos alerta... Eh... pues los amigos de las chicas a las que intentaron drogar (A6, 1533-1534).

De hecho, de su delegación, porque primero informaron, los de la delegación hablaron con el decanato. Más que nada para dar el foco, para dar aviso de que esto pudo haber pasado. Creo que no llegó a más, por lo menos a nivel de trámite, a nivel de hablarlo más, porque creo que el propio chico no presentó ninguna denuncia ni comentó nada más (A7, 1:1607).

6.2.1.1.5. Resposta ás situacións de acoso e accións preventivas

Nesta última categoría de primeiro nivel de profundidade emerxen catro subcategorías que se refiren a: i. Accións formativas; ii. Medidas de protección e resposta; iii. Investigación; e iv. Medidas de divulgación.

Dentro desta primeira categoría de segunda orde, *accións formativas*, as propostas do alumnado refírense a accións dirixidas ao alumnado, accións dirixidas ao persoal docente e accións dirixidas a ambos os colectivos conxuntamente. Así, en primeiro lugar, varias/os alumnas/os indican que deberían recibir formación sobre estas temáticas nas clases, que deberían ser obrigatorias e incluso ter espazos concretos nas aulas para falar do acoso.

Para nós os alumnos, eu penso que... incluír materias sobre eso, pero para os docentes tamén clases. Ou sexa, docentes que estades máis sensibilizadas co tema impartir clases aos docentes que non están tan sensibilizados (A15, 1:416).

Pero sí que en las clases normales debería haber una hora obligatoria que sea de clase y que vayamos todos y que incluso participemos y contemos nuestras cosas (A16, 1:697).

A ver, eu propondría algo obrigatorio porque, claro, se lle dis a alguén que ten que perder x clase para facer o... entón eu creo que debería impartirse xa en asignaturas básicas xa. Totalmente (A11, 1:404).

Charlas con información, pero obrigatorias. Las jornadas y cursos voluntarios a la gente no le interesan porque es una cosa que les aburre o lo que sea, no va a ir. Entonces si tú cedes tu clase o una hora, de clase ellos te van a tener que escuchar y puede que ello les interese o no, pero te han escuchado y saben lo que hay. Entonces creo que sería más la obrigatoriedad de esta información, que sea voluntaria (A12, 1:408).

Debería haber charlas y todo eso. Yo creo que aquí debería haberlas porque mogollón de gente no sabe lo que es el acoso sexual, me ves a mí, por exemplo, ahora mesmo que no supe más o menos lo que era. Sobre todo establecer límites de decir: a partir de esto es acoso sexual o esto, por exemplo, esta conducta que estáis facendo y que veis totalmente normalizada es acoso sexual. Yo creo que debería para que la gente se dé cuenta (A10, 1:617).

En segundo lugar, algunhas das alumnas entrevistadas tamén indican que se deben realizar congresos, charlas, debates e mesas redondas sobre a problemática do acoso sexual e por razón de sexo.

Yo creo que eso sería enriquecedor hacer debates. Me parece que los debates ayudan mucho (A16, 1:698).

Mesas redondas, grupos de debate. Cosas que los alumnos en vez de ir a escuchar vayan y levanten la mano, den su opinión, otros la contrapongan. Y cuando das tu opinión muchas veces te das cuenta de hasta qué punto está equivocada tu opinión. Tú crees que está bien hasta que abres la boca (A8, 1:398).

Las charlas lo primero, creo que ayudarían bastante. Yo incluso echo de menos alguna charla o algo así. Algo que el objetivo fuera quizá hacer conciencia de muchas cosas que hacemos, decimos o que sí son y en realidad podemos llegar a pensar que no son (A4, 1:358,475).

Debería haber por exemplo congresos como los que hubo el año pasado que eran para todos (A16, 1:696).

De feito, unha delas incluso expón que ofrecer este tipo de actividades pode axudar á hora de actuar e de solucionar este tipo de situacións de acoso sexual.

Yo creo que hablar más con nosotros, que venga un profesor y hacer debates entre toda la clase, contar nuestras experiencias o hablarlo. Y entonces entre todos dar nuestra opinión, intentar dar una solución y que nos expliquen también cómo actuar (A16, 1:419).

Nesta mesma dirección, dúas alumnas manifiestan o seu interese en mesas de debate con persoas expertas na temática.

Y... por exemplo, no sé, círculos de conversación me parecería maravilloso [...] Un círculo con gente sentada y que se lance un tema y hablar de ese tema (A18, 1:423-424).

Así, a mesma entrevistada fai fincapé na importancia de proporcionar información sobre esta problemática.

Por lo menos dar información. Creo que es la primera herramienta porque si estamos hablando sin una información previa de qué estamos hablando. Yo creo que por una parte informando. Yo creo que es importante

que la información esté en las manos de todos y todas para que después salgan comentarios de: ¿y tú qué piensas? oye pues... (A18, 1:422).

En contraposición unha das entrevistadas considera que na universidade é complicado tratar estas temáticas, polo que debe impartirse desde a infancia seguindo unha educación igualitaria.

Es que yo creo que aquí en la universidad es complicado [...] En la vida, lo considero más fácil, ya desde pequeñitos educándonos bien. Pero, pues aquí... es que tampoco creo que una charla de concienciación les sirva a los chicos de algo, quizás debería ser algo más... (A3, 1:356-357).

Algúns alumnos e alumnas apuntan que a formación sobre o acoso sexual debe ir encamiñada a accións realizadas tanto con persoal docente coma con alumnado.

Sí, yo que la formación fuese horizontal, es decir, que toda la comunidad educativa tenga acceso y se den las herramientas y luego ya que empezaremos a construir otras cosas. Que todas y todos estemos sensibilizados (A18, 1:431).

Formación no solo a alumnado sino también a profesorado (A10, 1:400-401).

Cursos de concienciación a todos, tanto profesores coma alumnos, máis implicación. Aínda que penso que se están facendo cousas dese rollo, ou sexa que estades bastante enriba, pero aínda así... (A11, 1:402).

Respecto á categoría de segundo nivel, *medidas de protección e respostas*, emerxen tres subcategorías de terceiro nivel. Respecto á subcategoría de terceiro nivel que se refire á *indefensión*, as participantes declaran sentir certa inseguridade en certos espazos da universidade, como por exemplo os despachos dos docentes:

Que por ejemplo un profesor puede venir aquí y decirte: «ven a ver el examen al despacho porque tengo allí los exámenes para no ir cargado». Dentro de un despacho... lo único que pongan cámaras pero también en teoría atenderías la privacidad de cada uno. Entonces, dentro de lo que pasa en su despacho pues para prevenir (A14, 1:412).

Outras das medidas que propoñen as entrevistadas é en relación coas consecuencias que deben recaer sobre a persoa acosadora/agresora. Así, expoñen que o persoal docente que realice algún tipo de conduta tipificada como acoso sexual debería ser sancionado.

Y sí que creo que, por el profesor pues tiene que pagarlo, pedir perdón o explicarse. Yo creo que no... no debería seguir en la docencia. Porque lo único que están haciendo es transmitir cosas malas. Entonces, yo creo que los profesores de universidad sí que deberían estar... no vigilados, pero que... que se aseguren de que hacen bien las cosas. Que sepan tratar a las personas (A16, 1:690).

Yo soy la universidad y lo hubiese echado directamente ¿no? A la mínima (A10, 1:624).

Yo echaría a los profesores a la calle. Pero claro, es muy difícil demostrarlo, porque siempre va a ser la palabra del profesor contra la palabra de los alumnos. Y supongo que creerán al profesor antes que a los alumnos. Pero es que hay actitudes que no se pueden permitir. Y creo que directamente no deberían estar trabajando, ni aquí ni en la docencia (A5, 1:373).

Non obstante, unha das participantes tamén afirma que, debido á súa posición de funcionarios, este tipo de sancións son moi complicadas, polo que os docentes que teñen condutas ou actitudes de acoso sexual non o van deixar de facer.

Yo creo que los profesores que realizan estos comentarios, o estas actuaciones no lo van a dejar de hacer. Porque ya tienen su plaza fija y pues no creo que se vaya a solucionar, la verdad. Yo creo que seguirán igual, mientras no haya quejas por escrito, ni nada contra ellos, ni se demuestre nada pues... les da igual. No creo que haya manera de solucionarlo (A5, 11:374).

No seu discurso tamén emerxe a necesidade de que na universidade se puidese contar cun gabinete de axuda, concretamente con axuda psicolóxica.

E psicólogos. Eu penso que si porque a ver, eu creo que hai persoas que se non abren a mente é moi difícil... Eu dígoche por experiencia porque moitas veces atópome con xente, xente moi cercana a min, á que lle intento abrir a mente, pero non dou. Eu penso que é moi difícil... (A15, 1:417-418).

Bueno tenemos gabinete psicológico arriba, pero quizá que bajara a veces ¿sabes? Porque hay mucha gente en la facultad que no lo sabe, yo me enteré porque en la presentación de este año lo comentaron entonces yo me quedé con ello, porque no es solo para estas cosas sería también para otras muchas cosas. Yo a una chica le dije, pues mira si te ves mal pues vete y me dijo: ah pero hay psicólogo aquí. Y yo le dije: sí y aparte es gratuito. Entonces yo creo que eso también hay que difundirlo (A4, 1:359).

En referencia á subcategoría de terceiro nivel, resposta institucional, incorpóranse aquí os argumentos do alumnado que reclama dunha adecuada resposta institucional por parte da universidade.

Que dende o decanato, dende a dirección da universidade ou do goberno fagan algo porque acaba sendo algo que se arrastra dende fóra. E fomentar que aquí sexa un espazo seguro, un espazo tolerante [...] Que non sexa como cando fomos ao decano: «caladiños, que non...». E senón facer algo ao respecto ou polo menos intentalo. Eu penso que pode ser unha boa medida. Polo menos facer algo que din os estatutos e cumprilos (A7, 1:393-394).

Ao mellor xa non é voso, non sei... que teñan que vir as cousas máis dende arriba. Non sei se hai decanato, igual esas cousas, igual xa é outro mundo, pero bueno eu faría eso (A11, 1:403).

En relación coa categoría de segundo nivel, *investigar a realidade do acoso*, o estudantado declara a importancia deste tipo de investigacións, co fin de propor as medidas adecuadas para previr e intervir eficazmente contra o acoso sexual e por razón de sexo.

Entón, pois debería facer máis fincapé en que hai un problema na sociedade igual que na universidade. E que non tenda a normalizarse, pero para iso debería informarse deste tipo de estudos (A7, 1:392).

¿Para prevenir y dar respuesta a este tipo de situaciones...? Bueno hacer estas encuestas yo creo que ayuda mucho para ver la situación real (A6, 1:377).

Eu penso que este tipo de estudos tamén axudan a visibilizar o problema, é dicir, a estatística de dicir: aquí hai un problema. Eso tamén axuda (A7, 1:391).

Por último, respecto á categoría de segundo nivel *medidas de difusión*, atopámonos que o alumnado expresa opinións contrapostas sobre o uso da carteleira ou de medios tecnolóxicos, como a web ou os correos electrónicos, como ferramenta de información sobre o acoso sexual. Neste sentido, un alumno móstrase favorable a utilizala mentres que outras compañeiras/os non destacan a importancia de facer cousas que impliquen máis o estudantado.

Cando pasen estas cousas, igual se debería poñer carteis colectivos alleos á universidade (A7, 1:395).

Cosas que impliquen a los alumnos. Cosas que arrastren a los alumnos a... Porque si tú ves un cartel, al final los carteles son casi invisibles. Te mandan correos hablando de cosas y los correos, a la mierda todos los correos estos. Cosas que impliquen al alumnado como esta, las entrevistas estas están guay. Cosas que hagan que los alumnos participen activamente en cosas y vean las cosas, digamos (A8, 1:396).

Nesta liña, unha das alumnas propón facer listaxes de distribución co alumnado interesado nestas cuestións.

Entonces, no sé, hacer una lista de alumnos que están interesados en eso y por ejemplo hacer una lista y enviarles al correo los cursos o... Yo creo que esa sería una buena opción (A16, 1:421).

Finalmente, hai que mencionar as afirmacións dunha alumna que, ao falar da Unidade de Igualdade da universidade, sinala que é necesario publicitar espazos de axuda ao alumnado coma este.

Luego por ejemplo, la Unidad de Igualdad, yo he escuchado hablar de ella, estoy en 4.º y escuché hablar de ella hace un mes, entonces no sé porque no se da a conocer más eso, por si alguien está sufriendo tal, que pueda recibir una ayuda o algo (A6, 1:783).

6.2.1.2. Resultados dos grupos de discusión

A análise das entrevistas realizadas co alumnado seleccionado amosa categorías de varios niveis de profundidade (véxanse as táboas 15a, 15b, 15c). A continuación, detállanse os resultados tendo en conta estas categorías.

6.2.1.2.1. Coñecementos de acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresión sexual

Dentro desta primeira categoría xeral, *coñecementos de acoso sexual e acoso por razón de sexo*, identificáronse subcategorías de segunda, terceira, cuarta e quinta orde, que foron analizadas en relación co xénero.

En relación coa categoría de segundo nivel, *conceptualización dos termos*, as achegas dos alumnos e alumnas divídese en tres subcategorías de terceiro nivel relativas á definición de cada un dos tipos do acoso analizados, e á fonte da que recibiron esa información.

Respecto ao *coñecemento do concepto de acoso sexual*, atopamos que a tendencia do discurso das alumnas e alumnos é relacionar estas situacións coa presión, coacción ou intimidación para realizar algún comportamento «que no es consentido» (GD5, rapaza 6, 5:56).

Para mí intentar que una persona ceda (GD2, rapaza 2, 1:62).

Es cuando haces una cosa que la otra persona no, no quiere (GD3, rapaz 1, 4:1)

Yo creo que es como... te notas como presionada... que si no que, no puede ser como un acoso. Cuando ves que... no quieres eso, pero está pasando eso (GD9, rapaza 5, 4:70).

Y también no es tanto obligar a que una persona haga algo, sino en plan tener la intención de... insistirle de alguna forma, verbal, física o de alguna forma para que haga algo que ella no... no quiere... (GD10, rapaza 5, 4:120).

Que te obliguen a hacer algo que tú realmente no quieres (GD5, rapaza 4, 5:56).

Hacer cosas sin el consentimiento de la otra persona (GD5, rapaz 1, 5:50).

No respetar su voluntad (GD10, rapaza 4, 4:116).

Son un conjunto de situaciones el que una persona se sentiría incómoda (GD1, rapaz 3, 1:7).

Provocar a la persona haciéndola sentir, insegura, débil... no sé (GD1, rapaza 2, 1:5).

Pues no sé, yo lo considero más una falta de respeto hacia la otra persona [...], para mí el acoso sexual es cuando una persona no... bueno, no quiere saber nada de la otra persona y la otra persona sigue insistiendo. Entonces, para mí es una falta de respeto que yo no quiero nada y tú me insistes. Es como si no valoraras, no sé, mi perspectiva, mi forma de..., lo que yo quiero (GD1, rapaza 3, 1:9, 1:11).

A ver eh... intimidar a alguien tanto física como verbalmente, como emocionalmente (GD9, rapaza 1, 4:66).

Conxuntamente, nalgúns casos incluso apuntan que este tipo de situacións deben implicar unha finalidade sexual.

Si es acoso sexual... eso sería solo acoso. Si es acoso sexual te tendrías que sentir intimidado con algo respecto a sexo (GD1, rapaza 6, 1:14).

Pretender que haga algo sin... sin su consentimiento... de forma... un acto sexual (GD10, rapaza 1, 4:113).

Sí es como... obligarla a hacer cosas que no quiere... de... relacionado con el aspecto sexual o... no sé, forzarla (GD10, rapaza 2, 4:114).

Pues yo no sé, yo diría que es... poner a otra persona en una situación que se siente incómoda con connotaciones sexuales (GD2, rapaz 4, 1:59).

Intimidar (GD4, rapaza 4, 5:11).

Sería el hecho de intimidaciones [...] en el ámbito sexual (GD7, rapaza 3, 5:133, 135).

Non obstante, tamén apuntan outros significados como romper a privacidade, sobrepasar os límites ou vulnerar os dereitos sexuais, facer sentir mal a outra persoa ou incluso denigrala.

Para mí es la ruptura de la privacidad sexual de una persona de carácter sexual (GD2 rapaz 1, 1:56).

Non sei, sobrepasar os límites... os dereitos que unha persoa ten, pois que a outra os sobrepasa (GD3, rapaz 2, 4:5).

Pues... el acoso sexual supuestamente es, yo creo que es la violación de los derechos de una persona, con connotaciones sexuales (GD6, rapaz 1, 5:79).

Yo creo que es una forma de discriminación que puede dar lugar a abusos, y en las que el agresor constantemente pues te denigra, amedrenta a la víctima con la finalidad de que quede a su merced para que pueda insultarle para que le pueda hacer cualquier cosa (GD2 rapaz 3, 1:58).

Intimidar a alguien (GD1, rapaza 1, 1:1).

Hacerla sentir incómoda, provocándola con ciertas situaciones que sean malas hacia ella o... no sé (GD1, rapaza 1, 1:2).

Creo que también cabe añadir que la víctima siente vergüenza, para mí esto es importante porque considero que una gran cantidad de actos de acoso sexual la víctima se siente avergonzada, y no debería, claro, porque la culpa es de quien los inicia (GD8, rapaza 4, 5:189).

A ver, yo creo que lo principal es que la persona que acoso, no tenga ningún apoyo, y además también considero que las personas que miran esa situación de acoso si no hacen nada digamos que son cómplices del acoso también, yo creo que es fundamental (GD2, rapaz 3, 2:20).

Es que ves en las noticias, por ejemplo, personas que sufren violencia machista que denuncian los casos y acaban muertas igual y el maltratador a lo mejor tenía ya diez denuncias o así, y nunca ves que hacen nada. También creo que las mujeres están muy indefensas, mucho más que los hombres en el tema del acoso sexual (GD2, rapaz 6, 2:21).

Conxuntamente, dous participantes apuntan que o acoso sexual non só é algo restrinxido ao sexo, senón que tamén é preciso ter en conta o que sente a vítima, e tamén que debe existir unha intencionalidade.

Una identificación también con qué es acoso sexual, ¿no? Porque cuando escuchamos entendemos que es sexual en el sentido de hacerlo sexo, ¿no? En el sentido que es todo, que puedes, parece..., lo que hablas, lo que sientes, lo que hace con una persona..., todo eso es acoso sexual, no solo es lo que ha de hacerse. No sé, mucho más, mucho más (GD3, rapaz 1, 4:13).

Sí, un poco lo mismo. Creo que también es importante añadir la intención porque en estos casos sí que es verdad que tienen contenido sexual (GD8, rapaza 4, 5:185).

Respecto ao plano no que se pode levar a cabo o acoso sexual, atopamos no discurso dos e das adolescentes que maioritariamente entenden que pode ser exercido tanto fisicamente coma verbalmente.

O que te toquen o te metan mano o cosas de esas (GD1, rapaz 2, 1:18).

Ou verbalmente tamén pode ser acoso sexual (GD10, rapaza 3, 4:119).

También acoso sexual yo lo relaciono más con, con lo que tiene que ver con la parte física, pero supongo que puede ser psicológica también (GD4, rapaz 2, 5:5).

Yo creo que es que te toquen si no quieres (GD5, rapaza 1, 5:46).

A pesar de que non existe consenso nos seus discursos sobre o xénero que máis o sofre, atopamos que prevalecen entre o alumnado as afirmacións que indican que son as mulleres as vítimas do acoso sexual en maior medida.

Insinuarse, con respecto al sexo [...] Cuando un chico le viene a una chica, insinuándose o lo que sea y dice... (GD1, rapaza 6, 1:15-16).

Pues yo creo que igual, aunque sí que es cierto que del hombre hacia la mujer se dan más casos (GD2, rapaza 2, 1:222).

Es como si el sexo masculino estuviera por encima y más es la percepción de muchos hombres (GD5, rapaz 2, 5:50).

Conductas denigrantes para la mujer de carácter sexual que puedan ser... (GD7, rapaza 3, 5:130-132).

Si puede haber relaciones de poder... [...] o... también puede ser por... yo creo que normalmente es por género de hombre a mujer (GD6, rapaz 3, 5:87-88).

Por outra parte, algúns alumnos e alumnas explican que tamén o poden sufrir os homes ou ambos os sexos.

Y hacia él también (GD1, rapaz 3, 1:3).

O hacia él también, perdón, perdón (GD1, rapaza 1, 1:4).

Es una situación que pueden sufrir tanto hombres como mujeres... (GD4, rapaza 1, 5:1-2).

Es una forma de extorsión a una persona de que no tiene que ver aquí el género con connotación sexual digamos, sin importar el género. (GD2 rapaza 1, 1:55).

Para mí, no importa el género, pero para mí es discriminar tanto la condición física como mental de una persona (GD2, rapaz 2, 1:57).

Incluso sinalan que a pesar de que se coñecen máis casos de mulleres acosadas, pensan que tamén haberá casos de homes.

Yo también creo que tampoco salen a la luz los casos de acoso hacia hombres, que supongo que los habrá y que también deberían salir porque creo que existen (GD2, rapaza 1, 1:223).

Paralelamente, as e os informantes que non teñen unha idea clara do que é o acoso sexual tenden a confundilo con outras situacións, como por exemplo a violencia de xénero.

Para mí en el acoso, lo más importante yo creo que es que la mujer no tiene al 100 % la libertad, es como si el acoso le quitara algo de libertad. Por ejemplo puede ser el tipo caso de una mujer que vive con una pareja no, y la mujer dice mira voy con unas amigas a tomar algo y entonces el novio le dice que no vaya porque "te lo digo yo" y tienes que hacer esto, esto y esto, entonces ahí es como si le quitaran un poco de libertad, entonces para mí esto es la clave. Porque si la mujer no tiene al 100 % la libertad, pues para mí ya es considerarlo como un acoso (GD2, rapaz 2, 1:197).

Control del teléfono. Control de cuando estás con tus amigas y cuando no. Si deberías estar con ellas o no. Exigencia de un horario para estar con esa persona: yo te quiero para mí solo y hacerle pensar a esa chica, por ejemplo, que ella solo puede vivir para ese chico. Solo puede vivir para mí, por y para mí. Olvídate de tus amistades, tiempo libre... Si estás en casa me guasapeas... Déjame el registro libre, que se vea la hora en la que te conectaste al WhatsApp por última vez, por qué te conectaste a esa hora si ya me habías despedido, ese tipo yo creo que es un acoso más que que me digan, más que te discriminen hablando (GD3, rapaza 1, 4:2).

Sí. Yo creo que... bueno, me parece bien todo lo que ellos dijeron, y a parte que las redes sociales, por otro lado también le dan al hombre ¿no? como una mayor facilidad para poder controlar a su pareja, amigas o... o lo que sea hablando (GD3, rapaza 5, 4:20).

Eso que, por razones de ser de un género diferente te controlen (GD3, rapaza 2, 4:7).

En plan, conductas machistas ¿no? que de algún modo... (GD7, rapaza 2, 5:129).

Respecto da segunda subcategoría de terceiro nivel, *coñecemento do acoso por razón de sexo*, atopamos que maioritariamente os e as participantes teñen información sobre que condutas, actitudes ou situacións abarca.

¿Razón de sexo? Cuando el acoso va sobre... por parte del sexo, ¿no?, en el sentido de si eres mujer o eres hombre, ¿no? (GD9, rapaza 1, 4:73).

Sí, solo por pertenecer a un grupo o... o a un género o... pero sexual o... bueno... (GD10, rapaza 2, 4:126).

Yo ahí lo entiendo más de sexo masculino y sexo femenino [...] Yo lo refiero al género, que te acosen pues por el sexo que tengas o... por lo típico que en general, entre comillas, la mujer es inferior... Pues te están acosando por tu sexo, por ser mujer (GD1, rapaza 6, 1:21,23).

Ademais falan de aspectos como inferioridade/superioridade entre mulleres e homes, pero tamén de accións que desvaloricen ou discriminen a unha persoa polo seu sexo.

El acoso por razón de sexo es básicamente por el sexo (GD6, rapaz 1, 5:91).

Que se cree superior por sexo (GD6, rapaz 2, 5:94).

Devaluar a una persona por su sexo (GD3, rapaza 1, 4:22).

Que te discriminan en función de tu sexo (GD7, rapaza 1, 5:139).

Conxuntamente, varias alumnas recoñecen que este tipo de acoso abarca tamén as accións ou as actitudes dirixidas a alguén en función da súa orientación sexual.

No, yo creo que más bien es por la identidad sexual ¿no? Transgéneros y gays y lesbianas (GD4, rapaza 3, 5:13).

O por su identidad sexual ¿no? No solo por... (GD7, rapaza 3, 5:144).

Es que el acoso por razón de sexo sería simplemente acosar una persona por su condición sexual (GD8, rapaza 6, 5:193).

Ademais, o alumnado participante nos grupos de discusión identifica as mulleres como as vítimas habituais deste tipo de acoso, aínda que tamén hai quen sinala ós homes como vítimas potenciais.

Que como... e... acoso por ser muller, ¿no? [...] O por ser hombre, claro pero más habitual é a muller, que tamén o hai do outro, pero é máis habitual... (GD10, rapaza 3, 4:123,125).

Claro que la razón es esa, que tú seas mujer y por ese hecho es por el que te acosan (GD7, rapaza 4, 5:141).

Que yo por ser mujer se metan conmigo ¿no? (GD4, rapaza 4, 5:15).

Pues un acoso más, simplemente por ser del sexo femenino (GD5, rapaza 1, 5:57).

Por razón de sexo hacia la mujer (GD10, rapaza 2, 4:294).

Nesta liña, atópanse explicacións de por que son as mulleres as que adoitan ser as vítimas máis frecuentes deste tipo de acoso.

Principalmente creo que para nosotras, mujeres, vivimos eso desde niñas, por exemplo, que la crianza es diferente, los chicos pueden hacer cosas de chicos, ¿no? Cuando están creciendo, cuando chicos pueden salir, pueden besar las chicas y las chicas no pueden hacer nada, no pueden decir ciertas cosas... (GD3, rapaza 3, 4:38).

La división de roles asignados desde siempre (GD2, rapaz 1, 1:72).

Por outra banda, fronte a quen identifica claramente este tipo de violencia tamén hai estudantes que recoñecen abertamente que non saben o que é ou o confunden co acoso sexual.

Entonces es igual, ¿no? Yo no le encuentro diferencia (GD2, rapaz 3, 1:65).

Con el fin de tener una relación sexual. Es decir es un acoso... la definición de acoso en sí (GD9, rapaza 5, 4:86).

Yo terminológicamente así como... acoso por... cuestión de sexo... no me suena así de haberlo visto... (GD10, rapaza 4, 4:122).

¿Por razón de sexo a qué se refiere? ¿A hombres y mujeres o...? (GD4, rapaz 3, 5:12).

Está relacionado con feminismo y machismo (GD2, rapaza 3, 1:68).

Yo lo veo más en plan que suele pasar entre hombre-mujer, en plan jefe secretaria, cosas así, ¿no? [...] Que también puede haber una figura como... un jefe-secretario o así (GD9, rapaza 2, 4:74, 82).

No referente á categoría de terceiro nivel que se refire a *través de que fonte recibiron a información que lles permite definir os conceptos de acoso* atopamos unha ampla variedade de respostas nos diferentes grupos de discusión. Non obstante, amósase que a tendencia é mencionar os medios de comunicación e as redes como fonte primaria de información; sinalando os medios tradicionais pero tamén as redes sociais.

De la televisión, del periódico, internet... (GD3, rapaza 1, 4:35).

En las noticias que giran en torno a esa temática (GD6, rapaz 3, 5:110).

También de noticias concretas que saen (GD8, rapaza 4, 5:200).

Y luego también en las redes... perdón, en las redes también hay muchos vídeos o charlas que... de... mujeres y hombres que hablan sobre... sobre el tema y te vas informando (GD10, rapaza 1, 4:139).

A través de páginas de la redes sociales que llevan temas feministas (GD5, rapaza 1, 5:64).

Conxuntamente as e os participantes que expresan que a información sobre o acoso sexual e o acoso por razón de sexo vén pola formación que recibiron, sinalan cursos, lecturas, a educación formal recibida no instituto ou nas titulacións que cursan.

Cursos, cursos tal cual no, pero a lo mejor algunas horas sí que nos estuvieron hablando de este tema. Pero no en la universidad, sino en los institutos (GD2, rapaz 3, 1:83).

Y de artículos, también de libros (GD5, rapaza 1, 5:65)

O de la educación... o de lo que has visto en tu colegio o en tu instituto... (GD9, rapaza 3, 4:89).

Teníamos la asignatura de ciudadanía, que ahí se trataba... (GD10, rapaz 1, 4:138).

Pues eso y también lo estudiamos en una materia de la universidad, estudiamos que acoso y agresión y... es en, actos, seminarios en clase (GD7, rapaza 7, 5:148).

De charlas previas de nuestros padres... (GD6, rapaz 1, 5:98).

Paralelamente tamén indican que a información que teñen sobre os diferentes tipos de acoso vén das propias vivencias persoais, de falalo con outras persoas, por activistas feministas ou organizacións políticas.

De experiencias personales (GD3, rapaza 2, 4:36).

O porque lo puedes ver por la calle, a veces (GD4, rapaza 4, 5:18).

También cuando lo hablas con la gente que te rodea (GD5, rapaza 3, 5:66).

Y ahora hay más activismo también [...] Ahora, antes, hace cincuenta años ponle, no había tanta representación en las calles del colectivo que está siendo molestado por así decirlo. Y ahora en las calles ya te encuentras feministas o gente que se queja (GD6, rapaza 3, 5:11,13).

Y también por organizaciones políticas que hablan de eso (GD6, rapaz 3, 5:107).

Tamén varias persoas participantes recoñecen a falla de información en relación con estes temas, por exemplo, o non incluílo en materias, que podería axudar a identificar correctamente as situacións de acoso.

A ver en información sobre eso siempre hay, aunque yo creo que insuficiente y que debería haber mucha más y considero que es un tema a tratar y que debería ser un tema que estuviera mucho más presente. Incluso a nivel publicidad yo creo que es bastante escaso, en cuanto a la información que hay sobre eso (GD2, rapaza 1, 1:177).

Es que a veces igual dicen, acoso o reivindica el acoso, pero no dicen situaciones concretas que tu puedas identificarlas (GD2, rapaza 2, 1:178).

Que debería haber más información, lo que hay no es suficiente (GD2, rapaza 3, 1:188).

Sí, yo creo que también es así, también creo que este tipo de temas se debería introducir en materias, como también temas de feminismos e introducir un poco de todo (GD2, rapaz 4, 1:254).

Respecto á categoría secundaria, *formación recibida*, atopamos que case a unanimidade do alumnado participante nos grupos de discusión recoñece non ter recibido formación específica sobre a problemática do acoso. Neste sentido, as poucas persoas que admiten ter recibido formación sobre o acoso expoñen que foi en xornadas ou charlas puntuais de temas relacionados coa igualdade ou co feminismo.

Sí, fui a muchas charlas de formación porque estoy en un colectivo que está vinculado con eso (GD6, rapaz 3, 5:116).

Aquí también se organizaron jornadas, yo recuerdo de ir a una sobre la igualdad en el puesto de trabajo. Igual no tiene que ver mucho con el acoso, o igual sí mencionaba algo, no sé no me acuerdo... (GD8, rapaza 6, 5:203).

Nesta liña, a totalidade do alumnado participante indica que a formación nesta área é importante para saber identificar tanto a persoa opresora como as vítimas e as situacións de

acoso, e para poder diferenciar as diferentes formas de violencia e favorecer a concienciación en relación a esta problemática.

Yo creo que hay gente que no es consciente de lo que..., mucha gente pueden hacer comentarios o así que cuentan como acoso y que ellos no son conscientes de que lo están haciendo (GD1, rapaza 2, 1:47).

A ver yo creo que muchas veces en el acoso y así es algo que nos callamos más, tampoco sabemos hasta qué punto eso que nos está pasando es acoso, entonces yo creo que también es lo que le pasa a mucha gente. Así que informar sobre estos temas yo creo que es bastante importante en ese sentido (GD6, rapaza 4, 5:121).

Yo creo que así tendrías más concienciación para no verlo como... algo que..., que no es cotidiano, que no..., es que está muy cerca (GD3, rapaza 1, 4:47).

Porque son situaciones que se viven diariamente, aunque no te toquen de cerca, te tocan por conocidos es algo muy... (GD7, rapaza 5, 5:162).

Y porque puede ser que lo tengamos tan normalizado que si no te informan de ello, puede ser que no seas consciente de que... lo estás recibiendo (GD7, rapaza 3, 5:163).

Y yo creo que también, bueno, realmente conocemos el concepto, pero no tenemos muy claro qué es, tenemos como un batiburrillo de ideas. Nos confundimos con acoso sexual, acoso laboral. Nos confundimos con todo y creo que sí, que sería importante formación para eso (GD3, rapaza 4, 4:49).

Yo creo que sí para saber dónde acaba la libertad y donde empieza la de la otra persona, dónde acaba la mía y dónde acaba la de la otra persona (GD1, rapaza 5, 1:48).

Para saber los derechos que tiene también (GD3, rapaza 1, 4:50).

Es bueno tener información ¿No? Y saber a quién llamar si te pasa (GD4, rapaza 4, 5:34).

De feito son varias as persoas participantes que sinalan que a formación sobre este tema debería recibirse xa na infancia.

Yo creo que la mayor parte de la gente a lo mejor conoce a alguien, conoce a gente que tuvo acoso escolar o cualquier cosa y a lo mejor esa persona lo tiene o se siente en plan, desplazado te vas a sentir como un bicho raro porque lo estás recibiendo. Entonces creo que desde pequeño se debería tener una concienciación de eso, de ayudar y de que los niños también tengan una educación para saber lo que está bien y lo que no, no se pueden sobrepasar tampoco los límites. Y si de pequeño tampoco lo sabes, de mayor es muy difícil que cambies las ideas también (GD3, rapaza 1, 4:48).

Por ejemplo, en los colegios, yo considero que también es importante en secundaria y todo eso, pero también en primaria es cuando te enseñan a ser persona, digamos. Te enseñan matemáticas, te enseñan a leer, a escribir y todo eso pero aparte de eso, otras también que no te enseñan en la escuela. Que, a ver, te las enseñan en casa y deberían enseñártelas en casa pero tampoco está mal un refuerzo en la escuela para que todos tengamos una formación mínima en eso (GD1, rapaza 1, 1:46).

Si, para que así los niños pequeños ya estén concienciados desde la base (GD5, rapaza 2, 5:71).

Ya... sobre todo desde pequeños. Porque realmente hay que aprender a cómo tratar a la gente. Me refiero a cuando eres pequeño eres superinocente, todos son muy majos, todos son amigos... luego es cuando empiezan los prejuicios. Es como... Y también por culpa de... no por culpa de los padres pero sí que es cuando empiezas a verlo en tus padres (GD9, rapaza 2, 4:103-104).

En último lugar, respecto da categoría de segundo nivel que se refire ao *protocolo da Universidade de Vigo*, evidénciase que o alumano non coñece o protocolo. Nun só caso, un alumno afirma que: «Lo leí pero no me acuerdo» (GD6, rapaz 3, 5:126). Neste sentido os e as participantes afirman que é invisible e que falta difusión.

Si es invisible... (GD10, rapaza 3, 4:152).

No está bien comunicado... (GD9, rapaza 1, 4:275).

La gente no conoce ese protocolo, no existe esa información de... oye hay un protocolo de actuación (GD9, rapaza 3, 4:272).

De feito, nalgúns casos din que é un documento que non funciona precisamente porque é descoñecido para eles e elas.

Si no lo conocemos es que no funciona (GD10, rapaz 1, 4:149).

Pues si no lo conocemos es que no funciona (GD8, rapaza 5, 5:225).

Si no sabemos que existe, menos vamos saber si funciona (GD2, rapaz 1, 1:191).

Es que la gente no lo conoce. Es que yo por ejemplo si me pasa algo y no lo conozco no acudiré a él porque no sé qué existe (GD8, rapaza 4, 5:220).

Es que si no sabes que existe como vas a ir pedir ayuda (GD2, rapaza 2, 1:193).

Ademais, algunhas persoas manifestan interese por coñecelo, incluso indicando que deberían coñecelo no momento no que se incorporan á universidade.

No sabríamos utilizarlo, y el fallo es por no explicárnoslo cuando entramos a la Universidad y decimos mirad hay este protocolo, esto y esto... (GD2, rapaz 4, 1:200).

Luego nos dirás cual es... para saber cual es el protocolo de actuación (GD10, rapaz 2, 4:150).

6.2.1.2.2. Percepcións sobre o acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresión sexual

Dentro da segunda categoría xeral, *percepcións sobre o acoso sexual e acoso por razón de sexo*, identificáronse tres grandes subcategorías referidas a: i. Frecuencia das situacións de acoso; ii. Motivos polos que se produce o acoso; e iii. Seguridade respecto das situacións de acoso. Dentro destas categorías atópanse outras de terceira, cuarta e quinta orde, que serán detalladas e ilustradas coas afirmacións vertidas dos grupos de discusión.

En relación coa primeira subcategoría, *a frecuencia percibida das situacións de acoso no contexto universitario*, a tendencia nos discursos do alumnado participante é afirmar que as situacións de acoso na universidade son frecuentes ou máis frecuente do que se pensa, pero non se coñecen.

Pues seguramente más de lo que creemos (GD4, rapaz 1, 5:221).

Ojalá que poca, pero yo creo que es frecuente... (GD7, rapaza 3, 5:482).

Yo creo que una al día sí (GD9, rapaza 3, 4:194).

Yo creo que muchas, pero que no se dicen (GD9, rapaza 1, 4:184).

Pero sí que, yo creo que pasa más de lo que pensamos y que mucha gente se calla por vergüenza o porque no quiere que... o porque la hacen callar, también (GD6, rapaza 3, 5:230).

Yo creo que sí que son frecuentes pero que no lo sabemos o no nos queremos dar cuenta o no se sabe, o no sé [...] Yo creo que aquí en la universidad pues creo que existe, no sé si con un frecuencia altísima o media pero que si existe (GD8, rapaza 6, 541, 545).

Sabes, por cuestiones de eso... porque yo creo que justamente en la universidad es un ambiente al igual que en el insti que... pase por relación de poder que... un profesor o profesora te acose de alguna forma sexualmente. Tu por miedo... o por no querer verlo o por lo que sea, no dices nada o lo que sea... hay muchos casos en los que sí que se habla y tal, pero yo creo que en otros... no sé, lo presupongo vaya, no tengo ni idea... Pero que supongo que pasa mucho más de lo que se habla independientemente de la frecuencia con la que se dé (GD10, rapaza 5, 4:292).

Unha das alumnas incluso comenta: «A ver, es que si pasa en todas partes, ¿sería muy raro que aquí no pasara no?» (GD8, rapaza 2, 5:546).

En relación cos tipos de conduta que conforman este tipo de acoso identifican comentarios verbais, piropos ou chistes.

Chistes, comentarios... no digo en plan agresión, agresión a lo mejor no vivimos nunca (GD9, rapaza 3, 4:196).

Piropos por parte doutros rapaces y ata de profesores comentarios machistas, como estaban a dicir iso tamén é (GD9, rapaza 7, 4:205).

Fronte ás/aos estudantes que consideran que isto é unha práctica frecuente na universidade, tamén hai alumnado que di, aínda que en menor medida, que as situacións e as condutas de acoso na universidade son infrecuentes.

Pocas. Muy pocas. No sé decirte (GD1, rapaza 6, 1:243).

Yo creo que pocas (GD9, rapaza 2, 4:186).

Yo creo que son casos puntuales de personas concretas y... por eso baja (GD6, rapaza 1, 5:353).

Yo creo que justo en esta universidad estamos bien, pero yo sé de cosas que pasan en otras universidades que tela ¡eh! De que vas al despacho y te dicen «Hazme tal sino no te apruebo». Por las redes sociales hay muchos casos de esos, que se hablan y así (GD6, rapaza 3, 5:356).

Así, nun grupo de discusión explican que na universidade danse menos situacións de acoso ca na rúa ou noutros espazos, debido a que na universidade hai moita xente que o pode ver e reaccionar, xa que é un tema repudiado polo feito de que as persoas que están na universidade son máis «maduras» e non consentirían este tipo de condutas.

Pero en el sentido... es que yo lo comparo con... universidad con el resto, es decir, con fuera. Y yo creo que pasan muchísimas menos, me refiero... a lo mejor, fuera cada día pasa una... por lo menos. Dentro yo creo que no (GD9, rapaza 2, 4:190).

Yo creo que en la universidad no pasan tanto porque hay como más ojos. Hay más gente, que pueda hablar, que en la calle una persona que no te conoce de nada. A mi si me viene a hacer un comentario, o le hacen eso un chico de la... de aquí, o un profesor, lo vamos a ver, y todas vamos a... a decir algo, porque la conocemos, porque sabemos quiénes son. Pero si lo ves por la calle, yo creo que la gente no... (GD9, rapaza 1, 4:568).

A ver también depende, estamos hablando de esta universidad, o de todas las universidades. Yo creo que no tanto, porque está más regulada la cosa y se supone que la gente ahora denuncia más ¿no? Pero bueno si hablamos de otras universidades o de otros países pues ahí ya no me meto, porque ahí ya podría haber más cosas y los ahí los políticos pues ya no se meten tanto en el tema de acoso sexual, y después también depende mucho del país del que estemos hablando claro (GD2, rapaza 2, 1:257).

Es que el campus es también pequeño. Pero igual te vas a Madrid o a un sitio que es una ciudad muy grande e igual cambian las cosas (GD1, rapaza 5, 1:245).

Es que yo creo que es peor la edad desde los 15 hasta los 18 ó 20 es peor. Después la gente cambia de mentalidad y empieza a ver un poquito más la vida (GD4, rapaza 1, 5:227).

Yo creo que es eso, que aquí la gente ya ha madurado y ya pasa más del tema (GD4, rapaza 2, 5:228).

Yo creo que también tiene que ver mucho la educación y la madurez, porque yo comparo mi experiencia vivida en el instituto y en la universidad y en el instituto podías ver que había más comportamientos de acoso y tal pero muchas veces promovido por el niño era traste, inquieto, inmaduro y esto claro no pasa en la universidad porque aquí llegas con otro tipo de madurez y educación que ya no te sale hacer ese tipo de cosas (GD8, rapaza 4, 5:544).

A mí por ejemplo si por la calle me gritan algo entiendo que su nivel de educación pues es nefasto. En cambio aquí en la universidad me parece más difícil que un profesor que tiene sus estudios y una carrera profesional pues que realice esas cosas a una mujer. No sé, no veo por la calle a un profesor mío gritando esas cosas, en mi caso (GD8, rapaza 6, 5:554).

Paralelamente, nun dos grupos de discusión alúdese a que o acoso depende das titulacións, pois en carreiras máis masculinizadas pode darse máis.

Yo creo que en nuestras carreras pues hay tanto un número de chicos como de chicas, bueno hay más chicas pero por ejemplo en otras carreras que hay un porcentaje mayor de chicos en clase, por ejemplo ingeniera industrial, pues ahí igual hay más diferencias que aquí (GD8, rapaza 3, 5:550).

Bueno, sí que es verdad que yo conozco un caso en ingenieras que era todos chicos y un par de chicas, y una de ellas era muy guapa y llamaba la atención y todos los chicos iban junto de ella a pedirle los apuntes, a pedir que le prestara cosas vamos que se notaban que lo hacían para llamar la atención de la chica, y claro a la chica la hacían sentir incomoda. Y entonces claro en ese tipo de carreras pues igual se dan con más frecuencia estas situaciones (GD8, rapaza 4, 5:551).

Pola contra, un pequeno grupo de informantes explica que non saben con que frecuencia sucede o acoso na universidade, porque descoñecen as situacións que abarca o acoso sexual.

Yo creo que realmente no lo sabemos porque no estamos lo suficientemente informados, a ver no sabíamos ni siquiera de este protocolo que, tampoco vamos a saber la cantidad de acoso que sufren la gente en la universidad. Es que claro, yo así no se decirte. Si puedo decir que creo que seguramente se da mucho, por desgracia. Porque claro es lo que hablábamos no sabemos diferenciar y/o identificar el acoso sexual... (GD2, rapaza 3, 1:258).

Y a lo mejor tú crees que no lo es, pero sí que lo es. Una persona le puede sentar fatal y sentirse acosada y en cambio para ti no y acoso y resulta que sí lo es, y no te das cuenta de ello, no tienes consciencia de ello (GD2, rapaza 4, 1:260).

Pues al no conocer ningún caso, pues igual pensamos que no es frecuente. Pero igual pasa y no lo sabemos y entonces no sé con qué frecuencia claro (GD8, rapaza 3, 5:540).

Respecto ao *tipo de acoso máis frecuente*, atopamos que os e as estudantes tenden a indicar que é o acoso por razón de sexo.

Yo creo que acoso por razón de sexo (GD2, rapaza 1, 1:262).

Si es en el ámbito universitario creo que es por razón de sexo (GD4, rapaz 4, 5:235).

Sí, porque es más fácil que pueda pasar (GD1, rapaz 1, 1:249).

Puedo estar aquí y decirle una cosa a ella y estoy delante de vosotros, imagínate en otro caso. Una violación aquí es más complicada porque hay gente, entonces no voy a intentar violarla aquí porque sería un poco... (GD1, rapaz 5, 1:250).

Existe certo consenso sobre que as mulleres son o colectivo que máis acoso recibe, xustificándose nalgún caso, que esto é así porque, por número, as mulleres superan o colectivo homosexual.

Claro... yo lo digo porque sobre todo, eso... en esta carrera... la mayoría de estudiantes somos mujeres, entonces... la mayoría de... digo por número (GD9, rapaza 3, 4:227,229).

Claro el hombre piensa que la mujer es débil y que no se va a defender y entonces creo que por eso se dan más casos en una mujer que un hombre (GD2, rapaz 2, 1:266).

Non obstante, outras alumnas e alumnos indican que son as persoas con orientacións sexuais diferentes á heteronoma as que máis acoso sofren.

Yo creo que ahora mismo a los homosexuales y al colectivo LGTBI-Q (GD4, rapaza 1, 5:229).

Yo creo que acoso por razón de sexo, hacia el colectivo LGTB. Porque... siempre están esos comentarios, en plan... mira ese tiene pintas de..., es un comentario muy despectivo (GD7, rapaza 6, 503-504).

Finalmente, están as persoas que consideran que ambos os tipos de acoso son frecuentes, e dirixidos tanto a mulleres coma ao colectivo LGTBI-Q.

Yo creo que sí, acoso... acoso sexual. Y también podría ser por razón de sexo (GD7, rapaza 5, 5:494).

Mujeres y colectivo (GD6, rapaz 2, 5-388).

Na subcategoría referente aos *motivos* atopamos que os/as participantes nos grupos de discusión se refiren a: i. Cuestións relacionadas coa vítima; ii. Cuestións relacionadas coa persoa acosadora; e, iii. Cuestións relacionadas coa sociedade.

En primeiro lugar, *en relación coa vítima*, alúdese explicitamente á falta de seguridade das mulleres na rúa.

Yo creo que lo que más se ve, o por lo menos yo es lo que más noto es el tema de la no tranquilidad cuando vas por la calle y que pasada una determinada hora no podemos ir solas por la calle y eso es horrible, porque claro esto te limita muchísimo. Y claro, es superinjusto que por el hecho de ser una chica no puedas ir a las 3 de la

mañana sola por la calle, o hay veces que vas sola por la calle y vas llamando a otra persona, eso lo hacemos todas (GD8, rapaza 5, 5:951).

En segundo lugar, respecto á persoa acosadora, atopamos que as e os informantes falan en moitos casos de que o acoso está relacionado co desequilibrio de poder entre homes e mulleres que fai que eles non se sintan en «perigo», así como coa personalidade do agresor.

Abuso de poder (GD1, rapaza 6, 1:119).

Porque se creen y se sienten superiores, y entonces se sienten con derecho de poder hacerlo y lo hacen (GD5, rapaza 6, 5:664).

En cierto modo algunos hombres siguen pensando que tienen como el poder, o... no sé, no sé como explicarlo... pero el poder de hacer lo que les da la gana, sin consecuencias porque normalmente no las tienen (GD6, rapaza 2, 5:812).

Mmmmm... a mí es que no me puede pasar nada de eso prácticamente. Quiero decir... yo creo que... como hombre, a mí, llevo veinte años yendo tranquilo por la calle, sin ningún miedo saliendo por la noche, ningún amigo mío que conozca le pasó nada, y es que a todas mis amigas todo el rato, cada semana y... entonces... claro que me siento seguro, en plan... a mí nunca me pasó, no sé lo que es eso (GD6, rapaz 3, 5:843).

Prepotencia también (GD1, rapaz 2, 1:122).

Yo todos los que conozco son chicos prototipo de... viva la igualdad, la mujer es igual que el hombre..., toda la gente que defiende eso luego son los peores. En el caso de los chicos, las chicas no lo sé, los chicos son peores, o lo que yo veo, vamos (GD1, rapaza 4, 1:125).

Es que hay gente que es muy cerrada también de mentalidad (GD4, rapaz 1, 5:610).

Incluso nalgúns casos relaciónano coa idade, indicando que as persoas máis maiores son máis machistas pola educación que recibiron.

Pouco a pouco, as novas xeracións si que vamos na sociedade que está como máis aberta e xa estamos como crecendo nunha cultura máis... que respecta máis a muller, respecta máis... todo tipo de orientación sexual. E hai xente máis maior, si que se quedou anclada no pasado e fáltalle como entender esta maneira de ver o mundo (GD10, rapaza 3, 4:461).

Así mesmo, a maior parte do estudantado participante vincula as condutas de acoso coa sociedade. Así, atopamos que as e os participantes indican que o acoso existe pola educación e a socialización sexista imperante na sociedade actual, que se nutre dunha herdanza cultural machista e dunha ideoloxía androcéntrica.

Mala educación. Mala educación (GD1, rapaza 3, 1:118).

Sí, yo creo que también estamos bastante influenciados por otras generaciones, abuelos y todas estas cosas. Que no me refiero que sean o más machistas o no, pero la concepción que antes se tenía: «el hombre trabajaba, la mujer se quedaba en casa», no salía y quedaba al cuidado de los hijos (...) Entonces creo que también lo tenemos, bastante metido y que realmente también no somos tan abiertos como deberíamos ser en el siglo xxi (GD3, rapaza 1, 4:439).

Tú tienes la principal figura de la religión que es un hombre, entonces ya creas en la cultura que es más poderoso un hombre. Yo creo que sí que la religión tiene mucho de ese concepto (GD3, rapaz 1, 4:442).

Eu creo que é pola cultura... eu creo que é pola cultura. Temos unha cultura..., a ver se me explico ben... e... hai moita xente que ideologicamente quedou anclada no pasado (GD10, rapaza 3, 4:76).

Yo creo que es en base a que existe una sociedad que está... que se sustenta en, en el machismo... una sociedad patriarcal y todo lo que ello conlleva que también está ligado a la educación que recibimos claro. Y tanto en los roles para las mujeres, como para los hombres. Y eso se ve... solo basta encender la tv y ver los anuncios de juguetes (GD6, rapaz 3, 5:819).

También hay muchísimo machismo todavía. Aunque se diga que cada vez hay menos sigue habiendo mucho, machismo y también comodidad en plan, me han educado así no soy machista pero me han educado así, estoy cómodo así, entonces no voy a cambiar nada de mi entorno, yo creo que de esto hay muchísimo (GD8, rapaza 2, 5:918).

Paralelamente os e as informantes tamén explican que o acoso sexual e o acoso por razón de sexo existen porque se atopa normalizado na sociedade.

Es un poco porque se está normalizando, me refiero (GD9, rapaza 2, 4:973).

En cierta parte... en cierta parte porque la gente como que lo tiene normalizado y lo permite (GD7, rapaza 1, 5:885).

De feito, algunhas das persoas participantes indican que se tende a aceptar que as persoas somos diferentes: e que a insistencia sexual por parte dos homes e algo asumido como natural. Esta tolerancia ante as situacións de acoso xera unha falta de conciencia e de reacción.

A ver, en cuanto a orientaciones sexuales distintas y así, porque... mm... yo creo que ya por inercia siempre tendemos a... a... insultar o a ver de otra forma lo que es distinto y aunque esté mal, estaba bastante normalizado que sea así, aunque esté cambiando. Y... con respecto a la mujer, como que la mujer tiene que complacer al hombre digamos. Entonces esas conductas de que... puuuf... un chico quiera algo con una chica por la noche y no lo consiga y entonces en vez de retirarse, empiece a acosarla o así... mm... no se yo, creo que esa es la razón, por la que sucede eso (GD7, rapaza 3, 5:887).

Pero es todo la conciencia... incluso dentro de los hombres, si ocurre la situación de ver a dos pavos acosando a unas chicas pues tampoco tenemos la conciencia de vamos a ayudarla, vamos a apartar a estos pavos porque tienes siempre el miedo de que se metan contigo o cualquier cosa (GD6, rapaz 2, 5:818).

Que también la televisión quieras que no influye un poco por el hecho de... ver todo lo que hay en la televisión y que la gente no se dé cuenta de lo que hay. Que a día de hoy sigue habiendo gente tan cerrada en lo que es el tema de la homosexualidad, que haya tanto racismo, pero si hay mujeres que incluso ellas son machistas. No sé. Yo creo que eso estando en el siglo xxi no sé cómo puede haber tanto... (GD3, rapaza 2, 4:438).

Finalmente, algunhas das alumnas participantes nos grupos de discusión tamén indican que a falta de sancións e consecuencias negativas para os agresores ante as situacións de acoso contribúe a que sucedan.

Es que claro, lo hacen porque tampoco tienen ninguna consecuencia (GD5, rapaza 6, 5:666).

Y además e... casi ningún acoso hoy en día, a parte de que una mujer dice, no le da importancia porque no sabe en realidad a que se está enfrentando... el hombre nunca se lleva ninguna represalia. A no ser que... te meta

una paliza, pero... que te digan «guapa, cachonda» o así por la calle, así de veces! Y les va a pasar a la... no, y si te tocan en la discoteca ¿les va a pasar algo? No (GD6, rapaza 3, 5:816).

En relación coa terceira categoría de segundo nivel relativa á *seguridade* que as persoas informantes perciben no contexto universitario, atopamos que emerxen dúas subcategorías relativas á percepción xeral ou persoal. Nesta dirección, no ámbito xeral atopamos que son moitas as persoas que consideran a universidade un ambiente seguro en relación coas situacións de acoso.

Yo creo que sí (GD4, rapaz 1, 5:618).

Sí, yo también me siento segura. No vengo con miedo (GD6, rapaza 5, 5:841).

Non obstante, varios/as estudantes expresan que a seguridade na universidade depende de certos aspectos, así como das experiencias previas vividas.

En el día sí. En la noche igual... es que hay zonas del campus que están poco iluminadas. Además, yo creo que la universidad no incluye solo este recinto sino también la biblioteca... Entonces hay zonas que son muy, muy poco iluminadas y no tiene por qué ser una persona del campus quién te haga daño, puede ser alguien del exterior quien... Entonces, en la noche no (GD1, rapaza 2, 1:170).

Depende. Dentro de lo que es el edificio sí porque nunca pasó nada. Y también de día, a lo mejor sales y te dice: te acompaño a casa. Y tú dices: no, quiero volver sola. Y que empiece a andar a mi casa y que esta persona siga andando al lado. Y es como: no, quiero volver sola a mi casa. No es de: dios mío, me va a asesinar a mí detrás de una esquina, como puedes pensar de noche pero de día es como: déjame en paz (GD, rapaza 4, 167).

Más o menos sí. A ver, más que en otros ambientes sí, pero con respecto a algunos profesores que sí que es cierto que te tratan diferente eso no es justo y no inspira confianza (GD3, rapaza 2, 4:454).

Para mi experiencia sí porque no me pasó nada, pero para una persona que le pasara algo no se sí diría lo mismo, es que depende (GD5, rapaza 1, 6:70).

Yo en la parte de despachos me siento muy insegura, de noche por ahí... (GD1, rapaza 5,1).

Dentro de lo que es el edificio sí. Fuera de las facultades... igual ya no (GD1, rapaza 4, 1:162).

De noche no te sientes segura pero de día yo creo que sí (GD1, rapaza 1, 1:166).

Ademais, atopamos que algúns alumnos/as indican que, a pesar de considerar a universidade un espazo seguro, nel se dan situacións nas que participan persoas externas, tal e cmo sucede nas festas universitarias que se organizan dentro do campus. Nestes casos non se percibe esa seguridade.

Yo salvo en las fiestas universitarias sí. En las fiestas porque la gente... va muy borracha y luego aparte de eso se excusan en el alcohol de: «¿Hice esto no? Porque iba muy mal». Y a veces no es así, cuando haces algo es porque tienes ese pensamiento de antes (GD6, rapaz 2, 5:842).

Depende del contexto, un día normal entre semana sí, pero... cuando son las fiestas de San Pepe, San Teleco... por mucho que estemos en el entorno universitario... a ver, hay seguridad pero, esas pequeñas cosas, en teoría, no se ven, ni se van a... ni se va a hacer nada porque no se... porque no pasen (GD7, rapaza 3, 5:891).

Na mesma liña, as persoas que sinalan que a universidade é un espazo inseguro, aluden á ausencia de control sobre as persoas que acceden á universidade.

Yo opino que realmente, a día de hoy... yo por lo que yo puedo ver, no hay ningún control sobre... en el sentido de... a ti, nadie te controla ahí fuera en los pasillos... en el sentido de... que no, seguro, un lugar seguro... a ver... no sé hasta qué punto puede ser seguro, yo me siento casi igual de seguro en estos pasillos que en la calle (GD6, rapaz 1, 5:828).

Yo no creo que exista, ningún entorno seguro. Excepto los... bueno, si estamos hablando de... Yo los únicos entornos seguros que puedo imaginarme son los entornos no mixtos (GD6, rapaz 3, 524-525).

6.2.1.2.3. Actitudes cara ao acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresión sexual

Dentro desta segunda categoría primaria, *actitudes cara ao acoso sexual, e acoso por razón de sexo e agresións sexuais*, emerxeron catro categorías de segundo nivel en relación coas actitudes persoais do alumnado, as actitudes que ten o colectivo do alumnado en xeral, as actitudes que percibe o alumnado do persoal docente e investigador e, por último, da propia universidade.

En relación coa categoría secundaria de *actitudes persoais* por parte do alumnado que participou nos grupos de discusión, atopamos que a maioría expresa actitudes negativas ante calquera manifestación de acoso sexual que se poida dar tanto no eido universitario coma na súa vida diaria.

A mí me parece mal tanto aquí como fuera, donde sea (GD4, rapaz 3, 5:242).

No, no lo tolero. Me parece negativo y que sé de gente que se supone que ya tiene un nivel cultural bastante alto, entonces... (GD4, rapaz 4, 5:245).

Incluso un alumno declaraba que se algún amigo manifestase algunha actitude positiva cara ao acoso sexual, tomaría medidas ao respecto.

Si mi compañero acosara a alguien por ejemplo, pues yo le reñiría mucho, hablaría con el dependiendo de la gravedad de lo que hiciera y sino pues denunciaría y punto. Porque por muy amigo que sea siempre tienes que tener presente a la otra persona, y decirle que lo está haciendo mal (GD2, rapaz 4, 1:300).

En canto ás *actitudes que o grupo de alumnas/os* perciben do seu grupo de iguais, destacan maioritariamente actitudes permisivas cara ao acoso sexual e por razón de sexo. Incluso manifiestan que este tipo de actitudes débese á normalización da sociedade deste tipo de situacións.

Yo creo que la teoría la sabemos todos pero después a la hora de actuar dices, bueno, paso o hago oídos sordos (GD10, rapaz 1, 1:275).

Todos sabemos lo que está bien y lo que no pero luego cada uno hace lo que quiere. Tú puedes decir: esto es lo que está bien. Pero yo a mi novia o a mi novio lo voy a controlar. Pero tú piensas: eso no está bien. Pero, claro,

tú lo dices, pero luego a lo mejor dices: tú tienes que venir conmigo y tienes que venir conmigo porque si no te deixo (GD1, rapaza 4, 1:278).

Es lo de siempre, que cada uno mira para su ombligo y ya está. Y si lo ve y se da cuenta pues aun si pasa... [...] yo creo que hay un pasotismo en general (GD2, rapaza 1, 1:293, 1:294).

Hay mucho pasotismo si, y miedo mucho más (GD2, rapaza 3, 1:299).

Claro, e que como pensas «claro, e que é normal» tampouco é para tanto, entón dis ti «bah, pa que vamos a dicir nada» (GD10, rapaza 3, 4:321).

Pero la actitud es indiferencia,... no es lo mismo lo que pensamos que lo que hacemos (GD9, rapaza 1, 4:253).

En cambio, tres persoas participantes dos grupos de discusión manifiestan que ante unha situación de agresión sexual as actitudes por parte do alumnado serían diferentes, sen lugar a dúbida de rexeitamento.

Ante una agresión sexual... yo creo que sí que, la opinión del estudiantado es totalmente en contra y vamos... indiscutible... (GD9, rapaza 3, 4:252)

En referencia ás actitudes que percibe o alumnado por parte do persoal docente e investigador, expoñen que teñen actitudes positivas cara ao acoso sexual, xa que eles mesmos teñen actitudes machistas cara ao alumnado. Así mesmo, as persoas participantes recoñecen que non esperaban atoparse con este tipo de situacións nun contexto universitario no cal se esperan outro tipo de actitudes.

A ver, es fácil hablarlo pero luego es complicado porque... igual escuchas algo y no sabes si están de broma o como dijeron antes, igual tiene poder aquí y me penaliza a mí. El que tiene poder es el que manda al fin y al cabo... (GD1, rapaz 5, 1:351).

Tengo que decir que no esperábamos este tipo de situaciones. A nivel académico pensábamos que las personas estudian y entonces no van a tener este tipo de actitudes, pero a veces vivimos y oímos cosas que... (GD3, rapaza 3, 4:156).

Por outra parte, seis persoas participantes nos grupos de discusión declaran que o persoal docente-investigador ten actitudes permisivas cara ao acoso sexual e recoñecen claramente a súa falta de implicación ante calquera situación deste tipo.

Yo creo que el profesorado, en general, no se quiere meter en problemas que le puedan repercutir entonces no... (GD10, rapaza 1, 4:326).

Los profesores se suelen mantener al margen por el hecho de... es profesor, es mi compañero... (GD10, rapaz 1, 4:330).

Yo creo que igual son un poco distantes, en eso. Si un profesor ve que una persona le está llamando a otra puta, pues con él no va la historia, entiendes (GD5, rapaza 5, 5:325).

Unha alumna manifiesta que non todo o profesorado da universidade ten este tipo de actitudes ante o acoso sexual, xa que no seu caso coñece unha profesora moi involucrada en relación con estes temas.

A ver yo creo que también depende del profesor [...] A ver por ejemplo en nuestro caso, yo pienso que nuestra profesora se entera de algo de este tipo y madre mía, porque a ella si le toca la causa, se le ve y se nota que lo vive (GD8, rapaza 6, 5:564, 5:565).

En referencia ás *actitudes que percibe o alumnado por parte da universidade*, consideran que o acoso sexual e por razón de sexo non é un tema ao cal se lle está prestando atención. Xustifican nos seus discursos que o único que lles importa é que estes temas non manchen o prestixio e o bo nome da universidade.

Pues yo creo que será en plan, vamos a solucionarlo rápido y que no salga [...] Desde la universidad, más que nada para no desprestigiar a la universidad, más que nada. Yo creo que más por proteger en sí, para eso para no desprestigiar a la universidad (GD2, rapaz 1, 1:311, 1:319).

O alumnado declara que se o acoso sexual fose un tema importante para a universidade tomaríanse outro tipo de medidas, como a difusión masiva do protocolo de acoso sexual e por razón de sexo, e involucraríanse mais en coñecer se esta realidade está a acontecer no eido universitario.

Aquí nadie toma medidas, nadie da el paso a: pues quiero reclamar, quiero poner una denuncia, quiero... lo que sea (GD3, rapaza 1, 4:162).

Si no sabemos ni del protocolo, esa es la importancia que le dan... (GD10, rapaz 2, 4:356).

Yo creo que no es importante. No están pendientes de si eso pasa o deja de pasar (GD4, rapaz 4, 5:259).

Incluso unha das alumnas destaca que divulgar catro carteis pola facultade non é ter implicación ante o acoso sexual e por razón de sexo.

E que poñer catro carteis na facultade non é darlle importancia, sabes? (GD10, rapaza 3, 4:357).

Ao longo dos discursos do estudantado participante nos grupos de discusión atopamos tamén que unha das alumnas expón as súas dúbidas de se esta problemática social é tan importante para a universidade como, por exemplo, o é para eles/as. Na mesma liña, dous compañeiros/as destacan que non, que o acoso sexual non é importante na universidade.

Ya, ¿pero ellos le importa realmente estos temas? ¿Como a nosotros? ¿Esa es la pregunta, no? (GD6, rapaza 3, 5:435).

¿Tú crees que le dan mucha importancia? Porque yo no he visto nada... (GD6, rapaza 3, 5:447).

Claro, cuantas charlas hemos tenido... (GD6, rapaz 2, 5:448).

En cambio, dúas alumnas destacan que o acoso sexual si que é un tema importante para a institución universitaria. Non obstante, unha delas reconece que este tipo de temas non se tratan por igual en todas as facultades da universidade, xa que dependendo do centro se atopa máis ou menos sensibilización con estes temas.

Yo creo que sí es importante (GD1, rapaza 4, 1:331).

En general en toda la universidad pues yo creo que sí. En cambio creo que el hecho de informar sobre estos temas está demasiado ligado con lo que estudies, por ejemplo sé que en lenguas tienen organizado jornadas de lengua no sexista porque está relacionado con su tema de docencia, y aquí en esta facultad también, en cambio si te vas a otra facultad no creo que haya tantas jornadas con este temática (GD8, rapaza 4, 5:583).

En xeral, con respecto á última subcategoría de terceiro nivel, *as actitudes relativas á implicación por parte da universidade* cara ao acoso sexual, unha gran maioría de participantes consideran que non existe implicación suficiente por parte da universidade ante estes temas.

Yo estoy desinformada. Si hubiera una verdadera implicación se informaría al estudiantado de vez en cuando, al menos ponerlo encima de la mesa: chicos, hay charlas, hay a quien poder acudir, hay un teléfono... lo que sea. Pero yo no sé nada de esto (GD1, rapaza 2, 1:335).

No, porque no nos forman, no nos dan ningún curso, ni nos avisan de ninguna charla que pueda haber sobre el acoso sexual. De hecho las pancartas que ves en manifestaciones vienen a ponerlas otro colectivo que no es la universidad (GD6, rapaz 2, 5:461).

Aquí si vas a quejarte a alguien de que me está acosando o algo a lo mejor le dan un toque de atención y ya está. Pero que se impliquen en formar a los profesores o cosas así... no (GD6, rapaza 3, 5:462).

6.2.1.2.4 Relatos de acoso sexual, por razón de sexo e agresión sexual

En relación coa cuarta categoría de primeiro nivel, *relatos de acoso no contexto universitario*, indentificáronse dúas categorías secundarias de relatos en primeira persoa e en terceira persoa. Seguindo os argumentos do alumnado dentro destas emerxeron tres subcategorías de terceiro nivel relativas aos relatos vividos de acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresións sexuais.

Tres alumnas relátannos como un traballador PAS lles mandaba mensaxes electrónicos coa excusa de informallas sobre cuestións internas da propia universidade, como por exemplo se foran admitidas na carreira. Para iso, o traballador accedía aos datos persoais das alumnas de primeiro ano.

Antes de entrar a la carrera me mandó un e-mail de «tranquila, vas a entrar, no te preocupes, no sé qué, no sé cuánto». Y claro yo, al entrar en la universidad y no saber nada, era como «ay, qué bien» ¿sabes? Pensaba que era algo normal y yo «ay, qué bien, no sé qué, ya estaba preocupada tal» [...] yo no le di bombo es decir... pasó eso y lo dejé. Pero sí que luego al hablar con otras personas que también recibieron ese e-mail, y no todos... es decir, no fue algo colectivo en el sentido de que también a los chicos les pasó. Sino solo a ciertas chicas (GD9, rapaza 2, 4:490, 4:491).

En mi caso estaba superpreocupada y decidí comentarle a otra persona que ese hombre me enviaba comentarios... a través de correos... Y luego te vas enterando de: «ah quien te mandó?» «ah pues esta persona» «ah pues a mí también me mandó», «ah pues a mí me había dicho otra persona que también había tal». Otra que le había propuesto ir a tomar un café... Y entonces como que empiezas a tener una sensación rara... (GD9, rapaza 2, 4:534, 4:535).

Segundo avanzan os discursos das vítimas, van expoñendo a súa preocupación pola situación vivida, xa que o acosador sabía os nomes de todas as alumnas e tras atar cabos íanse dando conta de que non era tan amable como aparentaba ser. E nese intre comezaron a percibir as súas intencións.

Es que de repente ya sabía tu nombre... [...] es que nos quedábamos en plan ¿cómo sabes mi nombre si yo no he tenido ningún contacto contigo? Entonces tú también te quedas... para que sepa cómo se llaman casi todas las chicas de la universidad, pues es... preocupante (GD9, rapaza 2, 4:544, 4:545).

Claro, ti empezas como... que majo, estame axudando, e... despois xa te das conta do trasfondo que ten, as intencións, sabes? (GD10, rapaza 3, 4:711).

No meu caso foi simplemente que pensei que era majo, ata que por parte das miñas compañeiras me contaron o que lle estaba pasando... entón aí si que dixen isto non é normal (GD10, rapaza 6, 4:727).

Incluso unha das vítimas expón ter o acosador como «amigo virtual» no Facebook. Ela declara que non lle contaba nada da súa vida, en cambio el si que lle contaba certos aspectos da súa vida, e cunha certa connotación sexual.

Claro, e que eu... si que o tiña no Facebook e non tiña confianza con el... eu non lle contaba cousas da miña vida, pero el si que me ten dito... eh pois «compreime un colchón novo eh... e hoxe quedei cunha Erasmus»... e cousas así, sabes? (GD6, rapaza 3, 4:728).

Outra alumna tamén relata que ata que analizou estas situacións con outras compañeiras non percibira que estaba ante unha situación de acoso sexual.

A ver es que yo no lo vi como acoso sexual. Yo en ese momento no lo sabía, es decir no sabía qué hacía eso con todas. En mi caso no fue a más pero en las demás sí, tipo llamadas de teléfono o de quedar, de preguntar por tu vida sentimental...sí que te quedas como... pero... ¿nadie regula eso? ¿Nadie se da cuenta? (GD9, rapaza 2, 4:503).

Á par destas situacións de acoso sexual por parte dun traballador PAS, outra vítima tamén relata sufrir acoso sexual na universidade por parte dun alumno, concretamente nunha festa que se celebrou dentro da propia facultade.

A mí este año, en San Teleco en una fiesta un chico, yo llevaba falda, me tocó todo, porque claro iba con una falda sin medias, pero todo (GD5, rapaza 3, 5:646).

Por último, unha alumna nos grupos de discusión relata que cando acudiu a unha corrección dun exame o docente-investigador explicoulle o exercicio mediante chistes sexuais.

Hablando de ese profesor, yo fui una vez a la corrección de un examen y... su forma más correcta de explicarme un ejercicio incluía las palabras en un chiste de «prepucio» «pene» y «pospucio», seguido de una sonrisa un poco rara y fue bastante incómodo (GD6, rapaza 2, 5:752).

En relación cos *sentimentos* que emerxeron nas vítimas que sufriron acoso sexual por parte dun traballador PAS, unha reconece sentirse decepcionada por permitir a universidade que persoas así sigan a traballar nesta facultade.

Yo me sentí un poco insultada la verdad. Es como... tu eres una persona que estás en un organismo público ¿por qué tú tienes acceso a mis datos? que a lo mejor tiene acceso a mis datos antes que yo, a lo mejor él sabía que me iba a ir yo de Erasmus antes que yo misma. Entonces me sentí un poco insultada no a lo mejor por parte de él, porque sí que es verdad lo que decíamos de que a lo mejor pasamos... yo que se a lo mejor se debería... porque a lo mejor la sociedad ya nos tiene acostumbradas a este tipo de cosas, pero un poco insultada por la Universidade de Vigo y de decir como permiten que una persona como esta esté trabajando aquí (GD9, rapaza 3, 4:546).

En liña con este argumento, outra alumna expón que este organismo público ten medo a dar a cara ante este tipo de situacións e, por tanto, como que, dalgún xeito, protexen o acosador.

Yo creo que también es el miedo de dar la cara, sobre todo a un organismo público que sabemos que, no es que esté protegido... pero... (GD9, rapaza 2, 4:555).

Otra vítima, reconece que ante este tipo de situacións sentiuse humillada e cousificada.

Yo humillada, porque valgo más que me mires el físico ¿sabes? Yo no vengo aquí para que me mires físicamente. Vengo aquí a formarme, entonces no me sentí a gusto (GD6, rapaza 2, 5:775).

Respecto ás *reaccións* que tiveron as informantes ante este tipo de situacións de acoso sexual, van desde non reaccionar e esquivar o acosador, remitirle unha queixa ao decanato ata reaccionar increpando o individuo.

Cuando iba a «ese departamento» y si estaba el, a lo mejor ya no iba porque me daba reparo, no me gustaba ir... y a lo mejor poder... si no era muy importante pues vuelvo otro día, o a lo mejor estar en la cola y decir: buah me toca con él, pasa, pasa tú, sabes... [...] Cuando supe realmente las intenciones que tiene... bueno esa persona con las mujeres, ya era como que no quería saber nada de él. No era por miedo, sino porque para mí ya es una persona que no quiero nada que ver en mi vida (GD9, rapaza 2, 4:510, 4:511).

Se remitió una queja al decanato y... no sé si... porque aquí ya no está (GD9, rapaza 3, 4:530).

Me giré y le di una... y le dije que coño haces y me fui [...] Y el chico aun me dice: ei que pasa, tranquila que no pasa nada (GD5, rapaza 3, 5:649).

Por outro lado, unha das participantes considera que é inútil dar a cara ante este tipo de situacións xa que non é a primeira vez que este traballador PAS actúa deste xeito e o único que fai a universidade e trasladalo de facultade. A informante incluso manifesta que parece que se ten que esperar a que esta persoa realice un delito moito máis grave para que se empecen a tomar medidas realmente eficaces.

Esa persona ya había estado... y dices tú ¿para qué vamos a poner la cara? Si lo van a volver a trasladar... va a seguir haciendo lo mismo... a donde vaya. Porque sabes... el rumor que se corría era que había estado acosando a una profesora y lo habían trasladado para otra facultad [...] Parece que hace falta que sea una agresión sexual como tal... me refiero... para que verdaderamente se haga algo (GD9, rapaza 3, 4:556).

Dentro desta subcategoría de terceiro nivel de *acoso por razón de sexo en primeira persoa*, as informantes relatan que viviron situacións de acoso por razón de sexo através de comentarios

discriminatorios e chistes ofensivos, tanto por parte do profesorado coma dos seus compañeiros da Universidade de Vigo.

Ese profesor cuando explicaba algo en clase y preguntaba dudas o había algún tipo de debate, la opinión de la mujer no era relevante. Y levantábamos la mano y escogía al chico para hablar (GD1, rapaza 6, 1:94).

Comentarios por ejemplo: Los chicos son mejores ingenieros. Y la ingeniería es algo para chicos (GD1, rapaza 2, 1:99).

Incluso de llegar a gritarte en grupo por ser mujer y que te diga: ¡haz lo que te dé la gana que yo tengo el poder. Tú y todas las que queráis. Haced lo que os dé la gana que yo tengo el poder! (GD3, rapaza 1, 4:422).

O que a mí me digan que mejor deje la carrera y que me dedique a la música, que sabe que canto y que me dedique mejor a la música (GD3, rapaza 4, 4:423).

Te lo puedes tomar de una manera u otra, pero el mítico chico que te dice «vete para la cocina» siempre hay. Y chistes siempre hay también [...] Tú ya sabes que es discriminatorio, y ya lo hacen con esa intención ¿sabes? Como... pues «sois unas exageradas» Eso muchísimas veces (GD6, rapaza 3, 5:736, 5:742).

Algún chiste así... alguna coña. Por ejemplo, a lo mejor le das una explicación y están hablando: pues esto es de chicos. O... no es para... (GD1, rapaza 4, 1:100).

Dúas alumnas tamén sinalan que recibiron acoso por razón de sexo na universidade por parte dun docente, a través de comentarios nos cales se refería a cantas rapazas tocaban por cada alumno na clase.

Algún profesor en esta clase ha sido machista, por ejemplo como cuando ha contado las chicas que hay en clase, rollo que no hay para todos ¿sabes? Repartidos, en plan chicos para chicas. ¿Y por qué tiene que haber eso? Como hay muchas chicas para tan pocos chicos, algún tipo de comentario así... (GD9, rapaza 1, 4: 464).

Sí, lo típico que dice tocas a tantas tú, porque hay tres chicos y veinte chicas y dice «buf, cuantas chicas para ti...» (GD9, rapaza 5, 4:465).

En relación *cos sentimentos* que as vítimas revelan despois de vivir situacións de acoso sexual, encontramos que, nun amplo abanico de respostas, alégan sentirse mal, molestas, intimidadas e incluso sentir medo.

A mí me molesta muchísimo (GD1, rapaza 4, 1:108).

A ver lo vas llevando, lo hablas con los compañeros, lo comentas un poco en casa, y tal... pero ya cuando llega el punto de que te grita delante de gente, te discrimina, te habla mal, pues te sientes muy mal (GD3, rapaza 1, 4:432).

Mal. Hasta si te pilla un poco desprevenida dices pues igual tiene razón. Pero, claro, después lo pensé y dije: no, no te hace falta ni siquiera reflexionarlo mucho. Simplemente esa persona es machista. Incluso nos tiene un poco de manía a las mujeres porque a los alumnos les tiene un trato diferencial. Entonces pues te sientas mal, sin ganas de cursar esa asignatura que la tengo pendiente y sin ganas (GD3, rapaza 4, 4:435).

Yo llegué a tener miedo, sobre todo cuando me lo cruzaba por la facultad y tenía que aguantar ciertos comentarios (GD3, rapaza 1, 4:462).

Respecto *ás reaccións* que tiveron as alumnas ante este tipo de situacións de acoso sexual varias delas declaran que non reaccionaron por medo a rebaterlle ou por medo a que afectara

a súa traxectoria académica; e outras dúas relatan que reaccionaron interpoñéndolle unha denuncia o agresor.

No reaccionas al momento porque obviamente es un profesor y nunca le vas a decir nada, pero luego sí que lo comentas con la gente o cosas así. Pero decirle, «oye te estás pasando» o algo así nunca lo vas a hacer porque es un profesor (GD9, rapaza 5, 4:469, 4:476).

Son personas que pueden llegar a tener un alto rango en la universidad y te da miedo de que no vayas a aprobar nunca esa asignatura, o qué te pueda tocar como tutor del TFG y no te ayude nada porque una vez les hiciste un reclamo... Son personas con cierto poder aquí dentro y nosotros somos estudiantes y no tenemos el mismo poder. Yo me quedaba callada y hacía las menos intervenciones posibles (GD1, rapaza 2, 1:109).

Yo sí tomé mis medidas. De hecho estaba respaldada, no estaba yo sola. Porque no fui yo sola la que lo escuchó, estaba más gente con lo cual creo que ese tipo de tratos no se pueden dejar pasar [...] , si yo no protesto, si yo no tomo medidas... Esa persona va a seguir haciendo lo mismo porque sabe que tiene el poder. Y si a mí me amedrentó diciéndome: puedes hacer lo que te dé la gana que quien tiene el poder soy yo y sé que no vas a conseguir nada. A mí una persona que se cree que por ser docente tiene más poder que yo o por ser hombre y yo mujer, está muy equivocado. Sé que lo que no puedo dejar es que una persona actúe así y hable así a otra persona, sea mujer, sea hombre o lo que sea[...] Lleva muchos años aquí y nunca se le hizo nada. Soy la primera, me lo dijeron, soy la primera que hace algo ante esa persona (GD3, rapaza 1, 4:433, 4:457, 4:458).

Es que yo, antes de que pasara todo esto también había puesto una queja anónima y sé que le dijeron algo pero no mejoró la cosa, todo lo contrario, empeoró en clase, hablaba mucho peor a la gente y decía cosas mucho peores (GD3, rapaza 2, 4:459).

Finalmente, alúdese á clara dificultade das estudantes para identificar o acoso por razón de sexo ou quedar enmascarado baixo a aparencia dunha «broma sen malicia».

Creo que tampoco lo vemos como acoso tal cual. Lo vemos más como... una broma sin malicia, por decirlo así. Entonces eso, te ríes y dices... menudo comentario, pero sin más... (GD9, rapaza 2, 4:475).

En referencia á subcategoría de terceiro de nivel *de situación coñecida de acoso sexual*, o alumnado reconece que tamén foron partícipes das situacións de acoso sexual por parte do traballador PAS ás súas compañeiras, de xeito que, dos comportamentos deste traballador PAS, eran vítimas moitas alumnas de primeiro ano de carreira, e que estas condutas de acoso sexual non só se producían no espazo universitario senón tamén fóra.

Un PAS mandaba correos a chicas, a principio de curso para... «eh oye te gustaría quedar para tomar un café y así te explico...». Sobre todo cuando las chicas están en primero, empezando y... «te explico cómo funciona esto o que papeles necesitas o bueno estate tranquila». O también incluso con la chica de Erasmus, el PAS este le preguntaba por su relación con el novio e incluso llegó a acompañarla a casa y ella no se sentía cómoda (GD9, rapaza 3, 4:481).

Sí, por email y en persona, porque una vez que entregábamos los papeles para Erasmus o algo así, estaba él y ella ya nos había contado que él se puso a hablar con ella así de normal. Ella fue a entregar los papeles solamente y el pues le dijo «que tal, tenemos que quedar» (GD9, rapaza 4, 4:539).

Le pasó a muchas, no solo a un par, si no a muchas chicas (GD9, rapaza 2, 4:482).

Yo había escuchado, que incluso había cogido el número de teléfono de la chica de los datos que tienen en administración (GD9, rapaza 2, 4:494).

Y se de casos que a mucha gente le preguntó ya personalmente o en las fiestas, porque esta persona iba a las fiestas universitarias, y le preguntaba a las chicas que «qué tal le iba con sus novios...». Comentarios que... (GD9, rapaza 3, 4:498).

E incluso... yo tengo compañeros que dicen que lo tienen visto los jueves universitarios en locales, pues... Porque no estamos hablando no de un señor mayor sino joven... (GD9, rapaza 3, 4:522).

Un alumno, que tamén expón ser coñecedor desta situación de acoso sexual por parte do traballador PAS ás alumnas, argumenta que esta persoa accedía aos datos persoais das alumnas para logo buscalas en Facebook.

Este trabajador PAS buscaba a las chicas por las redes sociales, para hablarles, es que él veía sus datos privados cuando no tiene derecho a ello... eso es abuso de poder. Es decir utilizaba las bases de datos que él tenía para agregarlas en Facebook, para hablarles y... etc. (GD10, rapaz 1, 4:695).

Á marxe destas situacións de acoso sexual por parte deste PAS, tres alumnas tamén relatan ser testemuñas na aula das condutas de acoso sexual dun docente cara ás súas compañeiras de clase.

Hombre, yo he visto actitudes de... personas mayores que han tenido comportamiento de... por llamarlo de alguna forma «viejo verde» hacia mujeres, lo he vivido en clase [...] o decir... o «qué guapa vienes hoy» o quedar mirando demasiado a una alumna, demasiado tiempo con una sonrisa embobada (GD10, rapaz 1, 4:655, 4:659).

Y se estaba pasando de la raya... Estaba teniendo una actitud babosa por así decirlo, con las alumnas (GD10, rapaz 1, 4:668).

Si, vale... xa sei por onde vas, eu xa sei a que te refires [...] Ou intentar ser gracioso... con... e... un tipo de bromas que lle notas a connotación... (GD10, rapaza 3, 4:656).

Tres participantes tamén relatan que coñecen casos de alumnas que, cando ían ás titorías, os seus profesores se fixaban no seu escote. E incluso unha alumna expón que foi un profesor quen comentou na clase un caso dun compañeiro con denuncias por acoso sexual.

Hay un profesor que, cuando van las chavalas con un poco de escote, no te mira a la cara directamente. Es como si tu cara desapareciese (GD5, rapaza 2, 5:651).

Eso también le ha pasado a una chica que conozco, con un profesor que daba clase en esta facultad, iba a revisar su examen y el profesor también le miraba para las tetas toda la tutoría, vaya no le miró nunca la cara (GD5, rapaza 1, 5:653).

Nuestro tutor, una vez nos contó que había un profesor de esta facultad que no sé si está ya, que tenía un montón de denuncias por estos temas... [...] tocamientos, malas palabras, denuncias [...] Hubo también otro caso de un profesor que le dijo a una alumna, que la miraba, que se tapara que lo estaba distrayendo (GD6, rapaza 3, 5:960, 5:964, 5:976).

Unha das alumnas declaraba como este tipo de condutas de acoso sexual suceden porque adoitan estar normalizadas por parte da sociedade.

Sempre ves condutas que, estilo... San Pepe, San Teleco... condutas que... claro, que están en festas e normalízanse, e que non deberían (GD7, rapaza 2, 5:871).

Respecto ás *reaccións* que se tivo ante este tipo de situacións de acoso sexual atopamos que o alumnado declara que se interpuxeron queixas ante o traballador PAS, pero que non se obtivo a resposta esperada.

Sí, pero la queja no se llegó a firmar. Como que las personas afectadas no llegaron a... no se si no le dieron importancia o tenían vergüenza o... no sé por qué, como que no llegó a tener más repercusión. A esa persona le pusieron quejas más chicas... porque las quejas no venían no solo de esta facultad, sino venían de otras facultades [...] Pues creo que esa persona la destituyeron o la cambiaron de campus, porque se decía el rumor de que a esa persona ya la habían cambiado de campus, ya la habían trasladado a este campus por un problema de acoso también, en un campus también de la Universidade de Vigo. Que eso sí que me parece bastante fuerte no? Que sea de la Universidade de Vigo, y que ¿la única solución es trasladarlo de campus? ¿Y algo tan grave como acoso? (GD9, rapaza 3, 4:505, 4:506).

Yo sé de chicas le había pasado y fueron a hablar con él. Le dijeron «oye mira, para de hacer esto porque te vamos a denunciar». Como que... no se le amenazó, pero le dijo «oye, tú sabes que no estás haciendo bien» (GD9, rapaza 3, 4:553).

Sí, pero creo que tampoco llegaron a nada las quejas... se quedaron ahí... (GD10, rapaza, 4:701).

Si que se puxeron queixas [...] Si, que despois el falaralle a unha compañeira nosa dicíndolle que de que íamos, para que montábamos este «follón»... (GD10, rapaza 3, 4:714, 4:720).

Unha das alumnas relata que, en referencia ao caso de acoso sexual por parte do profesor, a reacción por parte da universidade foi denigrante, xa que si que se denunciou o caso, pero non fixeron nada dada a posición que esta persoa tiña na facultade.

Al profesor no lo echaron porque supuestamente se habían reunido y no lo echaron por el cargo que tenía. Es como... no te estamos juzgando por el cargo, te estamos juzgando por los actos que has hecho. Entonces es denigrante (GD6, rapaza 4, 5:967).

En liña con este argumento, tres alumnas recoñecen que se chegasen a sufrir acoso sexual na universidade terían medo a denunciar debido ás represalias que isto lles puidese ocasionar.

Yo no iría a denunciar (GD5, rapaza 5, 5:684).

Ya, porque siempre serías tú la que hizo eso, serían a la que señalarían (GD5, rapaza 1, 5:687).

Yo sé que lo correcto sería ir pero también entiendo que tendría miedo a denunciar (GD8, rapaza 6, 5:926).

Así mesmo, as persoas participantes nos grupos de discusión relatan *situacións de acoso por razón de sexo na universidade* a terceiras persoas, de tipo verbal e non verbal, por parte do persoal docente.

Sí algún comentario despectivo (GD10, rapaz 4, 1:97).

Yo conozco un caso en unas prácticas de laboratorio que algunos iban retrasados y tenían que ir por la mañana a recuperar ese tiempo, a ese grupo tenían que haber ido todos, chicos y chicas, y solo fueron las chicas porque eran las que supuestamente iban «por detrás». Y fue por el simple hecho de que eran chicas... (GD1, rapaz 1, 1:106).

Una vez sucedió que estábamos en clase y nadie sabía resolver un ejercicio y al final salió al encerado una chica que sí que sabía resolverlo. Cuando la chica estaba resolviendo el ejercicio el profesor cuando vio que lo estaba resolviendo muy bien, pues empezó a hacer el sonido de plan, que estaba teniendo un orgasmo y en voz alta y de forma muy llamativa [...] y si fuera un hombre eso no lo haría (GD2, rapaza 2, 1:224, 1:225).

Puede ser que se les trate en las clases diferente a las chicas que a los chicos. Que se les facilite ayuda, incluso en la realización de los exámenes por ser chica y/o por ser chico [...] lo vi y en reiteradas ocasiones (GD3, rapaza 1, 4:418, 4:421)

Fue un comentario por parte de un profesor y dijo: «Ay no, a lo mejor eres especial». Y con especial se refería a gay (GD9, rapaza 1, 4:604).

Cinco participantes recoñecen que un profesor da Universidade de Vigo facía comentarios despectivos e con connotacións sexuais cara ás mulleres, e reiteran que non só sucedeu nunha situación.

En un seminario me acuerdo de un episodio, por parte de un profesor, brutalmente machista, clasista, en plan esto... no lo entienden las amas de casa... cosas de ese estilo [...] No era la primera vez que hacía ese tipo de comentarios (GD6, rapaz 3, 5:747, 5:768).

Sí, y también decía chorradas con connotaciones sexuales en clase (GD6, rapaza 3, 5:748).

En relación cos sentimentos que se lle orixina ao alumnado coñecer e presenciar este tipo de situacións de acoso por razón de sexo, atopamos que un amplo número de estudantes recoñecen sentirse mal e incómodos.

A ver, a mí me pareció mal, porque no tenía lógica que dijera eso en ese contexto entonces... Está fuera de contexto [...] me parece un poco fuerte... (GD1, rapaz 1, 1:112, 1:230).

A ver es que me lo tomé mal hasta yo... porque es una situación bastante incómoda (GD2, rapaza 2, 1:229).

Respecto ás reaccións que tivo o alumnado ante este tipo de situacións de acoso por razón de sexo, unha ampla maioría destacan actitudes de sorpresa e impotencia. E incluso unha alumna declara non ter acudido máis a esa clase.

Me quedé perplejo y callado porque si decía algo se centraban en ti y te machacaban (GD10, rapaz 1, 1:111).

Yo lo escuché una vez decir eso y desde esas... ya no le fui más a clase (GD6, rapaza 3, 5:770).

Dentro da subcategoría de terceiro de nivel relativa a *situacións coñecidas de agresión sexual*, un grupo de participantes relátanos como o ano pasado, nunha das festas que se celebran dentro de campus, quixeron drogar con burundanga a unha alumna universitaria. Finalmente, o agresor, que non pertencía á comunidade educativa, equivocouse de copa e introduciu a droga no vaso dun alumno, o cal acabou hospitalizado. Estes feitos relatáronse tamén nas entrevistas efectuadas ao colectivo de estudantes, tal e como quedou reflexado neste informe.

El año pasado, en una fiesta que se celebró aquí en la universidad, intentaron drogar a unas chicas. Al final no drogaron a las chicas sino que drogaron a un chico [...] el chico al final fue hospitalizado [...] Y bueno finalmente no pasó nada pero sí que lo intentaron y pudo haber pasado (GD5, rapaza 2, 5:642, 5:643).

Alguien le quería echar una droga en la bebida a una chica y al final se lo bebió un chico [...] Fue con burundanga (GD6, rapaza 3, 5:691, 5:725).

Y nadie nos dimos cuenta que le pasó al chico pero le pudo haber pasado a una chica [...] al final toda la universidad se enteró que en aquella fiesta intentaron drogar a unas chicas (GD5, rapaza 5, 5:676).

Nos dimos cuenta luego que no había sido nadie de nuestra facultad, que había sido alguien de afuera, eso también nos alegró bastante. Porque fue en plan bueno aquí en nuestro entorno por lo menos hay gente coherente (GD5, rapaza 2, 5:677).

En relación cos sentimentos do alumnado tras coñecer este intento de agresión sexual, destacan a indignación culpabilizando a sociedade; así como os sentimentos de malestar, impotencia, medo e inseguridade.

Yo creo que más bien me llegaría a sentir como traicionada por la sociedad en la que vivo porque se supone que tenemos unos estándares de calidad que se supone que tendrían que permitirnos poder ir andando solas a nuestras casas por la noche, poder tener esa seguridad de libertad, y no lo estamos teniendo. Y entonces si me pasara yo sí que culpabilizaría a la sociedad en general, y bueno obviamente al agresor y tal. Pero obviamente nunca es culpa de la víctima (GD8, rapaza 4, 5:943).

Pero a ver te vas a sentir mal igual. Independientemente de que le echas la culpa a la sociedad (GD8, rapaza 5, 5:944).

Yo creo que después tendría muchísimo miedo. Si ya vas con intranquilidad sin que te haya pasado nada, pues una vez que te haya pasado yo ya iría más muerta de miedo (GD5, rapaza 2, 5:945).

Te sientes impotente (GD8, rapaza 5, 5:676).

Yo creo que todos nos cabreamos muchísimo (GD5, rapaza 2, 5:679).

Sí, inseguro. Básicamente en el contexto en el que se dio, en plan porque la fiesta la organizábamos nosotros, era un contexto controlado por nosotros, por decirlo así y que se diese eso, nos dejó un poco impactados (GD6, rapaz 1, 5:719).

Polo que respecta ás reaccións ante este intento de agresión sexual na universidade, tres estudantes alegan que a súa reacción foi intentar localizar o agresor e para iso pedíronlle colaboración a toda a comunidade educativa.

Nosotros intentamos concienciar avisando a toda la gente que estuvo en la fiesta pidiendo que si vieron algo por favor avisad porque esto no puede quedar así (GD8, rapaza 5, 5:676).

Bueno desde un sindicato en el que estamos lanzamos un comunicado haciendo precisamente hincapié en que si era dirigido hacia una chica era por un motivo de, obviamente, de intentar agredirla (GD6, rapaz 3, 5:720).

Nos enviaron un correo, un mensaje también difundiendo así para buscar a esa gente, si alguien había visto algo que avisara y cosas así (GD6, rapaza 3, 5:706).

O alumnado tamén manifestou, en relación co intento de agresión sexual nesa festa universitaria, que lle pediron axuda directa á universidade, pero atopáronse cunha negativa que non esperaban.

Cuando contactamos con el organismo de la universidad para obtener más información sobre lo que había pasado en la fiesta, lo de la chica que habían intentado drogar. Este organismo no se había

enterado, y básicamente la respuesta fue «no, ¿pero no lo bebió un chico?» y nosotros «vale, sí, pero es que obviamente es que iba hacia una mujer» «ah pero eso no lo puedes saber». ¿Cómo que no lo puedes saber? Quiero decir, está clarísimo. Es decir, la bebida era de la chica y por casualidad la bebió el tío. Y no nos ayudaron a nada, sabes? Está ahí, pero realmente si alguien va a denunciar ahí, yo creo que no van a hacer nada. Creo que esta y... mira tenemos esto aquí, mira qué bonito. Pero a la hora de la verdad es como... quiero decir, tampoco contestaban al teléfono, parecía que no había nadie allí... no sé (GD6, rapaz 3, 5:846).

6.2.1.2.5. Respostas ás situacións de acoso e accións preventivas

Dentro desta quinta categoría de primeiro nivel, *resposta ás situacións de acoso e accións preventivas*, identificáronse subcategorías de terceiro nivel, relativas as medidas formativas e as institucionais.

En relación coa segunda categoría de *medidas formativas*, a maior parte dos e das informantes propoñen que tanto o profesorado coma o alumnado reciban información e charlas.

Eu creo que o principal é dar información (GD2, rapaza 4, 1:323).

Formación tanto a estudantes como a profesorado,... (GD9, rapaza 3, 4:277).

Yo creo que desde la educación, porque las sanciones vas castigar a la persona pero no va a cambiar su forma de pensar y la educación tienes que educarlo desde pequeño para que sé de cuenta de que su forma de pensar tiene que cambiar. Pero claro con los adultos ya es más complicado (GD2, rapaz 1, 1:324).

Ya... pero yo creo que desde un organismo como una universidad, además de una universidad que es... vamos... un centro de formación en sí, pues sí, yo creo que esas cosas se tienen que inculcar. Porque supuestamente estamos aquí para aprender, no solo sobre nuestra carrera o sobre nuestra tal... pues ese tipo de valores (GD9, rapaza 3, 4:803).

Pues... supongo que dar más charlas o... aunque sean voluntarias poner más en esta universidad porque si estás interesado, vas (GD1, rapaza 4, 1:338).

Me refiero, nunca es tarde para informar y formar... es decir, tampoco... Sin créditos no te va nadie porque hay charlas y hay de todo todos los días y no va nadie (GD4, rapaza 3, 5:275).

Tienes que tener dentro del calendario escolar semanas para conferencias para la gente poder hablar, las chicas (GD3, rapaz 1, 4:177).

Yo creo que también podría ser efectivo charlas más habituales, ¿no? A lo mejor que si es una aislada... tampoco... es una charla más y si fueran más continuas podrían ser más efectivas y con casos reales... y todo concienciar más a la gente y más práctico. Pero que más bien para prevenir pero no para solucionar si pasó (GD7, rapaza 7, 5:539).

Es que es un poco de todo, un poco también... lo de las charlas también la actualización de contenidos, porque decía ella justamente que no sea siempre lo mismo. Porque en verdad, es un tema que está en constante evolución, justamente por las redes... (GD10, rapaza 4, 4:384).

A ver, si no obligas, la gente a lo mejor que tiene un peor comportamiento no va a ir entonces tampoco ganas nada. Es como informar a la gente que ya sabe algo o conoce algo para que lo expanda, digamos (GD1, rapaz 1, 1:339).

As e os participantes tamén formulan *medidas institucionais* porque consideran que a universidade debe dar resposta e prever as situacións de acoso. Ademais, destacan a necesidade de crear algo similar a un departamento de orientación con profesionais que lles poidan prestar axuda ás vítimas.

No eso, y habilitar por exemplo... es que si pasara algo por ejemplo con alguno aquí presente... yo mismo no sabría cómo actuar. Si te pasa esto tienes este sitio... Este sitio que sabes que allí pueden gestionar tu caso, porque hasta ahora si pasara algo ¿qué vas a la policía? O... ¿vas a la universidad? O... vas a? Claro hacer esto..., que haya... crear un grupo, el protocolo y que te sirva de algo como alumno (rapaz 2, 477, 474, 479).

Como en el colegio una orientadora o una psicóloga (GD1, rapaza 4, 1:348).

No sé, cómo con un aula con una persona especializada en ese tema, que te informe, que te diga lo que puedes hacer, lo que no; que tú puedas presentarlo y que se tomen medidas, o se hable con esa persona porque a lo mejor es como yo lo veo, a lo mejor es desde mi perspectiva y yo a lo mejor hago un mundo. Eso lo puedes hacer una vez pero no si es reiterado y en diferentes, en diferentes momentos (GD3, rapaza 1, 4:188).

Que puedas ir allí a... O informarte... es que es eso informarse de... de lo que sea, de lo que pasa (GD9, rapaza 3, 4:282, 285).

Yo no sé si lo hay, pero a lo mejor crear... yo sé que en otras universidades sí que lo tienen... son como unidades o departamentos o algo así, de apoyo... a este tipo de agresiones como... eh..., machistas y para, para gente de LGTB... (GD9, rapaza 4, 4:283).

Igual que hubiera una persona o un departamento especializado para que tú puedas acudir, y que lo sepas claro porque igual ya lo hay. Ya sea poder acudir tanto seas víctimas como espectador (GD8, 5:576).

Yo propondría a una persona que fuese especialista en estos temas para que la gente pueda recurrir a ella y no le dé cosa recurrir a sus padres, amigos... y tener a alguien aquí que te pueda asesorar (GD4, rapaza 1, 5:284).

Aparte de que exista esa figura, que se sepa que existe (GD4, rapaz 3, 5:285).

Paralelamente, os/as informantes tamén apuntan outras medidas como facer folletos, un sistema de queixas que funcione, investigar máis a problemática e, incluso, ser máis transparentes na xestión.

Igual poner folletos como ponen para las actividades extraescolares, que los pongan al lado. Hay gente que sí que los va a leer. No todo el mundo se acerca a la mesa de los folletos pero alguien lo va a leer (GD4, rapaza 3, 5:279).

Un mecanismo de queja... Que podamos quejarnos a alguien como por ejemplo a nuestros tutores, sobre comportamiento de determinado profesor... (GD7, rapaza 5, 5:531).

Yo creo que lo que hay que cambiar no es la forma de presentar las quejas o los cuestionarios sino que hagan efecto si tú presentas uno. Si haces una queja o lo dices aunque sea anónimo que hagan algo, que veas que hace efecto porque si no después dejas de decirlo porque ese profesor te va a dar clase o puedes encontrarte con alguien o lo que sea (GD3, rapaza 5, 4:179).

Pues mira, yo creo, a ver, igual que nos hacen hacer cuestionarios sobre cómo dan las clases los profesores a lo mejor de forma anónima como... hacer un cuestionario para ver si hay algún afectado y hay algún caso (GD3, rapaza 2, 4:176).

Yo creo que la clave es la transparencia, es lo que decía ella. Se necesita más transparencia en estos procesos (GD10, rapaz 1, 4: 365).

Conxuntamente un grupo de estudantes expresan a importancia de impoñer sancións en resposta a estas condutas.

No bueno, iba a decir que a lo mejor que... que es lo fácil, ocultarlo o trasladarlo a otro sitio. Pero no sé, si... sería mucho más efectivo para... para el exterior... que hubiera un protocolo de actuación y que se echara fulminantemente a esta persona (GD10, rapaz 2, 4:337).

Eu penso que tamén imprescindible é... sancionar os comportamentos, porque hai moitas veces que non se sancionan. Sábense que pasa e non se sanciona. Sancionar de verdad si pasa esto, sea a pequena escala ou sea a gran escala. Eu penso que se debería sancionar (GD10, rapaza 3, 4:380).

Pero al fin y al cabo si no hay una sanción no van a dejar de hacerlo, porque que tu se lo digas le va a importar un bledo entonces... (GD6, rapaza 5, 5:401).

La exposición pública sí, claro. Quiero decir, tu corriges las cosas que haces, en base si... es decir, si todo el mundo... si hubiese solo un baboso y todo el mundo, la gente fuese a por el, te aseguro que no lo volvería a hacer porque se sentiría coibido. Pero es que... el tío lo hace porque tiene la seguridad de que no le va a pasar absolutamente nada, quiero decir ninguno... (GD6, rapaz 3, 5:404).

Es que tampoco yo hasta qué punto... si tu cuentas que te ha pasado algo, a esa persona que te ha atacado se le puede imponer algún tipo de medida, no lo sé... yo creo que sería la solución (GD7, rapaza 7, 5:537).

Nesta liña, propoñen tamén que se visibilice o protocolo de actuación ante estas situacións de acoso sexual.

Para empezar que el protocolo se conozca. Ya no te digo que se pongan carteles pero normalmente en primero de carrera siempre nos dan unas charlas de orientación y la gente suele ir, porque es el primer año. Por lo menos eso, que den a conocer que existe (GD8, rapaza 1, 5:573).

Es que no sabría tampoco decir pero... comunicar por ejemplo el protocolo, conocer el protocolo, que lo sepamos desde que entramos en 1.º y no ahora en 4.º enterarnos gracias a este focus group que hay un protocolo (GD10, rapaza 2, 4:373).

Y también ser conocedoras de las acciones de prevención y sanción como por ejemplo el protocolo de la universidad ante estas situaciones que no lo conocíamos (GD8, rapaza 5, 5:582).

E, finalmente, proporcionarlles apoio ás vítimas de acoso na universidade aínda que, tal e como expresa unha rapaza, sexa complicado facelo.

Apoyarla y denunciar. Aunque ella no quiera. Aunque sea a su espalda, porque al fin y al cabo quien está sufriendo es ella, buena ella o quien sea. Porque igual ella lo que tiene es el miedo y ese miedo le impide hacer algo, y tú en cambio no lo tienes y entonces al no estar tu tan cohibida como esa persona y entonces sí que puedes tomar acción (GD5, rapaza 5, 5:351).

Que va a ser muy difícil cambiarlo porque tenemos cuarenta años de retraso con todo... yes horrible... eso... siendo mujer sobre todo, porque hay cosas que dices tu «pero, a ver...» ... no, no coje en una cabeza socialmente abierta. (GD9, rapaza 4, 4:799,802).

6.2.2. PERSOAL DOCENTE E INVESTIGADOR (PDI)

Co fin de realizar unha abordaxe dos resultados cualitativos relativos ao persoal docente e investigador participante nesta dimensión do estudo, explóranse en primeiro lugar a análise realizada das entrevistas realizadas a catro profesoras da Universidade de Vigo.

Tal e como se amosa nas táboas 13a, 13b e 13c, no apartado de metodoloxía da análise das entrevistas realizadas ao persoal docente e investigador identifícanse categorías de varios niveis de profundidade. A continuación, detállanse os resultados tendo en conta estas categorías.

6.2.2.1. Coñecementos sobre o acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresión sexual

En relación coa categoría de primeiro nivel, *conceptualización dos termos*, o persoal docente/investigador achega información tanto respecto ao coñecemento do acoso sexual coma ao acoso por razón de sexo. Precisamente, as achegas deste colectivo respecto do que abarca o acoso sexual xiran fundamentalmente arredor da obxectivización e da discriminación, pero tamén relaciónano coa invasión do espazo físico ou con facer sentir incómodas as vítimas.

Pues, a ver, entiendo que son, sin una definición exacta, pues las actitudes que llevan a, por un lado, a discriminar a una persona por una razón, y que tenga una connotación pues sexual. Que te traten como un objeto por ejemplo [...] o a demostrar comportamientos que le generen una situación incómoda desde un punto de vista sexual, ¿no? (PDI 2, 1:30, 32).

Bueno, es un poco difícil de definir, ¿no? Pero me imagino que será lo suficiente como para incomodar a una persona no? Invasión del espacio de alguien, de esa persona, la cual al estar ya sintiéndose incómoda es que ya hay algo que estás haciendo que no está bien (PDI 1, 1:16-17).

No relativo á *conceptualización do acoso por razón de sexo* non se achega moita información, non obstante, relaciónano directamente con condutas/situacións de discriminación.

El acoso que implica una discriminación por tu condición de ser mujer en este caso (PDI 2, 1:83).

¿Te referes a discriminación por ser chico o chica? Será el diferenciar a una persona por ser chica o porque es chico (PDI 1, 1:73-74).

Nesta dirección respecto da terceira categoría de terceiro nivel, referida a como saben o que abarcan estes fenómenos, expresan que é por la formación que recibiron, por cultura xeral ou por información a través das redes sociais.

De mi formación (PDI 3, 1:240).

Yo pienso que es por cultura general. Pues de cuestiones que he leído, de información que he recibido sobre el tema, pero no porque haya recibido una formación específica sobre el tema (PDI 2, 1:159).

Bueno no sé, imagino que forma parte de la creación de tu personalidad a lo largo de vida, no sé... [...] Bueno sí he escuchado alguna cosa o leer alguna cosa, puede ser... (PDI 1, 1:128-130).

De los medios de comunicación, redes sociales y estudios (PDI 4, 1:1923).

Con certa unanimidade o persoal docente/investigador reconece que non ten recibido ningunha formación específica en relación coas situacións de acoso analizadas.

Yo hice un curso de perspectiva de género, pero en la docencia no se abordaban cuestiones relacionadas con el acoso sexual ni acoso por razón de sexo (PDI 2, 1:160).

No de formación sobre acoso sexual (PDI 1, 1:129).

Nesta liña, todas as docentes-investigadoras entrevistadas concordan coa importancia da formación neste ámbito para identificar correctamente as diferentes situacións e poder actuar e dar a resposta máis axeitada.

Sí, para identificarlas y actuar correctamente (PDI 3, 1:242).

Importantísima, porque además las personas tienden a confundir muchísimo estos términos, incluso aún el otro día escuché yo a un alumno decir que por qué, que no entendía por qué se decía violencia de género si la violencia de género era de un hombre hacia una mujer y porque si era de una mujer hacia un hombre no había violencia de género, es decir, quiere decir que en la sociedad no están claros los conceptos. Y de la misma manera tampoco está claro qué es el acoso sexual, qué es el acoso por razón de sexo etcétera... entonces son cuestiones importantes para detectar (PDI 2, 1:161).

¿El tema? Si lo considero muy importante [...] Me parece que, ¿existe, no? En estas circunstancias en que la gente realmente se siente incómoda o discriminada o afectada o lo que sea, está bien dar a conocer la existencia y encontrar el camino para solucionarlo y que si ocurre se reduzca, si la persona a la que le ocurre no sabe cómo manifestarlo pues que sepa a donde ir a contarlo o lo que sea. Sí, es algo que hay que investigar (PDI 1, 1:131,134).

Sí, porque en ocasiones se consideran actitudes o comportamientos normales y no lo son (PDI 4, 1:1927).

É necesario salienta que o persoal docente/investigador entrevistado non coñece o procedemento incluído no protocolo universitario relativo ás situacións de acoso na universidade.

No, de hecho el protocolo en la universidad no lo tengo nada claro. No sé si funciona... si tú estás viendo que está pasando algo, a quien se lo comunicas directamente. Pues imagino que igual mandarás un escrito pues a tu centro, y que luego desde el centro lo mandarán a otro lado, pero no... (PDI 1, 1:135).

6.2.2.2. Percepcións do acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresión sexual

Dentro desta segunda categoría primaria, *percepcións sobre o acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresións sexuais*, emerxen tres subcategorías secundarias relativas a: i. Frecuencia percibida das situacións de acoso; ii. Motivacións para a existencia de acoso; e iii. Seguridade no ambiente universitario. E dentro destas, á súa vez, emerxen categorías de terceiro e de cuarto nivel.

No relativo á categoría secundaria, *frecuencia das situacións de acoso no contexto universitario*, a maioría do PDI entrevistado argumenta que este tipo de situacións son máis frecuentes do

que pensamos e non se chegan a saber por medo, vergoña ou pola culpabilidade que sente a vítima, que o tende a ocultar.

Yo creo que más de lo que pensamos. Porque sí, porque la gente o no lo cuenta, o le da miedo contarlo o se siente mal, o tiene vergüenza de contarlo porque se sepa, o porque se sabe que en el 80 % de los casos no va a pasar nada. Entonces lo cuentan y... lo pasan mal, quedan en evidencia y sigue ocurriendo. Entonces pues no lo cuentan. Pero sí que creo que ocurrirá más... no sé cuanta gente vendrá a contarlo o no, pero yo creo que sí que debe ocurrir más de lo que pensamos (PDI 1, 1:263).

Yo creo que son más normales de lo que pensamos, es decir, que no son ni casos aislados, pero que tampoco son muchos casos. Pero que se deben de dar más de lo que pensamos (PDI 2, 1:542).

Unha das entrevistadas xustifica que a frecuencia de que sucedan este tipo de situacións se debe á dificultade para identificar as condutas tipificadas como acoso sexual e acoso por razón de sexo. E, por tanto, isto provoca que este tipo de actitudes e de comportamentos se acaben aceptando.

Sobre todo conductas que se dejan pasar o se banalizan por qué dices «bah, porque me mire lascivamente...», pero eso es un comportamiento... eso es acoso sexual claro, la gente no lo identifica. Y entonces, claro, una agresión sexual, pues no sé si ha habido alguna o no, pero claro es algo que tiene una gravedad específica y eso, pues evidentemente puede ser un caso aislado. Pero actitudes de acoso sexual o de acoso por razón de sexo, yo creo que tiene que haber, y bastantes. Y que incluso no estén identificadas, a veces ni por las propias personas que lo sufren (PDI 2, 1:543).

No referente ao *tipo de acoso sexual que consideran máis frecuente*, a maioría concorda en sinalar o acoso sexual. Neste sentido, unha profesora destaca que as mulleres son o colectivo que máis sofre acoso sexual e acoso por razón de sexo na universidade, e sinala os seus compañeiros de traballo como os principais opresores.

Acoso sexual, yo creo, hacia las mujeres fundamentalmente más que de acoso sexual a lo mejor por razón de sexo. Te discriminan por ser mujer y su manera de manifestarlo son las razones de acoso sexual y no de razones de acoso por razón de sexo porque, claro, si tú con tu trabajo demuestras que eres válido, les quitas el argumento de poder acosarte por razón de sexo. Ah, pero si les parece atractiva, no les quitas el motivo para acosarte sexualmente (PDI 2, 1:546).

Outra das profesoras considera que o alumnado que non se axusta á heteronormatividade socialmente imposta tamén pode chegar a sufrir acoso por razón de sexo na universidade, aínda que a docente non descarta que tamén se poidan dar casos de acoso sexual.

Yo creo que discriminar por el sexo, posiblemente, entre los alumnos. Y sobre todo por tu orientación sexual. Lo del acoso sexual ya lo veo como un poco más complicado, pero algún caso seguro que hay. O de un alumno a un profesor, un profesor a un alumno (PDI 1, 1:266; 1:267).

En referencia á subcategoría *motivacións das condutas de acoso sexual*, os argumentos das docentes organizáronse en dúas subcategorías de terceiro nivel, cuestións que se refiren ao agresor e outras referidas á sociedade.

Respecto á subcategoría *cuestións relacionadas coa persoa agresora/acosadora*, unha das entrevistadas considera que unha persoa que actúa dese xeito ten problemas de personalidade e desaxustes psicolóxicos.

Yo creo que eso depende de cada uno, va como más forjado en tu personalidad y lo que entiendes por respetar al que te rodea sin importar lo que esa persona quiera o no hacer con su vida, pero yo creo que va más por ahí y bueno soy de pensar que si hay alguien que entra hasta el punto de estar acosando a alguien o agrediéndolo es que psicológicamente no está bien. Pero porque yo tampoco concibo que una persona que tenga todas las cosas bien puestas en su cabeza, sea capaz de hacer sentir a alguien mal, por el mero hecho de ser homosexual o de ser chica o lo que sea... (PDI 1, 1:1420).

En relación coas *cuestións relacionadas coa sociedade*, a maioría do PDI entrevistado considera que o acoso sexual e o acoso por razón de sexo están alimentados por unha sociedade e unha cultura machista.

Un poco, quizá viene influenciado no sé, por la sociedad en sí (PDI 1, 1419).

Por causa de la cultura machista reinante en la sociedad actual (PDI 3, 1879).

A veces por la falta de educación, cultura y falta de respeto (PDI 4, 1937).

Nesta liña, unha das informantes afirma que os motivos de que sucedan este tipo de situacións de acoso sexual na universidade está lexitimado pola supremacía masculina e polos estereotipos que aínda persisten na nosa sociedade.

Yo creo que por la forma endogámica y jerárquica de la universidad, cuando tienes en el ámbito de trabajo según qué jefes, que no son tus jefes pero que se creen tus jefes, si son mayores y responden a cierta educación y a ciertos estereotipos se creen legitimados para tener actitudes de acoso sexual (PDI 2, 1:546).

En concordancia cos argumentos das súas compañeiras entrevistadas, outra docente salienta que, aínda que se manifeste que vivimos nunha sociedade considerada moderna, seguen persistindo os trazos machistas, os prexuizos e os estereotipos propios da sociedade patriarcal.

Porque, por más que queramos no sé, ir de modernos y de avanzados, y de que estamos en el siglo xxi, la gente sigue teniendo muchísimos prejuicios, y muchísimos estereotipos y dice que entiende cosas que no entiende, porque tampoco se preocupa de entenderlos, ni de tener formación, ni educación al respecto, no le interesa. Todo lo que no responda a lo que la propia persona hace o a lo que le han enseñado que debe hacerse no lo entienden. A mí lo que me parece es que ahora hay como una doble moral en este sentido, como se reivindica la igualdad de género, la no discriminación por razones de orientación sexual y todas estas cuestiones, se asimila que si discrimino a un homosexual o a un bisexual a una mujer por ser mujer eso está mal, entonces voy a decir que yo no lo hago, que no se puede hacer, pero luego realmente si tú tienes contacto con una persona, dices pero tú sí eres homófono, o si eres machista, porque... aunque me estés diciendo que no y estés dando una fachada de cara a la galería, yo puedo percibir pensamientos internos en ti o interiorizados que son muy discriminatorios. Entonces pues la situación es difícil de cambiar (PDI 2, 1530).

No relativo á categoría secundaria, *seguridade percibida respecto ás situacións de acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresións sexuais*, as achegas das participantes permítenos dividir os seus argumentos en dúas subcategorías de terceiro nivel, destacando por unha banda a percepción xeral e, por outra, a percepción persoal de seguridade. Tamén emerxen subcategorías de cuarto nivel con relación a se consideran a universidade un espazo seguro ou, polo contrario, o consideran inseguro.

A metade do PDI entrevistado non ten claro que a universidade sexa un espazo seguro xa que, ao non estar claros os límites e os recursos en relación con esta problemática, a universidade non pode ofrecer esa seguridade. As informantes tamén consideran que a invisibilización desta realidade vén precedida por negar este tipo de situacións por medo a que isto afecte a súa carreira profesional e, por tanto, teña máis consecuencias negativas nas vítimas.

Yo no lo tengo tan claro que sea un entorno seguro. Porque yo creo que no está claro que es lo que pasa. Yo creo que no están claros los límites de las cosas o los recursos que tienen. Y los estudiantes sobre todo, bueno o incluso los profesores, quienes sean (PDI 1, 1421; 1423).

No porque se niegan normalmente este tipo de situaciones y por ello no es fácil evidenciarlas o denunciarlas por las consecuencias en tu carrera (PDI 3, 1880).

Unha das docentes-investigadoras argumenta que cando sufriu unha situación de acoso sexual na universidade non se sentiu segura, e tampouco coñecía un espazo onde acudir tras a experiencia vivida. A entrevistada tamén expón que aínda que denunciara o caso isto non cambiaría a situación de seguridade para ela, xa que considera que a persoa acosadora seguiría compartindo espazo con ela tras considerar que non recaerían represalias sobre o acosador.

Cuando me pasó eso no me sentí segura para nada. Pero yo creo que era por eso, porque tampoco sabía a quién recurrir ni lo que iba a pasar y en el fondo una persona que a ver que estamos acostumbrados a que pasen cosas súper graves en el mundo, pues es que alguien te esté mandando emails, intimidando o esperándote a la salida del trabajo... hombre no es tan grave porque no te ha hecho nada ¿no? Hombre algo sí que te ha hecho, pero bueno podía ser peor, ¿entonces que hacen con eso? ¿Que harían? quedarían con él y le dirían que lo que está haciendo no está bien? No tengo claro que lleguen a expulsar a una persona por eso, ni tampoco que fuera a afectarle realmente... entonces en el fondo, como no tienes claro cuál es la hoja de ruta no terminas de saber cómo actuar (PDI 1, 1424).

Por outra parte, unha das entrevistadas si considera que a universidade é un espazo seguro. Xustifica que na universidade o nivel cultural é superior, e que a imaxe de cada profesional importa demasiado como para chegar a executar este tipo de condutas.

Sí, porque el nivel cultural es mejor a la media y se tiene en cuenta el potencial efecto negativo en la propia imagen (PDI 4, 1941).

6.2.2.3. Actitudes cara ao acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresión sexual

Dentro desta segunda categoría primaria, *actitudes cara ao acoso sexual e acoso por razón de sexo*, emerxeron tres categorías secundarias en relación coas actitudes persoais do PDI, as actitudes que ten o grupo en xeral cara ao persoal docente investigador e, por último, cara á propia universidade.

En relación coas *actitudes persoais* amosadas por parte do PDI, atopamos que todas expresan actitudes negativas cara ás situacións de acoso sexual.

Pero en la universidad y en cualquier parte del mundo, pues me parece que es terrible (PDI 1, 1:477).

Que sí que en todos los sitios hay mejores y peores personas, que se puede empatizar más o menos con el que esté al lado, o ser más... no sé... pero no debería de ocurrir y si constatamos, si detectamos que ocurre habría que hacer algo para mejorar un poco la calidad de vida de todas las personas que estamos envueltas en este contexto... (PDI 1, 1:478).

Es un problema... vamos... de base, es un problema institucional (PDI 2, 1:547).

Me parece muy injusto (PDI 3, 1:733).

Unha das entrevistadas expresa a súa valoración da presente investigación, dándonos os seus parabéns por este estudo.

¡Enhorabuena! (PDI 4, 1:1953).

En referencia ás *actitudes que as entrevistadas perciben dos seus compañeiros/as* PDI, unha das informantes destaca *actitudes de indiferenza* (PDI 3, 1:736).

En cambio outra profesora afirma que non viviu unha situación específica de acoso sexual como para describir as actitudes que ten o resto do persoal ante este fenómeno, pero considera que se se desen este tipo de condutas as actitudes por parte do persoal docente-investigador serían negativas cara a este tipo de problemática. Nesta mesma dirección, outra docente-investigadora considera que o persoal docente-investigador se involucraría ante calquera manifestación de acoso sexual que se producise no eido da universidade.

En teoría, pues vamos a ver, lo penalizan moralmente, pero tampoco he tenido ocasión de ver una actitud específica, cómo reaccionan ante una situación que se haya producido de manera efectiva, entonces no sé realmente cual es la reacción que tendrían si tuviesen que gestionar un problema pues, de una situación de acoso sexual con un alumno, o con una alumna o con un compañero o con una compañera. No lo sé (PDI 2, 1:552).

Me imagino que habrá algunos profesores que se involucren (PDI 1, 1:483).

En relación coas *actitudes que perciben as docentes-investigadoras por parte da universidade*, dúas das informantes consideran que o acoso sexual e por razón de sexo non son un tema de grande importancia para a universidade. Xustifican no seu discurso que debería ser

importante, pero que se así fose estaría organizado doutro xeito máis efectivo e a comunidade educativa tería claro onde acudir no caso de sufrir algunha situación de acoso sexual.

¿Si a la universidad le importa lo que ocurre? No sé, si le importa o no. Debería de importar [...] Viendo como está un poco planteada la cosa si le importa, le importa poco. Porque si no ya estaría todo muy rodado, ya se tendrían grupos de trabajo, ya se tendría algún psicólogo que se encargase de llevar esto, a un alumno le pasa algo y él ya tendría superclaro, tengo que ir a tal sitio a contarlo y nadie me va a juzgar y nadie me va a penalizar ni en mi expediente ni en nada y voy a estar súper resguardado, me van a apoyar y esto no... Y no es tan así... Entonces sí uno no tiene claro que es lo que tiene que hacer en función de lo que le pase y no está seguro de que se le va a proteger o que se va a tomar alguna represalia contra la otra persona... Yo creo que eso tan así de rodado en la universidad no está. Si estuviera pues sería que a la universidad le importa. Si ahora se está encaminando pues será que le está empezando a dar un poco más de importancia, pero en un pasado me imagino que no se le dio (PDI 1, 1:485, 1:486).

Así mesmo, unha das entrevistadas argumenta que á universidade lle debería interesar este tipo de problemática social aínda máis ca noutras contornas, pola súa responsabilidade na formación das/os futuras/os profesionais.

No sé, porque es... vamos a ver, si a la universidad no le interesa un problema de base, estructural, educacional... ¿a quién le va a interesar? Si la universidad es la fuente, se supone que es la fuente de conocimiento, si no, si no tienen ni a su personal formado, ni al alumnado, que es, son los profesionales del futuro en todos los ambientes, solo con la cantidad de personas que pasan por la universidad, si a la universidad no le interesa eh... darle solución a un problema social de esta entidad ¿a quién le va a interesar? (PDI 2, 1:554).

Por outro lado, dúas das entrevistadas destacan claramente que “o acoso sexual si que é un tema importante para a universidade” (PDI 3, 1:737), (PDI 4, 1:1948).

Con respecto ás *actitudes por parte da universidade cara ao acoso sexual*, a maioría do persoal docente-investigador considera que non hai implicación para previr, detectar e erradicar o acoso sexual, ou que este é insuficiente. Incluso unha das docentes-investigadoras manifesta que o único servizo universitario interesado nesta problemática é a Unidade de Igualdade.

A mí la sensación que me da es que no mucho [...] hay una tarea de información, de visibilidad [...] que posiblemente sea importante (PDI 1, 1:488, 1:489).

¿De la universidad entendida como qué? Por qué de la universidad como institución, dentro de los órganos de gobierno, no sé, pues de la unidad de igualdad, por supuesto. El problema es que en la universidad hay muchísimas personas, muchísimos colectivos distintos y es como todo, si las personas no tenemos interiorizado que son estas actitudes y los problemas que implica y su trascendencia... claro, al final, si desde las instituciones y los órganos de gobierno de la universidad se promueve pues, que no haya acoso sexual, que no haya acoso por razón de sexo, que se detecte... pero es que al final, depende del propio personal, del alumnado, del profesorado, de los PAS... (PDI 2, 1:555).

No (PDI 3, 1:738).

Por último, unha das entrevistadas tamén manifesta a súa postura en relación coa falta de implicación por parte da universidade.

Aquí en la universidad se valora mucho como eres como investigador. Pero nadie valora como eres como persona. Entonces tú publicas x número de papers, da un poco igual si te has portado bien o no con tus alumnos, como el caso de este profesor que acosó a unas alumnas... Y de hecho reclamamos, y un poco lo que se intentó es que en el próximo curso no diese clase, yo creo que al final no dio... pero creo que no fue porque la universidad le forzara sino que él se sintió incómodo después de lo que había pasado y decidió el mismo tomarse o un año sabático o pedir una excedencia o lo que fuera, entonces por eso no sé hasta qué punto, lo que un profesor haga algo tiene... se le penaliza vamos. Eso sí que no lo tengo nada claro. Pero la situación un poco es de impotencia es de... y de desconocimiento, de no saber qué hacer. Y ¿yo que hago? ¿A quien se lo cuento? ¿Y qué medidas van a tomar respecto...? Porque al final lo paso mal, se entera todo el mundo de lo que ha pasado y este hombre sigue dando clase... entonces para qué ha servido que yo denunciara... (PDI 1, 1:1412).

6.2.2.4. Relatos de acoso sexual e acoso por razón de sexo no contexto universitario

En relación coa cuarta categoría de primeiro nivel, *relatos de acoso no contexto universitario*, identificáronse dúas subcategorías referidas aos relatos en primeira persoa de acoso sexual e acoso por razón de sexo.

En referencia á categoría de *relatos de acoso sexual en primeira persoa*, dúas profesoras sinalan que recibiron comentarios verbais e condutas non verbais por parte de dous compañeiros da universidade. Unha docente-investigadora reconece que recibiu insinuacións sexuais por parte dun superior co fin de acadar melloras laborais.

Pues miradas incómodas y eso un montón... vamos... no sé, lo que te comentaba, pues catedráticos que vengan de... o profesores o invitados de nuestro ámbito que si ven profesoras guapas siempre nos echan miradas, indirectas e historias... muchísimas veces (PDI 2, 1:1553).

De profesores mayores ¿Miradas lascivas podrían entrar? Sí, verdad? Eso sí, siendo alumna y siendo ya PDI (PDI 2, 1:1021).

Son situaciones en las que se insinúa la obtención de una ventaja a partir de la admisión de las relaciones sexuales con un superior... se plasma de forma verbal y con una cercanía e intimidad que no es propia del ámbito laboral... (PDI 3, 1:1285).

Outra entrevistada tamén nos relata que sufriu acoso sexual por parte dun dos seus alumnos. Este comezou enviándolle correos electrónicos, logo esperaba a docente ao saír de clases e, finalmente, ata a chegou a agardar no portal da súa propia vivenda.

Me pasó con un alumno, el año pasado, me mandaba e-mails y me escribía cosas. Y esperaba que yo saliera de trabajar, fuera del edificio. Estuve durante unos meses pensando, ¿Qué es lo que hago? Me escribe pues no le contesto, me espera a que salga... pero es que incluso en verano, cuando aquí en el campus somos muy pocas personas las que venimos, encontrártelo y que se te acerca y te dice «¿qué tal? Te estaba esperando, porque te tengo que hablar de no sé qué, no sé cuánto» Y claro es ¿tú qué haces? Yo no le daba pie absolutamente a nada, pero igual te ven que igual que eres una profesora un poco más joven y lo que sea, te ven más cercana y ya piensan otra cosa. Y esta historia llegó hasta el punto de que... yo me lo encontré en el portal de mi casa, que en algún momento me estaba siguiendo. Y fue bastante incómodo. Fue durante unos meses. Y no sabría si definírtelo como acoso sexual o no, pero acoso, algún tipo de acoso sí que es, ¿sabes? (PDI 1, 1:875).

Yo no salía del edificio porque sabía que me lo podía encontrar fuera y no me apetecía. E incluso, ver a qué hora marchaba alguno de tus compañeros y marchar con él, cambié mi rutina de mi vida normal, yo he dejado de hacer algo normal, porque había alguien que estaba allí. Daba igual el objetivo que tuviera como si el objetivo simplemente fuese encontrarse conmigo y saludarme, estaba allí expectante donde no tenía que estar (PDI 1, 1:880).

Dúas docentes-investigadoras relatan, en primeira persoa, que no seu posto de traballo na universidade tamén sufriron situacións de acoso por razón de sexo.

Algún comentario, sí. No en actitudes yo creo que no, pero en algún comentario sí... sobre todo por el hecho de que eres chica y eres «titulada universitaria», pero, sale a la orden del día la discriminación sexual por ser chica ¿eh? Yo sí que lo veo (PDI 3, 1:888).

En nuestro ámbito creo que este tipo de actitudes a veces, se banalizan ¿no? Porque como hay muchas «vacas viejas» por decirlo así, que están acostumbrados a tratar a las mujeres y a las profesoras así, pues la gente como que traga porque son estrellas, que luego tampoco son estrellas, pero se las tiene por eso en el ámbito de conocimiento, y es como algo «bueno ellos son así», es como si tuvieses que interiorizar eso y fuese una cosas más del trabajo, y claro hay que aguantarle esas tonterías porque es parte del trabajo, y no, no es parte del trabajo (PDI 2, 1:1030).

En relación coa categoría secundaria de *relatos de acoso no contexto universitario*, identificáronse relatos narrados en terceira persoa. Aquí emerxen dúas categorías de terceiro nivel, relativas, por unha banda, a situacións de acoso sexual e, por outra banda, de acoso por razón de sexo. En referencia ós *relatos de acoso sexual* en terceiro persoa, unha das PDI argumenta que foi espectadora de como alumnas da facultade manifestaban sufrir acoso sexual na universidade por parte de seu profesor.

En esta facultad recuerdo estar en una reunión, y allí había alumnas que lloraban y contaban lo que les había pasado con tal profesor; entonces no terminaban de decir que era lo que había pasado, pero estaba claro que habría invadido su espacio, y alguna cosa les habría dicho. Entonces sí que hay algún caso, lo que pasa es que siempre da miedo contarlo, como que uno se siente culpable (PDI 1, 1:1413).

Con respecto á categoría de relatos de *acoso por razón de sexo coñecidos*, unha das participantes argumenta que no ámbito académico presenciou momentos nos que os seus compañeiros de traballo verbalizaban comentarios sexuais tipificados como acoso por razón de sexo.

Como es habitual llevarse mal por cuestiones académicas, pues a lo mejor cuando critican a alguien en el ámbito académico dicen «sí, y aún encima, pues se está tirando, seguramente, a fulanito». Eso yo lo he escuchado. [...] También he escuchado chistes. Porque, por ejemplo, en mi facultad hay profesorado homosexual y bisexual, y por parte de alumnado y de profesorado escuchas comentarios despectivos, quizá no hacia ellos directamente, pero que se escuchan (PDI 2, 1:1560, 1:1561).

En relación cos *sentimentos* que as vítimas recoñecen ter despois de vivir situacións de acoso sexual e acoso por razón de sexo, encontramos de forma unánime que alegan sentirse incomodadas, indefensas, nerviosas, violentas e incluso con medo.

Superincómoda, nerviosa... incluso yo creo que yo llegué hasta a sentir miedo, porque yo, cuando estaba sola no cambiaba de edificio (PDI 1, 1:881).

Pues violenta e incómoda porque además no entiendes cómo se supone que un profesional puede tener según qué actitudes [...] Es complicado, te sientes violenta porque ves que te están intimidando, pero al mismo tiempo ¡Cómo le voy a decir que me está intimidando! Me va a decir que dices niña, niñata, o cualquier historia así. Entonces es una situación difícil de gestionar (PDI 2 1:1027).

Evidentemente, me sentí muy incómoda e indefensa porque nunca acepté tales ofrecimientos pese a las consecuencias, ya que normalmente tales negativas determinan la pérdida de oportunidades laborales en un mundo en el que dependen no sólo de tu valía sino también de las relaciones personales con personas que tienen un rango superior al tuyo (PDI 3, 1:1289).

Respecto ás *reaccións* que tiveron as vítimas ante este tipo de situacións de acoso sexual e de acoso por razón de sexo, atopamos reaccións de tranquilidade e de frialdade, aínda que posteriormente unha relata como tivo que chamar a policía pola súa propia seguridade e incluso ela mesma chega a falar co acosador para que finalice a situación.

Y tampoco sabes, no sé cómo reaccionar (PDI 2, 1:1027).

Reaccioné con tranquilidad y frialdad, con una sonrisa, restando importancia a tales comentarios y agradeciendo incluso su amabilidad y gentileza, esto es, negué en todo momento el ofrecimiento y cuando era imposible seguir con esa estrategia opté por ponerle fin con una negativa firme, pero cortés (PDI 3, 1:1290).

Le dije que se estaba confundiendo, esto no puede seguir así, estás invadiendo mi espacio y no quiero, no quiero que me esperes en la parada del autobús, no quiero encontrarte. Y lo último que hice sí que fue... después de la última vez que me lo encontré, ya me había prometido a mí misma, si me sigo encontrando a este chico aquí pues le voy a escribir, y le mandé un email para que quedase por escrito. Y justo fue el día que me lo encontré en mi casa y llamé por teléfono al número este de... que hay para atención a la mujer, para decirles mira no me ha pasado nada grave, no creo que pase, pero bueno yo me imagino que la gente que, que toma esta actitud, en el fondo es porque tampoco tienen, o no tienen claro qué está bien o qué está mal o porque psicológicamente no están bien. Porque a mí no se me ocurre en la vida seguir a un profesor hasta su casa, aunque sea para... es que para nada no. Pero bueno, si lo haces... quizás porque no estás del todo bien, y si no estás del todo bien nunca sabes por donde puedo salir. Y entonces sí que llamé, y lo comenté, y lo que me dijeron era eso, que... que si me... que si me pasaba algo más pues que diera parte a la policía, pero si no como para tener... una evidencia de que yo había hecho algo, que por escrito sí que dejara claro que no quería que se apareciera más y fue un poco lo que hice (PDI 1, 1:884).

6.2.2.5. Respostas ás situacións de acoso e accións preventivas

Nesta última categoría de primeiro nivel de profundidade emerxen catro subcategorías que se refiren a: i. Medidas formativas; ii. Medidas de protección e resposta; iii. Medidas de investigación; e iv. Medidas de divulgación.

En relación coa primeira categoría de segundo nivel, *medidas formativas*, as palabras de dúas PDI refírense a accións dirixidas a proporcionar información e publicidade co fin de identificar o

acoso sexual. Ademais, indican que se debería integrar a perspectiva de xénero na formación do persoal docente-investigador.

Yo creo que, en primer lugar, es muy importante insistir, dar información, publicidad, y ejemplificativa, poner el detalle más tonto, porque además es lo que más pasa habitualmente, para que se detecte, situaciones pues eso, una mirada, pues hacer vídeos, publicidad con imágenes, que reflejen actitudes para que la gente las identifique (PDI 2, 1:379).

Por supuesto, integrar de manera más directa la perspectiva de género en la docencia y en la formación del profesorado, para que se identifique y se entienda cual es la entidad del problema y la gravedad. Y sobre todo buscar la manera de ilustrarlo, porque una imagen vale más que mil palabras, y todos tendemos a escuchar, pero escuchar solo son ideas, pero cuando ves algo que te impacta y a lo mejor no relacionas determinadas conductas y no las proscribes porque dices «es algo normal», pero si te explican que no es normal y lo ves, lo detectas y a lo mejor dices ¡Eh, para!. Es lo que se me ocurre (PDI 1, 1:380).

Respecto á categoría secundaria, *medidas de protección e resposta*, emerxen tres subcategorías de terceiro nivel. Respecto á primeira subcategoría que se refire á *indefensión da vítima*, unha das entrevistadas considera que se lle debería ofrecer máis seguridade e protección á vítima.

Pero yo le daría la seguridad al alumnado de algo, si un alumno me viene a contar que x profesor le ha hecho algo, no lo sé... es que luego ya vamos al cómo te lo demuestra... Yo hasta ese punto no lo sé, pero yo creo que si por diferentes motivos sabes que hay algo que le está ocurriendo a un alumno pues a esta persona habría que darle una protección. No sé si cursar la asignatura de otra manera, en otro sitio, o que la evalúe el examen otra persona o lo que fuera, pero darle la seguridad de que no va a tener esa asignatura suspensa el resto de su vida (PDI 1, 1:362).

Con respecto á subcategoría de terceiro nivel, *consecuencias para as persoas acosadoras/agresoras*, unhas das informantes considera a necesidade de que haxa un castigo para quen agrede/acosa e, ao mesmo tempo, sinala descoñecer se é posible que o faga a universidade.

Para prevenir yo estructuraría un poco en función de las cosas que pasen alguna represalia al agresor, si es que está de la mano de la universidad, que igual esto ya es irnos a temas legales (PDI 1, 1:361).

No discurso das entrevistas tamén se expón, como medida de protección e de resposta, a necesidade de que a universidade conte cun gabinete de axuda para previr, detectar, intervir e denunciar o acoso sexual, e que este servizo estea, por suposto, ao cargo de persoas profesionais especializadas nesta temática e non teña consecuencias negativas para as vítimas.

Proponer una acción en la que haya personas itinerantes, en la universidad, gente que... pues que le interese colaborar con vosotros y que pueda tener un acceso más directo a los alumnos, que los alumnos les conozcan y que sepan que ellos no están allí solo para dar clase sino para ayudarles en cualquier cosa que les haga falta. Pero concretamente en problemas de agresión sexual, de acoso sexual o de acoso por sexo (PDI 1, 1:363).

Crear una asociación, o un comité, o una comisión de psicólogos que colaboren en caso de que te ocurra algo y que se encarguen de penalizar al acosador. Y si ya funciona, pues la transferencia de la información no funciona porque la gente no sabe de esa existencia. Es necesario que alguien te asesorase como mínimo en que hacer, y

que estivera un pouco clara a hoja de ruta de actuación, en plan, hay un profesor que me ha insultado o que me ha arrinconado contra la pared o que me ha hecho tal ¿qué pasa con este hombre? Veo interesante estudiar esto y ver cómo gestionar la cosa, porque no lo veo muy seguro en ese sentido (PDI 1, 1:1422).

Poder denunciar estas actuaciónes en el mundo universitario de forma anónima para evitar las consecuencias laborales (PDI 3, 1:433).

En relación coa terceira categoría de segundo nivel, que se refire a *medidas para investigar sobre o acoso sexual*, unha das informantes considera interesante e de grande importancia este tipo de investigacións coa finalidade de erradicar este tipo de situacións e de conseguir que as persoas se sintan libres e seguras.

Me parece interesante que se esté investigando en esto, sí que creo que hace falta cambiar un poco las cosas como están estructuradas y sobre todo, eso, darle más seguridad a todas las personas que están aquí en la universidad. Que la gente pueda estar tranquila y no tenga miedo de estar contando lo que le pasa (PDI 1, 1:364).

E, por último, con respecto ás *medidas de difusión*, a mesma persoa expresa que, cando no contexto universitario, se levan a cabi actuacións tan importantes deberían difundirse por todos os centros, e difundir a información nas pantallas expostas nos recintos da facultade coa finalidade de chegar a un maior público.

Cuando hay cosas así importantes yo creo que se deberían mandar directamente a los centros y que los centros fuesen los que se encargasen de postear esta información en las pantallas. Entonces de ese modo, llegaría a más público (PDI 1, 1:367).

6.2.3. PERSOAL DE ADMINISTRACIÓN E SERVIZOS (PAS)

Co fin de realizar unha abordaxe dos resultados cualitativos relativos ao persoal de administración e servizos, expóñense as análises recollidas das entrevistas realizadas a catro mulleres e a un home PAS da universidade de Vigo.

Tal e como se amosa nas táboas 14a, 14b e 14c no apartado de metodoloxía, a análise das entrevistas realizadas ao persoal de administración e servizos ofreceu categorías de varios niveis de profundidade. A continuación detállanse os resultados tendo en conta estas categorías.

6.2.3.1. Coñecementos sobre o acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresión sexual

En relación á categoría de segundo nivel, *conceptualización dos termos*, as achegas das persoas entrevistadas do colectivo de administración e servizos refírense a dúas subcategorías de terceiro nivel relativas á definición do acoso sexual e do acoso por razón de sexo analizados. Respecto ao coñecemento do que abarca o concepto de acoso sexual, recoñecen que este tipo de situacións pódense dar:

Por parte de gente que está en su propio trabajo y bien puede ser de su mismo nivel o de un nivel superior en la organización (PAS 3, 1:35).

Yo creo que es algo continuado en el tiempo ¿no? Es que no sé qué más decirte así (PAS 2, 1:27).

Venida del mismo sexo o de otro sexo (PAS 1, 1:23).

En canto ao que entenden por acoso sexual, o discurso deste colectivo relaciona o acoso sexual con agresións, intimidacións, presións ou proposicións de tipo sexual que poidan incomodar ás vítimas.

Pues es que te fuerzan a mantener sexo cuando tú no quieres (PAS 4, 1:36).

A ver, es que explicarlo así... es que me pierdo... no sé o agredir sexualmente. O, no sé... o intimidar a una persona sexualmente o algo así (PAS 2, 1:25-26).

Sí. Digamos que es una situación en la que yo me siento incómoda, por proposiciones o cierta actividad que me incomode venida del mismo sexo o de otro sexo, por decirlo de alguna forma (PAS 1, 1:20-22).

No referente á conceptualización do persoal de administración e servizos sobre o acoso por razón de sexo, obsérvase que relacionan este tipo de acoso con situacións de discriminación, e con condutas relacionadas con cuestións de xénero/orientación sexual.

Por razón de sexo es, pues si a mí me gustase una mujer o en el caso de un hombre un hombre, pues también la discriminación en cuanto a tus apetencias sexuales (PAS 4, 1:86).

Acoso por razón de sexo sería una situación que se da entre dos personas de diferente sexo en la que una abusa de su capacidad de autoridad o bien de su capacidad física para forzar a otra a hacer lo que no quiere. En razón de mayor capacidad física o mayor destreza intelectual para lograr unos fines que no son legítimos (PAS 3, 1:84).

¿Por razón de sexo? Me pillas así un poco. ¿Por razón de sexo? Pues... no sé, por la condición sexual de esa persona. Por ser mujer o por, a lo mejor por ser homosexual o... ¿no? A lo mejor una mujer hacia un hombre también podría ser digo yo ¿no? (PAS 2, 1:81).

Conxuntamente expresan que teñen certa idea do que abarcan as situacións de acoso grazas aos estudos, ás lecturas ou aos documentais que viron, pero tamén por vivencias persoais e, sobre todo, polos medios de comunicación.

Hombre porque en la prensa sale continuamente (PAS 2, 1:152).

Pues sí un poco de todo ¿no? Es un tema que está muy de actualidad, que se están descubriendo muchos casos a menudo, que salen siempre reflejados en prensa y en televisión y radio. Y sí, lo conozco básicamente por difusión de medios de comunicación (PAS 3, 1:163).

¿De dónde viene la información? Bueno hoy en día creo que de la televisión, los programas de coloquios, las revistas, folletos, de la prensa... continuamente están saliendo cosas de acoso. Y por mis vivencias personales, te sientes como más sensible ante estas cosas (PAS 4, 1:167-168).

Respecto á *formación* que recibiu o persoal de administración e servizos no eido do acoso sexual, a maioría das persoas entrevistadas admite non ter recibido formación explicitamente nesta

temática. Non obstante, unha das entrevistadas si reconece a formación na súa traxectoria académica.

Sí, dentro de lo que era el máster que hice y dentro de la propia carrera (PAS 1, 1:139).

A pesar disto, as persoas entrevistadas deste colectivo sinalan que a formación/información neste eido resulta fundamental.

Me parecerían superimportantes (PAS 4, 1:170).

Pues sí. Considero que sí que debería de ser, debería de ser algo que estuviere reglamentado en la formación, porque es algo que te puede suceder en cualquier momento en el trabajo (PAS 3, 1:165).

Es importante estar informados para no... Pero tanto para hombres como para mujeres (PAS 2, 1:155).

A tendencia no discurso deste colectivo mantense no descoñecemento do protocolo da Universidade de Vigo en relación ás situacións de acoso sexual e por razón de sexo no eido universitario, e incluso o confunden co protocolo contra o acoso moral.

No, no lo conozco. No lo vi en ninguna parte. Entiendo, porque a ver al ser una universidad pública y demás tienen que tener... una cierta ética y tal, entonces bueno, lo das por hecho. Pero bueno de ahí a que se cumpla. Y no, no se conoce. Yo no lo conozco así, no lo vi en ninguna parte escrito (PAS 4, 1:171).

No. Bueno conozco una parte del protocolo de la Universidad de Vigo. Una parte porque después no sé cómo, sé que se establece un procedimiento de mediación, en el que se nombra un mediador que entabla un tipo de entrevistas con las partes afectadas para lograr e intentar llegar a un acuerdo y hay que proponérselo a la universidad. Y bueno, pero después a partir de ahí ya no sé cómo sigue el protocolo (PAS 3, 1:166).

No, no. Pero en caso de que tuviera ahora mismo algo, intentaría consultarlo [...] conozco que existe pero desde luego nadie me ha informado de él y yo tampoco lo he leído, que supongo que estará dentro de la página web (PAS 1, 1:143, 1:144).

6.2.3.2. Percepcións do acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresión sexual

En relación con esta segunda categoría primaria, *percepcións sobre o acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresións sexuais*, emerxen tres subcategorías secundarias relativas a: i. Frecuencia percibida das situacións de acoso; ii. Motivacións para a existencia de acoso; e iii. Seguridade no ambiente universitario. E dentro destas, á súa vez, emerxen categorías de terceiro, cuarto e quinto nivel.

No relativo á segunda categoría, *frecuencia das situacións de acoso no contexto universitario*, non existe consenso sobre se este tipo de situacións son frecuentes ou non no contexto universitario.

Yo creo que sí, que son frecuentes (PAS 3, 1:1913).

Es que no lo sé, yo quiero pensar que es poco frecuente (PAS 2, 1:282).

Non obstante, a maioría do PAS entrevistado considera que o tipo de acoso máis frecuente na universidade é o acoso por razón sexo. Tamén afirman que porque non se saíba ou se negue, non quere dicir que non exista.

Por el hecho de que no se conozcan las cosas, no quiere decir que no se sepan o que no existan. Y pasa de todo, existe, se saben y nadie hace nada (PAS 4, 1:578).

El acoso sexual abiertamente no lo hablan, entonces no está visto, como que realmente es algo normal y que existe. Parece que niegan que exista, y existe (PAS 1, 1:496).

De acoso sexual no lo sé. De acoso por género, yo creo que continúa. Que la gente no lo sepa ver, o reconocer así... continúa [...] Acoso por razón de sexo yo creo que es más frecuente (PAS 1, 1:268, 1:270).

Yo creo que es más frecuente el acoso por razón de sexo. Sí. Parece que siempre se quiere presionar más a la mujer a hacer las cosas desde el lado masculino. Se quiere imponer siempre que, lo que yo digo es mejor que lo que tú piensas. Y eso sí que lo veo mucho eh... sobre todo en el alumnado, en el alumnado se nota muchísimo (PAS 3, 1:295).

Creo que en esta facultad todavía persiste eso de si eres mujer... creo que es como el estereotipo de la mujer conductora que se tenía antes, que como es mujer, es un desastre,... yo creo que hay muchos hombres que todavía no aceptan que las mujeres tienen las mismas capacidades que los hombres (PAS 3, 1:292).

Yo estoy convencida de que esto pasa a todos los niveles [...] Yaqui yo creo que más el acoso sexual (PAS 4, 1:296, 1:298).

En referencia á subcategoría *motivacións das condutas de acoso*, os argumentos dos/das informantes organizáronse en dúas subcategorías de terceiro nivel, cuestións que se refiren ao agresor e outras referidas á sociedade.

Na subcategoría de *cuestións relacionadas coa persoa agresora/acosadora*, unha das vítimas entrevistadas reconece que sufriu un episodio por parte dun superior no seu posto de traballo.

Ya ver tú no das tu consentimiento de nada, pero es que te están obligando y a veces por ser jefes pues... aunque no quieras te ves obligada, porque como el jefe es el jefe, entre comillas. A mi es que me pasa cada cosa que esto no puede ser, pero bueno (PAS 4, 1:1916).

Digamos que la gente que tiene algún poder como para poder mover la sociedad o intentar cambiarla, muchas veces no quiere por eso. Porque a ver, si a lo mejor integro lo que no me gusta, a lo mejor los otros se dan cuenta de que lo que no me gusta a mi es mejor que lo mío, y entonces es probable que yo, pase a un segundo término y no quiero. No se quiere perder poder, no se quiere perder... Y entonces bueno, así vamos permitiendo cosas que son propias de la cultura (PAS 3, 1:1907).

E canto ás *cuestións relacionadas coa sociedade*, a maioría das informantes PAS considera que o acoso sexual e o acoso por razón de sexo ten a súa orixe na sociedade e cultura machista e na ausencia de educación. Tamén afirman que outro dos motivos de que sucedan este tipo de situacións de acoso sexual na universidade e a supremacía masculina e os estereotipos que aínda persisten nesta sociedade.

Porque la sociedad de alguna forma no las visualiza, no quiere entender que existen [...] y porque realmente hay un machismo, un sistema patriarcal enorme, pero enorme, enorme. Sí, concediéndose la idea de que el hombre es fuerza, el hombre competitivo, el hombre... el jefe, el que sabe. Y la mujer sigue siendo entendida como un ser débil, cariñoso, atento... no sé... víctima muchas veces, ¿no? Entonces yo creo que pasa por eso (PAS 1, 1:1457, 1:1458).

Siguen considerando que ellos pueden hacer y decir lo que quieran, y que no va a tener penalización muchas veces. Y no la tiene, porque nosotros no lo denunciarnos realmente. Porque tú piensas en la repercusión que te puede traer a nivel profesional y de trabajo, pero deberíamos de denunciarlas y comunicarlas para que la gente sepa que esa persona ha hecho algo mal. Y no lo contamos. Nos callamos, aguantamos y lo permitimos de alguna forma. Y que siga. Y es un error (PAS 1, 1:1459).

Yo creo que hay mucha ignorancia y mucha falta de educación (PAS 2, 1:1505).

Yo creo que es porque la sociedad actual sigue manteniendo los mismos estereotipos. Y la publicidad y la televisión, lo están metiendo todos los días. Entonces, es lo que están aprendiendo los adolescentes, los jóvenes, y las personas de más edad. Que para triunfar en la vida si eres mujer, tienes que ser como esos estereotipos que aparecen en los anuncios, si no, no vas a triunfar. Y la imagen a su vez es muy sexual, reduciéndose así a que sigamos siendo objetos. Es muy triste (PAS 3, 1:1909).

Yo creo que son dos cosas fundamentalmente, la primera es la falta de apertura mental. Yo creo que todavía hay gente que vive muy cerrada sobre los estereotipos de siempre. Eso por un lado, y, por otro lado, creo que hay poca educación (PAS 3, 1:1905).

Nos discursos das entrevistadas tamén nos achegan outros motivos relacionados coa sociedade, como son a falta de respecto e a cousificación que a sociedade fai sobre o corpo da muller.

Yo es que creo que la gente no tiene respeto a los demás, falta y no sé si es debido a la educación o qué, pero desde luego respeto no hay. Y sí, se ve esa discriminación en cuanto a las mujeres en concreto. Y los homosexuales o las lesbianas sufrirán lo mismo, pero duplicado, por dos claro (PAS 4, 1:1575).

Y otra cosa luego, que siempre pasa es que aparentemente puedes dar la imagen a una persona, de «esta es que va pidiéndolo a gritos». Y para nada, que porque lleves una falda corta o un escote o no sé qué, no quiere decir que vaya diciendo que quiero guerra, ni mucho menos. Pero eso sí que suele pasar, de hecho es que es así (PAS 4, 1:1914).

E, por último, en relación con esta subcategoría de terceiro nivel relativa a cuestións relacionadas coa sociedade, unha das traballadoras considera que as persoas que non se axustan á heteronormatividade que marca a sociedade sofren unha dobre vitimización.

Yo creo que hay mucha cultura y poca educación. Entonces la gente tiene mucha cultura, muchos conocimientos, pero lo que es educación muy poca. Y con el acoso sexual y con el sexo pasa lo mismo, si siempre ha sido un mundo heterosexual, y entonces no puede ser sano ser de otra manera. Y a lo mejor pues un día hay que probar otras cosas y a lo mejor no pasa nada, ¿sabes? Entonces, bueno, yo creo que pasa mucho, se acosa y se aparta enseguida a todos los que no piensan como nosotros, y en vez de tratar de integrarlos lo que queremos es eliminarlos. Y claro, como la amplia mayoría sigue siendo heterosexual, pues entonces todo lo que no sea como yo, no está bien visto (PAS 3, 1:1906).

No relativo á categoría secundaria, *seguridade percibida respecto ás situacións de acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresións sexuais*, as achegas das informantes permítenos dividir os seus argumentos en dúas subcategorías de terceiro nivel: por unha banda a percepción xeral e, por outra, a percepción persoal de seguridade. E dentro desta subcategoría tamén se atopan categorías de cuarto nivel en relación a se consideran a universidade un espazo seguro ou, polo contrario, o consideran inseguro.

A maioría das mulleres do PAS consideran que a universidade non é un espazo seguro, incluso unha das entrevistadas declara que nin se sente segura como para poñer un vestido ou escotes para ir traballar á facultade.

Seguro no, para nada, todo lo contrario, es una pared blindada. Lo que te pueda ofrecer la seguridad, pues en este caso, no deja traspasar más allá. La seguridad te deja encerrada y no deja traspasar, por lo tanto no se conoce lo que hay. Y eso es perjudicial, porque nos tiene como prisioneros aquí dentro (PAS 4, 1:1579).

Yo creo que no hay ningún entorno seguro [...] A ver yo segura me siento. Yo me siento segura. Lo que no quiere decir que en algún momento pueda pasar algo como me pasó por ejemplo... (PAS 2, 1:1506, 1:1508).

No me siento segura muchas veces de traer pues... un vestido al puesto de trabajo o un escote pronunciado. Alguna vez lo tengo hecho porque me revelo, porque digo, bueno a ver, tengo una cena esta noche, pues voy a arreglarme, porque no me puedo arreglar y ponerme un vestidito y mis taconcitos para ir a trabajar, si puedo un día hacerlo y pues no, no lo hago, lo evito. Y si me sintiera segura lo haría evidentemente (PAS 1, 1:1463).

En liña coa falta de seguridade na universidade argumentada polas entrevistadas, unha das informantes expón que, para sentirse segura no ámbito universitario, tivo que cambiar o seu carácter e actitude persoal. Incluso reconece que non fala da súa vida persoal para obter un trato respectuoso.

No es seguro, porque se viven situaciones incómodas... [...] yo realmente me he tenido que poner un muro, como quien dice, de trato con ciertas personas en previsión a lo que pueda ocurrir. Ya te digo, yo no soy natural en el puesto de trabajo, no soy como en la vida personal. La vida personal la tengo totalmente para un lado, y la vida profesional para el otro. Entonces si me sintiera realmente segura no tendría que hacer este tipo de cosas (PAS 1, 1:146, 1:1462).

No hablo de mi vida personal, a efectos de la gente del trabajo digo que tengo pareja, porque así los tratos son diferentes. Hay como un mayor respeto hacia la mujer que tiene pareja y las bromas se frenan un poquito. Entonces yo sé que eso es un buen recurso para mi seguridad y lo planteo. Si lo hago es porque no me siento segura. Si me sintiera cómoda y segura, pues no lo tendría que hacer. De hecho aprendí a mantener las distancias (PAS 1, 1:1464).

En cambio, o PAS home identifica a universidade como un ambiente seguro para el.

Sí, sí yo sí me siento seguro, sí (PAS 3, 1:1912).

6.2.3.3. Actitudes cara ao acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresión sexual

Dentro desta segunda categoría primaria, *actitudes cara ao acoso sexual e acoso por razón de sexo e agresións sexuais*, emerxeron tres categorías de segundo nivel en relación coas actitudes persoais do PAS, as actitudes que ten o grupo en xeral do persoal de administración e servizos, e por último da propia universidade.

En relación coas *actitudes persoais* amosadas por parte do persoal de administración e servizos atopamos que a totalidade das persoas entrevistadas expresa actitudes negativas cara ás situacións de acoso sexual.

Hombre pues me parece mal (PAS 3, 1:556).

No deberían darse estas situaciones, es un sitio de formación para todos los alumnos, es el futuro, estamos enseñando a gente a comportarse, a como tienen que dar clase a otros alumnos, estamos formando a gente (PAS 4, 1:575).

En canto ás *actitudes que as persoas entrevistadas perciben dos seus compañeiros/as PAS*, destacan actitudes favorables cara ao acoso sexual e o acoso por razón de sexo. Incluso manifiestan que algúns dos seus compañeiros de traballo mostraron actitudes de rexeitamento durante a distribución da enquisa da parte cuantitativa desta investigación.

Considero que precisamente en la universidad, que son centros académicos superiores, en donde se supone que hay gente académicamente preparada y más actualizada ¿no? Pues me parece increíble que hoy en día sigamos con este tipo de comentarios, chistes etc. Es que además los veo en gente que tiene una preparación superior. Me siguen sorprendiendo y me parece increíble que en la universidad, donde claramente podía haber un trato cómodo, no tiene por qué haber acoso, ni nada incómodo (PAS 1, 1:490).

Pues con esta encuesta, por ejemplo, un amigo que tengo que trabaja aquí en la universidad y que yo lo considero no machista. Con respecto a esta encuesta la puso a caer de un burro. Es que esto no sé qué, esto no sé cuánto, yo ya me quedé callada, yo ya no dije nada... no me lo podía creer. Y es una persona que yo no la consideraba machista, pero viendo ciertas cosas ya me quedé así un poco... (PAS 2, 1:1507).

No les gustan que haya ese tipo de investigaciones, ni ese tipo de cosas, les molesta, parece que les ofenden. Se molestan porque tengo hablado con un compañero y le tengo dicho, pero vamos a ver a ti que más te da que se haga aquí, ¿por qué te metes con esas investigaciones?, que parece que se ofenden, que se molestan y yo creo que si te ofenden y te molestan será por algo (PAS 1, 1:491).

Unha das mulleres do PAS incluso se refire ás actitudes que presenta o persoal docente e investigador e cargos superiores da universidade cara ao acoso sexual, e afirma que teñen actitudes permisivas cara ao acoso sexual que se manifiestan a través de comentarios verbais e condutas de indiferenza ante estes temas.

Algunos profesores respecto a estos temas dejan mucho que desear, y ya no sólo digo profesores sino también la gente que está arriba, que deberían tener un poco más de cabeza y no hacer estas cosas (PAS 4, 1:575).

Las actitudes del profesorado, es que yo he visto a un profesorado muy marcadamente machista en esta facultad. Entonces, ellos hacían comentarios en plan vaya tetas tiene esa o estas cosas, ellos lo decían abiertamente (PAS 1, 1:497).

Yo creo que el profesorado es muy pasota en esos temas (PAS 3, 1:579).

En relación coas *actitudes que percibe o PAS por parte da universidade*, as traballadoras consideran que o acoso sexual e por razón de sexo non é un tema de grande importancia para a universidade. Xustifican no seu discurso que ao eido universitario só lle interesa a parte académica da persoa, e que as deixan nunha situación de vulnerabilidade fronte ao acoso sexual.

Yo entiendo que la universidad de lo único que se preocupa es de formar profesionales, y no personas. Yo siempre veo lo mismo, a mí no me importa lo que piensas, a mí me importa lo que sabes. Y yo creo que muchas veces habría que ver más allá, pararse un poco más con los alumnos, a ver qué es lo que piensan sobre determinadas situaciones y menos lo que sabe [...] En un nivel de importancia de 1 a 10 yo creo que para la universidad esto, siendo 1 el menos importante yo creo que sería un 3 (PAS 3, 1:558, 1:569)

Pues por todas estas cosas que pasan y no hay a donde poder ir a quejarte y aunque te quejes no va a ninguna parte en plan... aquí no se hace nada, esto se hace oídos sordos de todo y las cosas siguen adelante como que somos todos estupendos y maravillosos y aquí no pasa nada (PAS 4, 1:578).

En cambio, para a maioría do PAS, á universidade si que lle interesa esta problemática social, xa que estamos a falar dun ámbito no cal o persoal está académicamente moi preparado.

Yo creo que sí. Si desde la propia universidad que es un ámbito académico se supone que se maneja gente preparada académicamente (PAS 1, 1:501).

Hombre sí (PAS 2, 1:1513).

Yo creo que sí. Es básico y es fundamental (PAS 4, 1:581).

En calquera caso, con respecto á última subcategoría de terceiro nivel, as actitudes de implicación por parte da universidade cara ao acoso sexual e por razón de sexo, a maioría das persoas do colectivo consideran que non hai implicación para previr, detectar, intervenir ou erradicar o acoso sexual e por razón de sexo.

No, no. Lo esconde con decir que realmente es algo que no existe... aquí no existe. Lo he oído de compañeros de trabajo (PAS 1, 1:502).

Creo que no, pero bueno tú los ves cuando son las macrofiestas, qué bueno... Ahora este año han aparecido estos carteles de «queremos fiestas libres de violencia machista». Pero yo no entiendo la actitud de la universidad, porque, vamos a ver, ni siquiera hacemos un comunicado manifestando el malestar que se tiene porque ocurran esas cosas, yo ya no digo que se prohíba, que parece que suena muy... pero por lo menos que se haga un comunicado manifestando el malestar que se tiene. Esas son las preocupaciones. Pero por lo menos saca un comunicado en prensa diciendo que la Universidad de Vigo repudia todos los actos de acoso sexual que se producen, y todo lo que conlleva ese tipo de fiestas y todo eso. Por lo menos que se enteren de que en el sitio donde están estudiando, la gente que dirige ese sitio no está de acuerdo con que se lleven a cabo esas acciones (PAS 3, 1:570).

Yo creo que mientras para ellos no suponga un problema de que... estemos saliendo en prensa continuamente o de que todo el mundo nos esté usando como referente negativo pues... bueno, tampoco pasa nada (PAS 3, 1:573).

No, ninguna, ninguna implicación. Yo lo veo como que ninguna, nadie le interesa solucionar, ni tratar, ni nada, muy poca gente, por eso los que sufren este tipo de cosas de acoso sexual se ven solos (PAS 4, 1:582).

6.2.3.4. Relatos de acoso sexual, por razón de sexo e agresión sexual no contexto universitario

En relación coa cuarta categoría de primeiro nivel, *relatos de acoso no contexto universitario*, identificáronse dúas categorías secundarias seguindo os argumentos das entrevistadas, e dentro destas emerxeron tres subcategorías relativas ao acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresións sexuais.

6.2.3.4.1 Relatos vividos de acoso sexual narrados en primeira persoa

As participantes relatan que viviron situacións de acoso sexual a través de comentarios verbais e tocamientos indesexados na universidade por parte dos seus compañeiros e incluso por parte do persoal docente e investigador.

Bueno yo he recibido frases en plan «bueno tú ya sabes que a muchos nos gustaría verte desnuda» Fundamentalmente de compañeros de trabajo (PAS 1, 1:922).

Bromas fuera de lugar, fulanito de tal tiene que salir contigo, fulanito de tal tiene que ir contigo de cena, tienes que llevarlo de cena, sácalo de cena, quiere una cita contigo (PAS 1, 1:925).

Por parte de algún profesorado, por ejemplo lo de hablar de tus tetas y del culo (PAS 1, 1:930).

A mí me han llegado a decir... «tú ya sabes que a muchos nos gustaría verte desnuda», y yo no supe que contestar. O... «caray que guapa y que bonita nos vienes hoy, así con ese escote,» Yo no lo veo como una broma natural (PAS 1, 1:939).

Alguna vez viví la situación de algún profesor llegar y decirme «espera que te doy un masaje y agarrarme por los hombros» (PAS 1, 1:933).

Tres das entrevistadas afirman ter recibido acoso sexual a través de comentarios verbais, e non verbais e condutas de acoso sexual indesexadas.

Son bromas... ellos lo interpretan como «bromas», pero al final que hay un acercamiento físico y... y algo fuera de lugar para mí (PAS 1, 1:931).

He recibido un tocamiento y palabras... ocurrió porque había una fiesta de estudiantes, él es una persona que bebe y fue a la fiesta y después vino por allí. Él había bebido, pero sabía perfectamente lo que decía y lo que hacía. Mi compañera se fue a cerrar el edificio y me quedé yo sola con él. Yo estaba sentada encima de la mesa y en un momento yo no seguí las bromas para nada y aunque las hubiera seguido tampoco creo que sería para hacer eso pero bueno. Entonces en un momento dado, me puso la mano en el muslo arriba de todo [señala la zona de la ingle] y me dijo «que buena estás joder» (PAS 2, 1:976).

Si, miradas lascivas, tocamientos. Y más de acercamiento en los brazos, piernas. Y te agarran por la cintura (PAS 4, 1:1050).

Unha das informantes expón que sufriu ciberacoso sexual por parte dos seus compañeiros de traballo e que continuaba no seu posto de traballo na universidade.

También he recibido Telegrams con imágenes muy inadecuadas y preguntarme... por ejemplo la foto de tres mujeres, dos con la braga del bikini de espaldas y otra en tanga. Y ponerme debajo, yo que se ¿cuál de ellas crees que eres tú? [...] Yo no contesté al recibir el Telegram. Y entonces al día siguiente yo le digo a la cara que yo a eso no te iba a responder, creerás que eso... no lo veo adecuado para contestarte. Y entonces, se ríen. Pues no sé por qué mujer. Pues yo tengo muy claro quién eres tú. Y ese tipo de cosas. Y ya ahí dices tú, bueno pues tú verás y ya no sigo. Es que si sigo entras en su juego y la broma crece, crece, crece... y no, mi intención es que frene (PAS 1, 1:940).

Outra das traballadoras PAS relata como sufriu acoso sexual por parte do seu compañeiro de traballo tanto dentro coma fóra do eido universitario, incluso ata o punto de perseguila e acosala no seus momentos de ocio.

Tuve un compañero que me esperaba o me controlaba, incluso yo creo que venía detrás, yo me sentía como acosada. E iba continuamente a ver el trabajo que yo hacía en plan de... pues vete allí, pues luego va el detrás en plan de ver si lo hice bien. Constantemente. Eso también lo viví, fueron dos años muy duros en mi puesto de trabajo en esta facultad con este compañero tan desagradable. Fue la primera vez, he recorrido un montón de sitios de trabajo y no me lo podía creer que me estuviera pasando esto [...] Es que a lo mejor salir e ir a tomar el vino con unos compañeros y luego cuando te vas para casa pues a las 12 de la noche y giras para atrás y lo tienes en tres portales más atrás. En plan, ostra, ¿y este que hace aquí? Claro, un día puede coincidir... pero cuando ya te fijas y dices qué raro... y ya vas pendiente y viendo a ver si anda en los alrededores. Entonces ya dices, ¡Uff, este me sigue...! (PAS 4, 1:1056, 1:1059).

Esta mesma entrevistada argumenta ter sufrido outros episodios de acoso sexual. Relata como, outro compañeiro de traballo lle propuxo manter relacións sexuais argumentando que ela está separada e el non as mantén coa súa muller. Nesta situación, a vítima de acoso sexual xustifica a actitude do seu compañeiro alegando que é «un buenazo».

Otro compañero de trabajo que es un buenazo, que es que no sé ni cómo se le ocurrió al hombre. Pero era... es tan buenazo que encima te lo dice «mira como tú estás separada, y yo es que, que mi mujer no me deja acostarme con ella pues ¿podíamos acostarnos no?» (PAS 4, 1:1082).

Por outro lado, esta mesma vítima relata outras situacións de acoso sexual que sufriu por parte do seu superior. Argumenta como recibía unhas chamadas por parte desta persoa para que se presentase no seu despacho coa finalidade de poder tocala e intentar manter relacións sexuais con ela.

El ven... cuando te llama para que subas a su despacho... te estás sintiendo acosada, porque se nota, y cuando se acerca y te dice es que yo soy muy amigo de tal... «¿tienes algún problema? ¿Te puedo ayudar? Yo... puedo solucionar» No puedes solucionar nada, ni quiero que soluciones nada. Pero me seguía llamando una y otra vez, «ven al despacho» y yo no me puedo negar a ir, ¿entiendes? Entonces... eso, para mi es acoso sexual (PAS 4, 1:1046).

Trataba de eludir esas llamadas, porque esas llamadas eran denigrantes vamos. Cuando te llamaban al despacho pues... era para tocarte [...] Digo tocarte digo de... querer... de que querían tener sexo conmigo. Y entonces bueno, pues que te escapas, porque estás en el despacho puedes abrir la puerta y salir y entonces pues... pero claro, es lo que te digo, es que encima en esto... esta historia machista que es así (PAS 4, 1:1073, 1:1075).

Ao longo do discurso a vítima tamén relata que sufriu un episodio de exhibicionismo no despacho do seu superior.

Me llamó para que subiera a su despacho y a que fuera detrás de la mesa a ver algo... algo que el tenía en el ordenador. Cuando me doy la vuelta y veo lo que había en el salvapantallas, en el ordenador, era una foto de él desnudo, de frente. «Mira» Digo: «pero tú estás tonto, ¿como tienes esto aquí en el ordenador?» «Bueno lo acabo de poner ahora, en plan para que lo veas y tal... fíjate que cuerpo tengo y tal» el tío, muy bien no estaba porque... pero eso... toda la pantalla ampliada y tal. ¿A qué viene que te diga eso? Yo es que te quedas a cuadros dices, pero... ¿me llamas al despacho para que venga a ver una...? (PAS 4, 1:1093).

A entrevistada sinala que non ten accedido ás chantaxes sexuais por parte do seu superior, o que lle provocou un perxuízo no seo posto de traballo, tendo incluso que encargarse de tarefas que excedían as súas competencias.

Me cargaba de más de trabajo, y con trabajos que yo no podía hacer, ¿sabes? Por ejemplo, ponerte con el sacho, mi trabajo no consiste en ponerme con un sacho sabes? Ese tipo de cosas de cuando tú no accedes, pues lo que hacen es... machacarte (PAS 4, 1:1102).

Así mesmo, fala dunha situación de acoso sexual por parte dun alumno nos baños da facultade:

En los baños de esta facultad. Yo recuerdo estar desatascando un water con una fregona y notar así una presencia y entonces mirar para atrás y encontrarme a un alumno masturbándose allí y yo me di la vuelta y vuelve a ser (PAS 1, 1:1452).

En relación cos *sentimentos* que as vítimas expoñen ter vivido despois de sufrir o acoso, alegan sentirse mal, avergonzadas, incómodas, enfadadas e indefensas.

Yo avergonzada. Porque además soy tímida y yo avergonzada [risa]. Hay veces que me quedo, hay veces que me quedo callada porque sé que me perjudica el hablar. Pero es que hay veces que me quedo callada porque ya no sé qué contestar, ya lo veo tan, que digo... mm, déjalo estar. Y me quedo avergonzada, me quedo estática y bloqueada. Me bloqueo, me bloquea la situación, no... No sé qué contestar a una cosa así, es que no se qué decir. Lo veo tan fuera de lugar que digo mmm ¿qué le contestó? No. Y... y me quedo callada y bloqueada, muchas veces. Es incómodo (PAS 1, 1:937).

Yo sé que mi marido no se iba a enfadar ni nada, pero es que yo me sentía superavergonzada y mal (PAS 2, 1:985). Con ese compañero lo pasé muy mal, sí (PAS 2, 1:1057).

Me sentí como intimidada, porque es un superior. Si es un compañero no se lo permito, le digo pero de qué vas o tal. Pero en otro sentido en plan de tú estás ahí y yo estoy aquí, pero “yo soy tu superior y si quieres te puedo ayudar, bonita. [...]”. Era un suplicio ir al trabajo y estar todos los días y tantas horas en el trabajo amargada, es que me ponía mala solo pensar en ir al trabajo. [...] Pues mal, pero porque no sabes qué hacer. Lo que intento es evitar la situación [...] Y te cabreas, te sientes indefensa, y no se lo quieres decir a nadie porque creo que es

una vergüenza para mí, sí, pero porque arrastro todavía psicológicamente cosas, entonces... [...] (PAS 4, 1:1052, 1062, 1068, 1070).

Respecto ás *reaccións* que tiveron as vítimas ante este tipo de situacións de acoso sexual, atopamos que algunhas das mulleres do PAS non reaccionaron. Incluso unha das entrevistadas afirma que non puido denunciar o seu acosador.

Pero que te bloqueas. Yo no sé por qué pero nos bloqueamos, no sabemos responder y denunciarlo. No lo hemos denunciado (PAS 1, 1:1456).

Es que me pilló así tan... tan de sorpresa que tampoco fui capaz de reaccionar. De reaccionar mal con él, sé que le quité la mano, pero tampoco fui capaz ni de echarlo de allí ni nada ¿sabes? (PAS 2, 1:977).

Yo en ese momento si hubiera querido denunciarlo, estaría un poco perdida ¿sabes? Porque diría yo, me dirijo a alguien, tengo que contar esto a alguien y encima me voy a sentir ridícula, por decir que me han puesto la mano en el muslo (PAS 2, 1:994).

No discurso, unha das traballadoras afirma que desde que viviu a situación de acoso sexual tivo que armarse de valor e de forza, e que a partir dese momento actuou doutro xeito cos acosadores.

El problema aún está ahí, y estará ahí esperando la historia pa cuando vuelva, que eso es lo que suele pasar. Si no dejas las cosas zanjadas, siempre quedan abiertas y luego siempre pueden volver a repetirse ¿Qué pasa? Que entre tanto vas cogiendo fuerza, que es lo que me va pasando a mí. Y me ha pasado cuando me separé. Entre tanto vas cogiendo fuerza y ahora, pues llega un momento en que cuando alguien te llama al despacho vas con toda tranquilidad y vamos es que le plantas una bofetada al superior que sea. Es que me da igual, al que sea. E incluso bueno, pues sales y si se enteran todos los compañeros, que se enteren, ya está. Además yo ya le dejé muy claro al superior que a mí no me interesaba ningún favor de ningún tipo. Pero... eso no lo haces la primera vez que te pasa, te tiene que pasar unas cuantas para después hacer lo que te estoy diciendo (PAS 4, 1:1076).

A vítima relata que tras sufrir os episodios de acoso sexual non recibiu axuda de ninguén, é máis, o seu superior intentaba restarlle importancia ás situacións de acoso sexual sufridas por parte do seu compañeiro de traballo na universidade.

Lo puse en conocimiento de mi superior. Pero lo que pasa es que en esta casa es todo muy complicado, supongo que en las demás también pero... en plan lo pones en conocimiento y me enfado y le digo «mira, yo esto voy a presentar un escrito al rector y al comité y a quien haga falta» En plan de, como esto siga pasando y además delante de él, en plan llamé al trabajador y le digo mira, los tres, mira me pasa esto, y esto yo no lo consiento, no va a volver a pasar, porque como vuelva a pasar hago un escrito y tal, os estoy avisando. «Bueno, no te pongas así» decía [el trabajador-acosador], tonterías... no sé qué... tampoco es para tanto.» Mi superior le dijo [al trabajador-acosador] «tú no hagas eso, no vayas, no la presiones, no vayas detrás, no cual, y esto hay que arreglarlo. Y tú tampoco le des tanta importancia, tampoco es tan así...» En plan de calmar la cosa, porque era lo que hacía. Y una y otra vez. Fueron tres veces las que nos sentamos a hablar y la cosa seguía exactamente igual. Hasta que después ya, yo ya fue cuando me vine de aquel campus y entonces ya se acabó la historia, se quedó allá. Y yo me vine para aquí (PAS 4, 1:1061).

En definitiva que no vaya a maiores, aunque todo el mundo lo sabe, porque luego esto lo comentas, porque yo he comentado lo que me ha pasado [...] Y... «bueno eso... no pasa nada y tal, tú no le hagas caso, tú no te preocupes tú tal...» Pero lo vives y entonces, pues es complicado y ahí sí que nadie... aunque tengan la ética que tenga la universidad, no hace nada. Nadie se mueve, ni hace nada [...] No, no puedes contar con nadie. No hay, nadie con quien contar y todavía no se ha solucionado. Es fastidiado (PAS 4, 1:1063-1064, 1071).

A entrevistada expón que quedou soa ante o problema e sinalada polo seu ambiente, nun espazo en que se dubida da vítima, pero nunca do acosador.

En el fondo te ves sola, te quedas sola y te vas a quedar sola, pero señalada por un montón de dedos. Entonces yo no lo puedo comentar a mi compañera, a ver lo del superior entre comillas si se lo comenté a los compañeros. Le digo “mira, es que de qué va este hombre, me acaba de pasar esto, tú te crees que es normal”. Si ya tal y cual, ya, ya, ya... pero nadie hace nada, ni dice nada, ni le da el toque en plan de oye... Entonces no sirve de nada (PAS 4, 1:1581).

Que ellos son hombres y entonces pues... no sé... siempre... queda la duda entre los demás de que tú puedas ir a provocar al despacho, yo que sé, esas cosas, no sé (PAS 4, 1:1073,1075).

6.2.3.4.2. Relatos vividos de acoso por razón de sexo narrados en primeira persoa

Dentro desta subcategoría de terceiro nivel as informantes relatan que viviron situacións de acoso por razón de sexo a través de comentarios na Universidade de Vigo.

Recuerdo, el entrar en las aulas, entrar a cambiar los partes del aula y se hablaba de mi culo y de mis tetas (PAS 1, 1:916).

Evito los temas de sexo, la temática de sexo yo no entiendo nada, los chistes de sexo no entiendo nada de lo que dicen, no tomo nunca partido de las temáticas, ni las bromas, ni los chistes de sexo. Eso lo evito, porque además es continuo, es... (PAS 1, 1:921).

Comentarios en plan es que no sabía darle lo que ella quería o... lo que necesita es un hombre que... bueno comentarios de ese tipo y... que los procuraba hacer a veces delante de gente, profesorado o incluso alumnado donde yo claramente no le podía responder de forma inadecuada porque era mi jefe (PAS 1, 1:903).

Respecto ás *reaccións* que tiveron ante este tipo de situacións de acoso por razón de sexo atopamos que unha PAS reconece ter que cambiar a súa forma de vestir como medida de protección para non recibir máis acoso por razón de sexo.

Porque ya había cambiado la estructura de vestir que vestía, pues más holgada, pantalones nunca faldas, nada ajustado, nada muy escotado... y tuve que empezar a ponerme pues chaquetones, la bata de trabajo y así pues... como quien dice poner una barrera para ellos (PAS 1, 1:919).

6.2.3.4.3. Relatos vividos de agresión sexual narrados en primeira persoa

En relación cos relatos vividos de agresión sexual, unha traballadora PAS reconece ter sufrido unha agresión sexual na universidade.

Me agarró e intentó besar y luego yo conseguí soltarme, me volvió a intentar agarrar, me solté, me intentó agarrar otra vez, conseguí salir evidentemente. Tuve visitas en mi puesto de trabajo por parte de él, dado que era mi superior, con frases inadecuadas y digamos que algún intento de quedarnos a solas. Una vez me mandó ir a por una cosa porque sabía que yo iba a estar en [ese espacio] sola, tuve que hacer que un compañero mío de trabajo me acompañara, porque tenía miedo a que él bajara otra vez y me encontrara otra vez en el [espacio] sola... (PAS 1, 1:899).

Respecto á *reacción* que tivo a vítima ante a agresión sexual, reconece que non denunciou por medo, pero si alega que optou como estratexia mentir no seu estado civil e cambiar a súa forma de vestir coa finalidade de que isto non volvese ocorrer.

Ninguna. No sabía cómo me iba a repercutir, yo no sabía hasta qué punto aquello luego me podía perjudicar en mi trabajo (PAS 1, 1:907).

Tuve que hacer, mentir y decir que había vuelto con mi pareja, porque yo... todo esto vino como desencadenante de que yo comuniqué que lo había dejado con mi pareja. A raíz de decir que había vuelto con mi pareja, finalizó. Entonces, era distinto. Fue así (PAS 1, 1:910).

Modifiqué mi forma de vestir y buscaba estar siempre acompañada [...] porque claramente sabía que si reaccionaba de forma violenta iba a tener una repercusión: era su palabra contra la mía (PAS 1, 1:913, 1:914).

En canto aos *sentimentos* da vítima despois da agresión sufrida, alega sentirse avergoñada e intimidada e só cando finalizou o contrato nesa sección da facultade sentiuse por fin liberada.

Primero avergonzada. Segundo... intimidada. Yo aparte estaba en un momento personal malo, como quien dice y me cogió de... no sé, de sorpresa (PAS 1, 1:901).

Cuando se me acabó el contrato, para mí fue una liberación, fue una liberación total y absoluta (PAS 1, 1:909).

6.2.3.4.4. Relatos vividos de acoso sexual narrados en terceira persoa

En referencia á subcategoría de terceiro de nivel dos relatos en terceira persoa de acoso sexual, as entrevistadas expoñen que viviron situacións de acoso sexual a través de comentarios a terceiras persoas, tanto por parte do persoal de administración e servizos coma por parte do persoal docente e investigador.

He oído como le preguntaban a una compañera de trabajo «¿Pero esas tetas que tienes son tuyas o te la has operado?» Entonces... vuelven a ser comentarios que me parecen totalmente inadecuados (PAS 1, 1:1435).

También he oído casos de alumnas que han ido a despachos y los profesores han intentado algo con ellas, sí, se sabe, algún caso, sí. Y porque oyes a alguna alumna decir, pues es que el profesor es un cerdo, por ejemplo o cosas por el estilo, sí (PAS 1, 1:1467).

6.2.3.4.5. Relatos vividos de acoso por razón de sexo narrados en terceira persoa

As traballadoras PAS relatan que coñecen situacións de acoso por razón de sexo de tipo verbal e non verbal que lle sucederon a terceiras persoas, tanto por parte do persoal de administración e servizos coma por parte do persoal docente e investigador.

Sí que oyes ciertos comentarios que no resultan agradables, por ejemplo en reuniones con gente del género masculino, siempre se oyen comentarios sobre... la chica que pasa, sobre la profesora, sobre no sé qué... que... creo que si se diese en la situación contraria, no habría esos comentarios porque no hay comentarios ni sobre el profesor, ni sobre el alumno, ni... Entonces si eso, eso sí que lo he vivido (PAS 2, 1:1890).

Pues comentarios, gestos y sonrisas... y digamos que ese puntillo de mala intención que se tiene cuando se hace el piropo mal hecho. Bueno yo no creo que sea piropo mal hecho, yo creo que es intención de molestar. También recuerdo de tener una compañera que por haber ido un día con la minifalda un poco más corta de lo normal pues no había más que comentarios de «pero cómo vienes con eso» «pero...» que... Quiero decir que todavía en ese sentido pienso que estamos muy atrasados (PAS 3, 1:1893).

Na mesma liña, unha das participantes afirma que as persoas que non se axustan á heteronormatividade que marca a sociedade tamén sufren acoso por razón de sexo por parte dos seus compañeiros de traballo.

Pero bueno, aquí un compañero gay, que directamente a él... delante de mí por lo menos, no se le decía nada. Ahora... a sus espaldas muchas bromas. Muchas bromas se hacen [...] porque la homosexualidad es algo que yo creo que todavía no está aceptado, está tolerado, pero no aceptado, entonces sí que se oyen muchos comentarios sobre la condición sexual de tipo homosexual o lésbica, sí que se oyen muchos comentarios, aunque yo creo que entre el género masculino está mejor aceptada la relación lésbica que la homosexual. Yo creo que sí, por lo menos por los comentarios que yo oigo y lo que se escucha en reuniones cuando estás con otra gente sí creo que se acepta mejor que una mujer sea lesbiana, que no que un hombre sea homosexual (PAS 2, 1:1510, 1:1891).

Sí, porque, a ver... tu oyes comentarios y los comentarios que oyes son «ese es un maricón» «ese tal» «ese no sé qué», oyes el comentario sobre la mujer «bueno esa es un medio macholo, pero bueno eso no sé qué» (PAS 3, 1:1902).

Pues eso, el típico es que...”el mariconcito este que se va por ahí con otros y siempre está rodeado de hombres y siempre va con hombres” y el típico ¿no? “Pues sí es homosexual, pues sí” (PAS 4, 1:1573).

6.2.3.4.6. Relatos vividos de agresión sexual narrados en terceira persoa

Dentro desta subcategoría de terceiro nivel, *relato en terceira persoa de agresión sexual*, dous/as informantes relatan que dúas compañeras da Universidade de Vigo sufriron unha agresión sexual.

Un compañero PAS que todavía está, que al final no denunciaron, le metió mano directamente entre las piernas a una compañera que estaba haciendo gimnasia en el pabellón, en el gimnasio. Yo estoy haciendo gimnasia y tú que consideras que tienes que venir a decirme esto. Y la compañera quiso denunciar, de hecho montó un pollo de tres pares de narices, pero se paró todo desde arriba porque los jefes dijeron que no, que no, muy mala prensa, muy mala publicidad, eso no podía traspasar y... y ahí se acalló todo (PAS 4, 1:1563).

6.2.3.5. Respostas ás situacións de acoso e accións preventivas

Nesta última categoría de primeiro nivel de profundidade emerxen tres subcategorías que se refiren a: i. Medidas formativas; ii. Medidas de protección e respostas; e iii. Medidas de divulgación.

En relación coa primeira categoría de segundo nivel, *medidas formativas*, a maioría do persoal de administración e servizos refírense a accións dirixidas a proporcionarlle formación a toda a comunidade educativa e a fomentar a investigación, coa finalidade de que o acoso sexual non sexa un tema tabú e, por tanto, se visibilice.

Creo que lo importante es la formación, la investigación, el desarrollo, el I + D + I (PAS 3, 1:569).

A mí me parece que más de formación (PAS 1, 1:370).

Formación. Yo creo que hay que dar formación (PAS 3, 1:382).

La élite entre comillas, La élite también tendría que ir a unas charlitas que le dijeran cómo son las cosas [...]

También creo que deberían concienciarse en hacer charlas, eh, con los alumnos, con los profesores y tratar estos temas más a menudo con más amplitud y a todo el mundo... (PAS 4, 1:386).

Con referencia á categoría secundaria, *medidas de protección e respostas*, dúas PAS refírense á indefensión da vítima ao considerar que se lle deberían ofrecer máis garantías de seguridade, de axuda profesional e, en definitiva, máis protección á vítima.

Saber a dónde acudir en caso de que suframos y queramos denunciar un caso de acoso sexual, acoso por razón de sexo o agresión sexual (PAS 1, 1:371).

Pues me encantaría que hubiese algún tipo de sitio donde poder quejarnos o manifestar nuestras cosas, lo que nos pasa como un buzón de sugerencias, algo así. Una queja y que alguien lo pueda recoger y decir, pues esto va para este comité que lleva esto y lo puede solucionar, algo, donde te puedan tomar en serio mínimamente y te puedan entender y puedan decir esto no puede pasar y hay que tomar medidas. Y entonces a esta persona le tendremos que llamar la atención y si hay que sancionar se les sanciona (PAS 4, 1:390).

E, por último, con respecto ás *medidas de divulgación*, unha das entrevistadas expón a necesaria difusión do protocolo de acoso sexual e por razón de sexo vixente na Universidade de Vigo, xa que alega que temos que visibilizar que o acoso sexual e por razón de sexo tamén sucede no eido universitario, e que existen ferramentas para previlo e sancionalo.

Y que se presente de alguna forma el plan de igualdad o el protocolo existente ante esta situación, así como presentar cursos de formación. Empezar a visualizar que esto existe, que en este trabajo sí hay este tipo de acoso, tanto acoso sexual como acoso por razón de sexo (PAS 1, 1:370).

CONCLUSIÓN

7.1. CONCLUSIÓNS DO ESTUDO CUANTITATIVO

7.1.1. ESTUDANTES

Perfil sociodemográfico do alumnado

- Un total de 1,106 estudantes da Universidade de Vigo participaron no estudo. Un 48,4 % do estudiantado pertence ao campus de Vigo, un 29,7 % ao de Ourense e un 21,9 % ao de Pontevedra.
- O 77,5 % do alumnado definiuse como totalmente heterosexual, un 16,4 % como maioritariamente heterosexual, un 3,9 % como bisexual e un 2,2% definiuse como maioritariamente ou totalmente homosexual ou lesbiana.
- O 52,5 % do estudiantado ten parella actualmente, do cal un 78,1 % mantén unha relación de máis de seis meses.
- As alumnas son as que teñen relacións máis duradeiras (81,7 %) fronte aos seus compañeiros.

Os trazos estereotipados polo xénero e o nivel de sexismo ambivalente

- As alumnas adscribíense aos trazos expresivos e os alumnos defínense con características instrumentais, seguindo os estereotipos de xénero.
- En canto ás actitudes sexistas ambivalentes cara ás mulleres, podemos sinalar que son os alumnos os que mostran os maiores niveis de sexismo tanto hostil (sexismo tradicional) coma benevolente (ton afectivo-positivo).

Percepción de risco do acoso sexual, o acoso en función do sexo e da agresión sexual na universidade

Percepción de risco do acoso sexual

- Un 28,9 % das alumnas e un 21,9 % dos alumnos considera que é unha situación habitual na cal se poden atopar as mulleres no ámbito universitario.
- O alumnado considera que a poboación máis vulnerable é o colectivo LGTBI-Q (37,6 %), seguido das mulleres (26,1 %).

Percepción de risco do acoso por razón de sexo

- Son os alumnos os que presentan os niveis máis baixos de percepción de risco.
- O alumnado considera que a poboación máis vulnerable é o colectivo LGTBI-Q (37,8 %), seguido das mulleres (31,1 %).

Percepción de risco da agresión sexual

- O alumnado mostra unha baixa percepción de risco en relación coa agresión sexual, xa que considera que é moi pouco probable que se produza unha situación deste tipo no ámbito universitario, especialmente nos homes (case improbable nun 99,2 %), seguido das mulleres (case improbable nun 90,7 %) e das persoas LGTBI-Q (case improbable nun 85,9 %).
- Un 10,8 % das alumnas considera bastante ou moi probable que as mulleres sufran unha agresión sexual no ambiente universitario.
- En relación coas persoas LGTBI-Q, as alumnas consideran bastante e moi probable que poidan sufrir unha agresión sexual (un 17,7 %) fronte aos seus compañeiros (un 8,3 %).

Actitudes cara ao acoso sexual

- Os alumnos mostran unha maior tolerancia cara ao acoso sexual que sofren as mulleres e ao mesmo tempo están en maior desacordo coas causas feministas ca as súas compañeiras.
- Os alumnos están máis de acordo ca as alumnas, con enunciados como que «unha muller atractiva debe esperar recibir insinuacións sexuais e aprender a manexalas»; que «moitas das mulleres con quen a maioría dos homes se relacionan coquetean de forma sexual con eles»; que «a maioría das mulleres que reciben insultos sexuais de homes os provocan a través da súa forma de falar, actuar ou vestir»; que «unha muller que usa a súa sexualidade para promoverse na súa vida académica ou profesional é algo natural»; que «un home se insinúe sexualmente a unha muller que lle resulta atractiva é algo natural».

Comportamentos sexuais e comportamentos en función do sexo non desexados

i. Vítimas de acoso sexual, por razón de sexo e agresión sexual na universidade

Vítimas de acoso sexual

- 35 estudantes que participaron neste estudo autoidentificáronse como vítimas de acoso sexual sufrido na universidade (30 son alumnas e 5 son alumnos).
- En canto aos agresores das 30 alumnas vítimas de acoso sexual, sinalaron 19 compañeiros de facultade, 7 profesores-investigadores e 1 traballador PAS, e 2 persoas vinculadas indirectamente coa universidade. Unha alumna non identificou a persoa agresora do acoso sexual.
- En canto ás persoas agresoras dos 5 alumnos vítimas de acoso sexual, sinalaron 2 compañeiros da facultade, 1 compañeira e 1 profesora-investigadora. Un alumno non identificou a persoa agresora do acoso sexual.

Vítimas de acoso en función do sexo

- 39 estudantes afirmaron ser vítimas de acoso por razón de sexo nesta universidade, dos cales 37 son alumnas e 2 son alumnos.
- En relación coa identificación da persoa agresora, as alumnas sinalaron como agresor 24 compañeiros, 11 profesores e 1 compañeira. Unha alumna non identificou a persoa agresora do acoso en función do sexo.
- Os alumnos sinalaron como agresor 1 compañeiro e 1 profesora.

Vítimas de agresión sexual

- Unha alumna afirmou ser vítima dunha agresión sexual por parte dun compañeiro da facultade.

ii. Experiencias sexuais non desexadas vividas na universidade

Ao avaliar a frecuencia de situacións de índole sexual (non desexadas e ofensivas), ás que as persoas están expostas na universidade, estas situacións organizáronse en tres tipos: acoso de xénero, atención sexual non desexada e coacción sexual.

Acoso de xénero

- As medias acadadas polo alumnado nesta situación de acoso de xénero son as máis altas en relación coa atención sexual non desexada e coa coacción sexual. Así mesmo, non se atoparon diferenzas significativas en función do xénero.
- Durante a súa experiencia na universidade, as alumnas sentiron máis veces fronte aos seus compañeiros que «as trataron de forma “diferente” debido ao seu xénero», un 8,1 % (n = 54) delas viviron esta situación ás veces e un 3,5 % (n = 30) bastantes veces.
- 17 alumnas e 36 alumnos recoñecen que presenciaron comentarios sexistas; suxeriron, por exemplo, que «as mulleres son demasiado emotivas para ser científicas» ou «ben que os homes non deben ser os cuidadores principais das súas crianzas».

Atención sexual non desexada

- Son as alumnas as que máis sofren situacións de atención sexual non desexada ca os seus compañeiros.
- Ante a situación de «empeñáronse en pedirles citas a pesar de dicirlles claramente que non», encontramos que un 8,6 % (n = 58) das alumnas sufriron esa situación polo menos unha vez, un 6,1 % (n = 41) ás veces, e un 3,4 % (n = 23) bastante a miúdo, fronte aos alumnos que o experimentaron un 5,2 % (n = 22), un 3,1 % (n = 13) e un 2,1 % (n = 9), respectivamente.
- Ante a situación de «tocoute de forma inadecuada como por exemplo poñerche a man encima do teu brazo descuberto, abrazarte polo ombreiro etc.», un 14,5 % (n =

97) das alumnas e un 9,9 % (n = 42) dos alumnos afirman que algunha vez sufriron esta situación.

Coacción sexual

- En relación coas medias acadadas polo alumnado na situación de coacción sexual non atopamos diferenzas significativas en función do xénero.
- Ante a situación de «subornoume de forma sutil con algún tipo de premio ou de trato especial coa finalidade de manter unha relación sexual», encontramos que un 4 % das alumnas sufriron esa situación polo menos unha vez, un 1,2 % (n = 8) ás veces e un 0,8 % (n = 6) bastante a miúdo.
- Ante a situación de «tratoute mal por negarte a manter relacións sexuais» atopamos que un 2,1 % (n = 14) das alumnas sufriron esa situación polo menos unha vez, un 0,3 % (n = 2) ás veces e un 0,4 % (n = 3) bastante a miúdo; os alumnos experimentárono un 1,9 % (n = 8), un 0,5 % (n = 2) e un 0,5 % (n = 2), respectivamente.

iii. O nivel de cousificación sexual experimentado

- Son as alumnas as que sofren con maior frecuencia avaliacións sobre o seu corpo; por exemplo, que as miran cara a algunha parte do seu corpo sexuado cando falan con elas ou que avalían a súa aparencia física. Tamén son as alumnas ás que máis sofren comportamentos sexuais explícitos non desexados como por exemplo que as tocan contra a súa vontade, que se sentiron acosadas sexualmente ou que as beliscaron ou agarraron algunha parte íntima do seu corpo con violencia.

iv. Acoso relativo á non conformidade de xénero

- As persoas que sofren, no ámbito universitario, un maior acoso por non cumprir coas normas de xénero tradicionais son principalmente os alumnos. Ademais moitos deles séntense cuestionados coa súa masculinidade.
- En canto á frecuencia en que o alumnado se atopou durante a súa experiencia na universidade nunha situación na cal se poñía en dúbida algunha vez a súa masculinidade (se é home) ou a súa feminidade (se é muller), encontramos que un 9,7 % (n = 41) dos alumnos sufriron esa situación polo menos unha vez, un 6,9 % (n = 29) ás veces e un 4,2 % (n = 18) bastante a miúdo, fronte ás alumnas que o experimentaron un 5,1 % (n = 34), un 3,9 % (n = 26) e un 1,9 % (n = 13), respectivamente.
- Os alumnos sofren unha maior hostilidade persoal heterosexista ca as alumnas.
- Un 22,9 % (n = 60) dos alumnos e un 19,7 % (n = 91) das alumnas viviron un ambiente hostil heterosexista na universidade, e un 6,7 % (n = 26) dos alumnos e un 1,9 % (n = 12) das alumnas sufriron hostilidade heterosexista no ámbito persoal.

7.1.2. PERSOAL DOCENTE E INVESTIGADOR (PDI)

Perfil sociodemográfico do PDI

- Nos tres campus da Universidade de Vigo distribuíse ao colectivo PDI un total de 710 cuestionarios e contestaron 185, o que supón unha taxa de resposta do 26,05 %.
- Un 59,8 % son profesoras-investigadoras e un 40,2 % son profesores-investigadores cunha media de idade de 45 anos.
- O 84,7 % definiuse como totalmente heterosexual, un 11,5 % como maioritariamente heterosexual, un 0,5 % como bisexual e un 3,3 % definiuse como totalmente homosexual ou lesbiana.
- Afirmar ter parella actualmente o 81,5 %, dos cales un 97,3 % levaban máis de seis meses de relación. Os profesores-investigadores son os que teñen relacións de parella máis duradeiras fronte ás profesoras-investigadoras.

Os trazos estereotipados polo xénero e o nivel de sexismo ambivalente

- Non se atopan diferenzas significativas na adscrición aos trazos expresivos e instrumentais en función do xénero.
- En canto ao grao de sexismo ambivalente cara ás mulleres, podemos sinalar que o PDI mostra un baixo grao de sexismo ambivalente, e son os profesores-investigadores os que presentan máis actitudes sexistas hostís.

Percepción de risco do acoso sexual, o acoso en función do sexo e da agresión sexual

Percepción de risco do acoso sexual

- O profesorado participante no estudo considera que a poboación máis vulnerable para sufrir acoso sexual na universidade é o colectivo LGTBI-Q (36,1 %), seguido das mulleres (24,5 %).
- Un 31,8 % das profesoras-investigadoras considera que é unha situación bastante ou moi habitual na cal se poden atopar as mulleres no ámbito universitario fronte a un 13,5 % dos profesores-investigadores.
- En relación coa percepción de acoso sexual que poden sufrir as persoas LGTBI-Q, podemos subliñar que son os profesores-investigadores os que mostran unha maior percepción de risco deste colectivo (78,4 %) fronte ás súas compañeiras (54,2 %).
- As profesoras-investigadoras consideran o colectivo LGTBI-Q de maior risco para sufrir acoso sexual (un 45,8 %) ca elas mesmas (31,8 %).

Percepción de risco do acoso por razón de sexo

- O PDI considera que a poboación máis vulnerable a sufrir acoso por razón de sexo é o colectivo LGTBI-Q (43,7 %), seguido das mulleres (35,6 %).
- Os profesores-investigadores son os que presentan os niveis de percepción máis baixos.
- Cómpre destacar que as profesoras-investigadoras perciben un maior risco de sufrir acoso por razón de sexo as persoas LGTBI-Q (un 43,7 %) ca as propias mulleres (45,4 %).

Percepción de risco da agresión sexual

- O colectivo PDI presenta unha percepción de risco sobre a agresión sexual moi baixa.
- Un 12,7 % das profesoras-investigadoras considera bastante ou moi probable que unha muller poida sufrir unha agresión sexual fronte ao 5,5 % dos profesores-investigadores.
- En relación coas persoas LGTBI-Q, as profesoras-investigadoras consideran bastante e moi probable que poidan sufrir unha agresión sexual (un 18,4 %) fronte aos profesores-investigadores (un 9,5 %).

Actitudes cara ao acoso sexual

- A pesar de obter medias baixas na escala de actitudes cara ao acoso sexual, o que significa que teñen actitudes negativas fronte ao acoso sexual, son os profesores-investigadores os que mostran unha maior tolerancia cara ao acoso sexual que sofren as mulleres e, ao mesmo tempo, están máis en desacordo coas causas feministas ca as profesoras.
- Os profesores-investigadores están máis de acordo con enunciados como que «unha muller que usa a súa sexualidade para promoverse na súa vida académica ou profesional é algo natural»; que «un home se insinúe sexualmente a unha muller que lle resulta atractiva é algo natural»; que «un dos problemas co acoso sexual é que hai mulleres que non saben aguantar unha broma»; que «moitas denuncias do acoso sexual son frívolas»; que «moito do que chaman acoso sexual é o simple coqueteo entre homes e mulleres»; e que «toda esta preocupación co acoso sexual fai que sexa difícil para os homes e as mulleres manter relacións normais».

Comportamentos sexuais e comportamentos en función do sexo non desexados

i. Vítimas de acoso sexual, por razón de sexo e agresión sexual na universidade

Vítimas de acoso sexual

- 12 profesoras-investigadoras e 1 un profesor-investigador autoidentificáronse como vítimas de acoso sexual nesta universidade.

- En canto aos agresores/as das 12 profesoras-investigadoras sinalaron 5 profesores-investigadores, 3 alumnos e 2 alumnas. Unha profesora non identificou a persoa agresora do acoso sexual.
- O profesor-investigador vítima de acoso sexual sinala a unha profesora-investigadora como agresora.

Vítimas de acoso en función do sexo

- Atopamos que 17 PDI afirmaron ser vítimas de acoso por razón de sexo, todas son profesoras-investigadoras.
- En relación coa identificación da persoa agresora, as profesoras-investigadoras sinalaron 9 profesores-investigadores, 5 alumnos e 2 compañeiras profesoras-investigadoras. Unha profesora non identificou a persoa agresora.

Vítimas de agresión sexual

- Foron dúas as profesoras-investigadoras que afirmaron ser agredidas sexualmente por 1 alumno e por 1 profesor-investigador, respectivamente.

ii. Experiencias sexuais non desexadas vividas na universidade

Acoso de xénero

- Na situación de acoso de xénero son as situacións máis sufridas na universidade, principalmente, polas profesoras-investigadoras fronte aos compañeiros.
- As profesoras-investigadoras son as que máis «adoitan escoitar historias con contido sexual ou chistes ofensivos», ás que «intentaron, sen que elas quixesen, falarlles de temas persoais ou sexuais», ás que «lles fixeron comentarios ofensivos e groseiros en público e en privado», ás que «depreciaron, ignoraron ou trataron diferente polo seu xénero», ás que «lles fixeron comentarios sexistas» e ás que «tamén mostraron unha actitude paternalista cara a elas».
- Viviron na universidade ás veces un 44,6 % (n = 45) das profesoras-investigadoras, unha situación na que «adoitaban contarlles historias con contido sexual ou chistes ofensivos», e un 23,9 % (n = 26) bastantes veces; fronte aos profesores-investigadores que viviron esa situación entre un 41,3 % (n = 33) e un 8,2 % (n = 6), respectivamente.
- Ao analizar a situación de «menosprezoute ou mostrou unha actitude paternalista polo teu xénero», atopamos que os profesores-investigadores de forma unánime afirman que nunca se encontraron nesa situación; non obstante, entre as profesoras-investigadoras un 26,4 % (n = 9) experimentárona ás veces e bastantes veces un 13,7 % (n = 15).

Atención sexual non desexada

- As profesoras-investigadoras manifestan que son elas as que sofren unha maior atención sexual non desexada fronte aos profesores.
- Se analizamos a frecuencia en que o colectivo PDI se atopou na situación dunha atención sexual non desexada, encontramos que un 11 % (n = 12) de das profesoras-investigadoras recoñecen ter vivido esta situación, un 22 % (n = 24) ás veces e un 5,6 % (n = 4) bastantes veces; mentres que dos profesores- investigadores un 90,5 % afirma que nunca se encontrou nesta situación.
- Ante a situación «tocoute dunha forma que te incomodou», o 100 % do profesores-investigadores afirmaron que nunca se atoparon nesa situación na universidade, mentres que un 7,3 % (n = 8) das profesoras-investigadoras sosteñen que polo menos experimentaron ese tipo de situacións unha vez e un 9,1 % (n = 10) manifestan que esas situacións as sofren ás veces.

Coacción sexual

- As profesoras-investigadoras son as que máis situacións de coacción sexual sofren ao comparalas cos profesores-investigadores.
- Ante a situación de experimentar «unha coacción sexual, a través do suborno de forma sutil con algún tipo de premio ou de trato especial coa finalidade de manter unha relación sexual», encontramos que un 3,6 % (n = 4) das profesoras-investigadoras sufriron esa situación polo menos unha vez, un 1,8 % (n = 2) ás veces e un 0,9 % (n = 1) bastante a miúdo fronte aos profesores-investigadores que afirman que nunca se atoparon nesta situación.
- En canto á situación de «obrigoute a responder positivamente ás invitacións sexuais ou sociais para recibir un bo trato no traballo», o 100 % do profesorado afirma que nunca se atopou nesta situación, pero un 2,7 % (n = 3) das profesoras afirman experimentar esa situación polo menos unha vez e un 0,9 % (n = 1) moi a miúdo.

iii. O nivel de cousificación sexual experimentado

- As profesoras-investigadoras son as que afirman sufrir con maior frecuencia avaliacións sobre o seu corpo sexuado e tamén son as que máis reciben comportamentos e comentarios sexuais explícitos non desexados.

iv. Acoso relativo á non conformidade de xénero

- En relación co acoso relativo á non conformidade de xénero, son as profesoras-investigadoras quen manifestan sufrir un maior acoso por non cumprir coas normas de xénero tradicionais.

- Tamén son as profesoras as que afirman que son «máis criticadas por non comportarse como unha muller de verdade» fronte aos profesores- investigadores. Así, un 10 % (n = 11) das profesoras-investigadoras atopáronse nesa situación polo menos unha vez, un 6,4 % (n = 7) ás veces e un 1,8 % (n = 2) bastante a miúdo. Mentres que os profesores-investigadores experimentaron ese tipo de situacións en menor medida, un 2,7 % (n = 2) unha vez, un 1,4 % (n = 1) ás veces e un 1,4 % (n = 1) bastantes veces.
- Un 24,7 % (n = 18) das profesoras-investigadoras e un 19,6 % (n = 10) dos profesores-investigadores recoñecen que viviron un ambiente hostil heterosexista, e un 0,9 % (n = 1) das profesoras-investigadoras sufriron hostilidade heterosexista no ámbito persoal.

7.1.3. PERSOAL DE ADMINISTRACIÓN E SERVIZOS

Perfil sociodemográfico do PAS

- Dos 252 cuestionarios distribuídos nos tres campus ao colectivo PAS contestaron un total de 154, o que supón unha taxa de resposta do 61,1 %.
- 154 persoas son PAS dos tres campus da Universidade de Vigo. Un 68,8 % (n = 106) de traballadoras PAS e un 31,2 % (n = 48) de traballadores PAS, cunha media de idade de 46,7.
- O 84,6 % adscribíuse como totalmente heterosexuais, un 11,4 % como maioritariamente heterosexual, un 2 % como bisexuais e un 2 % definiuse como maioritariamente ou totalmente homosexuais.
- Un 76 % do PAS afirmou ter parella, dos cales un 97,3 % levaban máis de seis meses de relación. As traballadoras son as que teñen relacións máis duradeiras (98,1 %) fronte aos seus compañeiros.

Os trazos estereotipados polo xénero e o nivel de sexismo ambivalente

- As traballadoras adscribíuse en maior medida aos trazos expresivos fronte aos seus compañeiros, e teñen o mesmo nivel ca os seus compañeiros en canto aos trazos instrumentais.
- Detectouse un baixo nivel de sexismo ambivalente cara ás mulleres. Aínda que seguen sendo os homes os que mostran un maior nivel de sexismo hostil e tamén de sexismo benevolente.

Percepción de risco do acoso sexual, o acoso en función do sexo e da agresión sexual na universidade

Percepción de risco do acoso sexual

- Para o PAS o colectivo máis vulnerable é o LGTBI-Q (26,6 %), seguido das mulleres (19,6 %).
- Un 21,9 % das traballadoras e un 14,6 % dos traballadores considera que é unha situación habitual en que se poden atopar as mulleres no contexto universitario.
- A percepción de risco sobre o acoso sexual que poden sufrir as persoas LGTBI-Q é maior fronte ao resto dos colectivos (32 %).
- As traballadoras do PAS consideran o colectivo LGTBI-Q como máis vulnerable a sufrir acoso sexual (28,3 %) ca elas mesmas (21,9 %).

Percepción de risco do acoso por razón de sexo

- Consideran que o colectivo máis vulnerable son as persoas LGTBI-Q (29,8 %), seguido das mulleres (23,5 %).
- As mulleres seguen percibindo con maior risco de sufrir acoso por razón de sexo ás persoas LGTBI-Q (32 %) ca a elas mesmas (26,6 %).

Percepción de risco da agresión sexual

- No colectivo PAS detectouse unha baixa percepción de risco de agresións sexuais. Así, de forma maioritaria o PAS considera que é moi pouco probable que as mulleres (96,1 %), os homes (98 %) e as persoas LGTBI-Q (91,5 %) sufran agresións sexuais no ámbito universitario.

Actitudes cara ao acoso sexual

- Os traballadores e as traballadoras mostran actitudes cara ao acoso sexual similares.
- Pero os traballadores están máis de acordo con enunciados como que «a idea de que o que fai un traballador PAS no seu posto laboral pódese interpretar como acoso sexual é levar a idea do acoso sexual demasiado lonxe»; e que «a agresión sexual e o acoso sexual son dous conceptos totalmente distintos».

Comportamentos sexuais e comportamentos en función do sexo non desexados

i. Vítimas de acoso sexual, por razón de sexo e agresión sexual na universidade

Vítimas de acoso sexual

- 9 PAS manifestaron sufrir situacións de acoso sexual nesta universidade, 8 traballadoras e 1 traballador.

- As traballadoras PAS evidencian que sufriron acoso sexual por 5 traballadores PAS, por 2 profesores-investigadores e por 1 alumna.
- O traballador PAS vítima de acoso sexual non desvelou a persoa agresora.

Vítimas de acoso en función do sexo

- 4 traballadoras recoñecen ser vítimas de acoso por razón de sexo.
- En dous casos o agresor foi un profesor-investigador e nos outros dous casos foi un compañeiro PAS.

Vítimas de agresión sexual

- Unha traballadora PAS revelou ser agredida sexualmente por un compañeiro PAS.

ii. Experiencias sexuais non desexadas vividas na universidade

Acoso de xénero

- En relación coas medias acadadas polo colectivo PAS na situación de acoso de xénero non se confirman diferenzas significativas en función do xénero.
- Un 10,6 % (n = 11) das traballadoras atopáronse ás veces na situación na universidade na que «sentiu que a trataron de forma “diferente” debido ao seu xénero, é dicir, que se sentiu maltratada, desprezada e ignorada» e un 5,7 % (n = 6) bastantes veces.
- Un 12,5 % (n = 13) das traballadoras atopáronse ás veces nunha situación de «menosprezoute ou mostrou unha actitude paternalista polo teu xénero», fronte a un 95,8 % de traballadores do PAS que nunca experimentaron este tipo de comportamentos.

Atención sexual non desexada

- As traballadoras do PAS manifestan que son elas as que sofren unha maior atención sexual non desexada.
- Un 6,7 % (n = 7) das traballadoras do PAS recoñecen ter sufrido ás veces unha situación de «intentar establecer unha relación sentimental, a pesar dos esforzos por disuadir a persoa», fronte aos seus compañeiros que afirman que nunca se viron nesa situación.
- En relación co feito de «tocoute dunha forma que te incomodou» un 10,6 % (n = 11) das traballadoras do PAS sosteñen que polo menos experimentaron ese tipo de situacións unha vez e un 5,8 % (n = 6) manifestan que sofren esas situacións bastantes veces.

Coacción sexual

- Detectouse un baixo nivel de coacción sexual sufrida.
- Ante a situación «puidéronse sentir ameazados/as de forma sutil con algún tipo de represalia por non cooperar sexualmente», encontramos que un 1,9 % (n = 2) das

traballadoras PAS afirmaron experimentar esa situación polo menos unha vez, e un 1 % (n = 1) a miúdo, fronte aos traballadores PAS que afirman que nunca experimentaron estes comportamentos.

iii. O nivel de cousificación sexual experimentado

- Son as traballadoras do PAS as que recoñecen sufrir con maior frecuencia avaliacións sobre o seu corpo sexuado.

iv. Acoso relativo á non conformidade de xénero

- Non se detectaron diferenzas significativas entre as traballadoras e os traballadores do PAS nas medias do acoso relativo á non conformidade de xénero.
- Ao analizar a frecuencia en que o colectivo do PAS experimenta críticas por non axustarse aos trazos estereotipados polo xénero, encontramos que un 3,8 % (n = 4) das traballadoras se atopan nesta situación polo menos unha vez, e un 5,8 % (n = 6) bastantes veces. En cambio os traballadores do PAS experimentaron ese tipo de situacións un 2,1 % (n = 1) polo menos unha vez e un 8,4 % (n = 4) bastantes veces.
- Atopamos que un 16,7 % das traballadoras do PAS e un 29,2 % (n = 7) dos traballadores do PAS recoñeceron vivir un ambiente hostil heterosexista na universidade.

7.2. CONCLUSIÓNS DO ESTUDO CUALITATIVO

A continuación expóñense de forma esquemática as principais conclusións extraídas do estudo cualitativo a través de entrevistas e grupos de discusión realizados cos tres colectivos participantes. Así, en primeiro lugar identifícanse as ideas chave extraídas do colectivo de estudantes; en segundo lugar, expóñense as conclusións relativas ao colectivo de persoal docente e investigador; e, por último, recóllense os aspectos máis destacables respecto ao colectivo do persoal de administración e servizos.

7.2.1. ESTUDANTES

As opinións e as actitudes do alumnado participante recollidas tanto nas entrevistas coma nos grupos de discusión realizados manteñen unha mesma tendencia, polo que serán expostas de forma conxunta.

Coñecementos de acoso sexual e acoso por razón de sexo

- O alumnado coñece en gran medida as situacións que abrangue o acoso sexual e o acoso por razón de sexo. Non obstante, moitas persoas tenden a confundir ambas as situacións ou ben a relacionalas con outros fenómenos, como a violencia de xénero.

- Respecto á conceptualización de acoso sexual, tenden a relacionalo con condutas que teñan unha finalidade sexual e que se dan sen o consentimento das vítimas.
- Apuntan que o acoso sexual pode desenvolverse tanto a través de condutas ou comentarios, así como xestos ou condutas non verbais.
- Consideran maioritariamente as mulleres como as principais vítimas de acoso sexual.
- En relación coa conceptualización do acoso por razón de sexo evidénciase que tenden a relacionalo con cuestións de xénero e de identidade sexual. Non obstante, non existe consenso sobre cal é o colectivo que máis o sofre.
- O alumnado indica que maioritariamente reciben a información sobre estes temas no seu ambiente ou a través dos medios de comunicación/redes sociais.
- Practicamente a unanimidade do estudantado admite non ter recibido formación específica sobre o acoso sexual ou o acoso por razón de sexo.
- Todas e todos as/os informantes recoñecen que a formación sobre o acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresións sexuais é importante.
- Case a totalidade do alumnado descoñecía que existira un protocolo de actuación sobre o acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresións sexuais.

Percepcións sobre o acoso sexual e acoso por razón de sexo

- A maioría do alumnado entrevistado defende que o acoso é frecuente e máis habitual do que se pensa no contexto universitario.
- O alumnado indica que os motivos polos que existe o acoso relacionados coa vítima están relacionados coas vítimas (p. ex.: que «consinta» o acoso); relacionados coa persoa acosadora/agresora (p. ex.: que teña máis poder); e relacionados coa sociedade (por ex. o sistema patriarcal machista).
- Non existe consenso á hora de catalogar a universidade como ambiente seguro ou inseguro respecto das situacións de acoso, nuns casos considéranlo inseguro como a sociedade; mentres que noutros indican que é mais seguro ca a rúa.

Actitudes cara ao acoso sexual e acoso por razón de sexo

- A maioría do alumnado expresa actitudes negativas cara ás situacións de acoso, tanto dentro coma fóra da institución universitaria.
- A tendencia dos discursos é afirmar que o alumnado en xeral ten actitudes permisivas é *pasotas* respecto das situacións de acoso.

- O alumnado entrevistado percibe que algún persoal docente está máis implicado ante a problemática do acoso e ten actitudes máis negativas cara a el, mentres que outras persoas docentes son máis tolerantes ou *pasotas* e demostran actitudes máis permisivas.
- Respecto das actitudes da universidade percibidas polo alumnado, a ampla maioría das persoas informantes apunta que debe ser un tema de grande importancia na institución e fóra dela.
- A maioría do alumnado indica que non hai unha verdadeira implicación en previr, dar resposta ou solucionar este tipo de situacións na Universidade de Vigo.

Relatos de acoso no contexto universitario

- Máis da metade das persoas entrevistadas relatan situacións de acoso sexual no contexto universitario, perpetradas maioritariamente a través de acoso verbal.
- Dous terzos das persoas entrevistadas relatan situacións de acoso por razón de sexo no contexto universitario, fundamentalmente a través do acoso verbal tanto referido a mulleres coma ao colectivo LGTBI-Q.
- Nos grupos de discusión varias alumnas expoñen ter sido vítimas de acoso sexual por parte de compañeiros traballadores PAS ou de docentes, perpetrado a través de accións verbais ou incluso por vía telemática.
- Algunhas informantes relatan ter vivido situacións de acoso por razón de sexo a través de comentarios verbais discriminatorios e chistes ofensivos, tanto por parte do profesorado coma dos seus compañeiros da universidade, incluso nas aulas.
- Na maioría dos grupos de discusión saen á luz casos coñecidos de acoso sexual por parte de compañeiros, docentes ou PAS.
- Nun dos grupos de discusión relátase que nunha festa universitaria, celebrada dentro do campus, intentaron drogar a unha rapaza coa finalidade de perpetrar unha agresión sexual.

Respostas ás situacións de abuso e accións preventivas

- A maioría do alumnado propón medidas formativas para previr e actuar ante as situacións de acoso, fundamentalmente a través de charlas ou conferencias de carácter obrigatorio e que impliquen tanto a docentes coma a discentes.
- Algúns e algunhas das estudantes tamén apuntan medidas institucionais como crear un gabinete de axuda ou garantir as represalias para as persoas acosadoras/agresoras; ou tamén investigar máis a problemática, darlle publicidade aos recursos de axuda da universidade ou un sistema de queixas.

7.2.2. PERSOAL DOCENTE INVESTIGADOR (PDI)

Coñecementos de acoso sexual e acoso por razón de sexo

- As informantes relacionan o acoso sexual coa obxectivización e a discriminación, coa invasión do espazo físico e con facer sentir incómodas as vítimas.
- Escaso coñecemento do acoso por razón de sexo, o cal relacionan con condutas ou situacións discriminatorias.
- As docentes/investigadoras sinalan que a información que teñen sobre o acoso é adquirida a través de achegas persoais ou por cultura xeral.
- A unanimidade do persoal docente/investigador reconece non ter recibido formación específica en relación coas situación de acoso analizadas.
- Todas as docentes entrevistadas concordan en outorgar unha gran relevancia á formación sobre o acoso, co fin de identificar correctamente as diferentes situacións e poder actuar e dar a resposta máis axeitada.
- As entrevistadas descoñecen o procedemento que recolle o protocolo universitario relativo ás situacións de acoso sexual na universidade.

Percepcións sobre o acoso sexual e acoso por razón de sexo

- A maioría das entrevistadas argumenta que este tipo de situacións son máis frecuentes do que pensamos e que non se denuncian por medo, vergoña ou pola culpabilidade que experimentan.
- Tres cuartas partes das informantes identifican o acoso sexual como o tipo de acoso máis frecuente na universidade, fundamentalmente dirixido cara ás mulleres.
- As motivacións aludidas que explican as condutas de acoso no contexto universitario xiran arredor de cuestións relacionadas coa persoa acosadora (p. ex.: problemas de personalidade ou desaxustes psicolóxicos); ou por cuestións relacionadas co ambiente (p. ex. sociedade machista/patriarcal).
- A metade das informantes non teñen claro que a universidade sexa un espazo seguro xa que, ao non estar claros os límites destas condutas e os recursos existentes, a universidade non pode ofrecer esa seguridade.
- A participante que revela ter sufrido unha situación de acoso sexual na universidade non se sentiu segura, e descoñecía onde podía acudir tras a experiencia vivida.

Actitudes cara ao acoso sexual e acoso por razón de sexo. Relatos de acoso no contexto universitario

- Atopamos que todas as informantes expresan actitudes negativas cara ás situacións de acoso sexual, nalgúns casos tamén indiferenza.
- A metade das informantes consideran que o acoso sexual e por razón de sexo non é un tema de grande importancia para a universidade.
- A maioría do persoal docente-investigador considera que non hai implicación por parte da institución para previr, detectar e erradicar o acoso sexual, ou que este é insuficiente.

Relatos de acoso sexual e acoso por razón de sexo no contexto universitario

- Identificamos tres vítimas de acoso sexual na universidade das catro informantes, dúas a través de comentarios, condutas non verbais ou insinuacións por parte de compañeiros ou superiores da universidade; e unha por parte dun alumno que chegou a seguila ata a súa propia vivenda.
- Dúas docentes-investigadoras relatan, en primeira persoa, que no seu posto de traballo na universidade tamén sufriron situacións de acoso por razón de sexo, fundamentalmente comentarios sexistas.
- Unha das informantes argumenta que foi espectadora de como alumnas da facultade manifestaban sufrir acoso sexual na universidade por parte dun profesor.
- Unha participante reconece que presenciou momentos nos cales os seus compañeiros de traballo verbalizaron comentarios tipificados como acoso por razón de sexo, especificamente chistes homófobos.

Respostas ás situacións de abuso e accións preventivas na universidade

- A metade das informantes sinalan a necesidade de desenvolver accións formativas dirixidas a proporcionar información que permita identificar o acoso sexual.
- As participantes consideran que se debería ofrecer máis cobertura de seguridade e de protección á vítima, e que as persoas acosadoras/agresoras sufran consecuencias.
- Como medidas concretas para desenvolver propoñen crear un gabinete de axuda para previr, detectar, intervir e denunciar o acoso sexual, investigar a problemática e proporcionar información a través de pantallas dixitais.

7.2.3. PERSOAL DE ADMINISTRACIÓN E SERVIZOS (PAS)

Coñecementos de acoso sexual e de acoso por razón de sexo

- O discurso deste colectivo relaciona o acoso sexual con agresións, intimidacións, presións ou proposicións que poidan incomodar as vítimas.
- As e os informantes conceptualizan o acoso por razón de sexo con situacións de discriminación, que incluírían tanto cuestións de xénero coma de orientación sexual.
- Vincúlase o coñecemento coa información recibida desde os medios de comunicación, pero tamén grazas aos seus estudos, ás lecturas ou os documentais que viron ou directamente por vivencias persoais.
- A maioría das persoas entrevistadas admite non ter recibido formación explicitamente nesta temática. Non obstante, sinalan que a formación/información neste eido resulta fundamental.
- As e os informantes descoñecen a existencia do protocolo da Universidade de Vigo contra a situación de acoso sexual e por razón de sexo, e incluso confúndeno co protocolo contra o acoso moral/laboral.

Percepcións sobre o acoso sexual e o acoso por razón de sexo

- Non existe consenso sobre se este tipo de situacións son frecuentes ou non no contexto universitario.
- A maioría das persoas participantes considera que o tipo de acoso máis frecuente na universidade é o acoso por razón de sexo.
- Identifican no desequilibrio de poder, na cultura e sociedade machista que o propicia favorecer a cousificación sobre o corpo das mulleres.
- A maioría das informantes consideran que a universidade non é un espazo seguro, recoñecendo que as estratexias para incrementar a seguridade teñen sido individuais como, por exemplo, mudando a vestimenta ou cambiando de lugar de traballo.
- O único participante PAS home identifica a universidade como un ambiente seguro.

Actitudes cara ao acoso sexual e o acoso por razón de sexo. Relatos de acoso no contexto universitario

- A totalidade expresa actitudes negativas cara ás situacións de acoso sexual.
- Recoñécense actitudes permisivas cara ao acoso por parte dos compañeiros/as, que se evidencian incluso no rexeitamento ante a enquisa de acoso sexual e por razón de sexo desta investigación.

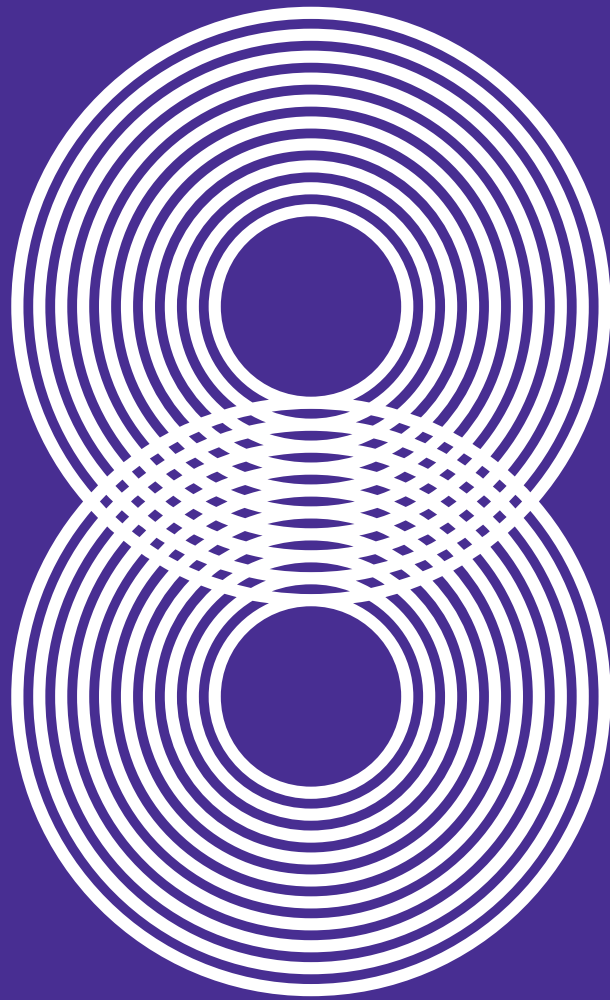
- Unha das entrevistadas sinala a permisividade do persoal docente e investigador ante as situacións de acoso no contexto universitario.
- A maioría reconece que é unha problemática que lle interesa ao colectivo universitario, xa que é un ámbito no cal o persoal está academicamente moi preparado.

Relatos vividos de acoso sexual narrados en primeira persoa

- As participantes relatan ter vivido situacións de acoso sexual, especificamente expoñen ter recibido comentarios e tocamentos non desexados na universidade por parte de compañeiros ou do persoal docente e investigador.
- Unha das informantes foi vítima de ciberacoso sexual por parte dos seus compañeiros que continuaban coas experiencias vividas no seu posto de traballo na universidade.
- Relátanse varios episodios de acoso sexual por parte de compañeiros e superiores a través de propostas sexuais, exhibicionismo ou situacións de acoso que se continuaron nos seus momentos de ocio.
- As persoas entrevistadas expoñen que presenciaron varias situacións de acoso sexual e acoso por razón de sexo a través de comentarios verbais a terceiras persoas, tanto por parte do persoal de administración e servizos coma por parte do persoal docente e investigador.
- Relátase unha agresión sexual por parte dun superior a unha das traballadoras de administración e servizos.

Respostas ás situacións de abuso e accións preventivas

- A maioría do persoal de administración e servizos refírese a accións dirixidas a proporcionar formación, así como investigación a toda a comunidade.
- Ante a indefensión das vítimas consideran que se debería ofrecer máis cobertura de seguridade e axuda profesional.
- Unha das entrevistadas destaca a necesidade de difundir o protocolo de acoso sexual e por razón de sexo da Universidade de Vigo.

PROPOSTAS

PROPOSTAS PARA A PREVENCIÓN E A INTERVENCIÓN EN SITUACIÓNS DE ACOSO SEXUAL E POR RAZÓN DE SEXO NA UNIVERSIDADE

Tal e como se ten sinalado ao longo desde informe-diagnose, o acoso sexual e por razón de sexo é unha expresión máis do sistema heteropatriarcal no ámbito académico e laboral (Torns, Borrás e Romero, 2000). Nesta liña é un produto máis da desigualdade entre homes e mulleres (Ferrer e Bosch, 2014), así como da desigualdade entre identidades de xénero normativas e non normativas (Lameiras *et al.*, 2013).

Así mesmo, non podemos esquecer, tal e como sinala a Organización das Nacións Unidas (2006), que o acoso sexual e por razón de sexo é unha forma máis de violencia contra as mulleres nas comunidades, así como contra as persoas que transgreden a norma de xénero. Neste sentido, ademais das consecuencias obvias nas vítimas que o sofren, o acoso sexual e por razón de sexo ten consecuencias negativas na organización en que se produce, incluíndo a diminución da produtividade, o absentismo e os custos derivados das baixas, o empeoramento do ambiente laboral/académico coas consecuencias negativas que iso implica, e a perda de valores da organización, nos que se basea a súa razón de ser e o seu funcionamento, así como a mala imaxe pública da institución ao non atender e combater este tipo de prácticas de violencia.

Como destaca o Código de conduta europeo para combater o acoso sexual (1992), o procedemento para resolver as queixas debe ser recollido só como un dos compoñentes dunha estratexia para tratar o problema. O principal obxectivo debe ser, polo tanto, cambiar actitudes e comportamentos.

Neste sentido, as universidades, como espazos de traballo e, especialmente, de formación de alumnado, teñen a obriga ética de adoitar un compromiso explícito coa promoción dos valores democráticos e coa transformación social, na liña dun concepto sociocrítico da educación, que entende a educación fundamentalmente como humanización do alumnado, superando amplamente a simple instrución. Isto implica que os órganos de goberno das universidades teñen a obriga de encarnar, respectar, velar e promover estes valores mínimos de convivencia.

Consciente disto, a Universidade de Vigo, no seu *Protocolo marco de actuación para a prevención e sanción do acoso sexual e por razón de sexo* (Resolución reitoral do 16 de decembro de 2014), recolle, no artigo 1, que é obxecto deste protocolo a prevención de toda situación de acoso sexual e por razón de sexo que se poida producir no contorno universitario da Universidade de Vigo, así como a información, sensibilización, formación e asesoramento a toda a comunidade universitaria en materia de acoso sexual e por razón de sexo, e a adopción das medidas necesarias para a solución das situacións de acoso sexual e por razón de sexo; e espallando

así unha actitude proactiva combinada cunha actitude reactiva que trate con contundencia calquera situación de violencia.

Unha vez realizado o estudo de diagnose das situacións de acoso sexual e por razón de sexo nos tres colectivos (estudantes, PDI e PAS) da Universidade de Vigo, maniféstase a necesidade de establecer unha aposta forte pola análise do seguimento da situación, o que implica a realización periódica de estudos de incidencia, actitudes e percepcións nos tres colectivos sinalados, que constitúa a base para o deseño, aplicación e avaliación de plans e estratexias de prevención e intervención. A continuación expóñense as posibles actuacións para levar a cabo tanto no ámbito da avaliación como da prevención/intervención.

Avaliación periódica da incidencia, actitudes e percepcións dos colectivos de alumnado, PDI e PAS

As enquisas utilizadas nesta investigación, así como o guión de preguntas realizado para elaborar as entrevistas e os grupos de discusión constitúen ferramentas útiles que poden seguir sendo empregadas nas avaliacións de seguimento da problemática do acoso sexual e por razón de sexo nos tres campus da Universidade de Vigo. A aposta por un deseño multimétodo, que integra o enfoque cuantitativo e cualitativo, aínda que máis custosa e complexa, permite facer unha dobre aproximación á realidade, atendendo á cuantificación das situacións de acoso sexual e por razón de sexo, así como das crenzas e actitudes cara a esta problemática nos tres colectivos analizados. Ao mesmo tempo, permite profundar nas anteriores cuestións, mostrándose especialmente útil para revelar os significados e significantes deste fenómeno a través da voz de parsoas pertencentes aos colectivos da comunidade universitaria (Hawe *et al.*, 1993).

A avaliación, que debe partir dun modelo colaborativo entre os diferentes axentes da comunidade universitaria, debe realizarse periodicamente, especialmente despois de que as accións de mellora sexan aplicadas (McMahon *et al.*, 2016; Office on Violence Against Women, 2015), incluíndo a análise da satisfacción das persoas participantes e o seu impacto.

En relación coa administración das enquisas, sería conveniente que a universidade lles asignase un enderezo electrónico a todo o alumnado e persoal docente e investigador, así como ao persoal de administración e servizos, co obxectivo de facilitar o envío en liña da enquisa e incrementar a taxa de resposta. Así mesmo, a información e a motivación da participación dos tres colectivos por parte da universidade será fundamental para garantir unha boa acollida da avaliación e unha ampla participación.

Así, tal e como sinalan McMahon *et al.* (2016), unha avaliación e seguimento de calidade constitúe, por tanto, o piar básico sobre o que terá que construírse calquera proposta de prevención/intervención efectiva.

Estratexias de prevención e de intervención nos colectivos de alumnado, PDI e PAS

Tal e como se sinalou anteriormente, a prevención e a intervención en situacións de acoso sexual e por razón de sexo na universidade debe estar dirixida necesariamente aos tres colectivos universitarios (alumnado, PDI e PAS) dos tres campus da Universidade de Vigo. Así mesmo, o obxectivo xeral que debe guiar o deseño das propostas de prevención/intervención é formar, informar e sensibilizar, así como previr e eliminar o acoso sexual e por razón de sexo en calquera das súas manifestacións.

En calquera caso, a metodoloxía de traballo será unha metodoloxía dialóxica e participativa, na que os e as participantes terán un protagonismo central neste proceso de ensino-aprendizaxe. Deste xeito, nas diferentes sesións formativas analizaranse casos prácticos e historias de vida e visualizarase material audiovisual que lles permitirá ás persoas participantes pór en práctica os contidos de traballo e achegarse dunha forma vivencial á problemática.

Por outra parte, todas as accións deseñadas deben partir das necesidades detectadas no estudo de diagnose do acoso sexual e por razón de sexo, así como das avaliacións periódicas da problemática. Ademais, para avaliar cada acción propónse unha avaliación de carácter formativo e mixto, cuantitativa e cualitativa, que consiste en a) unha *avaliación inicial*, a través da aplicación dun cuestionario pretest e o desenvolvemento de varios grupos de discusión co obxectivo de saber os coñecementos, actitudes e comportamentos de partida, así como as súas necesidades percibidas en relación coa problemática e as súas expectativas sobre a acción formativa –en base á cal se concretará o deseño final da acción concreta de actuación; b) unha *avaliación procesual*, por medio dun cuestionario con preguntas de carácter semiaberto aplicado ao finalizar as diferentes accións, co obxectivo de coñecer a súa satisfacción con estas e o grao de aproveitamento das sesións; e c) unha *avaliación final*, consistente nun postest, un cuestionario de satisfacción e o desenvolvemento de diferentes grupos de discusión para coñecer o impacto inmediato da actividade e a satisfacción global das persoas participantes con ela.

Con base a estas premisas teóricas e metodolóxicas, a continuación preséntanse unha serie de orientacións que poden guiar o deseño e a aplicación de políticas, programas e estratexias de prevención e de intervención. Neste sentido, tal e como sinala a White House *Task Force* (2014), o compromiso da universidade coa prevención/intervención do acoso sexual e por razón de sexo debe ser claro e explícito, de modo que debe ser liderado polas autoridades universitarias, así como polas persoas de referencia na comunidade. E, ao igual ca na avaliación, o éxito no deseño e na aplicación de estratexias e de actuacións virá marcado por un compromiso de colaboración entre os diferentes axentes da comunidade universitaria (Office on Violence Against Women, 2015).

Actuacións no ámbito da prevención

Atendendo a unha aproximación preventiva/proactiva, o obxectivo xeral anteriormente destacado concrétese nos seguintes obxectivos específicos:

- a) Coñecer e comprender os criterios definitorios do acoso sexual e por razón de sexo.
- b) Ser quen de identificar as distintas situacións que son constitutivas de ambas as problemáticas.
- c) Tomar conciencia das consecuencias do acoso sexual e por razón de sexo para todas as persoas implicadas para a organización e a comunidade.
- d) Tomar conciencia do carácter pervasivo/xeneralizado do fenómeno.
- e) Desenvolver o coñecemento do protocolo e as competencias de actuación ante calquera situación de acoso sexual e por razón de sexo vivida ou coñecida.
- f) Manifestar a responsabilidade compartida na prevención, detección e intervención.
- g) Fomentar o desenvolvemento da personalidade libre de estereotipos e roles de xénero.
- h) Desenvolver actitudes positivas cara á igualdade e á diversidade sexual.
- i) Fomentar o valor da diversidade.
- j) Potenciar o desenvolvemento da intelixencia emocional, atendendo especialmente á empatía e a outras habilidades sociais como a asertividade e a escoita activa.
- k) Promover unha educación sexual de calidade que contribúa ao desenvolvemento de relacións afectivo-sexuais saudables e respectuosas (Basile *et al.*, 2016).
- l) E, en definitiva, desenvolver un clima organizacional cálido e de confianza para a comunidade universitaria e crear contornas de estudo e de traballo respectuosas con todas as persoas. Esta perspectiva de traballo é de carácter integrador, que supera as intervencións específicas sobre acoso sexual e por razón de sexo, a máis eficaz (Office on Violence Against Women, 2015).

Nos traballos de Basile *et al.* (2016), McMahon *et al.* (2016) e Office on Violence Against Women (2015) destácase a importancia de orientar estas intervencións cara á perspectiva das espectadoras/es, figuras clave para a prevención do fenómeno, así como para a intervención neste que contribúa a romper o perigoso círculo do silencio. Outro aspecto clave é a importancia de mobilizar os homes como aliados e promover o desenvolvemento doutras masculinidades, afastadas da masculinidade hexemónica (Basile *et al.*, 2016; Office

on Violence Against Women, 2015) –que se constrúe sobre a agresión e a subordinación das mulleres e das persoas que non conforman as normas de xénero (Connell e Messerschmidt, 2005)–.

De forma congruente os contidos nos que deben basearse estas propostas deben atender ao nivel conceptual dos criterios definitorios do acoso sexual e por razón de sexo, as súas causas –enmarcadas na sociedade patriarcal e heterosexista que subordina as mulleres e as persoas que transgreden a norma de xénero–, as consecuencias do fenómeno para todas as persoas implicadas, a ampla prevalencia destas situacións e os principais programas e estratexias de prevención.

A nivel actitudinal é preciso incidir nunha cultura de tolerancia cero cara ao acoso sexual e por razón de sexo, no fomento da toma de conciencia da propia responsabilidade individual na prevención, detención e eliminación do fenómeno, na tolerancia en positivo cara á diversidade (sexual, cultural e ou funcional), no desenvolvemento da empatía e a ética do coidado.

Así mesmo, a nivel procedemental, as diferentes accións de prevención deben basearse no diálogo e na participación activa en sesións formativas ou de sensibilización, na análise e na resolución de casos prácticos, así como na lectura de textos e historias de vida e a visualización de materiais audiovisuais relevantes, no contexto dunha metodoloxía vivencial e experiencial, e no traballo cooperativo.

Estes contidos, que deben ser transversais a todas as materias de grao e de posgrao, deben impregnar tamén as actuacións dos órganos de goberno da universidade, teñen que ser reforzados necesariamente a través de estratexias de actuación específicas entre as que destacan actividades presenciais, semipresenciais e a distancia, así como o desenvolvemento e a distribución de materiais, orientadas á formación e á información/divulgación:

a) Difusión e divulgación dos resultados do estudo de diagnose e de avaliación periódica da situación do acoso sexual e por razón de sexo. McMahon *et al.* (2016) sinalan a importancia de facelo de forma transparente e o máis axiña posible tras obter os datos, procurando que chegue a todas as persoas da comunidade universitaria.

Seminarios/obradoiros presenciais para alumnado, PDI e PAS, con base nos obxectivos e nos contidos sinalados: estas actividades deben ser periódicas e secuenciadas, realizadas obrigatoriamente co alumnado de novo ingreso, así como co PDI e co PAS de nova incorporación. Ademais debe atenderse á formación continua dos tres colectivos a través de actividades tanto presenciais coma semipresenciais e a distancia. Por exemplo, poderíase realizar ao inicio de cada curso académico un seminario semipresencial, cunha parte de formación en liña, que permita fixar os coñecementos e avanzar na comprensión e na

sensibilización en relación co acoso sexual e por razón de sexo. Estes seminarios presenciais/ semipresenciais poderían complementarse con programas en liña de formación continua para o alumnado, o PDI e o PAS, a través da plataforma Tema.

b) Promoción de obradoiros de extensión universitaria nos tres campus, orientados á formación en actitudes de igualdade e de valoración da diversidade sexual.

c) Incentivación e apoio ao asociacionismo de carácter activista na universidade.

d) Deseño e desenvolvemento dun manual de boas prácticas para toda a comunidade universitaria: estudantes, PDI e PAS. Na liña dun código ético que regule os comportamentos entre os distintos colectivos da Universidade de Vigo, incluíndo as cuestións que escapan ao ámbito da aplicación da normativa e do protocolo de acoso sexual e por razón de sexo.

e) Deseño e desenvolvemento dun decálogo derivado do código ético anterior que sintetice os aspectos máis importantes.

f) Inclusión do díptico sobre acoso sexual e por razón de sexo e do decálogo de boas prácticas derivado do código ético nos sobres de matrícula do alumnado de primeiro curso, así como adxunto ao contrato do PDI e do PAS de nova incorporación.

g) Presentación da política e estratexias de tolerancia cero da Universidade de Vigo en relación co acoso sexual e por razón de sexo nas xornadas de acollida de alumnado de primeiro curso, incluíndo a presentación e a distribución do protocolo, o díptico, o decálogo e o código ético.

h) Distribución do protocolo, díptico, decálogo e código ético entre todo o alumnado, PDI e PAS da universidade. Así mesmo, tanto o díptico coma o decálogo de boas prácticas debe colocarse nun lugar visible de cada aula e espazo de traballo da universidade, como folla de ruta na regulación das relacións entre as diferentes persoas da comunidade universitaria.

i) Os anteriores materiais, xunto con outros carteis, deben incluírse tamén nas entradas de todos os edificios da universidade coa mensaxe clara de tolerancia cero co acoso sexual e por razón de sexo e de universidade como espazo libre de violencia.

j) Concursos de slogans, webseries, carteis, fotografías, relatos, curtas, ou outros, para alumnado, PDI e PAS, impulsados desde a Unidade de Igualdade e desenvolvidos arredor do 25 de novembro e do 8 de marzo, así como noutras datas menos coñecidas, pero de igual importancia como o 26 de outubro –Día Mundial da Intersexualidade–, o 20 de novembro –Día Internacional da Memoria Transexual– ou 28 de xuño –Día Internacional do Orgullo LGTBI-Q–. Desta forma, estase a transmitir a idea de que a

violencia sexual non afecta só ás mulleres, senón tamén aos homes que non reproducen a masculinidade hexemónica e, en xeral, ás persoas que non conforman o xénero, e son un problema que nos afecta a todos/as e no que todas/os temos moito que achegar (Office on Violence Against Women, 2015).

k) Campañas que chamen á acción a toda a comunidade universitaria contra calquera situación de acoso sexual e por razón de sexo. Véxase, por exemplo: *The Revolution starts here. End sexual violence now.* (<https://www.youtube.com/watch?v=T3Ao707yEsw>).

l) Deseño e desenvolvemento dunha páxina web específica, á que se poida acceder na páxina principal da web uvigo.es, na que se inclúa toda a información relativa á política de prevención e sanción do acoso sexual e por razón de sexo da Universidade de Vigo, así como todos os materiais dispoñibles, para que os poidan descargar todas as persoas da comunidade universitaria que o desexen. Esta web pode utilizarse tamén para mensaxes periódicas de tolerancia cero das autoridades académicas (reitoría, vicerreitorías, decanatos, dirección de departamentos, dirección da Unidade de Igualdade ou representantes do alumnado). Véxase, por exemplo: www.endsexualviolence.rutgers.edu.

Actuacións no ámbito da intervención

Por outra parte, atendendo a unha aproximación reactiva ou de intervención, o obxectivo xeral anteriormente destacado concrétase nos obxectivos específicos propios do ámbito da prevención, xa que na medida que se dediquen esforzos na prevención diminuírá o número de situacións de acoso sexual e por razón de sexo. Deste xeito, aínda que é certo que a universidade ten a obriga de contestar con dilixencia e contundencia ante calquera situación de violencia sexual, incluíndo o acoso por razón de sexo, unha abordaxe exclusivamente reactiva está abocada ao fracaso, non só polo sufrimento que provoca nas vítimas destas situacións, senón porque contribúe á orixe, aceptación, consolidación e mantemento da cultura da violencia.

Así, ademais dos obxectivos e dos contidos propios da dimensión preventiva, que deben constituír o primeiro paso da intervención, unha vez que a universidade ten que facer fronte a unha situación coñecida ou sospeitada de acoso sexual ou por razón de sexo, destacan os seguintes obxectivos específicos: a) transmitir a responsabilidade conxunta na denuncia de calquera situación que poida constituír acoso sexual ou por razón de sexo, así como na colaboración de todo o persoal da comunidade universitaria coa CAS; b) eliminar calquera barreira que inhiba ou impida a denuncia de calquera situación constitutiva de abuso; c) garantir a protección e a seguridade de vítimas do acoso sexual e por razón de sexo e contribuír ao seu empoderamento; e d) actuar con dilixencia e contundencia na aplicación

das medidas de sancionamento recollidas no protocolo cando se demostre a existencia dunha situación de abuso.

Neste sentido, ademais do recollido no *Protocolo marco de actuación para a prevención e sanción do acoso sexual e por razón de sexo* (Resolución reitoral do 16 de decembro de 2014), sería recomendable:

Creación e difusión dunha carteira de servizos e recursos para as vítimas de situación de acoso sexual ou por razón de sexo que ofrezan unha resposta inmediata e de asesoramento continuo, atendendo así tanto ás fases iniciais previas á posible denuncia como ao proceso e á resolución desta, a través dun gabinete de orientación ou similar (Basile et al., 2016; McMahan et al., 2016; Office on Violence Against Women, 2015; White House Task Force, 2014), formado por persoal especificamente formado para esta tarefa. A White House Task Force (2014) tamén recomenda a creación e a divulgación dun número de urxencias para que poidan utilizar as vítimas ou calquera persoa coñecedora dunha situación de acoso sexual ou por razón de sexo. Estes recursos deben publicitarse adecuadamente a través de folletos e de dípticos que se poden repartir nos diferentes centros e espazos de traballos e colgados na páxina web.

a) Formación inicial e continua para profesionais de servizos especializados na atención ás vítimas, a fin de dotalos de habilidades sociais de empatía e escoita activa e evitar situacións de vitimización secundaria (Campbell, Wasco et al., 2001).

b) Na liña de eliminar barreiras para denunciar estas situacións e facilitar a súa detección e eliminación (McMahan et al., 2016), destaca o mantemento do anonimato da vítima para todos os efectos. Así, aínda que é certo que a confidencialidade da vítima podería limitar a capacidade da universidade para investigar unha suposta situación de abuso, a CAS podería tomar «medidas para limitar os efectos da presunta situación abusiva e evitar que volva repetirse sen iniciar unha acción formal contra a presunta persoa agresora ou revelar a identidade da persoa que presenta a queixa». Entre estas medidas destacan, tal e como sinala a White House Task Force (2014), a supervisión das aulas, espazos ou actividades onde sucedeu a situación, proporcionar materiais de capacitación e educación para estudantes, PDI e PAS destes centros, revisar e publicitar as políticas universitarias en relación co acoso sexual e por razón de sexo, ou levar a cabo enquisas específicas de detección.

c) En relación co anterior, sería útil crear caixas de queixas e suxestións, de carácter anónimo, en relación co acoso sexual e por razón de sexo nas diferentes facultades e nos centros de traballo da universidade.

- d) Deseño e divulgación de medidas que prohiban expresamente a toma de represalias contra as vítimas, persoas que presenten unha queixa ou denuncia, testemuñas ou persoas participantes no proceso de investigación ou disciplinario de calquera situación de acoso sexual ou por razón de sexo (White House *Task Force*, 2014).
- e) Creación de grupos de apoio para vítimas de acoso sexual ou por razón de sexo.
- f) Creación dunha listaxe pública de persoas sancionadas polo Reitor por situacións de acoso sexual ou por razón de sexo. Explicítase así unha política transparente e contundente de tolerancia cero contra a violencia sexual.
- g) Atención e sanción proporcionada das situacións que, sen cumprir criterios claros de acoso sexual e ou por razón de sexo, constitúen prácticas tóxicas que vulneran o código ético e o decálogo de boas prácticas que debe regular as relacións das persoas pertencentes á comunidade da Universidade de Vigo.

REFLEXIÓNS FINAIS

REFLEXIÓNS FINAIS

Neste traballo realízase o primeiro estudo de diagnose da situación do acoso sexual e por razón de sexo na comunidade da Universidade de Vigo, nos tres campus de Vigo, Pontevedra e Ourense, incluído o colectivo de alumnado, PDI e PAS. Para isto empregouse un deseño multimétodo, que combinaba as metodoloxías cuantitativa e cualitativa, nunha estratexia de complementariedade. Na parte cuantitativa, na que se administrou un cuestionario, participaron un total de 1.106 estudantes (cun 61,2 % de alumnas e un 38,8 % de alumnos), 185 PDI (cun 59,8 % de profesoras-investigadoras e un 40,2 % de profesores-investigadores) e 154 PAS (cun 68,8 % de traballadoras e un 31,2 % de traballadores). Complementariamente das persoas participantes na enquisa, as que amosaron interese formaron parte tamén da dimensión cualitativa do estudo. Así, realizáronse un total de 19 entrevistas a estudantes (18 alumnas e 1 alumno), catro profesoras do PDI e cinco PAS (catro traballadoras e un traballador), así como dez grupos de discusión con alumnado (cun total de 63 alumnas e 21 alumnos).

Os resultados obtidos manifestan que a percepción de risco das situacións de acoso sexual é maior por parte das mulleres dos tres colectivos (alumnas, PDI e PAS) ca nos seus compañeiros, cunhas porcentaxes que se sitúan no 30 % para elas, e cun rango de entre o 13,5 % e o 21,9 % para eles. Nos tres colectivos, especialmente no PAS, considérase que o grupo que é máis vulnerable a sufrir acoso sexual na universidade é o colectivo LGTBI-Q, seguido das mulleres.

Datos similares atópanse para o acoso por razón de sexo, e son os homes (alumnos, PDI e PAS) os que presentan niveis máis baixos de percepción de risco. Identifícanse nos tres colectivos as persoas LGTBI-Q como o grupo máis vulnerable a sufrilo, seguido das mulleres.

No caso das agresións sexuais a percepción de risco é moi baixa nos tres colectivos, especialmente para os homes. Non obstante, un 10,8 % das alumnas, un 12,7 % das profesoras-investigadoras e un 4,7 % das traballadoras do PAS consideran bastante ou moi probable que as mulleres sufran unha agresión sexual no ambiente universitario, porcentaxes que se incrementan para o colectivo LGTBI-Q. Así, o alumnado considera que a poboación máis vulnerable é o colectivo LGTBI-Q (37,6 %), o PDI 63,3 % e o PAS 32 %.

As actitudes cara ao acoso sexual, en xeral, son negativas; non obstante, os alumnos e os profesores-investigadores expresan unha maior tolerancia cara ao acoso sexual que sofren as mulleres e móstranse máis en desacordo coas causas feministas ca as súas compañeiras. Diferenzas que non se aprecian entre traballadoras e traballadores do PAS. Así mesmo, os alumnos e os profesores-investigadores están máis de acordo ca as súas compañeiras con afirmacións como que «unha muller use a súa sexualidade para promoverse na súa vida académica ou profesional é algo natural»; e os traballadores do PAS, fronte ás traballadoras,

están máis de acordo con enunciados como que «o que fai un traballador PAS no seu posto laboral pódese interpretar como acoso sexual e levar a idea do acoso sexual demasiado lonxe».

O estudo mostra que o acoso sexual é unha realidade na Universidade de Vigo, ao identificarse como vítimas de acoso sexual 35 estudantes (30 alumnas e 5 alumnos), 13 PDI (12 profesoras-investigadoras e 1 profesor-investigador) e 9 PAS (oito traballadoras e 1 traballador); como vítimas de acoso por razón de sexo 39 estudantes (37 alumnas e 2 alumnos), 17 profesoras-investigadoras e 4 traballadoras PAS; e como vítimas de agresión sexual 1 alumna, 2 profesoras-investigadoras e 1 PAS. Polo tanto, as mulleres son, en comparación cos seus compañeiros, as que máis sofren situacións de acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresión sexual. Polo que respecta á identificación da persoa agresora, os resultados manifestan que, na súa maioría, os agresores son homes do seu colectivo. Non obstante, destacan casos de alumnado que é acosado e agredido polo propio profesorado. Na mesma liña, o nivel de cousificación sexual experimentado, referido ás avaliacións sobre o corpo sexuado, comportamentos e comentarios sexuais explícitos non desexados, é maior nas mulleres dos tres colectivos.

En canto ao acoso relativo á non conformidade de xénero, compróbase que non reproducir a norma de xénero é castigado no ámbito universitario, fiel reflexo da sociedade heteropatriarcal na que se insire. Así, no colectivo de alumnado son os alumnos os que máis sofren as consecuencias de transgredir as normas da masculinidade hexemónica, ao ser cuestionados na súa masculinidade e experimentando máis hostilidade heterosexista directa e ambiental. Esta tendencia modifícase no PDI e, neste caso, as profesoras-investigadoras son as que máis sinalan sufrir acoso por romper as normas da feminidade tradicional, así como máis hostilidade heterosexista directa e ambiental. De forma similar ao alumnado, aínda que os niveis de acoso en relación coa non conformidade de xénero son similares para traballadoras e traballadores do PAS, son eles os que perciben maiores niveis de hostilidade heterosexista ambiental.

Por outra parte, o estudo cualitativo permitiunos afondar nos coñecementos e nas actitudes e, especialmente, nas vivencias e percepcións das persoas participantes, ás que lles deu voz e converteu en verdadeiras/os protagonistas da investigación. Desta forma, podemos coñecer non só canto acoso se produce, senón como é este acoso, como o vive a persoa afectada ou as persoas que, aínda que non o sofren directamente, si son conscientes de que está sucedendo, que consecuencias ten nas súas vidas e cal é a reacción das persoas do seu arredor.

En relación coas súas percepcións do acoso sexual e por razón de sexo na universidade, recoñecen que si se producen situacións deste tipo pero, ao mesmo tempo, certas situacións, especialmente as de acoso por razón de sexo, non se recoñecen como tal e mesmo se normalizan, tanto por parte de quen as presencia ou as coñece coma por parte de quen as sofre. Así mesmo, perciben tamén que o acoso sexual e por razón de sexo non recibe a

atención necesaria por parte das autoridades universitarias e destacan a necesidade dunha maior implicación, así como a urxencia de levar a cabo seminarios de formación obrigatoria sobre este fenómeno. Na mesma liña, manifestan sentir inseguridade nos seus respectivos campus, especialmente o alumnado e o PAS.

Polo que respecta aos coñecementos, identifícase un gran descoñecemento sobre o que é o acoso sexual e por razón de sexo nos tres colectivos, así como do protocolo de prevención e sanción do acoso sexual e por razón de sexo da universidade. En canto ás actitudes cara ao acoso sexual e por razón de sexo, estas son negativas, ao identificarse un baixo nivel de tolerancia cara ao acoso. É de destacar tamén que as participantes perciben que o grao de tolerancia dos seus compañeiros é maior ca o seu, e incluso sinalan o seu rexeitamento a participar na parte cuantitativa do estudo, e os seus comentarios negativos sobre este, restándolle importancia á problemática e sentíndose culpabilizados pola investigación e as investigadoras.

Se atendemos aos relatos de situacións vividas ou coñecidas de acoso sexual, acoso por razón de sexo e agresión sexual, destacan especialmente as situacións de acoso por razón de sexo explícitas e constantes, tanto para as mulleres coma para os colectivos LGTBI-Q; así mesmo, relátase un caso de agresión sexual a unha PAS. Para as profesoras entrevistadas estas situacións son case inexistentes ou non se producen, excepto para unha das participantes que relata situacións sufridas de acoso por razón de sexo e abuso de poder.

Malia que estas condutas son suficientemente graves en si mesmas, aínda é, se cabe, máis grave a resposta do grupo, que vai desde o total descoñecemento dos abusos, mirar cara a outro lado, restarlle importancia á situación, normalizala, acusar a vítima de esaxerar e quitar as cousas de contexto ou mesmo culpabilizada polo sucedido, especialmente cando as situacións de abuso son máis de tipo sutil e ambiental e non abertamente hostís. Desta forma, a vítima é dobremente vitimizada xa que, máis aló das consecuencias directamente derivadas da situación de vitimización primaria, experimenta tamén posteriormente as reaccións negativas do seu ambiente. Esta vitimización secundaria implica, por tanto, un trauma adicional especialmente duro, posto que é exercida polas persoas que se supón que deberían axudala e protexela. Neste sentido, as persoas participantes relatan o sufrimento causado por esta dobre vitimización, que ten consecuencias na súa saúde física e psíquica, así como no seu traballo e rendemento académico; e tamén describen diferentes estratexias de supervivencia que se refiren a cambiar de lugar de traballo, cambiar na forma de vestir e evitar certas situacións como asistir a clase, revisar un exame ou facelo na compañía doutras persoas.

Esta normalización da cultura do acoso na universidade, que non é máis ca unha expresión máis da sociedade sexista e heteronormativa á que pertence, debe entenderse, por tanto, non como unha apoloxía ou defensa explícita do acoso sexual e por razón de sexo, que sería intolerable en calquera institución académica dunha sociedade supostamente democrática

e desenvolvida, senón como a minimización ou incluso negación do acoso, o deixamento e o desinterese do profesorado e as autoridades académicas por esta problemática, que se ten amosado na falta de colaboración ou obstaculización no desenvolvemento de estudos como o que aquí se presenta. Neste sentido, temos que destacar e agradecer a alta taxa de participación do colectivo do PAS, así como a súa colaboración na realización do traballo de campo. Interese e participación que contrasta coa escasa implicación do colectivo do PDI, tal e como se reflicte no seu baixo nivel de participación que tras o argumento de que non é un problema nesta universidade, esconde a falta de sensibilización que, en non poucas ocasións, se traduciu tamén na obstaculización para a administración do cuestionario ao alumnado.

Así, os datos derivados deste estudo son unha «radiografía» da situación do acoso sexual e por razón de sexo na Universidade de Vigo que, lonxe de amosar uns resultados desexables, manifesta a necesidade de tomar conciencia desta problemática e poñer en marcha medidas urxentes de prevención e de intervención. Non podemos esquecer que a universidade non é só un espazo de traballo, senón fundamentalmente un espazo de formación de persoas. Isto supón unha obriga ética engadida que implica adoitar un compromiso explícito e real coa promoción dos valores democráticos de igualdade, respecto e de xustiza social. Así mesmo, da man deste compromiso das autoridades académicas debe ir tamén o compromiso individual de todas e cada unha das persoas que formamos parte da comunidade universitaria, pois só así será posible previr, diminuír e erradicar todas as formas de violencia sexual e por razón de sexo.

BIBLIOGRAFÍA

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- ALEMANY, C. (1998). *Sexual Harrassment at Work in Five Southern European Countries*. Commission of the European Communities.
- ALEMANY, C., LUC, V. e MOZO GONZALEZ, C. (2001). *El acoso sexual en los lugares de trabajo*. Madrid, Instituto da Muller.
- ALONSO, L. (2003). *La mirada cualitativa en sociología. Una aproximación interpretativa* (2.ª ed.). Madrid: Fundamentos.
- APPEL, S. (1999). *Psychoanalysis and pedagogy*. Westport: Bergin and Garvey.
- BARBOUR, R. (2013). *Los grupos de discusión en investigación cualitativa*. Madrid: Ediciones Morata.
- BASILE, K. C. et al. (2016). *STOP SV: A Technical Package to Prevent Sexual Violence*. Atlanta, GA: National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention [en línea]. Disponible en: <https://goo.gl/42KrQY>.
- BEM, S. L. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42, 155-162.
- BENDIXEN, M. e OTTESEN, L., E. K. (2017). Advances in the Understanding of Same-Sex and Opposite-Sex Sexual Harassment. *Evolution and Human Behavior*, 1-9.
- BENEQUE, T. (1994). *La violación y los hombres*. Bos Aires: Paidós.
- BENEYTO, M. J. (2002). Violencia sexual: entre lo que siente la víctima y lo que piensa el agresor. En Redondo, S. (Eds.), *Delincuencia sexual y sociedad* (pp. 53-86). Barcelona: Ariel.
- BENSON, D. J. e THOMSON, G. E. (1982). Sexual harassment on a university campus: The confluence of authority relations, sexual interest and gender stratification. *Social problems*, 29-(3), 236-251.
- BERDAHL, J. e MOORE, C. (2006). Workplace harassment: double jeopardy for minority women. *Journal of Applied Psychology*, 91-(2), 426-436.
- BERDAHL, J. L., MAGLEY, V. J. e WALDO, C. R. (1996). The sexual harassment of men? Exploring the concept with theory and data. *Psychology of Women Quarterly*, 20 (4), 527-547.
- BERICAT, E. (1998). *La integración de los métodos cuantitativo y cualitativo en la investigación social*. Significado y medida. Barcelona: Ariel.
- BERLANT, L. e WARNER, M. (1998). Sex in public. *Critical Inquiry*, 24 (2), 547-566.
- BOSCH, E. e FERRER, V. (2013). Nuevo modelo explicativo para la violencia contra las mujeres en la pareja: el modelo piramidal y el proceso de filtraje. *Asparkia*, 24, 54-67.

- BOSCH, E. *et al.* (2012). *El acoso sexual en el ámbito universitario: elementos para mejorar la implementación de medidas de prevención, detección e intervención*. Madrid: Ministerio de Sanidade, Servizos Sociais e Igualdade.
- BUTLER, J. (1990). *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. Londres e Nova York: Routledge.
- BUTLER, J. (1993). *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of «Sex»*. Londres e Nova York: Routledge.
- BUTLER, J. (2001). *Mecanismos psíquicos del poder. Teorías sobre la sujeción*. Madrid: Cátedra (Orix. 1997).
- CABALLERO, M. C. (2006). El acoso laboral en el medio laboral y académico. En M. V. Vigoya (ed.), *Saberes, culturas y derechos sexuales en Colombia*. Bogotá: Centro Latinoamericano de Sexualidad y Derechos Humanos (CLAM) y Centro de Estudios Sociales (CES).
- CALLE, M., GONZÁLEZ, C. e NÚÑEZ, J. A. (1988). *Discriminación y acoso sexual a la mujer en el trabajo*. Madrid: Fundación Largo Caballero.
- CAMPBELL, D. T. e STANLEY, J. C. (1966). *Experimental and cuasi-experimental designs for research*. Chicago: Rand McNally.
- CAMPBELL, R. *et al.* (2001). Preventing the «second rape»: rape survivors' experiences with community service providers. *Journal of Interpersonal Violence*, 16 (12), 1239-1259.
- CANTOR, D. *et al.* (2015). *Report on the AAU campus climate survey on sexual assault and sexual misconduct*. Washington, DC: Association of American Universities.
- CAPRILE, M. (ed.). (2012). *Meta-analysis of gender and science research. Synthesis report*. Bruxelas: European Commission Directorate-General for Research and Innovation.
- CARRERA-FERNÁNDEZ, M. V. *et al.* (2014). Spanish adolescents' attitudes toward transpeople: proposal and validation of a short form of the Genderism and Transphobia Scale. *Journal of Sex Research*, 51 (6), 654-666.
- CASAS CÁNCER, E. (2006). *Acoso sexual en el trabajo*. Madrid: ASEPEYO.
- CENTRO DE INVESTIGACIONES SOCIOLOGICAS (2001). *El acoso sexual a las mujeres en el trabajo*. Estudio 2,4, 22 de xuño de 2011.
- CHAMBLISS, D. E. e SCHUTT, R. K. (2010). *Making Sense of the Social World. Methods of Investigation*. California: Sage Publications.
- CONNELL, R. e MESSERSCHMIDT, J. W. (2005). Hegemonic masculinity: rethinking the concept. *Gender and Society*, 19 (6), 829-859.

- CONSELLO DE EUROPA (1992). Declaración do Consello do 19 de decembro de 1991 relativa á aplicación da Recomendación da Comisión sobre a protección da dignidade da muller e do home no traballo, incluído o Código práctico encamiñado a combater o acoso sexual. *Diario Oficial C 27*, 04/02/1992.
- COOK, T. D. e REICHARDT, S. S. (eds.). (1986). *Métodos cualitativos y cuantitativos en la investigación evaluativa*. Madrid: Morata.
- CORTINA, L. M. (2008). Unseen injustice: Incivility as modern day discrimination in organizations. *Academy of Management Review*, 33 (1), 55-75.
- COWAN, G. (2000). Women's hostility toward women and rape and sexual harassment myths. *Violence Against Women*, 6 (3), 238-246.
- CUENCA PIQUERAS, C. (2015). Factores precipitantes del acoso sexual laboral en España. *Revista Mexicana de Sociología*, 77 (4), 525-554.
- CUENCA PIQUERAS, C. (2017). *El acoso sexual. Un aspecto olvidado de la violencia de género*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas. Monografías núm. 302.
- DE EUROPA, C. (2011). *Convenio de Estambul sobre prevención y lucha contra la violencia contra las mujeres y la violencia doméstica* [en liña]. Disponible en: <https://rm.coe.int/1680462543>.
- DE MIGUEL, A. (2003). El movimiento feminista y la construcción de marcos de interpretación. El caso de la violencia contra las mujeres. *Revista Internacional de Sociología (RIS)*, 35, 127-150.
- DE MIGUEL, A. (2015). *Neoliberalismo sexual: El mito de la libre elección*. Madrid: Cátedra.
- DIGNAN, M. B. e CARR, P. A. (1992). *Program planning for health education and promotion*. Philadelphia: Lea & Febigar.
- EPSTEIN, D., O'FLYNN, S. e TELDFORD, D. (2003). *Silenced sexualities in schools and universities*. Stoke-on-Trent: Trentham Books.
- ERIBON, D. (2000). *Identidades. Reflexiones sobre la cuestión gay*. Barcelona: Bellaterra.
- ESTUDIOS, I. N. M. A. R. K. e ESTRATEGIAS (2006). *El acoso sexual a las mujeres en el ámbito laboral: resumen de resultados*. España: Inmark Estudios y Estrategias SA.
- EUROPEA, U. (2006). Directiva 2006/54/CE do Parlamento Europeo e do Consello do 5 de xullo de 2006 relativa á aplicación do principio de igualdade de oportunidades e de igualdade de trato entre homes e mulleres en asuntos de emprego e ocupación (refundición). *Diario Oficial da Unión Europea*, 26, 23-36.
- EUROPEAN AGENCY FOR SAFETY AND HEALTH AT WORK (2010). *Workplace violence and harassment: a European picture*. Luxemburgo: Publications Office of the European Union.

- FERRER, P. V. A. e BOSCH, F. E. (2011). El acoso sexual. En Lameiras, M. e Iglesias, I (eds.), *Violencia de género: la violencia sexual a debate* (pp. 127-158). València: Tirant lo Blanc.
- FERRER, P. V. A. e BOSCH, F. E. (2014). La percepción del acoso sexual en el ámbito universitario. *Revista de Psicología Social*, 29 (3), 462-501.
- FITZGERALD, L. F. *et al.* (1997). Antecedents and consequences of sexual harassment in organizations: A test of an integrated model. *Journal of Applied Psychology*, 82 (4), 578-589.
- FITZGERALD, L. F. *et al.* (1988). The incidence and dimensions of sexual harassment in academia and the workplace. *Journal of vocational behavior*, 32 (2), 152-175.
- FORBES, G. B. e ADAMS-CURTIS, L. E. (2001). Experiences with sexual coercion in college males and females: Role of family conflict, sexist attitudes, acceptance of rape myths, self-esteem, and the Big-Five personality factors. *Journal of Interpersonal Violence*, 16 (9), 865-889.
- FREDRICKSON, B. L. e ROBERTS, T. A. (1997). Objectification theory: Toward understanding women's lived experiences and mental health risks. *Psychology of Women Quarterly*, 21 (2), 173-206.
- GARDELLA, J. H. *et al.* (2015). Beyond Clery Act statistics: A closer look at college victimization based on self-report data. *Journal of Interpersonal Violence*, 30 (4), 640-658.
- GLASER, B. e STRAUSS, A. (1967). *El desarrollo de la teoría fundada*. Chicago, EUA: Aldine.
- GLICK, P. e FISKE, S. T. (1996). The Ambivalent Sexism Inventory: Differentiating hostile and benevolent sexism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70 (3), 491-512.
- GLICK, P. e FISKE, S. T. (2001). An Ambivalent Alliance. Hostile and benevolent sexism as complementary justification for gender inequality. *American Psychology*, 56, 109-118.
- GÓMEZ, C. A., LUC, V. e GONZÁLEZ, C. M. (2001). *El acoso sexual en los lugares de trabajo*. Madrid: Instituto da Muller.
- GRASGREEN, A. (29 de abril de 2011). U. S. finds violations of college crime reporting. USA Today [en línea]. Disponible en: http://www.usatoday.com/news/education/2011-05-17-crime-compliance-reports-colleges_n.htm.
- GRAY, D., AMOS, A. e CURRIE, C. (1997). Decoding the image consumption, young people, magazines and smoking. An exploration of theoretical and methodological issues. *Health Education Research*, 12 (4), 505-517.
- GRINNELL, R., UNRAU, Y. e WILLIAMS, M. (2009). *Research methods for BSW students*. Kalamazoo: Pair Bond Publications.

- GUASCH, O. (2006). *Héroes, científicos, heterosexuales y gays. Los varones en perspectiva de género*. Barcelona: Bellaterra.
- GUTTEK, B. A. e MORASCH, B. (1982). Sex-ratios, sex-role spillover, and sexual harassment of woman at work. *Journal of social issues*, 38 (4), 55-74.
- HAWE, P., DEGELING, D. e HALL, J. (1993). Evaluación en la promoción de la salud. Barcelona: Masson.
- HEISE, L. L. (1998). Violence against women an integrated, ecological framework. *Violence Against Women*, 4 (3), 262-290.
- HERNÁNDEZ-SAMPIERI, S. R., FERNÁNDEZ, C. e BAPTISTA, P. (2010). *Metodología de la Investigación* (5.ª ed.). Perú: Mc Graw Hill.
- HERRERA, A., HERRERA, M. C. e EXPÓSITO, F. (2016). ¿Es lo bello siempre tan bueno? Influencia del atractivo físico en la percepción social del acoso sexual. *Revista de Psicología Social*, 31 (2), 238-253.
- HERRERA, A. *et al.* (2014). ¿Mito o realidad? Influencia de la ideología en la percepción social del acoso sexual. *Anuario de Psicología Jurídica*, 24 (1), 1-7.
- HERRERA, C. A. H., GARCÍA, M. J. e GUADARRAMA, E. T. (2015). La percepción del hostigamiento y acoso sexual en mujeres estudiantes en dos instituciones de educación superior. *Revista de la Educación Superior*, 44 (176), 63-82.
- HERRERA, M. C., HERRERA, A. e EXPÓSITO, F. (2014). Stop Harassment! Men's reactions to victims' confrontation. *The European Journal of Psychology Applied to Legal Context*, 6 (2), 45-52.
- HILL, D. B. (2002). Genderism, transphobia, and gender bashing: A framework for interpreting anti-transgender violence. En B. Wallace e R. Carter (eds.), *Understanding and dealing with violence: A multicultural approach* (pp. 113- 136). Thousand Oaks, CA: Sage.
- HILL, D. B. e WILLOUGHBY, B. (2005). The Development and Validation of the Genderism and Transphobia Scale. *Sex Roles*, 53 (7/8), 531-545.
- HUERTA, M. *et al.* (2006): Sex and Power in the Academy: Modeling Sexual Harassment in the Lives of College Women. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32 (5), 616-628.
- IBÁÑEZ, M. *et al.* (2007). *Acoso sexual en el ámbito laboral. Su alcance en la C. A. de Euskadi*. Deusto: Universidade de Deusto.
- INMARK, ESTUDIOS & ESTRATEGIAS (2006). *El acoso sexual a las mujeres en el ámbito laboral: resumen de resultados*. Madrid: Instituto da Muller.

INSTITUTO DA MULLER (2009). *Violencia sexual y tráfico de seres humanos* [en liña]. Disponible en: <https://goo.gl/wbGxRB>.

INSTITUTO DA MULLER (2015). *Delitos contra la libertad sexual* [en liña]. Disponible en: <https://goo.gl/b9UgXA>.

IRISH DEPARTMENT OF JUSTICE, EQUALITY E LAW REFORM (2004). Report on Sexual Harassment in the workplace in EU Member States. Made by the Irish Presidency of the European Union in association with FGS Consulting and Professor Aileen McGolgan. Gobierno de Irlanda.

IZCARA-PALACIOS, S. P. (2014). *Manual de investigación cualitativa*. México: Fontamara.

KELLEY, M. L. e PARSONS, B. (2000). Sexual harassment in the 1990s: A university-wide survey of female faculty, administrators, staff, and students. *The Journal of Higher Education*, 71 (5), 548-568.

KONIK, J. e CORTINA, L. M. (2008). Policing gender at work: Intersections of harassment based on sex and sexuality. *Social Justice Research*, 21 (3), 313-337.

KOSS, M. P., GIDYEZ, C. A. e WISNIEWSKI, N. (1987). The scope of rape: Incidence and prevalence of sexual aggression and victimization in a national simple of higher education students. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 55 (2), 162-170.

KOZEE, H. B. *et al.* (2007). Development and psychometric evaluation of the interpersonal sexual objectification scale. *Psychology of Women Quarterly*, 31 (2), 176-189.

KRUEGER, R. A. (1991). *El grupo de discusión: guía práctica para la investigación aplicada*. Madrid: Ediciones Pirámide.

LAMEIRAS, M., CARRERA, M. V. e RODRÍGUEZ, Y. (2009). Violencia de género: ideología patriarcal y actitudes sexistas. En Lameiras, M. e Iglesias, I. (eds.), *Violencia de género: perspectiva jurídica y psicosocial* (pp. 117-151). València: Tirant lo Blanc.

LAMEIRAS, M., CARRERA, M. V. e RODRÍGUEZ, Y. (2011). La violencia sexual contra las mujeres: Abordaje Psicosocial. En Lameiras, M. e Iglesias, I (eds.), *Violencia de género: la violencia sexual a debate* (pp. 127-158). València: Tirant lo Blanc.

LAMEIRAS, M., CARRERA, M. V. e RODRÍGUEZ, Y. (2013). *Sexualidad y salud. El estudio de la sexualidad humana desde una perspectiva de género*. Vigo: Servizo de Publicacións da Universidade de Vigo.

LEGIDO-MARÍN, S. e SIERRA, J. C. (2010). Evaluación de conductas sexuales agresivas en estudiantes universitarios españoles. Propiedades psicométricas del Aggressive Sexual Behavior Inventory. *Boletín de Psicología*, 98, 23-40.

- LEÓN, O. G. e MONTERO, I. (2015). *Métodos de investigación en psicología y educación. Las tradiciones cuantitativa y cualitativa*. Madrid: McGrawHill.
- LEI ORGÁNICA 1/2004, do 28 de decembro, de medidas de protección integral contra a violencia de xénero. *BOE*, 313, 42166-42197.
- LEI ORGÁNICA 2/2006, do 3 de maio, de educación. *BOE*, 106, 17158- 17207.
- LEI ORGÁNICA 3/2007, do 22 de marzo, para a igualdade efectiva de mulleres e homes. *BOE*, 71, 12611-12645.
- LEI ORGÁNICA 5/2010, do 22 de xuño, do Código penal. *BOE*, 152, 54811-54883.
- LEI ORGÁNICA 8/2013, do 9 de decembro, para a mellora da calidade educativa. *BOE*, 295, 97858-97921.
- LIZÁRRAGA, A. (2005). Homofobia: enfermedad y germen. *Revista de Estudios de Antropología Sexual*, 1 (1), 33-42.
- LONSWAY, K. A., CORTINA, L. M. e MAGLEY, V. J. (2008). Sexual harassment mythology: Definition, conceptualization, and measurement. *Sex Roles*, 58 (9), 599-615.
- MACKINNON, C. A. (1979). *Sexual harassment of working women: A case of sex discrimination*. Yale University Press.
- MINISTERIO DE SANIDADE, SERVICIOS SOCIAIS E IGUALDADE (2015). *Macroencuesta de Violencia contra la Mujer*. Madrid: Colección Contra la Violencia de Género, Documento 22, MSSSI.
- MAZER, D. B. e PERCIVAL, E. F. (1989). Ideology or experience? The relationships among perceptions, attitudes, and experiences of sexual harassment in university students. *Sex roles*, 20 (3), 135-147.
- MCDONALD, P. (2012). Workplace Sexual Harassment 30 Years on: A Review of the Literature. *International Journal of Management Reviews*, 14 (1), 1-17.
- MCMAHON, S. *et al.* (2016). *Understanding and responding to campus sexual assault: A guide to climate assessment for colleges and universities*. New Brunswick, NJ: Center on Violence Against Women and Children, School of Social Work, Rutgers, the State University of New Jersey [en liña]. Disponible en: <https://goo.gl/Si8rpq>.
- MORGAN, G. (ed.) (1983). *Beyond method. Strategies for social research*. Beverly Hills: Sage.
- MUÑOZ-RIVAS, M.J. *et al.* (2007). Physical and psychological aggression in dating relationships in Spanish university students. *Psicothema*, 19 (1), 102-107.

OFFICE ON VIOLENCE AGAINST WOMEN, US (2015). *Addressing gender-based violence on college campuses: guide to a comprehensive model*. Washington: Author [en liña]. Disponible en: <https://goo.gl/rxUXKj>.

ORGANIZACIÓN DAS NACIÓNS UNIDAS (2006). *Estudio a fondo sobre todas las formas de violencia contra la mujer*. Nova York: Nacións Unidas [en liña]. Disponible en: <https://www.cepal.org/mujer/noticias/paginas/1/27401/InformeSecreGeneral.pdf>.

ORGANIZACIÓN INTERNACIONAL DO TRABALLO (OIT) (2007). *Acoso sexual en el lugar de trabajo* [en liña]. [Ref. do 3 de maio de 2017]. Disponible en: <https://goo.gl/2jhIgX>.

ORTS, E. e ALONSO, A. (2014). Introducción al estudio de los delitos sexuales contra menores. En Lameiras, M. e Orts, E., *Delitos sexuales contra menores: abordaje psicológico, jurídico y policial* (pp. 27-37). València: Tirant lo Blanc.

PERELLÓ-OLIVER, S. (2011). *Metodología de la investigación social*. Madrid: Dykinson.

PERNAS, B. *et al.* (2000). *La dignidad quebrada. Las raíces del acoso sexual en el trabajo*. Madrid: Los Libros de la Catarata.

PETERSON, Z. D. e MUEHLENHARD, C. L. (2011). A match-and-motivation model of how women label their nonconsensual sexual experiences. *Psychology of Women Quarterly*, 35 (4), 558-570.

PHILLIPS, L. M. (2000). *Flirting with danger: Young women's reflections of sexuality and domination*. Nova York: New York University Press.

PINA, A., GANNON, T. A. e SAUNDERS, B. (2009). An overview of the literature on sexual harassment: Perpetrator, theory, and treatment issues. *Aggression and Violent Behavior*, 14 (2), 126-138.

PROTOCOLO DA UNIVERSIDADE DE VIGO. RR do 16 de decembro de 2014. *Diario Oficial de Galicia*, 553-569.

PRYOR, J. B. (1995). The psychosocial impact of sexual harassment on women in the U. S. Military. *Basic and applied social psychology*, 17 (4), 581-603.

PRYOR, J. B. e DAY, J. D. (1988). Interpretations of sexual harassment: An attributional analysis. *Sex Roles*, 18 (7), 405-417.

QUILES, M. *et al.* (2003). La medida de la homofobia manifiesta y sutil. *Psicothema*, 15, 197-204.

QUINN, B. A. (2002). Sexual harassment and masculinity: The power and meaning of «girl watching». *Gender & Society*, 16 (3), 386-402.

- RABELO, V. C. e CORTINA, L. M. (2014). Two sides of the same coin: Gender harassment and heterosexist harassment in LGBTQ work lives. *Law and human behavior*, 38 (4), 378.
- REILLY, M. E., LOTT, B. e GALLOGLY, S. M. (1986). Sexual harassment of university students. *Sex Roles*, 15 (7), 333-358.
- RENOLD, E. (2005). *Girls, boys and junior sexualities: exploring children's gender and sexual relations in the primary school*. Londres: Routledge.
- RICHARDS, T. e RICHARDS, L. (1994). Using computers in qualitative research. En N. Denzin e Y. Lincoln (eds.), *Handbook of Qualitative Research* (pp. 445-462). Londres: Sage.
- RODRÍGUEZ, Y., LAMEIRAS, M. e CARRERA, M. V. (2009). Validación de la versión reducida de las escalas ASI y AMI en una muestra de estudiantes españoles. *Psicogente*, 12 (22), 284-295.
- RODRÍGUEZ, Y. *et al.* (2012). Estereotipos de género y la imagen de la mujer en los Mass Media. En I. C. Iglesias e M. Lameiras (eds.), *Comunicación y justicia en violencia de género* (pp. 37-69). València: Tirant lo Blanch.
- ROSENTHAL, M. N., SMIDT, A. M. e FREYD, J. J. (2016). Still Second Class: Sexual Harassment of Graduate Students. *Psychology of Women Quarterly*, 40 (3), 364-377.
- RUBENSTEIN, M. (1988). *The dignity of woman at work: A report on the problem of sexual harassment in the members states of the European Communities*. Partes I-II. Luxemburgo: Office for Official Publications of the European Communities.
- SÁEZ, G., VALOR-SEGURA, I. e EXPÓSITO, F. (2016). Interpersonal Sexual Objectification Experiences Psychological and Social Well-Being Consequences for men. *Journal of Interpersonal Violence*, 1-22.
- SEALE, C. (1999). Quality in qualitative research. *Qualitative inquiry*, 5 (4), 465-478.
- SECRETARÍA CONFEDERAL DA MULLER DE CCOO (2009). *La acción sindical frente al acoso sexual [en liña]*. Disponible en: <https://goo.gl/LHMZ7k>.
- SHARMA, J. (2009). Reflections on the construction of heteronormativity. *Development*, 52 (1), 52-55.
- SILVERMAN, D. (2000). *Doing Qualitative Research*. Londres: Sage.
- SILVERSCHANZ, P. *et al.* (2008). Slurs, snubs, and queer jokes: Incidence and impact of heterosexist harassment in academia. *Sexs Roles*, 58 (3-4), 179-191.
- SINOZICH, S. e LANGTON, L. (2014). Rape and sexual assault among college-age females, 1995-2013.

- SMITH, K. T. (1971). Homophobia: A tentative personality profile. *Psychological Reports*, 29, 1091-1094.
- STOCKDALE, M. S., LOGAN, T. K. e WESTON, R. (2009). Sexual harassment and posttraumatic stress disorder: Damages beyond prior abuse. *Law and Human Behavior*, 33 (5), 405-418.
- STRAUS, M. A. (2004). Prevalence of violence against dating partners by male and female university students worldwide. *Violence against women*, 10 (7), 790-811.
- SWIM, J. K. *et al.* (1995). Sexism and racism: Old-fashioned and modern prejudices. *Journal of personality and social psychology*, 68 (2), 199.
- THE WHITE HOUSE TASK FORCE (2014). *NOT ALONE. The First Report of the White House Task Force to Protect Students From Sexual Assault*. Washington: Office of the Vice President and the White House Council on Women and Girls [en liña]. Disponible en: <https://goo.gl/5W3rkd>.
- TILL, F. J. (1980). *Sexual harassment. A report on the sexual harassment of students*. Washington, D. C.: National Advisory Council of Women's Educational Programs.
- TIMMERMAN, G. e BAJEMA, C. (1999). Incidence and methodology in sexual harassment research in Northwest Europe. *In Women's Studies International Forum*, 22 (6), 673-681.
- TORNS, T., BORRÁS, V. e ROMERO, A. (2000). El acoso sexual en el mundo laboral: un indicador patriarcal. En C. Heredero (ed.), *Mujeres: unidad y diversidad. Un debate sobre la identidad de género* (pp. 95-114). Madrid: Secretaría de la Mujer. Federación de Enseñanza de CCOO [en liña]. Disponible en: <https://goo.gl/zMuaQR>.
- TOUGAS, F. *et al.* (1995). Neosexism: Plus ça change, plus c'est pareil. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21 (8), 842-849.
- VALIENTE, C. (1998). Sexual harassment in the workplace. Equality policies in post authoritarian Spain. In Carver, T. e Mottier, V. (eds.), *Politics of Sexuality. Identity, Gender, Citizenship* (pp. 169-179). Londres: Routledge.
- VALLS, R. *et al.* (2016). Breaking the silence at Spanish universities: findings from the first study of violence against women on campuses in Spain. *Violence against women*, 22 (13), 1519-1539.
- VALLS, R. *et al.* (2008). *Violencia de género en las universidades españolas*. Madrid: Instituto da Muller.
- VÁZQUEZ, F. *et al.* (2010). Prevalencia y factores de riesgo de la violencia contra la mujer en estudiantes universitarias españolas. *Psicothema*, 22, 2, 196-201.

- VIÑUALES, O. (2002). *Lesbofobia*. Barcelona: Bellaterra.
- VIVES, A. *et al* (2015). *Derecho penal. Parte especial*. València: Tirant LoBlanch.
- VOGT, D. *et al*. (2007). Attitudes toward women and tolerance for sexual harassment among reservists. *Violence against Women*, 13 (9), 879-900.
- WHALEY, G. L. e TUCKER, S. H. (1998). A theoretical integration of sexual harassment models. *Equal Opportunities International*, 17 (1), 21-29.
- WALDO, C. R. (1999). Working in a majority context: A structural model of heterosexism as minority stress in the workplace. *Journal of Counseling Psychology*, 46 (2), 218.
- WALDO, C. R., BERDAHL, J. L. e FITZGERALD, L. F. (1998). Are men sexually harassed? If so, by whom? *Law and human behavior*, 22 (1), 59.
- WEISS, R. S. e REIN, M. (1972). The evaluation of broad-aim programs: difficulties in experimental design and an alternative. En C. H. Weis (ed.), *Evaluating Action Programs: Readings in Social Action and Education* (pp. 48-56). Boston: Allyn and Bacon.
- WEITZMAN, E. A. (2000). Software and qualitative research. *Handbook of qualitative research*, 2, 803-820.
- WINDSORD, R. *et al*. (1994). *Evaluation of health promotion, health education and disease prevention programs*. Mountain: Mayfield Publishing Company.
- XUNTA DE GALICIA (2016). *Protocolo educativo para garantir a igualdade, a non discriminación e a liberdade de identidade de xénero*. Dirección Xeral de Educación, Formación Profesional e Innovación Educativa.
- ZINZOW, H. M. e THOMPSON, M. (2015). A longitudinal study of risk factors for repeated sexual coercion and assault in U. S. college men. *Archives of Sexual Behaviour*, 44 (1), 213-222.

